

446 Nijmegen

**DE EERSTE NEDERLANDSCHE
TEKSTFAMILIE DER
NAVOLGING VAN CHRISTUS**

(DE ALPHA-GROEP)

**ACADEMISCH PROEFSCHRIFT
TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD
VAN DOCTOR IN DE LETTEREN**

DOOR

LOUISE VELDHUIS

Vr. v. N.



DE EERSTE NEDERLANDSCHE
≡ TEKSTFAMILIE DER ≡
NAVOLGING VAN CHRISTUS
(DE ALPHA-GROEP)

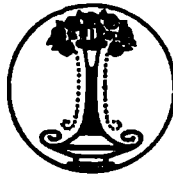
DE EERSTE NEDERLANDSCHE ===== TEKSTFAMILIE DER ===== NAVOLGING VAN CHRISTUS OF DE ALPHA-FAMILIE

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN
DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE AAN DE R. K. UNIVERSITEIT TE
NIJMEGEN, OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS DR. R. JANSSEN,
HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER GODGELEERDHEID, VOLGENS
BESLUIT VAN DEN SENAAAT DER UNIVERSITEIT, TEGEN DE BE-
DENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE
TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG 9 OCTOBER, DES NAMIDDAGS OM 4 UUR

DOOR

LOUISE VELDHUIS

Vr. v. N.



AAN MIJN OUDERS

Bij het beëindigen van mijn academische studiën zij het mij vergund een woord van dank te richten tot allen, die tot mijn vorming hebben bijgedragen.

Op de eerste plaats mijn hartelijke dank aan U, Hooggeleerde van Ginneken. Ik acht het een groot voorrecht, dat ik onder Uw bezielende leiding, als hoogleeraar en promotor, mijn studies mocht voortzetten en voltooiën.

Dankbaar herdenk ik ook de colleges en de wetenschappelijke leiding van U, Hooggeleerde Stoett, Brugmans en Pompen. Gij hebt een niet onbelangrijk aandeel in mijn opleiding aan de Universiteiten te Amsterdam en te Nijmegen gehad.

Nog gaat mijn dank uit naar de beide Hoogleeraren Boer en Huybers, die na hun vruchtbaar wetenschappelijk leven reeds tot een hooger leven zijn ingegaan.

Tenslotte past het mij een woord van dank te richten tot het personeel der bibliotheken en archieven te Den Haag, Amsterdam, Leiden, Utrecht, Haarlem, Zwolle, Weert, Brussel, Gent, Aken en Oxford, die op zoo welwillende wijze mij behulpzaam waren bij het raadplegen der handschriften.

HOOFDSTUK I

WIJZE VAN UITGAAF.

Aan deze editie van Boek I en II der *Imitatio* liggen de volgende handschriften ten grondslag :

VOOR BOEK I :

Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek 3041.
Hs. Oxford, Bodleian Library Marshall 124.
Hs. Haarlem, Bisschoppelijk Museum 99.
Hs. Gent, Universiteitsbibl. 1425.
Hs. Utrecht, Universiteitsbibl. 1032.
Hs. Weenen, National-Bibl. 7956.
Hs. Zwolle, Emmanuelshuizen 6.
Hs. Weenen, National-Bibl. 7957.
Hs. Weert, Minderbroederklooster 16.
Hs. Brussel (Kieckens), ¹⁾ Koninkl. Bibl. 2416.
Hs. Aken, ²⁾ Stadsarchief 1886—2.

VOOR BOEK II :

Hs. Brussel, Koninkl. Bibl. 3041.
Hs. Haarlem, Bisschoppel. Museum 99.
Hs. Amsterdam, Kon. Acad. v. Wetensch. 30.
Hs. Den Haag, Koninkl. Bibl. 128 G 19.
Hs. Leiden, Mij. v. Nederl. Letterk. 339.
Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek 2217 ³⁾.

Twee der handschriften zijn in extenso afgedrukt, nl. hs. Weenen 7957 voor het eerste boek, en hs. Amsterdam 30 voor het tweede boek.

1. Dietsche Warande 1896, blz. 362 vlg.

2. In Nederrijnsch dialect.

3. In hs. den Haag 73 F 24 komen in een grooter geheel over de deugden nog enkele verdwaalde fragmenten voor, die ook behooren tot de *α*,-familie van Boek I. Daar ze van geen belang waren, heb ik ze niet in mijn behandeling opgenomen.

Van alle andere zijn de woordelijke verschillen opgenomen in voetnoten. Zoo heb ik b.v. onderscheid gemaakt tusschen „dicke” en „dicwile”, tusschen „pinen” en „pinighen”, immers „dicke” en „dicwile” zijn telkens twee woorden, maar het verschil tusschen *ghi* en *du* heb ik onder de varianten niet opgegeven, omdat die twee woorden elkaar regelloos en voortdurend afwisselen. Met spellingsvarianten en dialectverschillen heb ik geen rekening gehouden, wanneer ze niet tevens woordelijke tekstvarianten waren. Ook heb ik in de voetnoten geen verschrijvingen opgenomen, die ontwijfelbaar als zoodanig te herkennen waren, zoo b.v. wanneer een woord per ongeluk twee keer achter elkaar geschreven was.

De handschriften zijn in de voetnoten steeds aangeduid met de volgende letters:

- A : Hs. Brussel 3041.
- B : Hs. Oxford Marshall 124.
- C : Hs. Haarlem 99.
- D : Hs. Gent 1425.
- E : Hs. Utrecht 1032.
- F : Hs. Weenen 7956.
- G : Hs. Zwolle 6.
- H : Hs. Weert 16.
- I : Hs. Brussel 2416 (Kieckens).
- K : Hs. Aken 1886—2.
- L : Hs. Den Haag 128 G 19.
- M : Hs. Leiden 339.
- N : Hs. Brussel 2217.

Ook buiten de voetnoten — in de inleiding — worden de handschriften wel met deze letters genoemd. De beide manuscripten, die in extenso afgedrukt zijn, worden dan als volgt aangeduid :

- W : Hs. Weenen 7957.
- R : Hs. Amsterdam 30.

Mijn tekst van hs. Weenen 7957 en Amsterdam 30 is een trouwe afdruk van het oorspronkelijke handschrift. Verbeteringen of wijzigingen zijn daar nergens aangebracht. Alleen heb ik *v* en *u* altijd weergegeven, zooals in 't hedendaagsch Nederlandsch gebruikelijk is, en de plaatsen veranderd, waar in het Amsterdamsche handschrift *n* geschreven stond voor *u* en omgekeerd. Zoo is b.v. de titel van caput 9 in het oorspronkelijke : „Van der beroninghe alle solaes” in den afdruk daarentegen : „Van der berovinghe alle solaes”. Omgekeerd stond in vers 3 van hetzelfde caput in handschrift : in *ghewen* dinghen”, terwijl in druk staat : „in *ghenen* dinghen”. Op *i* heb ik altijd puntjes gezet, *ij* en *y* daarentegen steeds weergegeven door *y*. De afkortingen zijn alle opgelost. Het Weensche handschrift is zeer correct, bijna zonder fouten, in het Amsterdamsche daarentegen staan heel veel slordigheden, verschrijvingen en corrupte plaatsen. Al te onmogelijke verschrijvingen heb ik stilzwijgend verbeterd, zoo b.v. R caput 8 vs. 18: „in deden” inplaats van: „in desen”.

De interpunctie en de hoofdletters zijn niet volgens het handschrift. Zoowel in Weenen 1797 als in Amsterdam 30 heb ik die er zelf in gezet.

De tekst is in verzen verdeeld op dezelfde wijze als in de edities van Mgr. P. E. Puyol: „*De Imitatione Christi libri quatuor* — Lutetiae Parisiorum 1886” of „*Les quatre livres de l'Imitation de Jésus Christ — Traduction et Commentaires* par Mgr. P. E. Puyol — Paris 1898”. De cijfers voor de varianten verwijzen naar de verzen.

De varianten in de voetnoten geven aanleiding tot de volgende opmerkingen :

De spelling van *v* en *u* is ook in de varianten als in het hedendaagsch Nederlandsch gebruikelijk is ; op *i* heb ik weer altijd puntjes gezet, en steeds *y* geschreven voor *ij* of *y*. Nergens zijn daar ook woorden aaneengeschreven, die volgens de tegenwoordige spelling van elkaar gescheiden zijn. Ook in de varianten is de interpunctie en de plaatsing der hoofdletters modern, de afkortingen zijn wederom alle opgelost. *Mz* is altijd opgelost door „*met*”.

Verder zijn de varianten, waar het slechts één handschrift betrof, woordelijk afgedrukt, zoodat zij hun eigen spelling en dialectische eigenaardigheden behouden. Maar waar meerdere handschriften dezelfde variant hadden, heb ik ze samengevat, en daarom spellingsverschillen en dialectische verschillen genivelleerd. Gewoonlijk is dan de bekende spelling van Verdam aangenomen, maar op enkele punten ben ik daarvan afgeweken, b.v. in de spelling „*gheloven*” met *gh*, daar lag de spelling van Franck meer voor de hand, omdat de meeste handschriften *gh* spelden. Ook in andere gevallen heb ik mij wel laten leiden door de spelling der betreffende handschriften.

Soms viel een lange variant samen met één of meer korte. Dan was het dikwijls onpractisch en onduidelijk om ze samen te vatten. In die gevallen heb ik steeds de lange variant voorop geplaatst, en de korte eerst daarachter een plaats gegeven, ofschoon die eigenlijk binnen de lange viel. Als voorbeeld diene het volgende: caput 1 vs. 3 W: „*ons oefenen in Jhesus leven ende daer op dincken ghetrouwelyc*” I „oefenen in Cristus leven ende ons van allen hemeliken troestinghen der menschen keren”; W „*Jhesus*” E „*Cristus*”; W „*dincken ghetrouwelyc*” D „*ghetrouwelic dincke*”.

Op verschillende plaatsen was ik later in onzekerheid over de juiste tekst van hs. Weenen 1796, en ook niet meer in de gelegenheid, om deze ter plaatse opnieuw te controleren. Ik heb in die gevallen achter de betreffende variant een vraagteken gezet. Ze zijn bijna nooit van belang.

BIZONDERHEDEN OVER VERSCHILLENDE HANDSCHRIFTEN

Alleen de volgende handschriften zijn volledig :

VOOR BOEK I :

Hs. Haarlem 99.
Hs. Gent 1425.
Hs. Weenen 7956.
Hs. Zwolle 6.
Hs. Weenen 7957.
Hs. Weert 16.

VOOR BOEK II :

Hs. Brussel 3041.
Hs. Amsterdam 30.
Hs. den Haag 128 G 19.
Hs. Leiden 339.
Hs. Brussel 2217.

Over de andere handschriften valt het volgende op te merken :

BOEK I.

In hs. Brussel 2416 staat enkel caput 1 en caput 20 vs. 32—34.

Hs. Utrecht 1032 heeft alleen caput 1 en 2.

Hs. Aken 1886—2 heeft slechts caput 13 vs. 11—19.

Hs. Oxford 124 is niet compleet, doordat er bladen uit weggeraakt zijn. Zodoende ontbreekt daarin :

1e. Caput 20 vs. 46 (middenin) tot caput 21 vs. 10. (middenin).

2e. Caput 22 vs. 17 (middenin) tot caput 24 vs. 24 (middenin).

In hs. Brussel 3041 ontbreekt het laatste gedeelte van Boek I caput 25 vanaf vs. 23 : „...sedelyc”. Dit laatste woord staat dan onderaan de pagina. Aan de keerzijde van de pagina volgt dan ineens het begin van Boek II, ¹⁾ door een andere hand geschreven.

BOEK II.

In hs. Haarlem 99 is een blad weggeraakt, zodoende ontbreekt daarin :

Caput 8 vs. 30 (middenin) tot caput 9 vs. 7 (middenin).

1. Ook op andere plaatsen wisselen elkaar in Brussel 3041 twee handen af op het einde van een pagina. Maar daar loopt de tekst altijd heel regelmatig door.

Verschillende handschriften geven nog aanleiding tot opmerkingen over verschrijvingen, weglatingen, aantekeningen in margine of andere bizonderheden.

Verschrijvingen, die onmiddellijk als zoodanig herkenbaar zijn, komen in alle handschriften voor, b.v. Brussel 3041: Lib. I cap. 1 vs. 20: „dingen die zienlyc ende verganlyc *ende* syn”. Brussel 3041 heeft veel verschrijvingen, Oxford en Amsterdam ook, de beide Weensche handschriften en het Zwolsche daarentegen heel weinig.

Verschrijvingen.

Eenige voorbeelden zijn nog:

Brussel 3041 Lib. I caput 2 vs. 8: „met dien, die hem tot synder salicheit *dien* mach”.

Brussel 3041 Lib I caput 15 vs. 10: „mer hi begheert, dat alleen dat gods \pm in allen dinghen gheschien moet”.

Oxford Lib I caput 2 vs. 13: „ende belie, dattu *weinich weynich* wetes”.

Weert 16 cap. 23 vs. 10: „Wat helpt langhe te *levene* en wort altoos niet ghebetert, mer het meerret dicwile die sonden”. Uit de vergelijking met andere handschriften zien wij, dat de Weertsche afschrijver zich hier vergiste, doordat het woord: „leven” twee keer voorkwam. (Weenen 7957: „Wat helpt langhe te *leven*, als wi ons so weenich beteren. Och, dat langhe *leven* en wort altoos niet ghebetert, mer het meerret dicwile die sonden”). In het Weertsche handschrift komt een dergelijke vergissing herhaaldelijk voor, maar ook wel in andere.

Ook komen in verschillende handschriften aantekeningen in margine voor, of tusschen den tekst, vooal in Gent 1425, b.v in caput 12 vs. 8 van het Gentsche handschrift staat: „Waren wi ons selfs ghestorven”, in margine lezen we nog: „gheheel”, terwijl tusschen: „selfs” en „ghestorven” een verwijzingsteeken staat. In cap. 1 vs. 10 staat: „Oft alle die bible buten conste”, tusschen: „oft” en „alle” is „ic” boven tusschen den tekst geschreven. Doordat op deze wijze het handschrift vol correcties staat, zijn er niet veel fouten meer in. Daar hier geen teekenende varianten bij waren, heb ik deze correcties opgenomen als gewone varianten.

Aantekeningen in margine.

Ook kunnen we hier nog een en ander opmerken over de spelling. Brussel 3041 spelt soms *w* inplaats van *v*, b.v. Lib. I cap. 14 vs. 6: „weel menschen”, Lib. I cap. 3 vs. 32: „Hoe weel synre die”, misschien ook in cap. 12 vs. 4: „niet weel en gheloeft” (hier kan „weel” ook een verschrijving zijn voor: „wel”, de andere handschriften hebben „wel”) en cap. 1 vs. 6: „Soe wie dan Cristus woerden woelen ende verstaen” (dat kan ook weer een verschrijving zijn), verder in cap. 23 vs. 47: „waren” inpl. van „varen”. ’t Omgekeerde komt ook voor, n.l. *v* inplaats van *w*, b.v. Brussel 3041 „vindich” inplaats van „windich”.

Spelling.

Ook komt in dit Brusselsche handschrift voor de spelling *goede* inplaats van *gode*, b.v. cap. 19 vs. 29: „van *goede* onse loen ontfanghen souden”, Lib. I, cap 2 vs. 8: „met *goede* ende met dien”, waarschijnlijk ook in Lib. I cap. 3 vs. 10: „in *goeden* te vrede bliven”, waar de meeste andere handschriften lezen: „in *gode* te vreden bliven”. ’t Omgekeerde komt ook voor, we vinden nl. in eenige handschriften soms *god* voor *goed*, b.v. Haarlem 99 Lib I

cap. 3 vs. 23: „Gode cunste en is niet te lakene”, Brussel 3041 cap. 12 vs. 6: „niet gods en vermach”, en waarschijnlijk nog eens in hetzelfde vers: „die gods wille es”.

Terloops vermeldde ik reeds, dat in Amsterdam 30 herhaaldelijk *n* voor *u* geschreven staat, en omgekeerd. Ook vinden we in dit handschrift soms de spelling „ghewelen” inplaats van: „ghevoelen”, die ook in hs. Oxford voorkomt.

**Varianten,
ontstaan
door ver-
schrijving.**

In alle handschriften komen tenslotte varianten voor, die hun oorsprong vinden in een verschrijving van den copiïst of in een poging om een onverstaanbaar voorbeeld verstaanbaar te maken. Soms zijn ze dan, op zich zelf genomen, zoo onmogelijk niet, maar een vergelijking met de andere handschriften toont ons, dat we hier met een corrupte plaats te doen hebben. Ik zal hier enkele voorbeelden van laten volgen uit verschillende handschriften. Ter vergelijking plaats ik er dan den tekst der andere handschriften naast.

				Andere handschriften :
Lib. I	Hs. D	3.14	vuust	druyst
„	„	3.18	zedenen	redenen
„	„	3.23	ghedoochsam	duechsam
„	„	11.5	merckelick	merch
„	„	13.25	becueringhen	bekeeringhe
„	„	14.6	steken	soeken
„	„	18.1	ghescreven	ghescenen
„	„	21.15	verweendich	uutwendich
„	„	23.13	teekenen	rekenen
„	Hs. A	5.10	leer	lese
„	„	7.3	allen	alleen
„	„	11.8	antwoerden	ontwaer worden
„	„	22.2	ghetroest	ghestoort
„	„	24.11	peryculen	prickelen
„	Hs. G	6.4	sienliken	sinliken
„	Hs. H	7.12	staet	scaet
„	„	18.24	God.... slappede	doch.... sliepe
„	„	23.2	blyft	blyct
„	„	24.1	ghestichtet	gesachtet
„	Hs. F	12.2	verspreken	wederspreken
„	Hs. B	20.22	goed	godlyc
„	Hs. C	23.34	berouwen	betrouwen
„	Hs. W	25.10	ghestroyt	ghetroest

De spelling draagt er dan dikwijls toe bij, om op deze wijze varianten te doen ontstaan, zoo b.v.: de spelling *o* voor *oe* en omgekeerd.

2.6 W F G die om gods wille es — A die gods wille es — B C H die goets wille es.

3.10 C in *goeden* vrede bliven — A in *goede* te vreden bliven — W F G B D in *goeden* vrede bliven.

Aan zulke varianten zien wij, hoe zelfs het geringste spellingsverschil soms aanleiding kon zijn om ineens mijlenver van den oorspronkelijken tekst af te wijken.

We kunnen onder die vergissingen nog gevallen rangschikken als :

1.7 H: Wat baet di hoghe dinghen te weten ende te disputieren van der heiligher *drievoudicheit* (andere handschriften: „Wat batet di hoghe dinghen te wetene ende te disputieren vander heiligher *drivoldicheit*, ofstu zonder omoedicheit biste ende daeromme meshages der heylicher *drivoldicheit*”. We zullen hier de oorzaak wel weer moeten zoeken in het twee keer voorkomen van het woord *drievoudicheit*. Dergelijke weglatingen vinden we weer speciaal in hs. Weert 16, maar ook wel in andere manuscripten.

Zeker is hier Uw en mijn geduld, lezer, reeds zwaar op de proef gesteld. Van den anderen kant zal Uw overtuiging gegroeid zijn: hoe moeilijk het is, om in dit labyrinth van schrijfen spellingsverschillen, met iets, dat soms zoo weinig lijkt op een draad van Ariadne, den waren weg te vinden.

We zullen nu trachten om door onderlinge vergelijking de verwantschap der handschriften te bepalen, en daarbij af en toe terug wijzen op wat wij hier hebben opgemerkt.

HOOFDSTUK II

DE ONDERLINGE VERWANTSCHAP DER HANDSCHRIFTEN.

Het doel dezer uitgave was niet een dialectstudie, maar een onderzoek naar den onderlingen samenhang der teksten, en naar de plaats, die zij als groep innemen tusschen de andere Middeleeuwsche redacties der Navolging van Christus. Dit is ook de reden, waarom ik alleen de woordelijke varianten opgenomen heb, immers voor een onderzoek naar de verwantschap der handschriften zijn alleen deze van belang.

**De Dietsche
bewerkin-
gen der
Navolging
v. Christus.**

Reeds lang was het bekend, dat er 15e eeuwse Dietsche bewerkingen bestonden van de Navolging van Christus. Immers, reeds in het jaar 1851 liet Mgr. van Vree in „de Katholiek” eenige fragmenten uit het vierde boek in Dietsche vertaling afdrukken. In 1882 kon V. Becker reeds een dertiental handschriften vermelden, waarin Imitatiovertalingen voorkomen. De Vooy's breidde bij zijn onderzoek in buitenlandsche bibliotheken dit aantal nog uit. In 1902 verscheen van hem een artikel in „de Katholiek”: „Bibliographische mededeelingen over de Dietsche vertalingen der Imitatio Christi”. Voor het eerste boek noemt hij 18 handschriften. Hiervan verdeelt hij er 16 over 6 tekstfamilies, de twee andere kon hij onder geen van die zes rubrieken thuisbrengen (1). Van het tweede boek noemt hij 14 handschriften, waarvan hij echter de families niet nader onderzocht.

Van het eerste boek kende de Vooy's in 1902 dus 18 handschriften, van welke er 9 aan onze editie ten grondslag liggen. Hs. Oxford en hs. Aken waren hem onbekend. Ook om het groot aantal handschriften concludeerde hij reeds, dat deze handschriftengroep waarschijnlijk de Oudste Dietsche bewerking was. Prof. van Ginneken noemt tenslotte in zijn boek: „Op zoek naar den oudsten tekst en den waren schrijver van het eerste boek der Navolging van Christus”, alleen reeds voor het eerste boek 30 Dietsche handschriften, die hij verdeelt over 7 tekstfamilies. De eerste tekstfamilie is dan de reeks handschriften, die wij hier uitgeven, en die door ons in het vervolg, evenals in het bovengenoemde boek van Prof. van Ginneken, de α .-tekst zal genoemd worden.

**Waarom
Boek I en
Boek II af-
zonderlijk
behandeld
worden.**

Wij zullen nu bij ons onderzoek naar de onderlinge verwantschap der handschriften Boek I en Boek II afzonderlijk behandelen. Deze methode is vanzelf aangewezen, omdat Boek I in een veel grootere en een andere handschriftenreeks voorkomt als Boek II. Dat komt, omdat we — behalve in Italië — in de oudste handschriften aanvankelijk alleen de afzonderlijke boeken vinden; pas later treedt de Imitatio op als een eenheid van vier

1. De Vooy's onderzocht namelijk van alle handschriften het 5e caput, maar dit ontbrak toevallig in die twee handschriften.

boeken. 1) Bijgevolg zal de tekst van ieder boek waarschijnlijk ook zijn eigen geschiedenis gehad hebben, en moet dus afzonderlijk worden onderzocht.

BOEK I.

Op de eerste plaats komt dan boek I.

Alle handschriften van boek I, die wij op pag. 1 noemden, hooren onmiskenbaar tot één groote familie. Dit komt aanstonds uit, als we den tekst van hs. Weenen 7957 met de varianten der andere handschriften leggen naast een Middelnederlandschen niet- α -tekst.

Boek I
De eenheid
van alle
 α -handschr.

Lib. I, cap. 1 vs. 2 W: Uut desen woorden worden wi vermaent te volghene Cristum ende zyn zeden, oft wi verlicht willen worden ende verlost van onser blintheit.

Varianten der alpha-familie	{	<i>vermaent</i> : A ghelcert; <i>te volghene Cristum</i> : A H Cristum na te volghen B C D E G Cristum te volghen; <i>oft wi verlicht willen worden</i> : D willen wi verlicht werden; <i>oft</i> : F eest dat: <i>verlost</i> : A verloest worden; <i>onser blintheit</i> : H der blintheit.
Hs. Schotten- klooster (niet- α -tekst)		Dit syn die woerde ons heren, waer mede hi ons vermanende, dat wi syn leven ende syn seden sullen na volgen, of wi waerlic willen verlicht werden ende van alre blyntheit des herten verloest werden.

Lib. I, Cap. 21 vs. 2: W Gheve di tot compunctien, dat es overdencke die doot, die pine des vagheviere ende der hellen, dat gruwelyc ordel gods ende dies ghelycs, ende du sulles vinden innicheit ende devocie.

Varianten der alpha-familie	{	<i>die doot</i> : F dyn doot: <i>des vagheviere ende der hellen</i> : H der hellen ende des vagheviere.
Hs. Schotten- klooster (niet- α -tekst)		Gyf di tot compunctien ende beroeringe des herten, die luket op voel guets, dat die lichte ydelheit lichtelic verlieset.

Men ziet, hoe in zinsbouw en en woordkeus, in kleur en inhoud, de heele α -groep zich duidelijk manifesteert als een sprekende eenheid tegenover de niet- α -teksten. Trouwens, prof. de Vooy's bewees dit reeds, door van de hem bekende handschriften caput V in extenso te laten afdrukken.

De α -tekst is dus in z'n geheel, als groep een eenheid. Aan al deze handschriften heeft een oertekst ten grondslag gelegen, waarvan zij alle, hetzij direct, hetzij indirect een afschrift moeten zijn. Geen van de ons bekende teksten kan dan echter de oertekst zelve, het eigen afschrift van den bewerker zijn. Het eenige handschrift, dat ooit in aanmerking is gekomen,

1. Men zie hierover Mgr. P. E. Puyol: *Les variantes du Livre de Imitatione Christi* — Paris Victor Retaux 1898 pag. 66 vlg. Puyol trekt hier ten onrechte de conclusie uit, dat de Imitatio in Italië geschreven is.

is hs. Zwolle. Spitzzen hechte hieraan groote beteekenis, 't werd door hem verreweg als 't oudste beschouwd. Hij verdedigde ook de hypothese, dat 't een autograaf zou zijn, Scutken zou dan de vertaler geweest zijn. Maar ook 't Zwolsche handschrift heeft — evenals trouwens alle andere handschriften — corrupte plaatsen¹⁾, die men in een autograaf niet verwacht en die de andere handschriften op die plaats ook niet hebben. Ik noem voor het Zwolsche handschrift de volgende plaatsen:

Cap. 6, vs. 4: „*sienliken* dingen”, waar alle andere handschriften hebben: „*sinliken* dinghen”, wat zeker de goede lezing is.

Cap. 17, vs. 2: „*Tis een cleyn dinc* in cloosteren of in vergaderinghen te wonen, *mer* daer in loflyc te levne ende ter doot toe trouwelyc te volstane²⁾).

Hier heeft het Zwolsche handschrift een typisch-corrupte lezing, de andere handschriften hebben hier: „Ten es gheen cleyn dinc... ende daer in looflyc te levne...”

Cap. 23 vs. 35: „Ach arm mensche, wat denckes du om langher te leven, soe du ghenen dach seker en hebste”. De andere handschriften hebben hier alle: „langhe te leven”, wat een beteren zin geeft en zeker de oudste lezing is.

Cap. 24, vs. 44: „Het es nochtan wel *groot*, of die minne gods di niet wederhout van quaet te doen, dat di doch die vreesse vander helscher pinen wederhoude...”. De andere handschriften lezen: „Het is wel goet...”, wat natuurlijk weer de goede lezing geeft.

Hier volgen nog eenige corrupte plaatsen uit hs. Weenen 7957.

Caput 4, vs. 3: „Mer goede volcomene manne en gheloven niet lichtelyc al dat men *van hem* seit” (andere handschriften: „al dat men *hem* seit”).

Caput 16 vs. 8: „Wi willen, dat andre menschen strenghelyc *ghecastiet ghecorrigeert* worden” (andere handschriften: *ghecastydt of gecorrigeert* worden, ende wi willen node *ghecorrigeert* syn). Het is m.a.w. een doublet. Dit geval komt vaak voor en bewijst, dat voor zoo'n afschrift meer dan één voorbeeld diende.

Hs. Weenen 7957 heb ik als legger genomen, omdat het volgens de traditioneele meening het beste handschrift is, en omdat het inderdaad de minste corrupte plaatsen heeft.

We zullen nu overgaan tot het onderzoek naar de onderlinge verwantschap der handschriften.

Hiervoor heb ik eerst alle handschriften systematisch met elkaar vergeleken. Ik heb namelijk van alle manuscripten twee aan twee nagegaan:

1e Op hoeveel plaatsen zij van elkaar verschilden.

2e Op hoeveel plaatsen zij onderling overeen kwamen, terwijl zij afweken van den legger Weenen 7957.

Ik besef natuurlijk heel goed, dat men mij hier zou kunnen tegenwerpen: „non numeranda sed ponderanda”, want daar is wel degelijk iets waars in, maar omdat ik dit

1. Men zie hierboven Hoofdstuk I pag. 5 en 6.

2. Hier hebben wij dus een voorbeeld — met vele te vermeerderen — dat de afschrijvers niet alleen enkele woorden wijzigden, maar ook de zinzwending.

gevaar kende en er voortdurend rekening mee hield, geloof ik toch, dat mijn cijfers de ware verhoudingen vrij scherp benaderen.

Hier volgt dan eerst de lijst van de onderlinge verschillen der handschriften : (1)


W ≠ A 523									
W ≠ B 338	A ≠ B 450								
W ≠ C 450	A ≠ C 429	B ≠ C 395							
W ≠ D 755	A ≠ D 884	B ≠ D 629	C ≠ D 871						
W ≠ F 333	A ≠ F 676	B ≠ F 456	C ≠ F 630	D ≠ F 842					
W ≠ G 244	A ≠ G 493	B ≠ G 279	C ≠ G 458	D ≠ G 751	F ≠ G 431				
W ≠ H 738	A ≠ H 791	B ≠ H 588	C ≠ H 792	D ≠ H 1005	F ≠ H 849	G ≠ H 689			

Echter is deze statistiek voor hs. Oxford onbruikbaar, omdat, gelijk men weet, in dit handschrift twee keer een gedeelte ontbreekt. Ik heb daarom gedaan, of alle handschriften precies op dezelfde wijze onvolledig waren als hs. Oxford, en toen alle onderlinge verschillen aldus berekend. Zoo komen wij dan tot deze tweede statistiek, waaruit met name de plaats van hs. Oxford is af te leiden : (2)

W ≠ A 443									
W ≠ B 338	A ≠ B 450								
W ≠ C 379	A ≠ C 359	B ≠ C 395							
W ≠ D 612	A ≠ D 730	B ≠ D 629	C ≠ D 722						
W ≠ F 303	A ≠ F 565	B ≠ F 456	C ≠ F 529	D ≠ F 698					
W ≠ G 207	A ≠ G 407	B ≠ G 279	C ≠ G 382	D ≠ G 629	F ≠ G 357				
W ≠ H 623	A ≠ H 657	B ≠ H 588	C ≠ H 662	D ≠ H 819	F ≠ H 679	G ≠ H 579			

Behalve de onderlinge verschillen heb ik, gelijk ik reeds gezegd heb, ook nagegaan, hoe vaak de handschriften twee aan twee overeenkwamen, terwijl ze afweken van den legger W. De statistiek van die overeenkomsten is als volgt :

AB = 150									
AC = 265	BC = 155								
AD = 145	BD = 137	CD = 147							
AF = 36	BF = 44	CF = 54	DF = 83						
AG = 111	BG = 109	CG = 115	DG = 108	FG = 39					
AH = 158	BH = 144	CH = 174	DH = 158	FH = 63	GH = 119				

1. De handschriften Kieckens, Utrecht en Aken, die alle drie immers slechts een of twee capita tekst bevatten, laat ik voorloopig buiten beschouwing. 
2. Ook van hs. Brussel 3041 ontbreekt een gedeelte, n.l. van cap. 25, maar daar 't hier slechts een twintigtal verzen gold, is de eerste statistiek voor dit handschrift best te gebruiken.

Om de plaats van hs. Oxford te kunnen bepalen, was het weer noodig een aparte berekening te maken. Echter ditmaal niet voor alle handschriften. De verhouding van hs. Oxford tot hs. H en hs. D was uit de combinatie van de statistiek der onderlinge verschillen en van de overeenkomstige afwijkingen van W voldoende duidelijk. Zoodoende heb ik alleen voor de handschriften A, C en G gedaan of daar juist hetzelfde gedeelte in ontbrak als in hs. B, met het volgend resultaat :

$$\begin{array}{lll} AB = 150 & & \\ AC = 227 & BC = 150 & \\ AG = 97 & BG = 109 & CG = 99 \end{array}$$

Nu we aldus niet alleen hebben nagegaan, hoe dikwijls alle handschriften onderling verschillen, maar ook, hoe vaak zij — in afwijking van W — met elkaar overeenkomen, kunnen we veilig eenige conclusies trekken over de verwantschap der handschriften.

1e. Nauw verwant zijn de beide handschriften A en C, die 265 gemeenschappelijke afwijkingen van den legger W hebben.

2e. Nauw verwant zijn ook de beide handschriften W en G, die onderling het minste verschillen (aantal verschillen 244).

3e. Verwant zijn ook hs. W en hs. F (aantal verschillen 333).

4e. Ook staan dicht bij elkaar hs. G en B (aantal verschillen 279), verder hs. W en B (aantal verschillen 338¹⁾).

5e. Hs. D en H zijn de beide handschriften, die het verste afwijken én van de 6 andere handschriften én van elkaar.

Nu zullen we op deze wijze ook nog in hoofdzaak de verhouding tot de andere teksten bepalen van hs. Kieckens, hs. Utrecht, en hs. Aken, die immers alle drie slechts één of twee capita tekst bevatten. Ik heb voor deze drie handschriften dezelfde methode gevolgd als voor hs. Oxford.

Eerst heb ik dan een statistiek gemaakt voor twee capita, daar immers in E: hs. Utrecht maar twee capita staan, en vond daarbij voor de onderlinge verschillen de volgende cijfers:

W ≠ A 45

W ≠ B 23 A ≠ B 38

$$W \neq C \ 44 \quad A \neq C \ 36 \quad B \neq C \ 39$$

W ≠ D 42 A ≠ D 60 B ≠ D 43 C ≠ D 60

W≠E 45 A≠E 61 B≠E 47 C≠E 62 D≠E 60

W≠F 23 A≠F 52 B≠F 29 C≠F 53 D≠F 40 E≠F 50

W≠G 15 A≠G 36 B≠G 16 C≠G 35 D≠G 42 E≠G 40 F≠G 39

W≠H 49 A≠H 56 B≠H 34 C≠H 57 D≠H 64 E≠H 61 F≠H 57 G≠H 41

1. Men bedenke nog eens, dat in hs. B twee stukken ontbreken en dat de hier genoemde cijfers dus eigenlijk te laag zijn.

Ook heb ik gedaan, of al deze handschriften alleen cap. I bevatten zooals 't geval is met I: hs. Kieckens. De statistiek der onderlinge verschillen wordt dan als volgt:

W ≠ A 25
W ≠ B 16 A ≠ B 21
W ≠ C 23 A ≠ C 18 B ≠ C 18
W ≠ D 24 A ≠ D 29 B ≠ D 23 C ≠ D 28
W ≠ E 27 A ≠ E 33 B ≠ E 27 C ≠ E 31 D ≠ E 35
W ≠ F 12 A ≠ F 28 B ≠ F 18 C ≠ F 28 D ≠ F 25 E ≠ F 27
W ≠ G 8 A ≠ G 19 B ≠ G 10 C ≠ G 17 D ≠ G 23 E ≠ G 21 F ≠ G 16
W ≠ H 31 A ≠ H 32 B ≠ H 29 C ≠ H 31 D ≠ H 40 E ≠ H 36 F ≠ H 36 G ≠ H 28
W ≠ I 39 A ≠ I 46 B ≠ I 40 C ≠ I 41 D ≠ I 48 E ≠ I 44 F ≠ I 49 G ≠ I 40 H ≠ I 49

Tenslotte heb ik gedaan, of alle handschriften, die daarvoor in aanmerking kwamen, alleen vs. 11—19 van cap. 13 hadden, zooals K: hs. Aken. We komen dan tot de volgende statistiek der onderlinge verschillen:

W ≠ A 8
W ≠ B 2 A ≠ B 10
W ≠ C 3 A ≠ C 7 B ≠ C 5
W ≠ D 14 A ≠ D 18 B ≠ D 14 C ≠ D 15
W ≠ F 5 A ≠ F 11 B ≠ F 6 C ≠ F 7 D ≠ F 15
W ≠ G 1 A ≠ G 9 B ≠ G 3 C ≠ G 4 D ≠ G 15 F ≠ G 6
W ≠ H 11 A ≠ H 16 B ≠ H 13 C ≠ H 10 D ≠ H 14 F ≠ H 14 G ≠ H 12
W ≠ K 22 A ≠ K 25 B ≠ K 23 C ≠ K 23 D ≠ K 25 F ≠ K 23 G ≠ K 23 H ≠ K 25

Het was niet noodig voor deze drie handschriften nog de statistiek der onderlinge afwijkingen op te maken, immers uit bovengaande gegevens blijkt duidelijk, dat zij alle drie zeer veel verschilpunten vertoonen met de acht reeds behandelde handschriften, en met elkaar, en bijgevolg elk ver van alle andere afwijken.

We zullen nu trachten de groepeerings der handschriften, zooals wij die boven gemaakt hebben, voelbaar te maken en te illustreeren aan de hand van de meest sprekende varianten, en daarbij zullen wij de handschriften tevens eenigszins typeeren, hetzij in groepen, hetzij afzonderlijk.

Deze beide handschriften hadden een groot aantal gemeenschappelijke afwijkingen van den legger W (aantal 265). Trouwens, alleen in deze twee handschriften volgt achter Boek II nog een soort derde boek van Floris Radewyns, waarvan het begin luidt: „Aldus spreket die heilige profeet Davit in den souter....”

Ik heb uit de 265 gemeenschappelijke afwijkingen de meest frappeerende plaatsen uitgezocht, waar AC afweek van alle andere handschriften. Gewoonlijk waren dat tevens de gevallen, die in aanmerking kwamen voor een vergelijking met het Latijn. Als grondslag van den Latijnschen tekst nam ik de autograaf van Thomas à Kempis, maar vergeleek dit

handschrift overal met de varianten in Puyols: „*Variantes du livre de Imitatione Christi*” 1) en bovendien nog met twee andere manuscripten, nl. hs. Brussel Kon. Bibl. 1705—10 als representant van Prof. van Ginneken's P-groep 2) en hs. Weenen Nationalbibl. 4064 als representant van Prof. van Ginneken's O-groep. 2)

Toen bleek mij, dat ik deze speciale overeenkomsten van de groep AC verdeelen kon in:

1e. Een reeks van twee synoniemen achtereen, waar de andere handschriften slechts één woord hebben.

2e. De overige varianten.

Hieronder laat ik dan eerst de lijst der synoniem-paren van AC volgen. Links staat AC, in het midden staat hs. W, waarmee alle andere alpha-teksten overeenkomen en rechts staat het Latijn volgens hs Brussel Kon. Bibl. 5855 (= de autograaf van Thomas à Kempis of de Q-tekst 3). In voetnoten worden dan de varianten der andere Latijnsche handschriften vermeld 4), voorzover zij eenigszins voor een vergelijking met het Middelnederlandsch in aanmerking kunnen komen.

	AC	W en andere alpha-teksten (W B D F G H)	Latijnsche Q-tekst
2.8	{ A met goede ende met dien dat C mit gode ende dat	met dien dat	his
2.9	goet opset ende goet leven	goet leven	bona vita
3.3	{ dinghen ende onlede ende dis- puteren	onlede ende disputeren	cavillatio
4.5	{ weet of ghehoort heeft oft gheloof	{ ghehoort heeft oft ghe- looft	audita vel credita
6.8	dwalen ende uitgekeert is	uitwaert ghekeert es	exterioribus dedito
7.2	arm ende cleyn	arm	pauperem
9.12	{ crighel te bliven ende niemant anders te willen volghen of gheloven	{ crighel te blivene ende nyemant anders te wil- len gheloven	{ nolle aliis acquiescere
10.1	gheschiet (is) ende vertelt wort	wort vertelt	proferantur
10.12	{ een herte ende een siele ende een gheest	een herte ende een gheest	animo et spiritu
11.4	menschen ende heilighen	heilighen	sanctorum
11.10	{ syn wi.... onlydsaem ende cleynmoedich	syn wi.... cleynmoedich	dejicimur

1. Mgr. P. E. Puyols: „*Variantes du livre de Imitatione Christi* Paris Victor Retaux 1898”.

2. Men zie hiervoor Hoofdstuk III pag. 1 vlg.

3. Men zie hiervoor Hoofdstuk III pag. 1 vlg.

4. Opmerking verdient, dat hs. Weenen 4064 onvolledig is, zoodat verschillende plaatsen in dat handschrift ontbreken. Om het aantal voetnoten niet noodeloos groot te maken, deel ik dit hier ineens mee.

	AC	W B D F G H	Latijnsche Q-tekst
12.4	{ beweghet worden vanden menschen ende voer niet gheacht	{ vanden menschen worden voor niet gheacht	{ vilipendimur ab hominibus
14.10	quaet ende swaer	swaer	difficulter
15.9	{ natuerlike neighinghe, eighen ghemac ende eighen soekelicheit, eyghen wille, hope van loone ende begherte van ghemacke	{ natuerlike neyghinghe, eyghen wille, hope van loone ende begherte van ghemacke	{ naturalis ¹⁾ inclinatio, propria voluntas, spes retributionis, affectus commoditatis
19.6	{ in een goet leven is ende een (goet) opzet maect	een goet opset maect	fortiter proponens
20.12	{ ghehoersaem is ende silencie houdt	silenci houdt	tacet
20.29	{ dinghen ende uutwendighen gheruchte	uutwendighen gheruchte	saeculari tumultu
20.29	{ des levens ende die (of der) tranen	der tranen	lacrymarum
22.11	is of wort	wort	fit
22.19	oversten goede, dat ewich is	ewighen goede	aeterna bona
22.20	{ tytliken nederen ende vergancliken dinghen	{ nederen ende vergancliken dinghen	infima
23.5	{ (bet) voersien.... ende also hebben	also hebben	sic.... deberes tenere
24.5	contrary syn of (mys) doen	contrarie doen	contrariantibus
24.42	mint ende ontsiet	mint	amat
25.15	{ syns selfs sterft ende syn eighen wille ²⁾	syns eyghens wille sterft	in spiritu mortificat ²⁾
25.23	{ swaerlick qualic ende onoerdelyc	qualyc ende onoerdelyc	inordinate

Behalve die synoniem-paren of zelfs synoniem-ophoopingten heeft de groep AC nog een heele reeks belangrijke gemeenschappelijke afwijkingen van alle andere alpha-teksten. Deze zal ik nu even laten volgen, en daarbij op dezelfde wijze als boven links AC plaatsen, in het

1. „*Carnalis inclinatio*” in hs. Leuven 1705-10, in alle andere P-teksten en in enkele Q-teksten.
2. Hs. Rome Bibliotheca Vaticana 9230 (= cod. Vaticanus, d3 genoemd door Puyol, een Q-tekst, heeft hier: „et *ipsum* mortificat”. Volgens een aantekening bij Puyol staat in hs. den Haag Kon. Bibl. 70 H 22 (= Codex Claraemontanus): „se *ipsum* vincit in spiritu, et mortificat”. Volgens de jongste onderzoekingen van Prof. van Ginneken is de Codex Claraemontanus een ongetrouwe P-tekst van Puyol's y-familie.

midden den tekst van W, waar alle andere alpha-teksten mee overeenkomen, en rechts het Latijn volgens Thomas, waarbij de afwijkingen der andere handschriften, voorzover dat eenigszins noodig kan zijn, weer in voetnoten worden vermeld.

	AC	W B D F G H	Latijnsche Q-tekst
1.6	A woelen C wil voelen ¹⁾	wil te vollen	vult plene
1.17	ontbreekt ²⁾	alleen	solum ²⁾
2.11	ontbreekt	{ mer hebbe vreese vander consten	sed potius time
3.14	hoghe	hogher	altiora
3.20	ontbreekt	teghen ons selven	se ipso
3.24	weinich	weenich oft gheene	nullum vel modicum
5.1	{ A Inder lesinghe der heiliger schriften C Inder lesinghen der scrifturen	Inder heylicher scrifte	In scripturis sanctis
5.7	{ duert	blyft ende duert	manet
5.7	{ ewelick	inder ewicheit	in aeternum
5.9	{ overliden ende simpelyc ver- staen (int lesen)	{ overliden ende simpelyc staen	transeundum
6.6	wort syn conscientie beswaert	{ wort hi in syn conscienci beswaert	{ ex reatu conscientiae gravatur
7.11	ghevoele	ghelove	crede
9.12	redene ende.... sake	redene oft.... zake	ratio aut causa
11.5	{ te stervene (ende) alre eerd- scher begherten ende dier ledich te stane	{ te stervene ende alre eerdcher begherten le- dich te stane	{ mortificare ab omnibus terrenis desideriiis
11.11	menschen	mannen (D: lieden)	virii
12.1	van der werelt	deser werelt	mundi
12.7	sucht	sucht ende bidt	gemit et orat
13.3	ende soect	soekende	quaerens
13.23	ontbreekt	allenxken	paulatim
14.8	ghestoert	{ CW beroert, BDG ghe- roert, H gheraecht	moventur
16.4	daerom	ontbreekt	ontbreekt

1) Ik geef deze plaats, omdat het niet onmogelijk is, dat *woelen* hier staat inplaats van *wil voelen*.

2) *Solum* ontbreekt ook in hs. Parijs Bibl. Nat. Lat. 13,605 (= Codex Allatianus, bij Puyol: m1 = een P-tekst), en in hs. Parijs Bibl. Nat. Lat. 2922 (= Codex Blesensis, Puyols 11, een tekst, die een gemengd P Q karakter draagt). Trouwens, ook in hs. I van de α ,-groep, maar daar luidt de tekst: „met ghenoechten in desen tyt te leven”, terwijl A C heeft: „dit teghenwordich leven aen te sien”.

	AC	W B D F G H	Latijnsche Q-tekst
18.1	ontbreekt	duechden	virtutibus
18.18	vuericheit des gheestes	vuericheit	fervor
19.5	hem } wil of selven } pinen.... voert te gaen	wille voertgaen	proficere volenti
20.3	ontbreekt	gherne	ontbreekt
20.7	ontbreekt	dicke	saepius
22.8	inder waerheit	ontbreekt	ontbreekt
22.31	heden.... morghen	heden.... ende morghen	hodie.... et cras
23.8	beter (2 X)	bereet	paratus
23.20	wel	vele	multum
23.21	hoe salich	hoe salich ende hoe wys	quam felix et prudens
24.40	nu	ontbreekt	iam 1)
24.43	ontbreekt	alleene (no. 1)	solum

Al deze gevallen samen, waarin de beide handschriften A en C. zoo merkbaar verschillen van alle andere *α*.-teksten, laten ons duidelijk zien, hoe innig het Brusselsche en het Haarlemsche handschrift verwant zijn. Het allerbest kunnen we die verwantschap nog proeven uit de plaatsen, waar het zeker of waarschijnlijk is, dat de beide handschriften precies dezelfde corrupte lezing hebben. Ik zal die gevallen nog even afzonderlijk laten volgen en telkens den kontekst geven volgens hs. W :

2.11 W En wille dan di niet verheffen van enigher conste, mer hebbe vreesse vander consten die di ghegheven es.

W: *mer hebbe vreesse vander consten*: AC ontbreekt, Latijn: sed potius time.

Hier is het betreffende gedeelte in A en C waarschijnlijk overgeslagen, doordat er twee keer het woord „consten” stond.

7.11 W Hebstu yet goets in di, ghelove dat ander mensche veel meer hebben ende beter syn.

W: *ghelove*: AC ghevoele, Latijn: crede.

Zeer waarschijnlijk is „ghevoele” hier ontstaan uit „ghelove” door verwisseling van de medeklinkers l en v.

14.8 W Mer gheschien si anders dan si willen, so worden si beroert ende bedrueven hen.

W: *beroert*: BDG gheroert: AC ghestoert.

Hier is „ghestoert” zeker een verschrijving voor „gheroert”, zooals B, D en G hebben.

1) *iam* ontbreekt in Inc. Augsburg Günther Zainer ex Reutlingen (= P handschrift, bij Puyol: n4), en in hs. Weenen 4064 (O-tekst). In hs. Parijs Bibl. Nat. Lat. 3629 (= Cod. Delamare, bij Puyol y3, gemengd P Q), staat *tamen* inplaats van *iam*.

19.1 W Eens goets religioes menschen leven sal met allen duechden ghechiert wesen.

W: *duechden*: in AC ontbreekt dus het Latijnsche *virtutibus*.

Hier is de gemeenschappelijke vergissing al heel sterk.

23.8 W Ofstu heden niet bereet en biste, hoe selstu dan merghen bereet syn.

W: *bereet*, AC: *beter*, Latijn: *paratus*.

Waarschijnlijk is „beter” hier weer een vergissing voor „bereet”, die ontstaan is door verwisseling der medeklinkers (vgl. *ghevoele-ghelove* in 7.11).

Nu we gezien hebben, dat de beide handschriften A en C zoo nauw verwant zijn, komt de vraag aan de orde, of wellicht het eene handschrift een afschrift kan zijn van het andere. Dat is echter uitgesloten. Er zijn wel heel veel en heel opvallende overeenkomsten, maar het aantal verschilpunten is toch ook zeer groot (429). Er zijn dan ook tal van plaatsen, waar A onmogelijk het prototype van C kan zijn, b.v.

- | | | | |
|-------|----------------------------------|---|---|
| 11.8 | A antwoerden | { W B C D F G H ontwaer | Latijn 1): <i>experiri</i> |
| | | { worden | |
| 24.11 | A peryculen | W C D F G H prickelen | Latijn: <i>stimulis</i> |
| 24.19 | A vs. 19 <i>ontbreekt geheel</i> | C Dan sel die mensche
staen ende ander men-
schen ordelen (<i>rest ont-
breekt</i>). (In andere hss.
vs. 19 geheel 2). | Latijn: <i>vs. 19 is geheel
aanwezig.</i> |

En omgekeerd: in vele andere gevallen kan A niet op C teruggaan, b.v.:

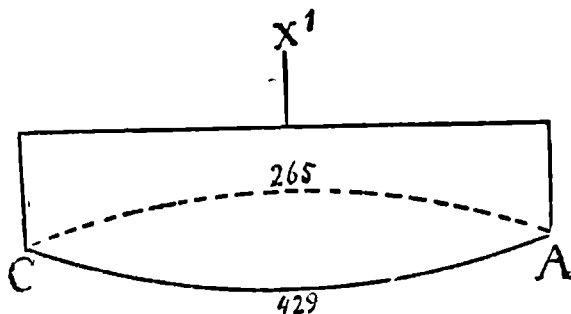
- | | | | |
|-------|-------------|--|-----------------------------|
| 13.28 | C tiden | W A B D F G H lidene | Latijn: <i>tribulatione</i> |
| 19.3 | C ontbreekt | { W A B D F G H ende
sullen spreken | Latijn: <i>atque dicere</i> |

Bijgevolg zal de verklaring van de overeenstemmingen tusschen A en C daarin te zoeken zijn, dat A en C beide directe of indirecte afschriften zijn van één en hetzelfde handschrift. Geen van de ons bekende handschriften kan het voorbeeld van A en C geweest zijn, uit twee latere onafhankelijke correcties naar het Latijn zijn deze vele letterlijke overeenkomsten onverklaarbaar! We *moeten* bijgevolg aannemen, dat A en C hebben afgeschreven naar een ons onbekend handschrift, dat we x¹ zullen noemen, en dat blijkens het aangehangen zoogenaamde Derde boek uit de omgeving van Floris Radewijns kwam.

1) Hier is dezelfde methode gevolgd als bij de groep A C. Als grondslag van het Latijn is dus de autograaf van Thomas à Kempis genomen (= de Q tekst), maar even als boven heb ik op de betreffende plaatsen nageslagen: hs. Brussel Kon. Bibl. 1705—10 als representant van de P-groep, hs. Weenen 4064 als representant van den O tekst, en bovendien de varianten der diverse P- en Q-handschriften van Puyol — zonder in dit geval een afwijking van eenig belang te vinden.

2) Hier is de gedeeltelijke overeenstemming tevens weer een bewijs voor de nauwe verwantschap tusschen A en C.

Van dit handschrift x^1 hebben A en C dan de reeks varianten overgenomen, waardoor zij zich gezamenlijk van de andere α .-handschriften onderscheiden. Daarin stonden reeds al die synoniem-opeenhooping, en de gemeenschappelijke corrupte plaatsen van A en C zijn waarschijnlijk ontstaan door een vergissing van den afschrijver van x^1 . Ook moet dit ver-



loren gegane handschrift, evenals A en C, verder van den Latijnschen Q-tekst gestaan hebben dan de legger W, immers, nagenoeg op alle plaatsen, waar A en C samen afwijken van W, verschillen deze beide handschriften ook van den Latijnschen Q-tekst, en tevens van de meeste P-teksten, waarvan wij de varianten onderzocht hebben.

Slechts in vier gevallen, die men in de voetnoten kan vinden, trekken de Latijnsche handschriften niet één lijn, en driemaal is er overeenkomst van AC met Puyol's Y-familie, of met P en O. We kunnen tot slot nog even opmerken, dat zoowel A als C slordige reproducties van hun origineel zijn, beide hebben ze een heele reeks verschrijvingen en maken soms weer nieuwe varianten door het verkeerd lezen of begrijpen van hun voorbeeld. A is afkomstig uit Limburg, C uit het Augustinessen-klooster te Rijswijk.

Ingewikkelder is de verhouding van de handschriften WFG en B. Volgens de lijsten der onderlinge verschillen en overeenstemmingen zijn nauw verwant :

**De handschriften
W, F, G en B**

W en G (aantal verschillen : 244, omgerekend naar B : 207).

W en F (aantal verschillen : 333, omgerekend naar B : 303).

G en B (aantal verschillen : 279).

W en B (aantal verschillen : 338).

Nu kon ik voor de groep WFG een aantal varianten verzamelen, die alleen aan deze handschriften eigen zijn, en die duidelijk toonen, dat deze drie onderling weer nauwer verwant zijn. Ik zal ze hier laten volgen, links staat WFG, in het midden de andere α .-teksten en rechts het Latijn volgens Thomas, waarbij de afwijkingen der andere handschriften, voorzover zij eenigszins van belang kunnen zijn, weer in voetnoten worden opgenomen.

**De groep
W F G**

W F G		Andere alpha-teksten (A B C D H)	Latijnsche Q-tekst
11.2	in vreden syn ¹⁾	langhe in vreden syn	diu in pace manere
12.6	om gods wille es	goets wille es	bonae voluntatis est
13.1	becoringhe	liden ende becoringhe	{ tribulatione et tenta- tione ²⁾
13.31	vuerich of devoot is	vuerich ende devoot is	devotus et fervidus
14.9	van zinne	{ van zinne ende van ghe- voelene	{ sensuum et opinio- num ³⁾
16.1	vriendelike	verduldelyc	patienter
19.6	in gode	met gode	ontbreekt
19.18	of peinse	of bede of peinse	aut orans aut meditans
19.29	{ ons ernsteliker ende devoteliker (ons) hebben ⁴⁾	{ ons ernsteliker bereiden ende devoteliker ons hebben	{ sollicite nos praeparare et... devotius con- versari
23.37	ontbreekt ⁵⁾	{ die een van den vier, die ander van den swaerde, die ander vermoert ghestorven is.	{ alius igne, alius ferro, alius peste, alius la- trocinio interiit
23.38	scyn	A C H scim D scaduwe	umbra
24.31	vertroesten	{ A B C D vertroosten ende verbliden (H verbliden)	consolaberis
25.18	onredelyc	{ A B C H onorde(nier)lick D onghemaenierdelic	vitiose
25.21	bestraffen	berispen	reprehensibile

1) Hiermee komen precies overeen: hs. Parijs Biblioth. Nation. Lat. 13,598 (= Q-tekst = cod. Bobbiensis = d1), hs. Palermo Biblioteca Nazionale (= Q-tekst = cod. Panormitanus = d2), hs. Rome Biblioteca Vaticana 9230 (= Q-tekst = cod. Vaticanus = d3), die alle drie lezen: „in pace esse”. Verder zijn er nog 47 Puyol-handschriften, die de lezing geven: „in pace manere”, en waar dus *diu* ook ontbreekt). Hieronder zijn 16 P-teksten, 20 Q-teksten, en 11 handschriften van gemengd PQ-karakter).

2) Drie handschriften hebben alleen: „tribulatione”, nl. hs. Parijs Bibl. Nationale Lat. 13,600 (=Q-tekst = Avenionensis I = r1), hs. Parijs Bibl. Nationale Lat. 10,715 (= Q-tekst = codex Parisiensis II = u2), en hs. Parijs Bibl. Nat. Lat. 2922 (= cod. Blesensis = l1, gemengd PQ-handschrift).

3) In hs. Melk Stifts. Bibliothek II (= P-tekst = m3) staat: „optionium” inplaats van: „sensuum et opinionum”.

4) Dit „ons” komt alleen voor in hs. Weenen 7957 en toont — ook zonder de andere handschriften — dat hier iets weggelaten is.

5) Hier gaat onmiddellijk vooraf: „al etende *ghestorven es*”. Waarschijnlijk is dit gedeelte in W F G uitgevallen door het twee keer voorkomen van *ghestorven es*.

Deze overeenstemmingen bewijzen, dat hs. WF en G alle drie nauw verwant zijn. Gevallen als 12.6, waar WF en G alle drie lezen: „om gods wille es”¹⁾, in plaats van: „goets wille es”, en als 23.38, waar zij alle drie „scyn” schrijven inplaats van „scim”²⁾, spreken een duidelijke taal. We kunnen verder constateeren, dat de groep WFG het dichtste van alle handschriften staat bij den Latijnschen Q-tekst. Zoowel de groep AC, die wij reeds besproken hebben, als de handschriften B, D en H, die wij aanstonds zullen behandelen, hebben een heele groote reeks afwijkingen van het Latijn. Daar het aantal afwijkingen in WFG slechts gering is, volgt daar uit, dat deze groep het meeste met den Latijnschen tekst overeenkomt; en dat komt dus goed uit met het onderschrift in W en B (es geset uten latijn), en met de verklaring, die Prof. Ginneken van dat onderschrift op blz. 125—126 van zijn boek gegeven heeft³⁾. Want als we critiekloos de mededeelingen van de beide handschriften aanvaardden, werden we genoodzaakt tot het aannemen van de originaliteit van W en B, wat de interne tekstcritiek tegensprekt, gelijk we straks uit den complete stamboom zullen zien. En dit staat uit de bekende afkomst dezer handschriften uit Soniën-bosch en Windesheim vast, dat we hier dus den officieelen Nederlandschen tekst van Boek I voor ons hebben, gelijk het Augustijnen-kapittel van Windesheim, in de eersten decennia der 15e eeuw, dien liet overschrijven.

Behalve de overeenstemmingen tusschen de drie handschriften WF en G vond ik er ook nog verschillende alleen tusschen W en F. Ik zal deze gevallen even laten volgen, links plaats ik dan weer WF, en in het midden de andere α -teksten en rechts het Latijn volgens Thomas, waarbij de varianten der andere handschriften weer in voetnoten geplaatst worden.

Groep W F

WF		Andere alpha-teksten (A B C D G H)	Latijnsche Q-tekst
1.14	Tis ooc	Tis ooc ydelheit	Vanitas quoque
6.1	onordelycheit begheert	onordelyc iet begheert	{ aliquid inordi nate appetivt
12.4	troost	tuuch	testem
12.8	ende	opdat	ut
13.24	hem selven	in hem selven	in se
14.1	sich in di selven aen	sich di selven aen	{ ad teipsum oculos re- flecte
14.10	Ende ghewoente	Oude ghewoente	antiqua consuetudo
15.1	arbeits	orbaers	utilitate
18.4	Ende hoe	O hoe	O quam

1) Men zie hierover Hoofdstuk I pag. 5 en 6.

2) De schrijfwijze *schym* — zooals in hs. H — kan hieraan ten grondslag gelegen hebben.

3) Prof. J. van Ginneken „Op zoek naar den oudsten tekst en den waren schrijver van het Eerste Boek der Navolging van Christus”. Uitgave der Koninklijke Vlaamsche Academie, Wetteren 1929.

	W F	A B C D G H	Latijn
20.5	te leven	Gode te leven ¹⁾	Deo servire
20.21	hebben	houden	servaret
20.26	ontbreekt	wel	bene
21.4	aensiet	ontsiet	pensat
21.9	ghewoude	ghewoonte	consuetudo
21.13	so wyselyc	{ so wel ende so wyselyc (H so wel)	bene et circumspecte
24.42	uut al synre herten	uut alre herten	ex toto corde
25.6	in eenen goeden hope hebben	in ontbreekt	in ontbreekt

Deze gemeenschappelijke afwijkingen van W en F zijn een bewijs — en soms zelfs een sterk bewijs (b.v. 20.9 „ghewoude” tegenover „ghewoonte”, 15.11 „arbeits” tegenover „orbaers” — dat W en F toch nog nauwer verwant zijn dan W en G. Het totale aantal verschillen tusschen W en F (333) is wel grooter dan tusschen W en G (244), maar zeker is dat voor een groot deel daaraan te wijten, dat F met opzet vast een andere term gebruikt heeft als W. Ik vond b.v. in F herhaaldelijk de volgende woorden:

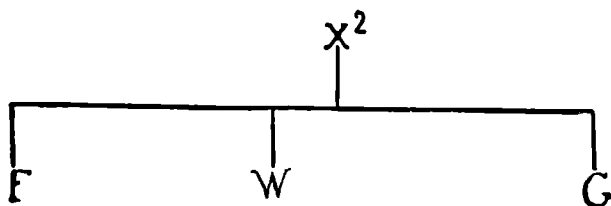
F sine	tegenover	W wesen
„ altoes	„	„ al bi tiden
„ scifture	„	„ scriften
„ lachen	„	„ leyder
„ vlues	„	„ schiere
„ luttel	„	„ weynich
„ somtyts	„	„ bi tiden of bi wilen

Toch zijn er in de groep WFG weder geen twee handschriften, die een afschrift van elkaar zijn. Er zijn weder — evenals bij AC — tal van plaatsen, die bewijzen, dat W geen afschrift is van G of F (b.v. 13.17, 17.2, 23.35, plus 't onderschrift), of dat evenmin F of G afschriften zijn van W (b.v. 16.8, 4.3, 25.10).

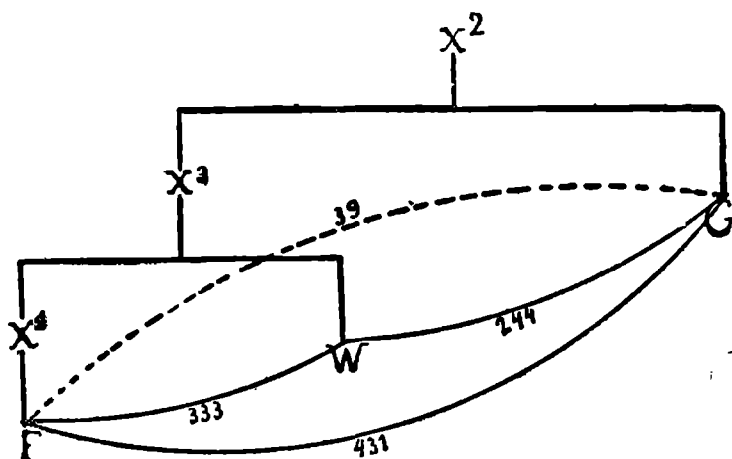
Met vrij groote waarschijnlijkheid kunnen we dus concludeeren, dat W, F en G alle drie afschriften zijn van één en hetzelfde, ons onbekend handschrift, hetzij ze daar direct of indirect op teruggaan. In dit handschrift stond dan de heele groep varianten, waardoor WF en G zich gezamenlijk onderscheiden van alle andere handschriften.

Wanneer we nu dit onbekende handschrift x² noemen, kunnen we deze verhouding voorstellen als volgt:

1) „Deo servire” is alleen de lezing van de autograaf en van hs. Parijs Bibl. Nationale Lat. 13,596 (= Q-tekst = cod. Grammont = s3). In alle andere mij bekende P- en Q-handschriften, en ook in hs. Weenen 4064 (= O-tekst) staat: „Deo vivere”. Dit is voor Thomas' auteurschap dus een gevaarlijke variant, die weer wijst in de richting van Prof. van Ginneken's interpretatie van het bekende onderschrift.



Echter zijn F en W, gelijk we zagen, weer bijzonder nauw verwant. Hs. F maakt, door letter en papier, een veel jongeren indruk dan het perkamenten hs. W. Bovendien heeft F met de andere handschriften opvallend weinig gemeenschappelijke afwijkingen van W (men zie hiervoor de statistiek in dit hoofdstuk pag. 11). Naar alle waarschijnlijkheid is dus F een afschrift naar een sterk met W verwant handschrift, zoodat de volgende teekening de waarheid dichter benadert en beter voorstelt.



En als we den verderen inhoud, het dun Overijselsch dialectvernis van G en de afkomst der drie handschriften hierbij in aanmerking nemen, kunnen we gerust concludeeren, dat G de tekst is, die in den Zwolschen kring werd overgeschreven naar een Brabantsch model x^2 , waaruit in Soniënbosch successievelijk x^3 , W en x^4 ontstonden, terwijl later uit x^4 : F ontstond.

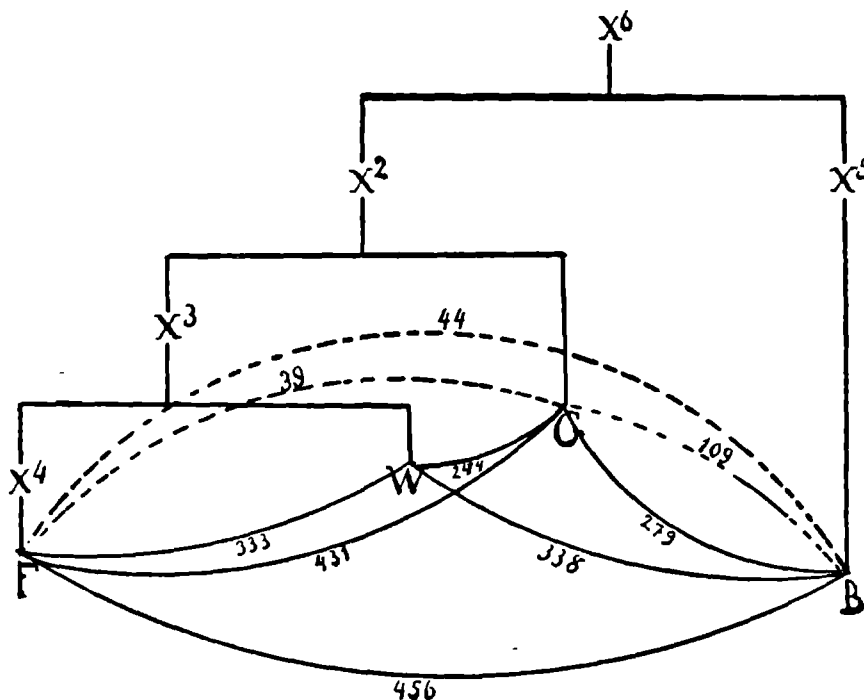
Daarentegen kon ik voor hs. B nagenoeg geen gevallen vinden, waar dit handschrift zich samen met W of samen met G, — of ook met W en G beide 1) — onderscheidt van de andere handschriften. Het eenige gegeven in deze richting is het onderschrift, dat W en

Hs. B

1) De cijfers der onderlinge verschillen doen ons de combinatie B G of B W of B W G verwachten.

B gemeen hebben : „Dit boec is ghemaect van enen regulier enz.”, dat er natuurlijk in geloofwaardigheid niet sterker op wordt. Bezwaarlijk kan hs. B dan ook een afschrift zijn van het prototype van WF en G. Waarschijnlijk zal dit manuscript, dat door de Vreeze gedateerd wordt op 1500, dus héél laat, en bijgevolg het jongste is van alle 4.-handschriften, een late copie zijn van een onbekend handschrift, dat verwant is met het model van WFG.

Dit onbekende handschrift noemen we x^5 . Te Eemsteyn in het klooster werd daarnaar dan B gecopieerd ¹⁾. Nu moet én het model van WFG én het model van B weer een afschrift zijn van een onbekend handschrift, dat we x^6 noemen. We kunnen de verhouding van WFG en B, nu als volgt voorstellen :



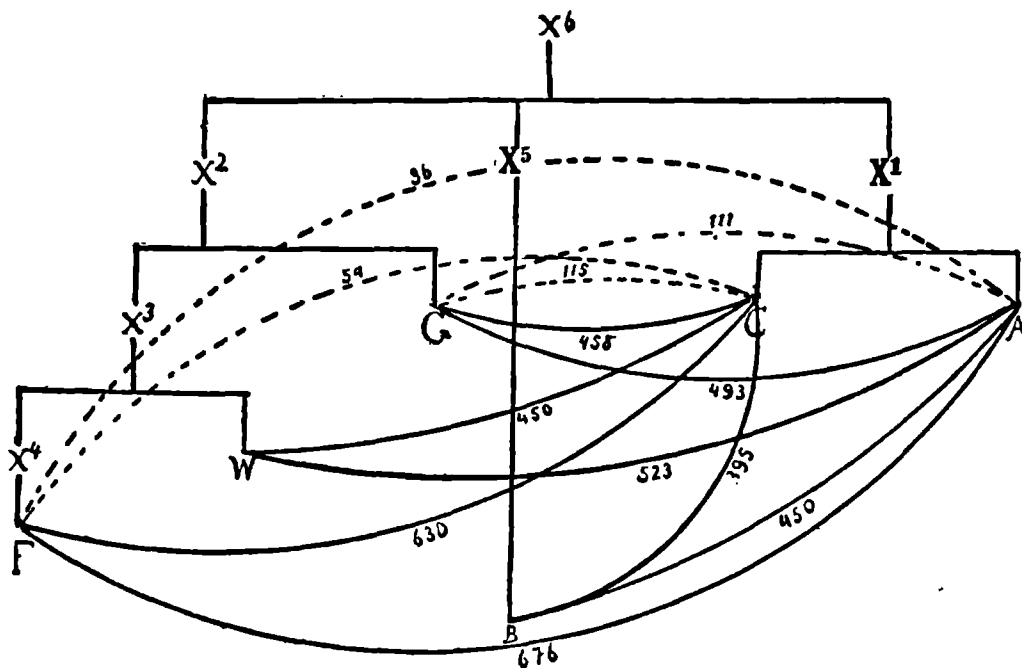
Wij hebben dus reeds bepaald :

- 1e De verhouding van A en C.
- 2e De verhouding van WFG en B.

1) Welke moeilijkheden hier achter schuilen kan men zien uit Dom Huyben: *Les premiers documents sur l'imitation. Suite. La vie spirituelle*, tome 13, no. 2 Novembre 1925 blz. (3)—(9) en Prof. van Ginneken l. c. blz. 125.

2) De cijfers bij de lijntjes-bogen geven het aantal onderlinge verschillen, die bij de puntjes-bogen noemen het aantal gemeenschappelijke afwijkingen van den legger W.

1e. Het model van WFG
2e. „ „ „ B
3e. „ „ „ AC,
met dien verstande, dat het handschrift volgens hetwelk B gecopieerd heeft, iets nauwer verwant is met het voorbeeld van WFG dan met het model van AC. We kunnen zoo reeds komen tot een stamboom van 6 handschriften die er ongeveer moet uitzien als volgt: 1)



XXVII

Even wilde ik er nog op wijzen, dat hs. B volgens de teekening min of meer een overgang vormt van de groep WFG naar de groep AC. Dat komt ook heel goed uit met onze statistieken. Immers, B heeft zoowel met A als met C niet minder dan 150 overeenkomstige afwijkingen van W.

Maar dit alles geldt pas de zes nauwst bijeenhoorende handschriften.

We moeten nu nog wat nader de beide handschriften H en D bezien, om ook deze twee volledige handschriften nog een plaats te geven in den stamboom.

Hs. D. Het aantal verschilpunten van D met alle andere handschriften is zeer groot. Men kan hiervoor de statistiek der onderlinge verschilpunten nagaan (Hoofdstuk II, pag. 11). Dit alleen is reeds voldoende, om te kunnen besluiten, dat aan D een heel ander handschrift moet ten grondslag gelegen hebben dan aan ACWFG B, en ook dan aan H. Van dit handschrift is D dan een afschrift uit de zooveelste hand, waar ons geen nadere verwanten van bekend zijn. De aparte plaats, die D in den stamboom moet innemen, wordt ons nog meer duidelijk, als we eens nagaan, hoe veel sprekende varianten er bij die verschilpunten van D met de andere handschriften zijn. Ik telde 109 plaatsen, waar hs. D aanmerkelijk van alle andere handschriften verschilt. Ik zal daarvan voorbeelden geven. Links plaats ik dan weer hs. D, in het midden de andere handschriften, volgens de spelling van hs W, en rechts het Latijn volgens Thomas, waarbij de varianten der andere handschriften zoo noodig in voetnoten opgenomen worden.

D		Andere handschriften (W A B C G H)	Latijnsche Q-tekst
1.7	hooghe ontbreekt	hooghe scoon	alta
1.8	lief ende bekent	lief ende ghename	charum
1.13	vs. 14 staat in D vóór vs. 13	vs. 13 vóór vs. 14	vs 13 vóór vs. 14
11.9	totter heligher ghelatentheit	den wech der heilighen	sanctorum viam
13.17	wolken	{ gholven (F baren, K win- den)	fluctibus
16.13	sullen helpen draghen	{ sellen leeren draghen (H: draghen sellen)	discamus portare
19.4	god ontbreekt	heeren god	domine deus 1)
19.17	des viants becueringhen	{ des viants boesheit (H: den duvel)	diabolicas nequitias 2)
19.29	devocien	devoten tiden	devotis temporibus

1) *domine* ontbreekt in hs. Vercelli Kapittelbibliotheek (= P-tekst = cod. Advocatis = c1), hs. Modena Biblioteca VII, F II (= P-tekst = cod. Estensis = c2), hs. Rome Bibliotheca Vaticana Capponi II, 6 (= Q-tekst = cod. Cappianus = h1).

2) In hs. Palermo Biblioteca Nazionale (= Q-tekst = cod. Prepensis = r4) staat: „fraudes diabolicas”.

	D	W A B C G H	Latijnsche Q-tekst
24.5	leven	veghevier	purgatorium
24.30	{ leven in ghiericheden ende in ghenouchliche	leven in ghenuechten	delectari
25.37	te dienen ende te loven	te loven	laudare 1)

Wij kunnen nog opmerken, dat hs. D bij nagenoeg alle varianten, die voor vergelijking met het Latijn in aanmerking kwamen, ook verschilden van den Q-tekst.

Nog is iets anders over dit handschrift op te merken. Het is namelijk geschreven door een geestelijke zuster, een vrouw, die, in tegenstelling van de ook zeker vrouwelijke afschrijfter van H, nergens vergeten heeft, dat zij voor vrouwen schreef. Zij heeft dan ook alle plaatsen, die speciaal voor mannen bestemd waren, heel bewust veranderd. Ik zal deze plaatsen even laten volgen, en den context volgens hs. W laten voorafgaan.

8.5 W: Ghenen wive en salstu heymelyc syn, mer int ghemeene alle goede vrouwen selstu minnen ende gode bevelen.

wive: D vrouwen oft mannen; *vrouwen*: D vrouwen oft mannen.

17.16 W: Dat habyt ende die crune bringhen weinich toe....

ende die crune: D ontbreekt.

18.17 W.... si sellen ons billix meer verwecken tot voort te gaen dan tghetal der lauwer monicken tot te verslappene....

monicken: D religieusen.

18.20 W.... die so ridderlyc hebben ghestreden....

ridderlyc: D vromelic.

23.3 W: Ende als hi vanden oghen ghetoghen es, so gaet hi ooc sciene vander herten.

hi.... ghetoghen es: D wi ghetoghen syn.

25.23 W: Och, hoe ghenoechlyc ende hoe soete eest te siene vierighe ende innighe bruedere

bruedere: D susteren of broederen.

Tenslotte wil ik er nog op wijzen, dat dit handschrift, dat afkomstig is uit de abdij Baudeloo, en in sterk gekleurd West-Vlaamsch dialect geschreven is, tegenover de andere afsteekt door het gebruik van allerlei Fransche woorden, b.v.:

19.19 D discrecien tegenover bescheidenheit

19.13 „ prophiteren „ vorderen

19.20 „ secretelicx „ sekerlycste

21.25 „ keytivich „ onghevallich

23.24 „ pilgrimagen „ bevaert

Tenslotte het Weertsche handschrift. Het aantal verschilpunten van H met alle andere handschriften is wederom zeer groot. Waarschijnlijk ligt dus aan dit handschrift een heel ander voorbeeld ten grondslag dan aan A C W F G B en aan D. Vaker nog dan hs. D verschilt H van alle andere manuscripten, en in 't algemeen zijn die afwijkingen ook nog

Hs. H

1) Hs. Weenen, 4064 (O-tekst): „benedicere et laudare”.

grooter. Hier volgen eenige voorbeelden. Links plaats ik dan weer hs. H, in het midden de andere handschriften, en rechts het Latijn volgens Thomas, waarbij de varianten der andere handschriften in voetnoten worden opgenomen.

H	Andere handschriften (W A B C D F G)	Latijnsche Q-tekst
3.26 of ghesproken	{ mer wat wi ghedaen hebben, noch oec hoe vele dat wi ghesproken hebben	{ sed quid fecimus nec quam bene diximus
3.30 vs. 30 ontbreekt	vs. 30 aanwezig	vs. 30 aanwezig
3.33 { Die mensche es inder minnen, die veel minnen heeft	{ Die mensche es inder waerheit groot, die groot es inder minnen ende die minne heeft	{ Vere magnus est, qui magnam habet charitatem
3.36 can breken	can laten	relinquit
5.11 Mar hoert garen	Vraghe gherne ende hoere	Audi libenter
7.2 arm te wesene om Jhesus wille	{ andren menschen te dienen om Jezus wille ende arm te schinene	{ alüs servire amore Jesu Cristi et pauperem videri
11.5 hebben hem selven ghestorven	{ hem hebben ghepynt te stervene	{ seipsos mortificare.... studuerunt
11.10 totten menschen	toter menschen troost	{ ad humanas consolationes
13.3 { Ende daerom sel hi waken ende beden 1)	{ Hier omme so soude een ydelyc mensche sorchveldich wesen in syn becoringhe ende waken in syn ghebede	{ Ideo unusquisque sollicitus esse deberet circa tentationes suas et vigilare in orationibus 1)
20.29 { haer reynighen mach ende wasen op alle nachten	{ alle nachte haer mach dwaen (ABCDG dwaen mach F mach wasghen)	{ singulis noctibus se lavet et mundet
20.32 scuwe des menschen geselschap	scuwe die menschen	fugere videri
22.18 vergancliken	niet	nihil
25.23 menschen	bruedere	fratres

1) „Esse debet” inplaats van „esse deberet” in Inc. Augsburg Gunther Zainer en Reutlingen, (= P. tekst = n 4), hs. Rome Bibiloteca Casana C V 44 (= P-tekst = cod. Bambergensis = p 3), hs. München Nationalbibliothek 16,232 (= een aan P- dicht nabijzijnde Q-tekst = cod. Nicolaitanus Passaviensis = v 1).

Ook bij hs. H kunnen we dus weer constateeren, dat dit handschrift bij de meeste varianten, die voor een vergelijking met het Latijn in aanmerking kwamen, ook verschilden van den Latijnschen Q-tekst.

Vooral opvallend is nog, dat in dit handschrift zooveel woorden ontbreken en zooveel zinnen ingekort zijn. Te pas en te onpas missen we hier een bijvoegelijk naamwoord, vaak een bepaling, soms zelfs een halven zin. Ook dit handschrift is waarschijnlijk door een vrouw geschreven, maar niet zoo typisch vrouwelijk omgewerkt. Het is volgens Becker afkomstig uit een Augustinessenklooster te Utrecht.

Nu blijven nog slechts de drie partieele handschriften ter bespreking over, nl. hs. Kieckens, hs. Aken en hs. E: Utrecht.

Hs. E, waarvan slechts 2 capita bestaan, heeft — al behoort het zeker tot den alpha-tekst — een betrekkelijk groot aantal verschilpunten met alle andere alpha-handschriften. Wij zullen de meest opvallende van deze varianten even laten volgen. Links plaatsen wij daarbij E, in het midden de andere alpha-handschriften en rechts het Latijn volgens Thomas' autograaf, waarbij de varianten van hs. Brussel Kon. Bibl. 1705—'10, van hs. Weenen 4064, en van de diverse Puyolhandschriften zoo noodig weer in voetnoten worden vermeld.

E	Andere alpha-teksten	Latijnsche Q-tekst
1.5 den gheest gods ¹⁾	den gheest Cristi	spiritum Cristi
1.7 O mensche, wat batet di	{ Wat baet di (I Niet baet di)	Quid prodest tibi ²⁾
1.13 { nae der werelt eere te staen ende	ontbreekt	ontbreekt
2.1 begheren conste willen te weten	{ begheren conste ende wil- len weten	scire desiderat
2.9 daer sy in vreden mede is	doetse in vreden wesen	refrigerat mentem
2.9 goede	puer	pura
2.17 { wael; ende wael van hon te gevoelen	{ wel ende hoghe te ghe- voelene	bene et alte sentire
2.19 { Jhesu Criste ontferme di over mi	ontbreekt	ontbreekt

Volgens Prof. de Vooy is het Utrechtsche handschrift afkomstig uit Maaseyk.

1) „spiritum Dei” in hs. Weenen 4064 (O tekst), hs. Parijs Bibliothèque Nationale Lat. 13, 605 (= P tekst = cod. Allatianus = m1), hs. München National Bibl. Lat. III 1318 (= P tekst = cod. Indesdorfensis III = m2), hs. München National Bibl. Lat. 7830 (= P tekst = cod. Indesdorfensis I = n1), hs. München Nat. Bibl. Lat. VII (= P tekst = cod. Weihenstephanensis n2 en Inc. Augsburg Günther Zainer ex Reutlingen (= P tekst = n 4).

2) „Dic quaeso quid prodest tibi” in hs. Parijs Bibliothèque Nationale Lat. 13.598 (= Q tekst = cod. Bobbiensis = d 1), hs. Palermo Biblioteca Nazionale (= Q tekst — cod. Panormitanus = d 2), hs. Rome Bibliotheca Vaticana 9230 (= cod. Vaticanus = d 3).

Hs. K: We gaan nu over tot het Akensche handschrift K, in Nederrijnsch dialect geschreven. Dit manuscript staat heel ver af van de andere alpha-teksten (men zie de statistiek der onderlinge verschillen in dit Hoofdstuk, pag 14). Voor een deel — maar ook slechts voor een deel — moeten we de oorzaak hiervan natuurlijk zoeken in het feit, dat hs. K geschreven is in Nederrijnsch dialect. Zeer zeker gaat dit handschrift ook weer terug op een heel ander voorbeeld dan alle tot nu toe behandelde manuscripten. In de 8 verzen, die ons van dezen tekst overgeleverd zijn, kunnen we verschillende gevallen aanwijzen, waar hs. K afwijkt van alle andere alpha-teksten, b.v.:

	K	Andere handschriften	Latijn
13.20	{ buyssen der doeren leist, als sy { clopt, ind den inganck ver- { biedt	{ buten der duere, rechte- { voort als si clopt, den { inganc verbiedt	{ extra limen, statim ut { pulsaverit, illi ob- { viatur
13.17	winden (in ms. vnden)	gholven (D wolken)	fluctibus

We kunnen er nu toe overgaan, alle tot nu toe behandelde handschriften in één stamboom te brengen, en zullen eerst daarna hs. Kieckens bespreken, dat een heel bijzondere plaats inneemt.

We bedenken dan:

1e Dat de handschriften ACWFGB waarschijnlijk afstammen van één en hetzelfde, ons onbekend handschrift, dat we x⁶ hebben genoemd.

2e Dat hs. D waarschijnlijk teruggaat op een heel ander handschrift, dat eveneens onbekend is.

3e Dat hs. H waarschijnlijk afstamt van een derde manuscript, ook onbekend.

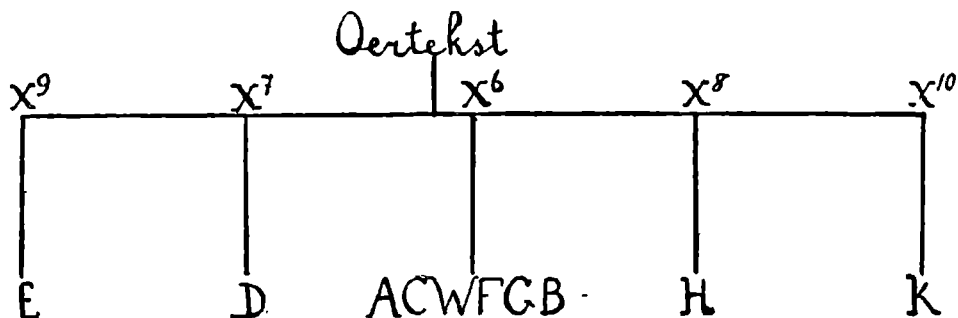
4e Dat hs. E weer van een ander handschrift afstamt.

5e Dat tenslotte aan hs. Aken nog een vijfde handschrift ten voorbeeld heeft gestrekt.

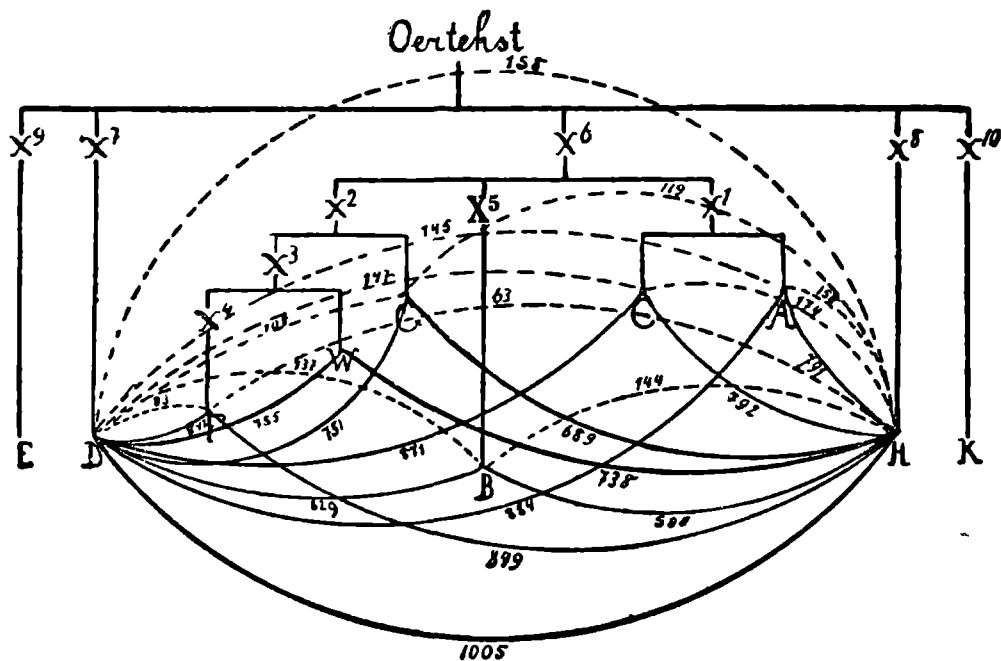
6e Dat deze prototypes, van ACWFGB, van H, van D, E en K, weer teruggaan op één en denzelfden tekst, den onbekenden oer-tekst der alpha-familie.

Men zal hier misschien tegen in brengen, dat wat wij over de zelfstandige veranderzucht der schrijfters van D en H hebben opgemerkt, ons misschien het recht ontzegt voor deze handschriften een heel aparten oorspronkelijken staak in onzen stamboom op te nemen, en wij ze dus eenvoudig als onclassificeerbare afwijkingen zouden hebben te aanvaarden. Hiervoor ware iets te zeggen, als zij met z'n tweeën alleen stonden. Nu wij echter om E en K, in veel bedaarder en bezadigder vormen, tóch al in de oude voorgeschiedenis van alpha, zulke afzonderlijke staken hebben leeren kennen, is het, om alle bijzonderheden van D en H te recht te brengen, véél waarschijnlijker, dat ook zij op twee zulke oude, in vrouwenkloosters wildgroeiende staken moeten worden teruggebracht, dan dat zij geheel en al aan strikt individueele afwijkingen zouden moeten worden toegeschreven. En dit argument klemmt te meer, omdat wij niet slechts één, maar twee zulke zeker onafhankelijke voorbeelden hiervan hebben.

Wanneer we dan de prototypes van D, H, E en K respectievelijk x^7 , x^8 , x^9 en x^{10} noemen, kunnen we die verhouding voorstellen als volgt:



Wanneer we in dit verband den stamboom opnemen van de zes handschriften ACW FGB, dien we boven reeds gemaakt hebben, komen we tot den volgende stamboom van tien handschriften.



De cijfers bij de neerwaartsche lijntjes-bogen geven het aantal onderlinge verschillen, terwijl bij de opwaartsche puntjes-bogen het aantal gemeenschappelijke afwijkingen van den legger W staat genoemd. De overeenkomsten en verschillen van E en K met de andere handschriften zijn hier niet opgenomen, omdat deze twee manuscripten onvolledig zijn. Men zie de cijferlijstjes op pag. 12 en 13. Men zie ook de stamboomen op pag. 23, 24 en 25, die de onderlinge verschillen en overeenkomsten opgeven, welke in dezen stamboom ontbreken.

Hs. I We gaan nu over tot de behandeling van hs. I (Kieckens). Ook dit laatste handschrift verschilt betrekkelijk in heel veel gevallen van alle andere α .-manuscripten. Eenige voorbeelden zijn :

	I	Andere handschriften	Latijnsche Q-tekst
1.4	Cristus leven	Jhesus leere	doctrina Cristi
1.9	compunccie	compunccie of devocie	compunctionem
1.9	wat is	wat te segghen es	(eius) definitionem
1.11	{ te dienen ende met alder herten te mynnen	{ te minnene ende hem al- leene te dienen	{ amare et illi soli servire
1.12	die sekerste	die meeste	summa
1.12	gode te behaghen	{ ten eeuwighen levене te comene	{ amare et illi soli servire

Hs. I neemt onder de α .-manuscripten dus een heel bijzondere plaats in. Wij verwijzen hiervoor naar hoofdstuk III pag. 26 vlg., waar gesproken wordt over den samenhang van de heele α .-groep en in het bijzonder van hs. Kieckens met de volkstaalteksten. Hier is het de plaats, om anticipeerend op de feiten, die wij in Hoofdstuk III zullen mededeelen, daaruit te concludeeren : dat I ons inderdaad hier en daar den oorspronkelijken tekst van Hoofdstuk I der Navolging heeft overgeleverd, voordat deze nog in het Latijn was vereffend, gladgemaakt en gepolijst. Met name de lezing in I 1.4 „*Want Cristus leven*”, waar Thomas leest : „*Doctrina Christi*” herstelt op de allerduidelijkste wijze ineens de oorspronkelijke redactie. Immers alleen, wanneer we hier de lezing van hs. Kieckens, waarmee de oude Deensche en andere vertalingen geheel of gedeeltelijk overeenkomen, durven aanvaarden, als we lezen durven: „*Want Christus leven*”, alleen dan krijgen we een tekst, die tegelijk krachtig en kernachtig, logisch en duidelijk, die den genialen schrijver der Navolging volkomen waardig is. De O. tekst komt nog ten halve met hs. Kieckens overeen, daar deze het „nam” bewaard heeft, echter „vita” verandert heeft in „doctrina”. En we kunnen dan volkomen begrijpen, hoe de P- en Q-redacteuren tenslotte tot de huidige redactie gekomen zijn, daar zij het „nam” — dat met „doctrina” inplaats van „vita” absoluut onlogisch was, — met correcte en onverbiddelijke logica er uit gewerkt hebben — zoodat het resultaat van dit alles de gladgestreken Latijnsche lezing is.

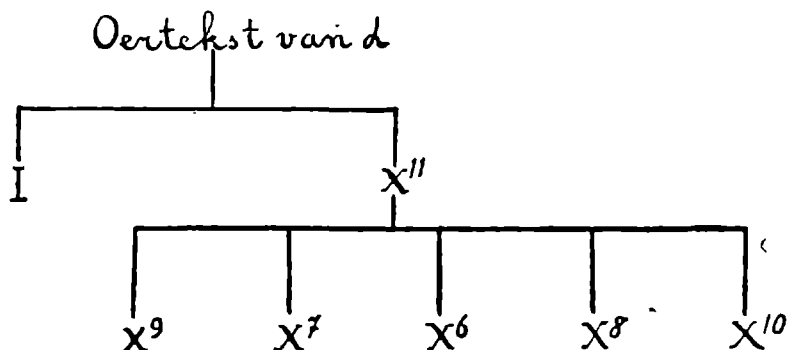
Wanneer we deze feiten in het juiste licht zien, blijft er dus niets anders over dan voor I (Kieckens) een heel aparte origine, recht uit den oertekst, te aanvaarden omdat:

1e I eenerzijds zeker tot α . en niet tot β of wat anders hoort, gelijk reeds Becker bewees.

2e I anderzijds zulke vreemde afwijkingen en schijnbare invoegsels vertoont, dat de laatste vier nieuwe staken er niet mee tot ééne orde van dingen kunnen worden gereduceerd.

3e om de hier plotseling opdagende overeenkomsten met de volkstaalteksten uit de meest uiteenliggende landen, die volgens de innerlijke logica van cap. 1 geen fouten *kunnen* zijn, maar tot den eersten oorspronkelijken tekst moeten behoord hebben.

En zoo kunnen we dan de plaats van hs. I in den stamboom der α .-handschriften als volgt voorstellen :



We hebben nu geschetst, hoe de verhouding der handschriften waarschijnlijk is.

Met opzet hebben we daarbij enkel de groote lijnen getrokken.

Bij de handschriften, die in den stamboom samen één groep vormen, hebben we telkens den nadruk gelegd op de onderlinge overeenstemmingen, en omgekeerd : waar een handschrift een aparte plaats innam, hebben wij de argumenten aangevoerd, die deze plaats rechtvaardigen. De verhouding is dan al ingewikkeld genoeg.

Nu zouden wij echter al heel oppervlakkig, om niet te zeggen oneerlijk te werk gaan, als wij niet eens de keerzijde van de medaille lieten zien.

Er zijn gevallen, waar twee of meer handschriften, die zeker niet onmiddellijk verwant zijn, zich samen ineens onderscheiden van alle andere. Zelfs vinden we bij de handschriften, die het verst van elkaar verwijderd staan, soms precies dezelfde opvallende variant. Ik zal de meeste van deze gevallen even laten volgen. Links en in het midden plaats ik daarbij de α .-handschriften, rechts het Latijn volgens Thomas, waarbij de varianten der andere handschriften weer in voetnoten worden geplaatst.

	Opvallende overeenkomsten tusschen verre verwanten.	De omgevende verwanten.	Latijnsche Q-tekst
1.20	B F den dinghen I alle eertsche dinghen	W A C D E G der minne der dinghen H der minnen deser aertscher dinghen	amore enz.
2.19	C H ontbreekt 1)	W A B D E F G selve	ipso 1)
3.14	F H ontbreekt	W A B C D G ende ghe-eenvoudicht	et.... simplificatus
4.3	C G <i>al</i> ontbreekt	W A B D F H al dat men hem seit	omni enerranti

1) *ipso* ontbreekt ook in hs. Weenen 4640 (= O-tekst).

	Opvallende overeenkomsten tusschen verre verwanten.	De omgevende verwanten.	Latijnsche Q-tekst.
4.6	A C H ontbreekt	W B D F G goeden	ontbreekt
6.2	A B C D in groten vrede	W F G H in vrede	in multitudine pacis
10.6	A B C D seer gherne	W F G H <i>seer</i> ontbreekt ¹⁾	multum ¹⁾ libenter
12.8	A B F H ontbreekt	W C D G ooc	ontbreekt
13.20	A C D H niet	W B F G gheenssins	nullatenus
13.21	A D H in den beghinne	W B C F G den beghinne	principiis
13.22	A B C D becoeringhe	W F G H beroeringhe	motus pravus
14.5	B D wect	W A C F G H trect	trahit
15.14	D niet es dan vul hidelheden H niet es dan ydelheit	W A B C F G niet es ende vol ydelheits	plena fore veritatis
16.2	A H ontbreekt	W B C D F G alle	ontbreekt
17.1	A H vrede hebben..... ende houden	W B C D F G vrede hebben	pacem.... tenere
18.1	D H ontbreekt	W A B C F G al	ontbreekt
18.9	C G te cort	W A B D F H cort	brevis
18.20	A B C H heyliche (ende) vol- maecte manne	W F G D heyliche manne	viri sancti et perfecti
19.15	D F ofte des avonts	W A B C G H ende des avonts ²⁾	aut vespere
19.27	A G ontbreekt	W B C D F H heylighen	sanctorum
20.32	A H loefliker	W B C D F G loflyc	laudabile
21.12	A B H selven	W C D F G ontbreekt	ontbreekt
22.8	D F <i>seere</i> ontbreekt ³⁾	W A B C G H seere be- swarende ³⁾	magis gravantia
22.12	A C F <i>andren</i> ontbreekt	W B D G H allen andren	ceteris
22.12	G H nootdorftighen dinghen	W A B C D F nootdurft- ichede	necessitatibus
22.16	A C D ontbreekt	W B F G H ooc	etiam
22.17	F G <i>alleene</i> ontbreekt	W A D G H niet.... dan alleene	nihil nisi

1) multum ontbreekt in hs. Parc. 2 (= gemengde P Q-tekst = l 2).

2) Hs. Weenen 4064 (= O-tekst) en 13 Puyolhandschriften (6 P-teksten, 5 Q-teksten, 2 gemengde teksten) lezen: „et vespere”.

3) „valde gravantia” in 8 Puyolhandschriften (5 P's, 2 Q's, 1 gemengd); *valde* of *magis* ontbreekt in hs. Rome Bibliotheca Vaticana 9230 (= Q-tekst = cod. Vaticanus = d 3), in hs. Rome Biblioteca Chigi A VI 188 (= Q-tekst = cod. Chigianus = e 1), hs. Florence Bibliotheca Nazionale 2733 B 3 (= Q-tekst = cod. Florentinus = e 2).

	Opvallende overeenkomsten tusschen verre verwanten.	De omgevende verwanten.	Latijnsche Q-tekst.
22.19	GH ontbreekt	W A C D F alle	omnes
23.28	AD nuttelike	W C F G H nutteliker	utilius
23.40	AD <i>al</i> ontbreekt	W C F G H <i>al</i> datstu	quidquid
24.4	GH nut	W A C D F ontbreekt	ontbreekt
24.31	ABDH Dan	W F G D ontbreekt	tunc
24.36	ABCH soutste liden moghen ¹⁾	W F G D soudes vermo- ghen	possis
23.44	DH leven	W B C F G tabernaculen	tabernaculo
24.40	AD ontbreekt	W B C F G H <i>al</i>	totum
25.7	GH ontbreekt (<i>doch roode versiering</i>)	W F? A B D Exempel ²⁾ C Vander oetmoedicheit	ontbreekt
25.22	ABCH andere menschen	W F G D andren	aliis
25.40	BF nootdurfticheit.... waer	W C D G H nootdurftic- heden.... waren	essent.... necessitates
25.50	GH toe ghebrocht hebste ³⁾	W B C D F toe brenghes	expendas
25.52	BH in duechden wassen ende toenemen	W C D F G in duechden wassen	proficies

We kunnen aan deze gevallen nog toevoegen, dat hs. C in de kapittelopschriften herhaaldelijk meedoet met hs. W en F of hs. F alleen, tegenover alle andere handschriften. (men zie hiervoor de titels van caput 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16).

Toch veranderen al deze sporadische gevallen niets aan de groepeerings, die we gemaakt hebben. Maar wel kunnen ze ons helpen, om in te zien, hoe ingewikkeld het probleem is. Ze versterken ons zelfs in de overtuiging, dat er — behalve de oertekst — nog andere handschriften bestaan hebben, tusschenschakels, die ons onbekend zijn en die nauwer verwant zijn dan de bestaande teksten. Juist omdat de handschriften, die niet onmiddellijk verwant zijn, teruggaan op meer verwante teksten en tenslotte op één oertekst, vertoonen zij af en toe zulke merkwaardige overeenstemmingen. Maar ten tweede zijn hier een heele reeks overeenkomsten bij, die zeer goed onafhankelijk van elkaar kunnen ontstaan. En ten derde kunnen die overeenkomsten erin gekomen zijn, door latere verbeteringen, als een lezer twee teksten vergeleek, en in één van beiden iets veel beters vond. *Al* deze feiten te verklaren is natuurlijk pas mogelijk, als al de zeven Nederlandsche tekstfamilies van Boek I bewerkt en uitgegeven zijn, gelijk ik nu met 4. het eerst de rij open.

1) „*possis pati*” komt voor in hs. Brussel, Kon. Bibl. 1705—10, in bijna alle P-teksten van Puyol, bovendien in hs. Weenen 4064 (= O-tekst). (Het is 'n P-variant, één van de Lei-fossielen van Puyol, waarover in het begin van Hoofdstuk IV gesproken wordt).

2) *Exemplum* ook in hs. Gaesdonk Bibliotheek Priesterseminar (= Q-tekst = cod. Gaesdonckensis = s 1.)

3) *Expendis* in hs. Parijs Bibliothèque Nationale Lat. 10,715 (= Q-tekst = cod. Parisiensis II = u 2).

Nog zouden wij onvolledig zijn, als wij niet even vermeldde, dat ieder handschrift ten slotte natuurlijk ook varianten heeft, waardoor het zich van alle andere onderscheidt. Dit aantal is zelfs verreweg het grootste bij hs. D en H, die dan ook in den stamboom een afzonderlijke plaats innemen; maar ook alle andere handschriften hebben dergelijke gevallen. Rustig kunnen we die zeker op rekening van den kopiist schuiven, die soms verkeerd las, soms ook niet begreep en er maar wat van maakte, of ook naar eigen inzicht wijzigde.¹⁾

We kunnen aan alles, wat wij hier opgemerkt hebben, nog het volgende toevoegen. In dezen tijd van groeienden eerbied voor het Latijn — en speciaal voor Thomas' autograaf — hebben vele afschrijvers naast het Dietsche voorbeeld waarschijnlijk soms nog een Latijnsch handschrift geraadpleegd, waarnaar zij wijzigden en corrigeerden. Anders is het onverklaarbaar, dat soms een deel van de *4.*-teksten correspondeert met één bepaalde Latijnsche lezing, terwijl een ander deel juist met een anderen Latijnschen tekst overeenkomt, b.v.

24.36 ABCH *soutste liden moghen*, stemt overeen met het O-hs., Weenen 4064, met hs. Brussel Koninklijke Bibl. 1705—10, (= P-tekst) en met bijna alle P-teksten van Puyol (possis pati).

WFGD *soudes vermoghen* komt overeen met den Q-tekst van Thomas en met bijna alle andere Q-teksten van Puyol (possis) ('t Is een Q-variant, één van de Leifossielen van Puyol, die — evenals de P-varianten — in het begin van Hoofdstuk III besproken worden).

11.2 ABCDH *in vreden syn*, vgl. hs. Parijs Biblioth. Nationale Lat. 13.598 (= Q-tekst = cod Bobbiensis = d¹), hs. Palermo Biblioteca Nazionale (= Q-tekst = cod. Panormitanus = d²), hs. Rome Bibliotheca Vaticana 9230 (= Q-tekst = cod. Vaticanus = d³), die alle drie lezen: „in pace esse”, bovendien nog 47 Puyolhandschriften, waar staat: „in pace manere”. (Hiervan 16 P-teksten, 20 Q-teksten, en 11 handschriften van gemengd PQ-karakter). Met ABCDH corresponderen dus 50 Latijnsche teksten, waar *diu* ontbreekt.

WFG *langhe in vreden syn*. Hiermee stemt overeen de autograaf (= Q-tekst), hs. Weenen 4064, (= O-tekst), hs. Kon. Bibl. 1705 — 10 (= P-tekst), en bovendien de overige Puyolteksten (zoowel P als Q), die alle lezen: „*diu* in pace manere”.

Hoe meer we de handschriften met elkaar vergelijken en onderzoeken, hoe ingewikkelder de kwestie wordt. We kunnen van de kopiisten der eerste Dietsche Navolging waarlijk niet getuigen, wat Puyol verklaart van de afschrijvers der Latijnsche Imitationes, namelijk, dat hun plicht van staat daarin bestond, dat zij niets veranderden aan de teksten, die zij overschreven. Een vijftiendeewsch afschrijver van een ascetischen tekst in de moedertaal vatte zijn taak nu eenmaal heel anders op dan een moderne letterzetter. Met de moedertaal ging men heel wat gemakkelijker om dan met het Latijn, en daarom plaatst elk dezer Dietsche handschriften ons voor een nieuwe redactie met vele raadsels.

1) Ik verwijs hiervoor naar Hoofdstuk I pag. 6.

HOOFDSTUK III.

WELKE PLAATS KOMT AAN DE α -FAMILIE IN DEN STAMBOOM DER IMITATIO-TEKSTEN TOE?

Professor J. van Ginneken heeft in zijn reeds meermalen aangehaald boek lang en breed het ingewikkelde probleem behandeld van den onderlingen samenhang en de afstamming der oudste Imitatio-teksten. Onze taak zal het hier alleen zijn, den alpha-tekst nader te karakteriseeren en aan te toonen, met welke Latijnsche en niet-Latijnsche handschriften onze alpha-familie verwant is.

Mgr. P. C. Puyol in zijn boek: „*Descriptions bibliographiques des Manuscrits et des principales éditions du livre, 8° Paris 1898*” toonde reeds aan, dat de Latijnsche handschriften van Boek I uiteenvallen in twee groote groepen, die door Prof. van Ginneken kortweg P en Q worden genoemd. Die namen nemen wij over. Op 33 verschillende plaatsen volgt de P-groep een bepaalde lezing, terwijl de Q-groep daar — bij onderlinge overeenstemming — een heel andere lezing heeft.

De Pen Q.
tekst

Puyol had echter bij zijn onderzoek van de uit Nederland, Nederduitschland en Denemarken afkomstige Latijnsche handschriften slechts enkele teksten onderzocht. Maar nu stelde Professor van Ginneken ook naar deze manuscripten een grondig onderzoek in, en vond, dat ook zij in hoofdzaak, evenals de door Puyol onderzochte, zich splitsen in een P- en een Q-groep. En ook dit: dat van deze handschriften alle zuivere Q-codices, wier origine ons nauwkeurig bekend is, afkomstig zijn uit de Augustijnen-kloosters van het kapittel van Windesheim. Tot de Q-teksten hoort dan ook de autograaf van Thomas à Kempis. Tegenover de Q-pool der kloosters van het Soniënbosch en Windesheim staat dan de pool der P-codices, voor het oudste deel afkomstig uit de Karthuizerkloosters.

Nu vond echter Professor van Ginneken een vrij groote groep Latijnsche handschriften, wier grondtype hij O noemt, en die in Puyols stamboom niet passen. Hs. Weenen Nationalbibliotheek 4064 kan als het zuiverste ons bewaarde type van den O-tekst gelden. De O-tekst valt geheel en al buiten het kader der P- en Q-families. Immers, op 17 van de 33 P- en Q-varianten ontbreekt in de O-familie de betreffende passage — zonder dat er hier iets hapert of uitgelaten schijnt — of is de zin zóó veranderd, dat de variant onmogelijk wordt. In 7 verdere gevallen heeft de O-tekst de P-variant, in 2 gevallen vinden we de Q-variant, en voor de 7 nog overige PQ-varianten heeft O een eigen lezing.

De O-tekst

**De volkstaal
teksten**

Nu is er, behalve de P-tekst, de Q-tekst en de O-tekst — alle drie Latijnsche handschriftenfamilies — nog een heele reeks Imitatio-handschriften in de volkstaal, in het Duitsch, het Engelsch, het Deensch, het Fransch, het Italiaansch en het Dietsch. Alleen in het Dietsch zijn er van Boek I niet minder dan 7 tekstfamilies, en één daarvan is onze alpha-tekst.

Laten we nu maar aanstonds zeggen, dat al deze volkstaalteksten — evenals de O-tekst — in de PQ-varianten afwijkingen hebben, die we noch onder P noch onder Q kunnen thuisbrengen.

Om dit alles evenwel duidelijk te maken, zullen we nu eerst even de 33 plaatsen laten volgen, waar de Latijnsche P- en Q-familie van elkaar afwijken.

P	Q
1. De humili <i>scire</i> sui ipsius	2.0 De humili <i>SENTIRE</i> sui ipsius
2. Si videris <i>aliquem</i> aperte peccare	2.18 Si videris <i>ALIUM</i> aperte peccare
3. in te <i>totum</i> est	3.12 in te <i>EST TOTUM</i>
4. in se otiose	3.15 in se otios <i>US</i>
5. <i>humanam infirmitatem</i>	4.3 <i>INFIRMITATEM HUMANAM</i>
6. ad hanc etiam <i>non pertinet</i>	4.5 ad hanc etiam <i>PERTINET NON</i>
7. leviter etiam <i>dedignatur</i>	6.5 leviter etiam <i>INDIGNATUR</i>
8. non <i>pudeat te</i>	7.2 non <i>TE PUDEAT</i>
9. magis <i>inde</i> proficies	9.10 magis <i>EXINDE</i> proficies
10. potest <i>enim</i> contingere	9.12 potest <i>ETIAM</i> contingere
11. <i>ad</i> invicem consolari quaerimus	10.5 <i>AB</i> invicem consolari quaerimus
12. fervor et <i>profectus noster quotidie</i>	11.17 fervor et <i>PROFECTUS QUOTIDIE</i>
13. <i>multas consolationes</i>	12.5 <i>MULTAS HUMANAS CONSOLATIONES</i>
14. <i>inveniret locum</i>	13.3 <i>LOCUM INVENIRET</i>
15. bonum <i>felicitatis perdidimus</i>	13.10 bonum <i>FELICITATIS NOSTRAE PERDIDIMUS</i>
16. <i>dignetur in omni tribulatione nos</i>	13.28 <i>NOS IN OMNI TRIBULATIONE DIGNETUR</i>
17. secundum <i>dictum sancti Pauli</i>	13.28 secundum <i>DICTIONEM PAULI</i>
18. sed <i>pro utilitate indigentis</i>	15.1 sed <i>PRO UTILITATE TAMEN INDIGENTIS</i>
19. <i>sed</i> tamen proprios non emendamus	16.7 <i>ET</i> tamen proprios non emendamus
20. <i>refulsit et</i> videbis	18.1 <i>REFULSIT ET RELIGIO ET</i> videbis
21. sub regula in omnibus	18.19 sub regula <i>MAGISTRI</i> in omnibus
22. unde <i>multum</i> utilius est	20.20 unde <i>MULTIS</i> utilius est

23. *quiescere et laborare*
 24. *quando parum emendatur*

25. *magnam fiduciam moriendi*

26. *semper fuisset*
 27. *tunc plus valebit stricta vita*
 28. *quid possis pati postea*
 29. *et spiritualis fieres*

30. *Quum enim quidam anxius*
 31. *Crucifixi tibi propone*
 32. *labitur ad maiora*
 33. *semper de vespere*

22.12 *QUIESCERE LABORARE*

23.10 *QUANDO TAM PARUM emen-*
damur

23.22 *magnam FIDUCIAM FELICI-*
TER MORIENDI

24.24 *FUISSET SEMPER*

24.34 *tunc plus PLACEBIT stricta vita*

24.36 *quid POSSIS POSTEA*

25.2 *et SPIRITUALIS HOMO*
FIERES

25.7 *QUUM QUIDAM anxius*

25.25 *tibi PROPONE CRUCIFIXI*

25.49 *labitur ad maioRES*

25.50 *semper VESPERE*

Dit zijn dus de 33 Lei-fossielen van Puyol. 

Nu kunnen wij met sommige van deze varianten in het Dietsch niet werken, n.l. met de nummers 3, 4, 5, 8, 9, 14, 31, 32, 33. Immers, de tegenstelling tusschen P en Q bestaat hier alleen in 't Latijn. Van de andere betreffende plaatsen zal ik de redactie der diverse alpha-handschriften laten volgen. Om ze aan te duiden gebruiken wij weer dezelfde letters als boven. Wanneer echter alle leden der tekstfamilie overeenstemmen, plaatsen wij in het geheel geen letters. De P-varianten worden cursief gedrukt, de Q-varianten zijn kapitaal gedrukt.

1. van eenen omoedighen GHEVOELENNE syns selfs.
2. siestu *yemant* int openbaer sondighen.
6. dat men alre menschen WOORDEN NIET en ghelove.
7. lichtelyc crycht hi ONWERDICHEIT.
10. het mach wel vallen, dat.
11. wi ons vermaken willen te zamen te spreken.
12. wi souden altoos in ernste ende in duechden wassen.
13. enighen troost DER MENSCHEN.
15. dat goet ONSER salicheit.
16. dat hi ons IN ALLEN LIDENE te helpen wil comen.
17. als SINT Pauwels seit.
18. ABCDGH mer *eest dats yemant behoevich es*, (so mach men) *om syns orbaers wille*.
 WF.... om syns arbeids wille.
19. ENDE NOCHTAN en beteren wi onse eyghe niet.
20. ghewarighe *volcomenheit gheschenen* heeft.
21. onder haer oerden ende onder hare prelaeten ghestaen.

22. WABCDGF : DEN MENIGHEN nutter.
H: den mensche nutter.
23. WABCFGH : RUSTEN ARBEYDEN.
D : *rusten ende arbeiden*.
24. AF : als wi ons *weenich* beteren.
WBCDGH : als wi ons SO WEENICH beteren.
25. tot SALICHLYC te stervene.... een groot betrouwen.
27. dan sal meer BEHAGHEN.
28. WDFG : wattu hierna SOUDES VERMOGHEN
ABCH : watstu hierna *soudes moghen liden*.
29. ende een gheestelyc MENSCHEN worden.
30. het was een mensche, die dicwile.

Uit het voorafgaande blijkt:

- 1e. Dat de alpha-tekst met al zijn leden in hoofdzaak een Q-tekst is, immers het aantal Q-varianten is 12 tot 14, terwijl het aantal P-varianten 3 tot 6 bedraagt.
- 2e. Dat de alpha-tekst toch geen zuivere Q-tekst is, maar wel degelijk eenigen P-invloed verraadt.
- 3e. Dat er afwijkingen zijn, die noch volgens tekstfamilie P, noch volgens tekstfamilie Q zijn, en bijgevolg misschien verklaard kunnen worden uit een derde bron, die noch P noch Q is. Het aantal van deze afwijkingen is 5, in handschrift Weert 6 1), in de beide Weensche handschriften ook 6.

**De α -tekst
uit den kring
van het Soniën-
bosch en Windes-
heim.**

De alpha-tekst is dan in hoofdzaak een Q-tekst en wel een Q-tekst uit den kring van het Soniënbosch en Windesheim. Dit zouden we op zich zelf reeds verwachten, immers, we spraken ook bij de Latijnsche handschriften, die uit Nederland afkomstig zijn, van de Q-pool der Windesheimers tegenover de P-pool der Karthuizers. En de historische gegevens komen deze veronderstelling bevestigen. Ten eerste stammen de meeste handschriften der alpha-familie, voor zoover wij kunnen nagaan, uit kloosters van het kapittel te Windesheim, zoo b.v. hs. Oxford Lib. Marshall 124 uit Eemsteyn, hs. Weenen National-Bibliotheek 7956 uit het Soniënbosch, hs. Zwolle Emmanuelshuizen 6 uit Windesheim. En dan komt het onderschrift van hs. Weenen 7957 en hs. Marshall Oxford het auteursrecht van de Dietsche vertaling nog eens uitdrukkelijk opeischen voor: „eenen brueder te Eemsteyn”, dat wil dus zeggen — aangezien Eymsteyn hoorde bij 't kapittel te Windesheim — voor één der reguleren van die orde.

Dit onderschrift — van 't eerste Boek — luidt namelijk in hs. Weenen 7957:

Dit boec heeft ghemaect een regulier ende es ghesedt uten latyn in dietschen, van eenen brueder tot eemsteyn Int iaer ons heeren 1428, en in hs. Oxford Marshall 124 :

1) Hs. Weert heeft namelijk voor no. 22: „den *mensche* nutter”, waar de andere handschriften de Q-variant hebben: „den *menighen* nutter”. Waarschijnlijk is dit een fout van den afschrijver, die bij de toenmalige schrijfwijze gemakkelijk te verklaren is.

Dit boec heeft ghemaect een regulier van onser oerden ende capittel in latyn, ende is overgheset uten latyn in duutsche tot eemsteyn int cloester van enen broeder om orbaerheit ende salicheit alre religiosen ende devoten men (schen) diet lesen of horen lesen Int iaer ons heren 1428.

Voorloopig kondig ik hier reeds even aan, dat dit „gheset uten latyn in dietschen” onmogelijk kan beteekenen, dat de alpha-tekst een letterlijke vertaling is van het Latijn. Hier kom ik later nog eens uitvoerig op terug. Nu zullen we ons alleen even bezighouden met de vraag, welken Latijnschen tekst de Dietsche bewerker voor oogen moet gehad hebben, en waar de P-varianten dan vandaan komen.

Hier zijn twee mogelijkheden :

1e. De bewerker heeft een zuiveren Q-tekst vóór zich gehad. Deze veronderstelling is niet onmogelijk. Immers, de zuivere Q-teksten komen juist uit het kapittel te Windesheim. De P-varianten kunnen dan alleen maar daarvandaan komen, dat de bewerker ook nog een P-tekst heeft geraadpleegd, dien hij soms verkoos boven den Q-tekst.

2e. Er kan een Q-tekst ten grondslag liggen met enkele P-varianten.

Veel ingewikkelder dan de PQ-varianten is het derde punt : de afwijkingen, die noch P noch Q zijn. We zullen deze merkwaardige plaatsen nog even laten volgen:

Cap. 9 vs. 12: Het mach wel vallen dat.

Cap. 10 vs. 5: dat wi ons vermaken willen te zamen te sprekene.

Cap. 11 vs. 17: Wi souden altoos in ernste ende in duechden wassen.

Cap. 15 vs. 1: WF om syns arbeids wille.

Cap. 18 vs. 19: onder haer oerden ende onder hare prelaten ghesaen.

Cap. 25 vs. 7: Het was een mensche, die dicwile....

Hier hebben we dus te doen met varianten, die noch P noch Q zijn. Waar komen die vandaan? Zijn ze misschien te wijten aan de slordigheid of de domheid van den Dietschen bewerker, die geen Latijn genoeg kende? Maar dan zouden we ze alleen in den Dietschen tekst verwachten. We zien echter, dat sommige van die afwijkingen een merkwaardige overeenkomst vertoonen met den Latijnschen O-tekst en met de andere volkstaalteksten.

Nemen wij b.v. cap. 25 vs. 7:

„Het was een mensche, die dicwile in groter banghicheit stont tusschen hope ende vreese van synre salicheit”.

We hebben dus aan 't begin een zelfstandigen hoofdzin, in tegenstelling met P en Q, die allebei met een *Quum*-zin beginnen.

(P: *Quum enim enim quidam anxius*..... Q: *Quum quidam anxius*).

En dat niet alleen: vier handschriften hebben vóór den zin nog *Exempel* 1) staan (nl. hs. Brussel 3041, Oxford Marshall 124, Gent 1032, waarschijnlijk ook hs. Weenen 7956, en

De verwantschap met den O.-tekst en de volkstaalteksten.

1) *Exemplum* vinden we op deze plaats ook — juist vóór de zin met *Quum* begint — in een paar Latijnsche teksten, nl. hs. Gaesdonk en de Incunabel van Metz-Keulen.

tenslotte nog hs. Weenen 7957 — in dit laatste is het woord alleen in margine afgescheurd, er staat nog: *exempl*), Haarlem heeft hier geen *Exempel*, maar in de plaats daarvan een nieuwen titel: *Vander oetmoedicheit*, hs. Zwolle 6 heeft hier enkel een rood streepje, en zoo kunnen we ook in Weert 6 aan de roode streep-versiering zien, dat hier iets nieuws begint. Overduidelijk is het in elk geval, dat alle alpha-teksten het verhaal, als een zelfstandig verhaal, met een hoofdzin beginnen.

Hiermee correspondeeren nu de volgende lezingen in de volkstaal:

Oostfaalsch Hs. Helmstedt 1155: Eyn gud mynsche was in der hopene unde in vrochten.

Hoogduitsch Incunabel Augsburg: Er war auf ein zeit ein mensch....

Engelsch Hs. Dublin F 58: There was a man in gret hevyness.

Hoogduitsch Hs. Weenen 3003: Denne es war eyner der sich gar offte.

Lübecksch Inc. Lübeck: Uppe eyne tyd was eyn gud minsche.

Nederlandsch Hs. Berlijn 1083: Een gheestelic devoet mynsche was eens.

Westfaalsch Hs. Münster 207: Et was een mensche de stedelike....

Fransch Internelle Consolation Inc. Parijs: On racompte d'ung qui estoit en....

Venetiaansch Incunabel Venetië: Era uno elquale spese volte con anxietade era.

Toscaansch Inc. Florence: Uno servo di dio, molto desideroso essendo.

Nederlandsch Hs. Gent 1305: Het was eyn mensche, die....

Nederlandsch Hs. Leiden 319: Het was een mensche....

Nederlandsch Hs. Deventer 51: Het gesciede op een tyt, dat een....

en last not least:

de O-tekst: Quidam — dum anxius in timore et spe frequenter fluctuasset, et quadam vice, moerore confectus, in Ecclesia ante quoddam altare se in oratione prostravisset — haec intra se revolvit, dicens.

Al deze 14 lezingen wijken dus af van Q — d.w.z. van Thomas — en van P, maar stemmen onderling overeen en sluiten zich aan bij O. Immers, ze geven eendrachtig een heel andere wending aan den zin als P en Q. Toeval kan 't niet zijn, daarvoor zijn de teksten te groot in aantal en te ver uiteenlopend. Evenmin was 't noodzakelijk, dat de *Quum*-zin van den P- of Q-tekst in de levende talen door een hoofdzin werd weergegeven, een *als* of een *toen* zin was daar immers heel goed mogelijk. Alles wijst er dus op, dat er naast de P- en de Q-lezing nog een derde redactie moet zijn, waar in dit geval zoowel O als de volkstaalteksten op teruggaan.

Er is nog een heel duidelijk voorbeeld, dat de alpha-tekst in zijn afwijking van den P- en den Q-tekst parallel loopt met verschillende volkstaalteksten, n.l. in cap. 9 vs. 12:

„Het mach wel vallen dat”.

De lezing van P is hier:

„Potest enim contingere”,

van Q:

„Potest etiam contingere”.

Nu lezen we in de volkstaalteksten:

Oostfaalsch Hs. Helmstedt 1155: Id mach scheen dat....

Hoogduitsch Incunabel Augsburg: Es mag beschehen das es....

Engelsch Hs. Dublin F 58: It may well be that....

Hoogduitsch Hs. Weenen 3003: Denne is mag wol kommen dass....

Lübecksch Inc. Lübeck: Et mochte ghescheen dat....

Nederlandsch Hs. Berlijn 1083: Et mach wael gheschien....

Westfaalsch Hs. Münster 207: Et mach ok wal gescheen....

Fransch Internelle Cons. Inc. Parijs: Et jacoit ce que....

Venetiaansch Inc. Venetië: El po ben esser....

Toscaansch Inc. Florence: Puo accadere che....

Nederlandsch Hs. Leiden 319: Het mach wel gheschien dat....

Nederlandsch Hs. Deventer 51: Het mach oec wal gescien....

Onmogelijk kunnen al deze teksten teruggaan op Thomas: „Potest etiam contingere” of op P: „Potest enim contingere”. In den O-tekst ontbreekt dit zinnetje, daar kunnen we hier dus niets van zeggen, maar wel: dat met al deze volkstaalteksten een derde Latijnsche lezing kan overeenkomen met iets als *quidem* of *bene*.

We hebben hier alleen de twee eenvoudigste gevallen behandeld: waar de alpha-tekst, met voorbijgaan van den P- en Q-tekst, allerduidelijkst correspondeerde met de volkstaalteksten en met den Latijnschen O-tekst. Er zijn aanwijzingen, dat onder de Lei-fossielen van Puyol nog andere varianten der alpha-familie hun parallellen kunnen vinden in de volkstaallezingen of den O-tekst. Professor van Ginneken heeft hiervoor namelijk een vernuftig betoog gevoerd, waarvoor ik de belangstellende lezers verwijs naar pag. 48 vlg. van zijn boek.

Tot nu toe hebben we alleen rekening gehouden met de 33 Lei-fossielen van Puyol, d.w.z. we hebben slechts 33 passages van den heelen alpha-tekst nader onderzocht. Er bleek dan — om de zaken nog eens in het kort te herhalen — dat de alpha-tekst een Q-tekst is, die evenwel eenige P-lezingen vertoont, en dat een nauwere samenhang met den Latijnschen O-tekst en de andere volkstaalteksten niet onmogelijk is. We zullen van nu af aan den alpha-tekst in zijn geheel — dus niet enkel de 33 Lei-fossielen — in onze beschouwing betrekken, om juist de plaats der alpha-familie te kunnen bepalen en tenslotte te komen tot een karakteristiek van onze handschriften-groep.

Ik wil dan in het volgende voor den heelen alpha-tekst de aandacht vestigen op 3 punten:

1e. Dat de alpha-familie op tal van plaatsen overeenstemming vertoont met den Latijnschen O-tekst, of met de volkstaalteksten.

2e. Dat de alpha-familie ook door zijn groot aantal synoniemparen de neerslag blijkt te zijn van meerdere teksten.

3e. Dat de alpha-tekst tegenover de P- en Q-groep zich karakteriseert niet alleen door zijn samenhang met den Latijnschen O-tekst en de volkstaalteksten, maar ook door zijn specifiek Nederlandsch karakter.

De samen-
hang met
den O-tekst
en de volks-
taalteksten.

De Q-tekst had ik geheel tot mijn beschikking. De 25 capita van het eerste boek heb ik zoodoende alle met de heele alpha-familie vergeleken, en alle plaatsen genoteerd, waar alpha met afwijking van P en Q overeenkomt met O. Over de volkstaalteksten beschikte ik niet, het was trouwens niet doenlijk en niet mogelijk alle 25 capita van de alpha-familie met zoovele handschriften te vergelijken. Maar uit het meermalen genoemde boek van Prof. van Ginneken kon ik voor het eerste caput alle passages overnemen, waar alpha — met afwijking van P en Q — overeenkomt met de andere volkstaalteksten.

Hier volgt nu eerst voor alle capita de volledige lijst der overeenstemmingen van alpha met O. Links plaats ik daarbij den PQ tekst (waarvoor de 70 teksten van Puyol zijn nageslagen, en bovendien voor den P-tekst nog hs. Brussel Koninklijke Bibliotheek 1705—10, omdat dit handschrift de allerbeste repraesentant is van de P-groep), in het midden staat dan de O-tekst — gewoonlijk volgens hs. Weenen Nationalbibliotheek 4064 — en rechts staat de alpha-groep.

	P Q	O	α.
1.0	contemptu <i>omnium</i> vanitatum <i>mundi</i>	contemptu ⊥ vanitatum ⊥ 1)	WF: versmaden ⊥ ydelheit ⊥
1.2	ab omni caecitate <i>cordis</i>	ab { omni of nostra caecitate ⊥ 2)	WABCDEFGFI: van onsder blintheit ⊥ H: van der blintheit ⊥
1.4	⊥ Doctrina Cristi	Eius <i>quippe</i> doctrina	WABCDEFGH: Want Jhesus leere I: Want Cristus leven
1.19	proverbü	<i>verbi</i> et proverbü	<i>des worts</i>
2.10	Quanto plus <i>et melius</i> scis	Quanto plus ⊥ scis	Hoe du meer ⊥ weets
2.17	<i>semper</i> bene et alte sentire	alte sentire ⊥	⊥ wel ende hoghe te ghevoelene
2.19	sed tu neminem fragiliorem <i>te</i> <i>ipso</i> tenebis	et tu fragiliorem <i>te</i> in- venies	CH: <i>selve</i> ontbreekt
3.5	vs. 5, 6, 7, 8 <i>aanwezig</i> 3)	vs. 5, 6, 7 <i>ontbreekt</i>	vs. 5, 6, 8 <i>ontbreekt</i>
3.12	quod <i>vol</i> et desidero	quod ⊥ desidero habere	dat ic ⊥ beghere

1) Gedeeltelijk komen hiermede overeen hs. München National Bibl. Lat VII (= P-tekst = cod. Weiherstephanensis = n2) en hs. Rome Bibliotheca Casana C V 44 (= P-tekst = cod. Bambergensis = p3); ook hs. Padua Universiteitsbibliotheek 513 (= Q-tekst = cod. Veronensis = i2) en hs. Turijn Biblioteca Regia H VI 37 (= Q-tekst = cod. Celestinorum = r2).

2) Aldus niet volgens hs. Weenen 4064, maar wel volgens andere O-teksten (hs. Göttweig Stiftsbibl. 476, hs. Olmütz en ook hs. Kircheim).

3) Slechts ontbreekt vs. 7 in hs. Bibl. Nat. de Paris, Cabinet des Estampes E a 2 (= gemengd P Q = cod. Stamparum = x 5).

	P Q	O	α.
3.17	quae foris <i>agere debet</i>	quae foris <i>agit</i>	H: dat hi van buten <i>doet</i>
3.32	⊥ Quam multi pereunt	O quam multi pereunt	Ay hoe vele synder in der werelt vergaen
6.6	<i>statim</i> ex reatu conscientiae gravatur	ex reatu ⊥ conscientiae mordeatur	statim ontbreekt
10.9	Ideo vigilandum est et oran- dum	Idciro vigilandum est et omnimodo <i>praecaven-</i> <i>dum</i>	Ende daerom soude men <i>toesien</i> (ende) waken ende beden
11.7	<i>niets</i>	<i>divina</i> non possumus sapere	ende onbegaeft (onbe- haghet) van <i>Gode</i>
12.1	quia saepe hominem <i>ad cor</i> revocant	quia revocant hominem <i>ad seipsum</i>	want si doen den mensche dicwile <i>ter</i> <i>herten ende tot hem</i> <i>zelven</i> gaen
13.10	Una tentatione <i>seu</i> tribulatione	Una tentatione ⊥	C: Als die een beco- ringhe ⊥
13.18	<i>ferrum</i>	<i>aurum</i>	dat <i>gout</i>
14.3	sic de ea <i>frequenter</i> iudicamus	ita de ea ⊥ iudicamur	<i>frequenter</i> ontbreekt
14.3	(faciliter) perdimus	<i>saepe</i> perdimus	verliesen wi <i>dicwile</i>
14.4	si Deus semper esset	si Deus ⊥ esset	waer God ⊥ alleene puerlyc
14.9	inter amicos et ⊥ cives	inter amicos <i>inter</i> cives	onder die vriende ende onder die borghers
15.1	et pro nullius hominis dilectione	<i>nec</i> pro alicuius hominis dilectione	<i>noch</i> om gheens men- schen liefde wille
15.1	aut <i>etiam</i> pro meliore commu- tandum	aut ⊥ commutandum pro meliore	ooc ontbreekt
15.11	nulli <i>etiam</i> invidet	nulli ⊥ invidet	H: ooc ontbreekt
16.9	et tamen (nobis) nolumus negari <i>quod petimus</i>	nobis autem nihil negari volumus ⊥	ende wi en willen ons selven niet ghewei- ghert hebben ⊥
17.7	quam pure Deum et <i>animae</i> <i>suae</i> salutem	quam pure <i>sui salutem</i> et amorem Dei et honorem	F: dan God alleene ende <i>synder salicheit</i>

	P Q	O	α.
17.11	<i>hic</i>	<i>in clauastro</i>	WF: mer <i>in den cloostere</i> ABCG: <i>hier</i> dat is <i>in den cloostere</i> D: <i>hier in den cloostere</i> H: mar <i>hier</i> dat is <i>in den cloostere</i>
18.4	apostoli martyres confessores ⊥ virgines	apostoli martyres confessores <i>et</i> virgines <i>ende</i> die heilighe maechde
18.6	quam puram <i>et rectam</i>	quam puram ⊥	H: <i>et rectam</i> ontbreekt
20.3	tales ⊥ perlege materias	talesque perlege materias	<i>ende</i> lese (gherne) die materien
20.24	(sicut scriptum est) „In ⊥ cubilibus vestris compungimini”	in sancta compunctione <i>et</i> hoc in <i>secretis</i> <i>et</i> cubilibus vestris so ganc in dyn <i>heymelyc</i> camerken
20.46	melius in <i>bona</i> pace permansisses	in ⊥ <i>pace</i> melius permansisses	du wares vele bat <i>te vreden</i> ghebleven
22.8	omnia <i>ista</i> temporalia	omnia ⊥ temporalia	alle ⊥ tytlike gøde
22.12	vere magna miseria est <i>et</i> afflictio	<i>tormentum</i> est <i>et</i> afflictio	WABDFG: es seker grote ellende (<i>ende</i>) onsalicheit <i>ende pine</i> C: es seker grote ellendighe onsalicheit <i>ende pine</i> H: es seker grote ellendicheit <i>ende pine</i>
22.35	Quid fiet de nobis <i>adhuc</i> in fine	Quid fiet de nobis ⊥ in fine	WABFG: Och wat sal van ons ⊥ int eynde gheworden
24.36	ad Deum <i>sursum</i> erectum	ad Creatorem ⊥ erectum	⊥ op gherecht te Gode
24.0	De iudicio ⊥ <i>et</i> poenis peccatorum	De iudicio <i>ultimo</i>	C: Van den <i>lesten</i> ordel Gods <i>ende</i> vander helschen pinen
24.40	quid totum tibi <i>profuisset</i>	quid totum tibi <i>proficeret</i>	H: wat <i>soude</i> di dat <i>ghehelpen</i>

	P Q	O	α.
25.0	De ferventi emendatione <i>totius</i> vitae nostrae	De ferventi emendatione ⊥ vitae	C:Van een vuerighe beteringhe ⊥ ons levens
25.22	oculus tuus	oculi tui	WABCDGF: dyn
25.35	ad psallendum ⊥	a] <i>psallendum et iubilan-</i> <i>dum</i>	oghen te <i>lovene</i> ende te <i>singhene</i>
25.37	<i>tota</i> corde et ore laudare	benedicere et laudare ⊥ ore et corde	met ⊥ herten ende met monde te loven
25.50	gaudebis <i>semper</i> vespere	gaudebis ⊥ vespere et mane	des avonts sulles du ⊥ verbliden

We kunnen aan deze gevallen nog eenige andere toevoegen, waar de α.-redactie wel — in overeenstemming met O — afwijkt van den meest typischen Q-tekst (de autograaf van Thomas à Kempis) en van het beste P-handschrift (hs. Brussel Koninkl. Bibl 1705—10) en ook van de meeste andere P Q-teksten, maar waar althans eenige Puyolteksten niet met andere P Q handschriften, maar juist met O en α. bleken overeen te komen. ¹⁾

	P Q	O	α.
1.5	spiritum <i>Cristi</i>	spiritum <i>Dei</i> ²⁾	E: den gheest <i>gods</i> ²⁾
6.6	Si autem persecutus fuerit quod <i>concupescit</i>	Quamquam cum adeptus fuerit quod <i>appetivit</i> ³⁾	Ende gheschietet dat hi crycht dat hi <i>be-</i> <i>gheert heeft</i> ³⁾
9.0	De obedientia et subiectione	De obedientia ⊥ ⁴⁾	ABCDGH: Vander ghehoorsaemheit ⊥ ⁴⁾

1) Zeer goed ben ik mij bewust, dat deze distinctie tusschen specifieke O-varianten — zonder overeenstemming met de andere Latijnsche teksten — en niet specifieke O-varianten — in overeenstemming met andere Latijnsche teksten — niet geheel nauwkeurig is. Immers, voor de eerste reeks — z.g.n. zonder overeenstemming met andere Latijnsche handschriften — kon ik dank zij het boek van Prof. van Ginneken nagaan, dat in 13.18 *aurum* ook staat in twee niet-Puyolteksten, n.l. hs. Wolfenbüttel Herz. Aug. Bibl. Helmstedt 419, en in hs. Eutin Groszherzogl. Bibliothek. In dit geval had ik dus deze overeenkomst nauwkeurig kunnen opgeven in de voetnoten. Ten sterkste vermoed ik, dat dergelijke gevallen — van overeenstemming tusschen O, α. en niet-Puyolteksten — vaker zullen voorkomen. Ik ben er echter niet op uit geweest, systematisch al die overeenkomsten op te sporen. Dat was voor een vergelijking van den α.- met den O-tekst niet noodig.

2) „spiritum Dei” ook in 5 P-handschriften, n.l. hs. Parijs Bibliothèque Nationale Lat. 13, 605 (= cod. Allatianus = m 1), hs. München National Bibl. Lat III 1318 (= cod. Indesdorfensis = m2), hs. München National Bibl. Lat. 7830 (= cod. Indesdorfensis I = n 1), hs. München National Bibl. Lat. VII (= cod. Weihenstephanensis = n 2) en Inc. Augsburg Günther Zainer ex Reutlingen (= n 4).

3) *concupivit* in hs. Rome Bibliotheca Vaticana 9230 (= Q-tekst = cod. Vaticanus = d 3).

4) *et subiectione* ontbreekt ook in hs. München National Bibl. Lat 7830 (= P-tekst = cod. Indesdorfensis = m 2).

	P Q	O	α.
17.10	otiandum <i>vel</i> fabulandum	otiandum <i>et</i> fabulandum ¹⁾	te clappene <i>ende</i> ledich te sine ¹⁾
19.15	mane <i>aut</i> vespere	mane <i>et</i> vespere ²⁾	WABCGH: des morghens <i>ende</i> des avonts ²⁾
20.36	mordet <i>et</i> <i>perimit</i>	mordet <i>et</i> <i>gravat</i> ³⁾	WABCDGF maect si bitterheit bitinghe (knaghinghe)) <i>ende druck</i> HI: maect si bitterheit <i>ende druck</i> ³⁾
23.47	Illuc preces <i>et</i> gemitus <i>quotidianos</i> cum lacrymis dirige	Illuc preces \perp cum lacrymis dirige ⁴⁾	Seynde derwaert met tranen \pm dyn suchten <i>ende</i> dyn ghebet H: seynde derwaert met suchten dyn tranen <i>ende</i> dyn ghebet ⁴⁾
24.40	si <i>iam</i> mori in instanti contingeret	si \perp in instanti mori deberes ⁵⁾	WBDFGH: oft \pm rechtevoort ummer sterven soudes ⁵⁾

Uit al deze gegevens blijkt ten duidelijkste :

1e. Dat op tal van plaatsen de α.-tekst volkomen overeenkomt met den O-tekst, terwijl hij afwijkt van den P- en Q-tekst, b.v. :

1) otiandum *et* fabulandum" ook in hs. Parijs Bibliothèque Nationale Lat. 13,605 (= P-tekst = cod. Allatianus = m 1), in hs. Melk Stiftsbibliothek 2, (thans onvindbaar) (= P-tekst = m 3), in hs. Florence Biblioteca Nazionale 2733, B 3 (= Q-tekst = cod. Florentinus = e 2, hs. Parijs Bibliothèque Nationale Lat. 13,603 (= Q-tekst = cod. Mantuanus = f 1), in hs. Parijs Bibliothèque Nationale Lat. 13,601 (= gemengd PQ = cod. Slusianus = l 3) en in hs. Parc. 1 (= gemengd PQ = x 3).

2) 13 Puyolhandschriften hebben „mane *et* vespere" (hiervan zijn 6 P-teksten, 5 Q-teksten en 2 gemengde teksten.

3) Volgens aantekening bij Puyol geeft *Gence* de lezing *perimit* op voor cod. August.

4) *quotidianos* ontbreekt ook in hs. Parijs Bibliothèque de l'Arsenal 950 (= Q-tekst = cod. Lebeuf = r3).

5) si \perp te in instansi mori contingeret" ook in Inc. Augsburg Günther Zainer ex Reutlingen (= P-tekst 4); *iam* ontbreekt ook in hs. Parijs Bibliothèque Nationale Lat. 3629 (= gemengd PQ = cod. Delamare = y3).

13.18	P Q	O	α.
	<i>ferrum</i>	<i>aurum</i>	<i>dat gout</i>

2e. Dat op vele andere plaatsen de α.-tekst punten van aanraking vertoont met den O-tekst, zonder daarmede geheel overeen te stemmen, b.v. :

14.14	P Q	O	α.
	si Deus <i>semper</i> esset	si Deus ⊥ esset	waer god ⊥ alleen puerlyc
14.10	proprium videre	proprium <i>sentire</i> et videre	syns selfs <i>sin</i>

3e. Dat tenslotte de α.-tekst soms de O-lezing en de P Q-lezing beide heeft, of doordat slechts een gedeelte der handschriften de O-lezing volgt en het andere gedeelte de P Q-lezing, óf doordat één en hetzelfde handschrift de O-lezing en de P Q-lezing samen heeft op één en dezelfde plaats, dus als een echt doublet, b.v. :

	P Q	O	α.
9.0	De obedientia <i>et subjectione</i>	De obedientia ⊥	ABCDGH: Vander ghehoorsaemheit WF: Vander ghehoor- saemheit ende oet- moedicheit
17.11	<i>hic</i>	<i>in clauistro</i>	WF: mer <i>in den</i> <i>clooster</i> ABCG: <i>hier</i> dat is <i>in</i> <i>den cloostere</i> D: <i>hier in den cloostere</i> H: mar <i>hier</i> dat is <i>in</i> <i>den cloostere</i>

Nu zal ik voor het eerste caput de plaatsen opgeven, waar α. — in afwijking van P en Q — overeenkomt met andere teksten in de volkstaal, en er dan telkens achter zetten, welke die teksten zijn. (Voor de P- en Q-teksten zijn telkens weer de 70 teksten van Puyol nageslagen plus de meest specifieke P-tekst — hs. Brussel Koninklijke Biblioth. 1705—10).

- 1.2 *Unt desen woorden* worden wi vermaent : Lübeckse tekstfamilie (5 handschriften), Westfaalse tekstfamilie (één handschrift), Eerste Hoogduitsche tekstfamilie (2 handschriften), tweede Hoogduitsche tekstfamilie (één handschrift), eerste Italiaansche tekstfamilie (3 handschriften).

- 1.2 oft wi \perp verlicht willen worden (zonder veraciter): Zesde Nederlandsche tekstfamilie (één handschrift), vierde Fransche tekstfamilie (3), tweede Italiaansche (1), derde Italiaansche (2).
- 1.4 Alleen hs. Brussel 2416 (Kieckens): *Cristus leven*, Eerste Deensche tekstfamilie (hiervan slechts één handschrift), tweede Fransche tekstfamilie (3).
- 1.4 *Want* Jhesus leere ¹⁾: Vijfde Nederlandsche (2), Westfaalsche (1), Nederrijnsche (1), tweede Hoogduitsche (1), derde Hoogduitsche (3), eerste Fransche (6), tweede Fransche (3), vierde Fransche (3), eerste Italiaansche (3), derde Italiaansche (2).
- 1.4 verborghenen *smaec ende soeticheit*: Eerste Fransche (6), derde Italiaansche? (2).
- 1.8 hooghe *scoon* woorden: Tweede Nederlandsche tekstfamilie (6), derde Hoogduitsche (3), tweede Engelsche (2), vierde Fransche (3).
- 1.8 een *goet* duechdelyc leven: Tweede Engelsche tekstfamilie (2), eerste Fransche (6), eerste Italiaansche (3), en derde Italiaansche (2).
- 1.12 Alleen hs. Brussel 2416 (Kieckens): die hoogste ende die *sekerste* wysheit: Oostfaalsche tekstfamilie (hiervan slechts één handschrift), eerste Fransche (6).
- 1.13 *grote* ydelheit: Tweede Nederlandsche tekstfamilie (6), Nederrijnsche tekstfamilie (1).
- 1.18 WABDEFGHI *grote* ydelheit: Vierde Nederlandsche tekstfamilie (4).
- 1.20 van der minnen der dinghen die zienlyc ende *verganckelyc* syn: tweede Nederlandsche tekstfamilie (6), Nederrijnsche (1), tweede Hoogduitsche (1).

Hieraan kunnen we dan nog de volgende gevallen toevoegen, waar de α . tekst — in overeenstemming met verschillende andere volkstaalteksten — afwijkt van den Q-tekst en P-tekst bij uitstek (resp. de autograaf van Thomas à Kempis en hs. Brussel Koninkl. Bibliotheek 1705—'10), en ook van bijna alle andere P- en Q-teksten, maar waar toch telkens eenige Puyolhandschriften zich juist aansluiten bij de redactie van α . en de andere volkstaalteksten.

- 1.5 Alleen hs. Utrecht: den gheest Gods²⁾: Derde Hoogduitsche (3), tweede Engelsche (2), vierde Fransche (3).
- 1.19 Ghedencke al bi tiden des worts dat *Salomon* seit³⁾: Derde Nederlandsche tekstfamilie, hiervan slechts één handschrift, eerste Fransche (6).

Uit het voorgaande zien wij duidelijk, hoe bij zijn afwijkingen van den P- en Q-tekst de α . redactie dikwijls zijn weerklank vindt in de O-tekst en de volkstaalteksten.

Aparte opmerking verdient nog, dat hs. Brussel 2416 (Kieckens) de sterkste overeenkomst vertoont met de andere volkstaalteksten. Wij wijzen dan met name nog eens op 1.4 *Christus leven* (Latijn: *doctrina* Cristi), waarmee geheel overeenkomt: de eerste Deensche

1) Met al deze volkstaalteksten komt de O-tekst overeen: „Eius *quippe* doctrina”.

2) „spiritum Dei” ook in den O-tekst en in 5 P-teksten van Puyol, n.l. hs. Parys Bibliothèque Nationale Lat. 13,605 (= cod. Allatianus = m 1), hs. München National Bibl. Lat. III 1318 (= cod. Indesdorfensis = m2), hs. München National Bibl. Lat. 7830 (= cod. Indesdorfensis I = n1), hs. München National Bibl. Lat. VII (= cod. Weihestephancensis = n2) en Inc. Augsburg Günther Zainer ex Reutlingen (= n4).

3) „proverbü *Salomonis*” in hs. Parc. 3 (= gemengd PQ = x4).

tekstfamilie, nl. hs. Kopenhagen An. Magens Legat. 783, en de tweede Fransche tekstfamilie, nl. hs. Parijs Bibliothèque Nationale 7276, Inc. Toulouse Bibliothèque Nationale de Paris D 5391, Inc. Parijs Lambert Bibliothèque de l'Arsenal, no. 6901. Bovendien zijn er verschillende volkstaalteksten, die de beide lezingen „vita” en „doctrina” in een echt doublet combineeren, zoo de Internelle Consolation, Atkynson, en de Bologneesche tekst. Als deze alleropvallendste overeenkomst tusschen de meest uiteenlopende handschriften anders te verklaren is dan door een prae-Latijnsche overeenkomst der verschillende volkstaalteksten, moeten de tegenstanders zelf maar eens aantoonen, hoe zij zich dan zulk een filiatie in bijzonderheden denken.

Wat geldt voor hs. Kieckens, geldt in mindere mate voor heel de α . familie. In heel Europa vinden wij verwanten. Van Lübeck tot Florence, van Dublin tot Weenen vinden de varianten van den α . tekst hun echo's en hun parallellen in de volkstaalteksten.

We bedenken dan nog eens, hoe innig de α . tekst ook met den O-tekst verbonden was, en we constateeren nu bovendien — wat ieder even voor zich in de opgesomde variantenlijsten kan naslaan — dat op verschillende plaatsen de α .-tekst met den O-tekst en de volkstaalteksten beide correspondeert. Dat zijn toch allemaal feiten, die wij niet zoo maar mogen ter zijde leggen.

We vonden dus, om het heele onderzoek nog even samen te vatten:

- 1e. Dat de α . familie in hoofdzaak een Q-tekst is,
- 2e. maar toch ook P-varianten heeft,
- 3e. vele punten van aanraking vertoont met den O-tekst
- 4e. en met de volkstaalteksten.

We hebben dus zeer zeker te doen met een heel gecompliceerden tekst, die noodwendig zijn oorsprong moet vinden in het feit, dat de bewerker of bewerkers (want alles hoeft niet noodwendig ineens gebeurd te zijn) verschillende Latijnsche en Dietsche teksten tot hun beschikking hebben gehad en geraadpleegd.

Dat de α . tekst de neerslag moet zijn van meerdere teksten, blijkt trouwens ook uit het groot aantal synoniemparen. Deze immers ontstaan veelal, doordat de bewerker van een handschrift twee of meer andere handschriften raadpleegt, en de twee lezingen combineert. In dit geval noemen wij ze doubletten. Maar ze ontstaan ook bij elke vertaling of nauwkeurige vergelijking van een tekst in de eene taal met zijn gewaand of echt origineel in een andere taal. Dan meent men aanhoudend in dat heilige origineel nuances te vinden, die door een eenvoudige vertaling niet worden weergegeven, en dan zet men er een synoniem woord naast. Ik heb nu het eerste boek vergeleken met den Latijnschen Q-tekst, en het resultaat was verrassend. Tegenover één Latijnsche uitdrukking heeft de α . tekst er herhaaldelijk twee. De α . bewerker verraadt hierdoor zijn buitengewoon sterke zucht naar nuanceering en preciese distinctie, maar ook een zekere overvloedige zucht tot verduidelijkende omschrijving, die soms overslaat in een geheel overbodig gebruik van tautologieën als „te wanderen ende te spacieren”.

2e. De α -tekst ook krachtens zijn groot aantal doubletten de neerslag van meerdere teksten

Ik zal hieronder de synoniemparen van den α . tekst laten volgen, en daarnaast de Q-redactie opgeven. In voetnoten plaats ik daarbij de varianten van den meest specifiëken P-tekst — hs. Brussel Koninklijke Bibliotheek, van de Puyol-teksten, en van den O-tekst — voorzover zij eenigszins van belang kunnen zijn voor een vergelijking met de α . redactie.

CAPUT 1.

1.3	al onse studeren ende onse hoogste aendachte	summum.... studium nostrum
1.3	ons oefenen in ihesus leven ende daer op dincken ghetrouwelyc	in vita Jesu Christi meditari
1.4	verborghen smaec ende soeticheit	absconditum manna
1.6	te beelden ende te scicken	conformare
1.7	hoghe dinghen te wetene ende te disputeren	alta disputare
1.8	WABCEFGHI hooghe scoon	alta
1.8	goet duechdelyc	virtuosa
1.8	WABCEFGHI lief ende ghenamē D lief ende bekent	charum
1.9	WABDEFG compunctie of devocie	compunctionem
1.12	hoogste ende meeste wysheit	summa sapientia
1.20	zienlyc ende verganckelyc	visibilium
1.20	WABCEFGHI onsienliken ende ewighen dingen D onvergankelike ende eeuweghe onsienelike dinghen	} invisibilia

CAPUT 2.

2.1	WABCDFGH begheren conste ende willen weten E begheren conste te willen weten	} scire desiderat
2.1	wat helpt conste ende wat brenct si in	scientia.... quid importat
2.3	lof oft prys	laudibus
2.8	AC met goede ende met dien	his
2.9	AC goet opset ende goet leven	bona vita
2.13	sich datstu hebbes een neder omoedich ghevoelen	noli altum sapere
2.16	versmades ende vernietes	despectio
2.18	WABCEFGH sware grove dinghen D-grote (in margine: grofwar)	gravia

CAPUT 3.

3.2	AC dinghen ende onlede ende disputeren WBDFGH onlede ende disputeren	} cavillatio
3.3	D groten hoghen ende verborghenen dinghen	
3.14	vergadert.... ende vereenicht ende gheeënvoudicht	unitus.... et simplificatus
3.16	soe onghestorven ende soe onghelaten ¹⁾	immortificata affectio cordis ¹⁾
3.17	ordineert ende sciet	disponit
3.17	der rechter reden ende der bescheidenheit	rectae rationis
3.19	te latene ende te verwinnen	vincere
3.20	studeren ende werc	negotium
3.21	scouwen ende speculeren	speculatio
3.25	onstichticheit ende ydelheit	dissolutio
3.32	syn.... vergaen ende bliven verloren	pereunt
3.33	die groot es inder minnen ende die minne heeft	qui magnam habet charitatem
3.34	van eere ende van staten	honoris
3.34	versmaet ende achtet voer niet	pro nihilo ducit
3.35	voer niet slaet ende achtet als drec	arbitratur ut stercora

CAPUT 4.

4.1	oversien ende weghen	ponderanda
4.3	goede volcomen	perfecti
4.3	glidende ende onvast	labilem ²⁾
4.4	haestich ende onversichtich	praecipitem
4.4	zin ende goeduncken	sensibus
4.5	weet of ghehoert heeft of gheloeft	audita vel credita
4.6	goeden wisen conscientiosen	sapiente et conscientioso

CAPUT 5.

5.4	goede devote ende slechte	devotos et simplices
5.7	WBDFGH blyft ende duert	manet
5.9	overliden ende simpelyc (ver)staan	transeundum

1) Vgl. hs. Melk Stiftsbibliothek (thans onvindbaar)(= P-tekst = m4): „*immoderata cordis affectio*”.

2) In hs. Turyn Bibliotheca Regia (= gemengde P Q-tekst = cod. Aronensis = a1): „*labilem et debilem*”.

CAPUT 6.

6.1	onrustelyc ende onvreedt	inquietus
6.2	es.... te vreden noch in ruste	quiescunt
6.3	ongheoefent ende onghestorven	necdum.... in se mortuus
6.4	F allen quaden erdschen begheren	terrenis desideriiis
6.5	droefheit ende verdriet	tristitiam
6.7	volcht ende dient	serviendo
6.8	AC dwalen ende uitgekeert is	exterioribus dedito
6.8	D ghewarighen vierighen gheesteliken	fervido spirituali

CAPUT 7.

7.2	AC arm ende klein	pauperem
7.4	bi wesen ende te helpen comen	aderit
7.5	betrouwe ende hope	confidas
7.5	van hem zelven verwanen ende houden	de se praesumentes
7.6	F erdschen dinghen oft goede	divitiis
7.6	B sal dyn bliscap syn ofte wesen	(glorieris)
7.11	vele meer hebben ende beter syn	meliora

CAPUT 8.

8.3	grote machtighe	magnatibus
8.5	minnen ende gode bevelen	Deo commenda
8.5	D vrouwen oft mannen	mulieri
8.8	B wert groot ghemaect oft gheacht	lucescat

CAPUT 9.

9.2	B te wesen ende te staen	stare
9.2	in prelatuerscap of in regiment 1)	in praelatura
9.6	doet uut syns selfs sinne ende wilt recht hebben	libenter agit pro sensu suo
9.6	sin ende ghevoelen	sentire
9.9	sin ende goetduncken	sensu
9.12	crighel te bliven ende niemant anders te willen gheloven; AC cr. te bl. e. n. a. te w. volghen of gheloven	nolle aliis acquiescere

1) „praelatura” ^{seu} of regimine” in 8 Puyolhandschriften (hiervan 7 Q-teksten, n.l. r2, r4, s3, s4, u1, u3, s1, en één gemengde PQ-tekst, n.l. x2).

CAPUT 10.

10.1	menichfoudicheit ende gherucht	tumultum
10.1	AC gheschiet is ende vertelt wort	proferantur
10.4	scade ende quetsinghe	laesione
10.8	uutwendich ende vreemt	exterior
10.9	toesien ¹⁾ waken ende beden	vigilandum et orandum
10.10	dat nut is ende stichtich	aedificabilia
10.12	goeden devoten gheesteliken dinghen (G goeden gheesteliken dinghen)	} devota spiritualium
10.12	AC een herte ende een siele ende een gheest (andere α .-teksten: een herte ende een gheest)	
		} animo et spiritu

CAPUT 11.

11.1	ledich ende commerloos	non.... occupare
11.2	occusoen ende sake	occasiones
11.2	hem.... versamet ende pynt inwaert te keerene	se intrinsecus colligit
11.4	AC menschen ende heilighen	sanctorum
11.5	te stervene ende.... ledich te stane	mortificare
11.6	wi syn... becommert ende sorghen seere	occupamur
11.7	A gheesteliken daghelicxen	quotidianum
11.7	laeu ende cout ende onbegaeft van gode ²⁾	frigidi et tepidi
11.8	vri ende onbecommert	minime implicati
11.9	los ende vri	liberi
11.10	D ontmoet of toecomt	occurrit
11.10	AC syn wi.... onlydsaem ende klein- moedich	dejicimur
11.12	materie ende ocsoen	occasiones
11.14	vri ³⁾ ende ghesuvert	purgati
11.15	een passie ende een ghebrec	unum vitium
11.17	wassen ende toecomen	crescere
11.20	groot.... ende swaer	difficiliora

1) „vigilandum est et omnimodo *praecavendum*” in den O-tekst.

2) O: „tepidi nec vivi nec mortui: „*divina non possumus sapere*”.

3) *liberati* in hs. Parys Bibl. Nationale Lat. 13,596 (= Q-tekst = cod. Grammontensis = 13).

CAPUT 12.

12.0	WCF Van nutschap des lidens ende der teghenheit	De utilitate adversitatis
12.1	doen ter herte ende tot hem selven gaen ¹⁾	ad cor revocant
12.2	die ons weder spreken ende wederstaen	contradictiones ²⁾
12.3	helpen ende trecken	iuvant
12.4	AC beweghet worden vanden menschen ende voer niet gheacht	vilipendimur ab hominibus

CAPUT 13.

13.3	en rust noch en slaept	dormitat
13.3	waect ende ommeget	circuit
13.6	hebben gheleden ende syn overghegaen	transierunt
13.12	worden wi sterc ende verwinnen	fortiores efficitur
13.17	slap lau (K <i>lau</i> ontbreekt)	remissus
13.29	F behouden ende verlossen ³⁾ (andere α . teksten: behouden ende verheffen)	salvabit et exaltabit
13.20	te wakene ende toe te sien	vigilandum
13.9	niet zeker noch gheheelyc vri	non.... securus
13.24	WF tragher ende crancker	debilior
13.27	ordineert ende sciet	ordinationis
13.31	swaerheit ende liden	gravitatem
13.32	niet en betrouwen noch en houden	nunquam.... confidant

CAPUT 14.

14.0	F oneerlyc ende tonrechte	temerario
14.2	H niet te vergeheefs noch sonder vrucht	semper fructuose
14.3	eyghen ende sonderlinghe	privatum
14.3	WABCDGF ordel ende vonnesse	iudicium
14.4	meyninghe ende zake	intentio

1) O: „revocant.... ad seipsum”.

2) *contradictores* in den O-tekst, in hs. Brussel 1705—10 en in verschillende Puyolteksten.

3) „salvabit *liberabit* ac exaltabit” in 6-Handschriften (cod. Allatianus = m1; cod. Indesdorfensis III = m2; hs. Melk Stiftsbibliothek II = m3; hs. Melk Stiftsbibliothek (thans onvindbaar) = m4; cod. Palatinus = m5; cod. Salsburgensis = m6), „*liberabit* salvabit et exaltabit” in 3 P-handschriften (cod. Indesdorfensis = n1; cod. Weihenstephanensis = n2; hs. Günther Zainer ex Reutlingen = n4), „salvabit *liberabit* et exaltabit” in 1 Q-handschrift (cod. Vaticanus = d3).

14.4	sinne ende.... ghevoelene	sensus
14.7	geschien ende worden ghedaen	fiunt
14.9	onghelycheit ende menigherhantheit	diversitatem
14.10	AC quaet ende swaer	difficulter
14.11	sin ende redene	rationem

CAPUT 15.

15.1	C dats te doen is ende iemant behoevich is	indigentis
15.4	vruchtbaer ende goet	fructuosum
15.5	aensiet ende.... weeght	pensat
15.9	minne ende caritate	charitas
15.9	natuere ende vleeschelycheit	carnalitas
15.9	AC natuerlike neighinghe, eyghen ghemac ende eighen zoekelicheit, eyghen wille hope van loone ende begherte van ghemacke	carnalis inclinatio, propria voluntas, spes retributionis, affectus commoditatis
15.11	sonderlinghe ende eyghen	privatum
15.14	WABCFG niet es ende vol ydelheits (D niet es dan vul hidelheden H niet es dan ydelheit)	plena fore veritatis

CAPUT 16.

16.3	letsel ende hinder	impedimentis
16.10	wi.... vri ghenoech bliven ende onbenauwet	nullatenus patimus amplius cohiberi
16.11	wortet kenlyc ende openbaer	patet
16.11	dat wi.... niet en wegghen noch en achten	quam raro.... pensamus
16.14	lidene of.... teghenheit	adversitatis
16.15	WABCFGH ocsunen oft oersaken	occasiones
16.15	B si syn of hi is	sit

CAPUT 17.

17.5	goet gheestelyc	religiosam
17.6	WABCFGH veranderinghe ende verbeteringhe	mutatio
17.12	staen noch bliven (H staende bliven)	stare

CAPUT 18.

18.2	B gherekent of ghelikent	comparata
18.3	lastere ende verwite	opprobriis
18.6	abstinencien ende penitencien	abstinentias
18.6	H ghedaen ende . . . gheoffert	obtulerunt
18.9	smaec ende soeticheit	dulcedine
18.9	H hadden ende ghevoelden	ontbreekt
18.10	versaecten ende lieten	renuntiabant
18.11	een pine ende een verdriet	dolebant
18.15	dierbaer uutvercoren ¹⁾ ende weerdt	pretiosi et dilecti ¹⁾
18.17	te verslappene ende achterwerfts te gane	relaxandum
18.19	ernst ende minne	aemulatio
18.19	behoetheit ende discipline	disciplina
18.20	H waren ende hebben gheweest	fuerunt
18.22	lauheit ende traecheit ende . . . onacht- saemheit	teporis et negligentiae

CAPUT 19.

19.3	te beteren ende te bekeren	conversionem
19.5	begripen ende opsetten	propositum
19.6	ghebrecht ende valt	deficit
19.6	AC die in een goet leven is ende een goet opset maect	fortiter proponens
19.12	WBCDFGH ontbliven ende ghebreken	deficiemus
19.17	wedersta ende breidele	frena
19.27	WACDFGH hulpe ende ghebet	suffragia
19.28	opsetten ende dencken	proponere

CAPUT 20.

20.1	gracien ende weldaden	beneficiis
20.3	cummer . . . oft onnutte verbeeltheit	occupationem
20.4	in te keerene ende te ghevene	insistendis

1) „pretiosi et *dilecti*” komt buiten den Thomas-tekst slechts voor in 4 Puyolhandschriften, n.l. cod. Palatinus (= P-tekst = m5), cod. Bambergensis (= P-tekst = p3), cod. Thevenotianus (= Q-tekst = s4), cod. Nicolaïtanus Passaviensis (= Q-tekst = v1). Alle andere Puyolhandschriften — zoowel de P- als de Q-codices — hebben: „pretiosi et *electi*”, wat ook voorkomt in hs. Brussel Kon. Biblioth. 1705—10 (= P-tekst) en in den O-tekst.

20.10	WABCDGF meyninghe ende begherte heeft	intendit
20.11	scuult ende of ghesceiden es	latet
20.12	sonder vreesse ende sekerlyc	secure
20.12	AC ghehoersaem is ende silenci houdt	tacet
20.13	cleyne ende onder es	subest
20.17	bedrieghen ende.... verkeertheit	deceptionem
20.19	betrouwen ende sekerheit	confidentiam
20.22	commer ende sorghe	sollicitudinem
20.24	vreemtheit.... ende gherummel	tumultus
20.24	werdt beweghen ende gheporret	compungimini
20.26	oefent ende houdt	continuata
20.26	maect si een verdriet ende wort onsuete (D.... bitter) 1)	taedium generat
20.29	AC des levens ende der tranen	lacrymarum
20.29	AC dinghen ende uutwendighen gheruchte	saeculari tumultu
20.29	longius degit	in stilheit ende in heimelycheit leeft
20.31	teekene ende miraculen	signa
20.34	begheert.... ende trect	trahunt
20.34	te wanderen ende te spaceren	spatiandum
20.35	D blide avent en langhe waken (andere 4.teksten: blide tsavonts laet wakene)	laeta vigilia
20.35	WABCDGF een droeve mettenen oft een droeve vroeck opstaen	triste mane
20.36	WABCFG maect si bitterheit bitinghe ende druck; D bittterheit knaghinghe ende druck; HI bitterheit ende druck 2)	mordet et perimit

CAPUT 21.

21.0	WADFGH innicheit ende beweghen C innicheit ende bedwinghinghe	compunctione
21.2	innicheit ende devocie	devotionem
21.3	compunctie oft devocie	compunctio

1) Volgens aantekening bij Puyol „taedium generat et *vilescit*” in de Editie van Chiffélet en de Editio Regia. In den O-tekst „*frigescit*” zonder „taedium generat”.

2) Cod. Augustanus: *premit* (volgens aantekening bij Puyol); O-tekst „mordet et gravat”.

21.5	smerte ende pine	dolores
21.5	WABCDGH screyen ende weenen	flere
21.8	van hem doet ende scuwet	abdicat
21.10	WACDFG laten en laten.... doen	dimittent.... facere
21.13	toe behoort ende sculdich es	deceret
21.14	troosts oft solaes	consolationes
21.15	compunctie ende innicheit	compunctionem
21.16	troosts ende solaes	consolatione
21.16	tribulacie ende.... verdriets	tribulatione
21.17	beweghen.... ende met goeden rouwe bevaen	compunctus
21.20	bewonden ende verwerret	involuti
21.23	weechdes ende overleides	perpenderes
21.24	cout onbevoelyc ende seer traech	frigidi et valde pigri
21.25	armoede ende ghebrec	inopia

CAPUT 22.

22.1	arm onsalich	miser
22.9	WABCDGF best ende salicheit	felicitas
22.11	AC is of wort	fit
22.12	elleyndicheit (onsalicheit) ende pine ¹⁾	miseria et afflictio
22.14	armoede ende noot	necessitatibus
22.15	armoede ende noot	miseriam
22.15	noot ende onsalicheit	miseram ²⁾
22.16	minnen ende begheeren	amplectuntur
22.16	WABCDGF si souden gode syn ryc gherne laten ende syn des ledich	de regno Dei nihil curarent
22.17	WABCDGF verwoede ende onghelovi- ghe ende onghetrouwe	insani et infideles
22.18	onsalighe keytive	miseri
22.18	WACDGH vinden ende ghevoelen	sentient
22.18	hoe onwaert hoe snode	quam vile
22.19	bloyende ende bevallyc was	floruerunt
22.19	AC oversten goede dat ewich is	aeterna bona

1) O-tekst: „*torturamentum*” est et afflictio”.

2) *miseriam* in een groot aantal Puyolhandschriften (vooral P-teksten en gemengde PQ-handschriften, minder Q-teksten), en in hs. Brussel 1705—10 (= P-tekst).

22.20	nederen ende vergancliken AC tytliken nederen ende vergancliken	}	infima
22.21	in duechden ende in gheestelycheit		spiritualia
22.22	vertrecken ende verlinghen	procrastinare	
22.22	goeden wille ende opset	propositum	
22.25	toter vercoelinghen ende tot rusten	in refrigerium	
22.26	cracht ende ghewelt	vim	
22.28	in ruste leven ende sonder alle onsalicheit syn	ab omni miseria quietem	
22.29	overlide ende heneghae	transeat	
22.29	ongherechticheit ende boesheit	iniquitas	
22.30	zonden ende.... ghebreclycheit	vitia	
22.32	peynse ende settes op	proponis	
22.32	valles du ende doeste	agis	
22.35	WACDFH te slappene ende te ver- traghen	tepscimus	
22.36	leven ende wanderinghe	conversatione	
22.37	gheleert.... ende ghewyst	instrueremur ¹⁾	

CAPUT 23.

23.4	denct ende aensiet	meditatur
23.4	teghewordich ende verganclyc	praesentia
23.5	AC bet voersien.... ende also hebben	sic.... tenere
23.13	H daghen ende iaren	annos
23.15	sonde ende ure	horam
23.19	WACDFG des menschen sone, dat es onse heere	filius hominis
23.20	sonde oft hure (H oft hure ontbreekt)	hora
23.22	een uutgaen ende een overgheven	abnegatio
23.23	F leefs ende ghesont biste	sanus es
23.28	leider ende o wee	proh dolor
23.26	H te doene ende voer te sendene	praemittere
23.30	van hoe grooter vreesen ende van hoe groten anxte	de quanto periculo
23.45	H niet en behoort.... te menghen of yet te becommen	nihil spectat

1) 16 Puyolhandschriften lezen: „institueremur”. (Hiervan 13 Q-teksten, 1 P-tekst, 2 P Q-teksten).

CAPUT 24.

24.4	nu dierwile du leves	nunc
24.4	GH vruchtbaer ende nut	fructuosus
24.5	AC contrarie syn of misdoen	contrariantibus
24.6	ghesuvert ende ghepurgiert worden	purgari
24.9	du.... selles becopen ende betalen	lues
24.12	woedighe ende nidighe	furiosi
24.12	smerte ende pine	dolore
24.12	ululabunt	sullen.... hulen ende roepen
24.12	D sellen.... ghepynt ende bestort worden	perfundentur
24.14	scanden ende scoffiericheit	confusione
24.14	WDFGH die ghierighe ende vrecke	avari
24.15	een ure oft een corte stonde	una hora
24.16	van arbeide ende van pinen	a laboribus
24.17	seker.... ende onversaecht	securus
24.18	goede gherechtighe	iusti
24.22	sal.... stom ende sonder spreken wesen	oppilabit os suum
24.23	goet devoot (A <i>goet</i> ontbreekt)	devotus
24.23	ondevote ende ongheestelike	irreligiosus
24.24	WABCDGH ghecastiet ende ghedruct	afflicta
24.25	costelyc ¹⁾ ende subtyl	subtilis
24.25	sal.... doncker ende onwaert syn	obtenebrescet
24.26	een arm cleyn huysken	· pauperculum domicilium
24.26	een groot vergult palays	deauratum palatium
24.28	in meerder waerde ende hoocheit syn	plus exaltabitur
24.30	WABCDFG sal.... weghe ende helpen	ponderabit
24.31	ABCDH sulstu.... vertroesten ende verbliden	consolaberis
24.31	in eten ende in drinckene	comestione
24.32	WABCDFG sal.... ghelieven ende blide maken	gaudebis
24.32	silencie hebs ghehouden ende ghesweghen (H <i>alleen</i> : ghesweghen hebste)	servato silentio
24.33	goede heilighe	sancta

1) „habitus subtilis et pretiosus” in hs. Parc. 2 (= gemengde P Q-tekst = 1 2).

24.39	{ D leven in ghiericheden ende in ghenouclicheden	delectari
24.42	AC mint ende ontsiet	amat
24.44	weder houde ende bedwinghe	coërceat

CAPUT 25.

25.2	{ en es dat niet die sake ende en bistu niet daer omme ghecomen	nonne (ideo venisti)
25.6	valles in onnachtsamheit in traechheit	torpeas
25.11	D ondersouken oft ondergraven	investigare
25.13	sorghe oft anxt	horror
25.15	{ AC syns selfs sterft 1) ende syn eighen wille	in spiritu mortificat
25.17	meer passien ende meer te verwinnene	plures passiones
25.17	van goeder natueren ende zedich	bene morigeratus
25.17	{ sal.... boven gaen ende in duechden meer toenemen	valentior erit ad proficiendum
25.18	onordelyc ende ghebreclyc	vitiose
25.18	dat goet oft.... die gracie	bono
25.23	D susteren of broederen	fratres
25.23	{ AC swaerlick qualic ende onordelyc WBDFGH qualyc ende onoordelyc	inordinate
25.23	niet en oefenen noch en doen	non exercent
25.29	goet vierich	religiosus
25.30	in banghicheit.... ende in lidene	angustiam
25.30	H hebben of soken	quaerere
25.32	beghert ende soect	quaerit
25.32	in lidene ende in banghicheit	in angustiis
25.33	leven ende.... doen	faciunt
25.33	discipline ende nauheit	arctati
25.35	te lovene 2) ende te singhen	psallendum
25.36	scande ende onneere	turpe
25.36	traech ende versumende wesen	pigritare 3)

1) Hs. Rome Bibliotheca Vaticana 9230 (= Q-tekst = cod. Vaticanus = d 3) heeft hier: et *ipsum* mortificat". Volgens een aantekening bij Puyol staat in hs. den Haag Kon. Bibl. 70 H22 (= codex Claraemontanus): „se *ipsum* vincit in spiritu, et mortificat". (Volgens de jongste onderzoekingen van Prof. van Ginneken is de Codex Claraemontanus een P-tekst).

2) O-tekst: psallendum et iubilandum".

3) Hs. Vercelli Kapittelbibliotheek (= P-tekst = cod. Advocatis = c 1): „dormitare et pigritare".

25.36	monicken ende nonnen	religiosorum
25.37	D te dienen ende te loven	laudare 1)
25.42	WABCDFG te wille ende te wensche	ad nutum
25.45	te slappene ende te verflauwene	tepscere
25.46	H sellestu.... hebben ende vinden	invenies
25.49	WABCDG sal.... gliden ende vallen	labitur
25.52	BH sellestu.... wassen ende toenemen	proficies

Elke vertaling heeft doubletten, maar hier grenst het getal aan 't ongelooflijke. Wat kan hiervan de reden zijn? Niet een mechanisch naast elkaar plaatsen van de variante lezingen in O, P. en Q, maar wel de zucht, om alles wat in één van die drie teksten bedoeld kan zijn, toch in 's hemels naam in den Nederlandschen tekst niet verloren te laten gaan. Deze bedoeling hebben we boven al bewezen door de overeenkomsten van O met α . Bovendien moet dit proces zich minstens twee keer hebben herhaald. Wat de X¹¹ en X⁶ begonnen waren, heeft X¹, het voorbeeld van A en C, nog eens dunnetjes overgedaan, wat de synoniemparen bewijzen (zie Hoofdstuk II pag. 14, 15). Bijgevolg kan de α . tekst onmogelijk een gewone vertaling zijn van een Latijnschen Q-tekst, [gelijk Dom Huyben meende in: *Les premiers documents sur l'Imitation. Suite. La Vie Spirituelle* (tome 13 no. 2 Novembre 1925 blz. (3)—(9)] — zij het ook met eenigen P-inslag. We kunnen met de feiten voor oogen, onzen α . tekst in haar huidige redactie onmogelijk anders beschouwen dan als een combinatie van verschillende teksten, zoowel Latijnsche als Nederlandsche, die in de handen van een vaardigen redactor tot een min of meer homogene eenheid zijn samengewerkt. Welke die verschillende teksten geweest zijn, kunnen we ten deele slechts gissen. Voor caput 1 kunnen we zeggen, dat onze Nederlandsche dubbelparen beiden te zamen of één voor één gewoonlijk hun echo vinden in de andere Nederlandsche en buitenlandsche volkstaalteksten.

3e. Het specifiek Nederlandsch karakter der α -groep.

We komen nu aan het derde en laatste punt: het specifiek Nederlandsche karakter van den α . tekst. Ieder immers, die met aandacht een handschrift der α . familie leest, moet het opvallen, hoe sappig Hollandsch dit is, hoe ongedwongen en gemoedelijk deze tekst op allerlei plaatsen zijn taal gebruikt.

a. De constructie.

Men voelt hier slechts zelden het gehaspel met Latijnsche constructies, het geworstel met hoofd- en bijzinnen, die de juiste plaats maar niet kunnen vinden. De zinnen hebben meestal, trots de geïnterpoleerde synoniemoepenhoopingen, toch nog een echt-Hollandschen draai. Iedereen moet van deze stralende waarheid doordrongen worden, als we met onzen α . tekst de kreupele β -vertaling vergelijken. Ik zal daarom links den α . tekst plaatsen volgens hs. Weenen 5075, in het midden den P-tekst volgens hs. Brussel Koninklijke

1) O-tekst: „benedicere et laudare”.

	α .	P	β
1.5	Mer leyder het ghesiet dicke dat vele menschen al hooren sy dicwile dat heyliche ewangelium Cristi si ghevoelen daer weenich begherten toe omdat si den gheest Cristi niet en hebben.	Sed contingit quod multi ex frequenti auditu evangelii parvum desiderium sentiunt quia spiritum Christi non habent.	Mer het valt wael dat sommige menschen want si dat heilige ewangelium duck hoeren dat si cleyn begeerte daer toe hebben want si en hebben den geest Cristi niet.
2.7	Het syn vele dinghen oft mense weet die wenich oft niet vromen der zielen.	Multi ¹⁾ sunt quae scire parum vel nihil animae prosunt	Het syn veel dingen die wenich baten ofmen si weet totten heyl der zielen.
3.13	Alle leeraers ende alle creaturen moeten swighen voer di ende du o heere wille alleene spreken in mi.	Taceant omnes doctores sileant universae creaturae in conspectu tuo tu mihi loquere solus.	Alle meyster al creatuer moet swigen in dyn ansicht ende spreke du my alleen
4.1	Alle worde ende alle inspreken en salmen niet gheloven.	Non est credendum omni verbo nec instinctui.	Allen woerden en salmen niet geloven noch allen ingeven.
5.1	Inder heylicher scriften salmen die waerheit zoeken.	Veritas est enim ²⁾ scripturis sanctis quaerenda.	Die waerheit is inder heiliger scryft te sueken.
5.2	Alle die heilige scrifte salmen lesen met alsulken gheeste als daer si uut ghemaect es.	Omnis sacra scriptura ex spiritu ³⁾ debet legi quo facta est.	Alle die heilige scryft sal gelesen werden uutten geest overmits welker dat si gemaket is.

1) *Multi* staat door een schrijffout in de plaats van *multa*, zooals alle andere mij bekende Latijnsche codices lezen.

2) *enim* schrijffout voor *in*, zooals in alle andere mij bekende Latijnsche codices.

3) *eo spiritu* is de lezing van Thomas, en van 30 andere Puyolteksten (22 Q-teksten, 6 P-teksten, en 2 P Q-teksten).

- | | | | |
|-------|--|--|---|
| 6.7 | Vrede van herten machmen
dan vinden als men den pas-
siën wederstaet ende niet als
men hen volcht ende dient. | Resistendo igitur passio-
nibus invenitur vera pax
cordis non autem ser-
vondo ¹⁾ eis. | Mer in te wederstaen
der passien ende der
quader toeneyginge
soe wort die gewaer
vrede vonden der
consciencien ende
anders niet. |
| 10.11 | Quade ghewoente ende onacht-
samheit ons voort gancxs
helpt zeer daer toe dat wi
ons monts so weenich waer
nemen. | Malus usus et negligentia
profectus nostri mul-
tum facit ad incusto-
diam oris nostri. | Die quade gewoent
ende versumelheit
ons geesteliken voort-
ganges is een grote
sake der onbehuet-
heit ons monts. |
| 10.12 | Het helpt nochtan niet cleene
tot onsen gheesteliken voort-
ganc dat wi te zamen spre-
ken van goeden devoten
gheesteliken dinghen ende
sonderlinghe met den ghenen
die met ons een herte ende
een gheest in gode hebben. | Iuvat tamen non parum
ad profectum spiritua-
lem devota spiritualium
rerum collatio maxime
ubi pares animo et spi-
ritu in Deo sibi socian-
tur. | Mer het helpt seer tot
geestelicken voort-
ganck van geesteli-
ken dingen devote
collacie alre meest
daer menschen syn
van enen moede ende
van enen geest te
gader gevoecht. |
| 11.9 | Dat eest meeste ende dat es al
dat ons ledt dat wi niet los
ende vri en syn van passien
ende ongheoordende begher-
ten ende dat wi den wech
der heilighen niet en gaen. | Totum et maximum im-
pedimentum est quia
non sumus a passioni-
bus et concupiscentiis
liberi nec perfectam
sanctorum viam cona-
mur ingredi. | Mer onse meeste hinder
is dat wi niet vri
ende ledich en syn
van onsen passien
ende begeerten noch
wi en pynen niet in
te gaen den volco-
men wech der heili-
ger menschen die
voermaels geweest
syn. |

1) *servondo* schrijffout voor *serviando*. Thomas en de cod. Thevenotianus (= Q-tekst = s 4) lezen *eis serviando* inplaats van *serviando eis*.

α.

P

β

25.14 Mer die ghene die hem pinen crachtelyc te verwinnen dat hem meest contrarie ende swaerste is die pleghen meest voert te ghane in duechden.

Enimvero illi maxime prae aliis¹⁾ in virtutibus proficiunt qui ea quae sibi magis gravia et contraria sunt viribus vincere nituntur.

Die geen vorderen alre meest voer ander menschen in doecheden die die dingen pynden te verwynnen die hem alre meest contrarie ende swaer syn.

25.17 Die vierich ende ernstich es al heeft hi meer passien ende meer te verwinnene dan een ander die van goeder natueren ende zedich es ende nochtan min vierich es hi sal desen boven gaen ende in duechden meer toenemen.

Diligens tamen aemulator valentior erit ad proficiendum etiam si plures habeat passiones quam alius bene morigeratus minus tamen fervens ad virtutes.

Mer nochtant een mensche die vlytich ende nernstich is die is sterck voert te gaen in doecheden wattan al hevet hi voel passien ende onvolcomenheiden in hem selven te verwynnen dan een ander die seer ledich is in hem selven ende myn te verwynnen heeft ende oec mynne vierich is totter doecht.

Tegenover de theoretische abstractie van het Latijn vinden we in het Middelnederlandsch de practische concrete werkelijkheid. Het Latijn is spitsvondig, bespiegelend en beschouwend, het Middelnederlandsch is raak en Hollandsch zakelijk. In het Latijn handelen de deugden en hartstochten, maar in het Dietsch van den α.-tekst handelen de levende menschen.

b. Het Nederlandsch is concreet, waar het Latijn abstraheert.

3.16 Wat eest dat di meest hindert ende beswaert dan datstu noch soe onghestorven ende soe onghelaten van herten biste.

Quis te magis impedit et molestat quam tua immortificata affectio cordis.

O mensche wie hynder of lettet di dat meest anders dan dyn ongestorven begeerten dyns herten.

7.8 En behaghe di zelve niet om datstu abel ende listich biste.

Non placeas tibi ipsi de habilitate aut ingenio tuo.

Noch gi en sult u selven niet behagen van uwer abelheit van synne.

1) Thomas leest *ceteris* inplaats van *aliis*. Dit is ook de lezing van 5 P-teksten van Puyol (m1, m5, n1, n2, n4), en nog van één andere Q-tekst (s3).

	<i>α.</i>	P	<i>β</i>
11.17	Wi zouden altoos in ernste ende in duechden wassen ende toecomen	Fervor et profectus noster ¹⁾ quotidie deberet crescere.	Onse vuericheit ende onse voertganck sol- de billix dagelix wassen.
23.31	Pine di nu also te levne alst comt datstu sterven moets datstu di dan meer verbliden moghes dan ontsien.	Stude nunc taliter vivere ut in hora mortis valeas potius gaudere quam timere.	Arbeit nu also te leven dat gi u niet en dorst ontsien mer verblyden als die doet comt.

c. Bijzinnen
in het Ne-
derlandsch,
waar het
Latijn
verbaal-
substantiva
heeft.

Nergens is de bewerker in den ban van een Latijnsch voorbeeld, overal handhaaft hij zijn persoonlijk karakter, 't is in één woord zoo echt Nederlandsch. Inplaats van de Latijnsche verbaalsubstantiva vinden we regelmatig bijzinnen, die in niets verraden, dat zij van Latijnsche afkomst zouden zijn.

	<i>α.</i>	P	<i>β</i>
11.1	...oft wi ons ledich hielden ende commerloos van dat ander lieden segghen ende doen.	si non vellemus nos cum aliorum dictis et factis occupare.	weert sake dat wi ons niet en becomerden mit anderen men- schen woerden of werken.
13.27	...na dat god door syn wys- heit ende door syn gherech- ticheit met hem ordineert ende schiet.	secundum divinae ordina- tionis sapientiam et aequitatem.	na der wysheit ende rechtverdicheit der gotliker ordinieringe
19.5	Na dat wi begripen ende op- setten te doene daer na es die loop ons voort ganx.	Secundum propositum nostrum cursus profec- tus nostri.	Nae onsen opset soe is die loop ons voert- ganges.

d. De keuze
van het en-
kele woord.

Wat is er ook vaak een fijn taalgevoel in de keuze van het enkele woord, b.v.:

	<i>α.</i>	P	<i>β</i>
1.6	Al syn leven te <i>beeldene</i> ende te scickene na Cristus leven.	ut totam vitam suam illi studeat conformare.	...sal syn leven pynen te conformieren ende te geliken.
2.5	<i>Houde di ledich</i> van vele con- sten te begheren.	Quiesce a nimio sciendi desiderio.	En wilt niet sorchvol- dich wesen om voel te weten.
3.29	ende nu en <i>doet</i> men hare gheen <i>ghewach</i> .	et modo de illis tacetur	ende nu swiget men der al.

1) *Noster* is een P-variant (één van de Lei-fossielen van Puyol) en ontbreekt bijgevolg in den Q-tekst.

- | | | | |
|-------|---|-----------------------------|---|
| 9.12 | mer <i>crighel</i> te blivene ende
nyemant anders te willen
gheloven. | sed nolle aliis acquiescere | mer niet te willen
volgen. |
| 20.11 | Nyemant en es seker onder die
liede. | Nemo secure apparet. | Niemand en apenbaert
hem sekerliker. |

Nu raad ik iedereen aan, om naast onze Dietsche bewerking eens de oudere of nieuwere Nederlandsche vertalingen van de *Imitatio* na te slaan. Ze leggen het, met al hun voortreffelijke eigenschappen, allemaal af tegen het simpele, ongekunstelde woord van den α. tekst. En dat kan ook niet anders, omdat het allemaal in eerste en laatste instantie vertalingen zijn.

Neen, deze Hollandsche vertaling is geen plichtmatige reproductie van een origineel. En wat de bewerker van Eemsteyn zegt aan het einde van de vijf-en twintig capita van het eerste boek: „Dit boec heeft ghemaect een regulier ende es ghesedt uten latyne in dietschen van eenen brueder tot Eemsteyn int iaer ons heeren 1428”, behelst dan ook slechts een zeer relatieve waarheid. Tot den oertekst heeft deze slechts in twee late handschriften voorkomende mededeeling natuurlijk niet behoord. Daar B evident een secundaire, aan W of een onbekenden pendant van W ontleende lezing bevat, mogen we onze X² of in het uiterste geval X⁶ aan den monnik van Eemsteyn toeschrijven. Van de andere staken of het model, dat hij bewerkt heeft, vertelt dit onderschrift ons *niets*. „Ghesedt uten latyne”, jawel, DEZE bewerker heeft inderdaad een Latijnsche bewerking en wel een Q-tekst vóór zich gehad, maar wat al andere teksten en lezingen zijn door hem ingezien en vergeleken of lagen reeds in het model, dat hij bewerkte, tot een mozaïek inééngelegd. Was deze α. tekst uit louter bijééngeflikte stukken als een lappendeken ontstaan, dan kon hij onmogelijk zoo kernachtig welsprekend zijn.

**Eindcon-
clusie en
samen-
vatting.**

Wij zijn terecht trotsch op de machtige zinnen van Hadewych, die ons haar duizelhooge mystiek vertolken. Onze Dietsche „Navolging” is daarmee één van geest, even Katholiek en even Nederlandsch. We ruimen er graag een plaats voor in, er zijn in onze Dietsche proza-literatuur nog woningen open. We zijn blij met dit vloeiende Dietsch, waaraan tenslotte een oorspronkelijke Dietsche tekst naast de Latijnsche handschriften mede ten grondslag heeft gelegen. Want sinds het jongste boek van Prof. van Ginneken over de wordingsgeschiedenis der Navolging is verschenen, is deze veronderstelling, om niet meer te zeggen: voorloopig de veiligst bewezene en al het vroegere hierover gezegde moet nu als ondeskundig of niet up to date worden gedesavouéerd. „Du en sulles niet aensien wie die boeke ghemaect heeft”, lezen we in de Navolging, en dit is van ascetisch standpunt volkomen waar. Maar op litterair-historisch gebied zou deze zin een scepsis beteekenen, waartegen op de allereerste plaats een geleerd man als Geert Groote met allen aandrang zou opkomen.

HOOFDSTUK IV.

DE ONDERLINGE VERWANTSCHAP DER HANDSCHRIFTEN VAN BOEK II

Aan Boek II liggen, gelijk ik op blz. 1 reeds gezegd heb, de volgende handschriften ten grondslag:

A	Hs. Brussel Koninklijke Bibliotheek 3041.
C	Hs. Haarlem Bisschoppelijk Museum 99.
R	Hs. Amsterdam Koninklijke Academie 30.
L	Hs. den Haag Koninklijke Bibliotheek 128 G 19.
M	Hs. Leiden Mij. van Nederl. Letterk. 339.
N	Hs. Brussel Koninklijke Bibliotheek 2217.

Al deze handschriften — behalve hs. N — stammen heel zeker af van één oertekst, en vormen één familie, de α . familie van boek II.

De eenheid
der
 α -familie.

Dat zien we aanstonds, als we eenige verzen van het Amsterdamsche handschrift, met de varianten der andere α . manuscripten, vergelijken met een niet- α . tekst.

2.1 R En wil dat niet groot weghen wye voer di is of teghens di, mer merc ende acht of god mitti si in allen werken die du doeste.

varianten der α -familie	{	<i>wye</i> : C wie die; <i>merc</i> : ACM weech; <i>of god</i> : ACLM dat god; <i>si in allen werken</i> :
		L is in al dyn werken si (<i>is</i> waarschijnlijk geradeerd); <i>werken</i> : A dinghen.

Hs. Schotten- Klooster (niet- α .)	{	Du en salste niet groet achten, wie mitty is of tegen dy, mer das saltu achten, dat god mitty sy in allen dingen, die du duetste.

2.2 R Heb een goede conciencie, ende god sel di helpen ende weel bescermen.

ACLM en Schotten- klooster	{	<i>helpen ende</i> ontbreekt.

2.3 R Die god bescermen wil, nyements verkeertheit en mach hem deren.

varianten der α -familie	}	<i>Die god bescermen: A ontbreekt (sic).</i>
Hs. Schotten- Klooster		Want den god helpen wil, den en mach nyemants quaetheit scaden 1).

Hieruit blijkt, dat de α -familie zich als een samenhoorende eenheid van andere teksten onderscheidt. Echter is het verschil met andere handschriften — met name hs. Schottenklooster en verwante teksten — bij lange na niet zoo groot als in Boek I.

Hs. N is dan in zekeren zin een overgang tusschen de α -familie en de Schottenkloosterfamilie. Het heeft met beide families varianten gemeen en staat van beide ongeveer even ver af. Ik geef hier enkele voorbeelden. Links plaats ik dan den α -tekst, in het midden hs. N en rechts hs. Schottenklooster of den β -tekst.

De afzon-
derlijke
plaats van
hs. N.

α .	N	β
1.4 <i>Want</i> ontbreekt	<i>Want</i> ontbreekt	<i>Want</i>
1.4 misdadighen	misdadighen	quaden
1.8 Och lieve ghetrouwe siel	O du ghetrouwe siel	Och ghetrouwe siel
1.8 desen brudegom	desen brudegom	dinen brudegom
1.8 opdat hi hem ghewaerdighen wil totti te comen	opdat hi hem ghewaerdi- ghen wil totti te comen	opdat hi totti come ende hem gheweerdighe.
1.9 Aldus ist dat hi seit	Want hi seghet aldus	Want hi seecht aldus.

Door de sterke overeenkomst met de α -teksten kwam ik er toe, om hs. N in de voetnoten op te nemen. En dat kan voor een later vergelijk zijn nut hebben. Maar het verschil is toch te groot, om dit handschrift, in een gemeenschappelijken stamboom met de α -teksten te kunnen plaatsen. 't Is moeilijk aan te nemen, dat N met deze handschriften teruggaat op één oertekst. Het moet een combinatie zijn van een α - en een β -tekst. Wij zullen in het vervolg dit handschrift bij het maken van den stamboom dan ook buiten beschouwing laten.

De andere handschriften stammen dan af van één oertekst. Geen der manuscripten is echter de oertekst zelve — alle hebben zij weder corrupte plaatsen, die dit onmogelijk maken.

Hs. Amsterdam 30 of R heb ik als legger genomen omdat het waarschijnlijk 't oudste handschrift is en omdat het het eenige handschrift is van de α -familie, waar Boek II

1) Strikt genomen moet ik hier ook behalve β ook nog de andere Nederlandsche tekstfamilies van Boek 2 ten bewijze aanhalen. Maar daar deze nog niet uitgegeven zijn, neem ik dit aan op gezag van Prof. van Ginneken, die ze allemaal heeft vergeleken en een uitgave voorbereidt.

zonder Boek I voorkomt. De vele slordigheden, die in R — zooals in bijna al deze handschriften — staan, worden voldoende gecorrigeerd door de andere manuscripten, of uit den tekst van R zelve.

De reden, waarom wij dezen tekst combineeren met den tekst van het eerste boek, dien wij in vorige hoofdstukken besproken hebben, is het samentreffen dezer combinatie van Boek 1 en 2 in A en C, uit den kring van Floris Radewijns, waar dan in beide handschriften nog dat zoogenaamde derde boek van Floris Radewijns zelf op volgt, terwijl hs. M met een anderen 1ste-Boek-tekst en Boek III en IV der Imitatio: dit zelfde Boek van Floris Radewijns als 5de boek bevat. De α .-tekst van Boek I en de α .-tekst van Boek II en het boek van Floris Radewijns hebben dus een tijd lang bij elkaar gehoord, toen in dien kring Boek III en IV der Imitatio er nog niet mee samenhangen, of zelfs nog niet bestonden.

Wij zullen nu de onderlinge verwantschap der α .-handschriften van Boek II op analoge wijze bepalen als die van Boek I.

Op de eerste plaats heb ik dan wederom voor alle handschriften, twee aan twee, een onderzoek ingesteld naar:

1e de onderlinge verschillen.

2e de onderlinge overeenkomsten in afwijking van den legger R.

De onderlinge verschillen van de handschriften zijn dan als volgt:

R \neq A	505				
R \neq C	446	A \neq C	202		
R \neq L	402	A \neq L	532	C \neq L	487
R \neq M	421	A \neq M	341	C \neq M	249
				L \neq M	443

In deze cijfers hebben wij er nog geen rekening mee gehouden, dat in hs. C Haarlem een gedeelte ontbrak. Wanneer wij nu doen, of in alle andere handschriften ook juist deze passage gemist werd, wordt de statistiek als volgt:

R \neq A	486				
R \neq C	446	A \neq C	202		
R \neq L	391	A \neq L	522	C \neq L	487
R \neq M	406	A \neq M	329	C \neq M	249
				L \neq M	426

Na de statistiek der verschillen volgt nu weer de statistiek der onderlinge overeenkomsten in afwijking van den legger R.

AC	= 332		
AL	= 148	CL	= 145
AM	= 260	CM	= 274
		LM	= 167

Om de plaats van C vast te stellen, moeten wij nu weer doen, of in de andere handschriften hetzelfde gedeelte ontbrak als in C, en onze cijfers omrekenen, zoodat wij het volgende resultaat krijgen:

AC = 332
 AL = 144 CL = 141
 AM = 251 CM = 249 LM = 163

Voorloopig kunnen we hieruit de volgende conclusies trekken:

Nauw verwant zijn weer de beide handschriften A en C (aantal verschillen: 202, aantal overeenkomstige afwijkingen van den legger: 332).

Verwant zijn verder ook C en M (aantal verschillen: 249, aantal overeenkomstige afwijkingen: 264).

Ook moeten verwant zijn A en M (aantal verschillen: 341, aantal overeenkomstige afwijkingen: 260).

De groep
ACM

We zullen nu eerst aan de hand van de meest treffende varianten de verwantschap der drie handschriften A, C en M nader toelichten en uitwerken. De statistiek laat vermoeden, dat deze drie handschriften, die immers twee aan twee zoo weinig van elkaar verschillen, en juist zooveel overeenkomstige afwijkingen vertoonen van den legger, ook onderling, als groep van drie, vele overeenstemmingen zullen hebben. En inderdaad, we vinden dan ook een heele reeks varianten, waardoor de drie manuscripten A, C en M zich als groep onderscheiden tegenover de beide andere handschriften R en L.

Ik zal hier even de meest sprekende overeenstemmingen laten volgen: Links plaats ik dan A C M, in het midden R L en rechts den Latijnschen tekst volgens den autograaf van Thomas a Kempis, die volgens Puyol en Prof. v. Ginneken hier den K-tekst heeft. 1)

Daarbij zijn weer de varianten geraadpleegd van de 69 andere handschriften, die opgenomen zijn in Puyols: „Variantes du Livre de Imitatione Christi”. Voor zoover zij eenigszins van belang kunnen zijn voor een vergelijking met den A-tekst, worden deze opgenomen in voetnoten.

A C M		L R	Latijnsche K-tekst
1.9	vs. 9 <i>aanwezig</i>	vs. 9 <i>ontbreekt</i>	vs. 9 <i>aanwezig</i>
1.32	profyt of orbaer	profyt ende oerbaer	{ commodo vel incom- modo
1.41	{ noch niet volcomelic di selven ghestorven	{ R noch niet di selven ghenoech ghestorven L <i>ontbreekt</i>	{ adhuc non.... perfecte tibi ipsi mor- tuus
2.1	weech ende acht	merc ende acht	age et cura
2.8	vergeeft	verdraecht	placat
2.9	troosten	helpten	consolatur
3.3	<i>ontbreekt</i>	{ ende lichtelike gheloeft hi dat quade	{ et faciliter malum credit
3.19	lydsaem is	can liden	scit pati

1) Over den K- en den I-tekst zie Hoofdstuk V pag. 85.

	A C M	L R	Latijnsche K-tekst
5.14	di selven	di	te
5.19	vreuchde	solaes	solatium
6.8	{ over ons en sal niet comen (C <i>comen</i> ontbreekt)	{ R over ons en sel nye- mant L over ons en is nyemant	{ non venient super nos mala
6.13	<i>ontbreekt</i>	ende in gode	et in Deo
6.14	tytlike dinghen	tytlike vroochde	temporalem (gloriam)
6.22	merken	sien ende merken	considerat
7.3	minne	R alle minne L die minne	dilectio
7.4	ewicheit	waerheit	aevum
7.12	uutwendighen	inwendighen	externam
8.19	hem verdriveste	Jhesum verdriveste	illum effugaveris
8.20	wel leven	leven 1)	bene 1) vivere
8.22	eer.... te	dan.... te	quam....
8.23	ontbreekt 2)	alleen	solus 2)
8.28	laet.... wesen	laet.... wonen	sit
9.8	coes hi meer god te behaghen	{ coes hi meest gods be- hagelheit	{ divinum bene placitum magis elegit
9.8	liefsten wille gods	R minne gods L liefde gods	amore Dei
9.20	totti, o here	totten heer	ad te Domine
9.25	alleen in die grote	in die grote	in sola magna
9.30	met enigher tribulacien	in enigher tribulacien	aliqua tribulatione
10.5	der werelt	die in der werelt syn	mundanae 3)
10.9	int gheven troest synre gracen	{ R want hi ghevet syn gracen, L troost geven synre gracen	{ Consolationis gratiam dando 4)
10.10	der gracen	alre gracen	ontbreekt
10.15	niet goets	{ R niet veel lovet, L niet veel goets	{ non.... quidquam boni
11.10	bedroefheit	bedruchteit	angustia

1) *bene* ontbreekt in hs. Parys Bibliothèque Nationale Lat. 13, 605 = I-tekst = cod. Allatianus = m 1), in hs. Rome Bibliotheca Vaticana Palat. Lat. 415 (= I-tekst = cod. Palatinus II = m 5), en in hs. München National Bibl. Lat. 4619 (= I-tekst = cod. Buranus = m 7). Puyols A-geslacht leest: „*diu* vivere”.

2) *solus* ontbreekt in alle andere Puyolhandschriften, behalve in hs. Gaesdonk Bibliothek Priesterseminar (= K-tekst = cod. Gaesdonckensis = s 1), en in hs. Parys Bibliothèque Nationale Lat. 13, 604 (= K-tekst = cod. Avenionensis I = u 1).

3) (deliciae) *mundi*, in 11 handschriften van Puyols A-geslacht, in één gemengd handschrift en in één I-codex (hs. Rome Biblioteca Casana C V, 44, = cod. Bambergensis = p 3).

4) „consolationes dando” in hs. Gaesdonk Bibliothek Priesterseminar (= K-tekst = cod. Gaesdonckensis = s1)

	A C M	L R	Latijnsche K-tekst
11.13	huerlinghen gheheten	huerlinghen te heten	{ mercenarii sunt di- cendi
11.14	soeken	minnen	amatores
11.23	ontbreekt 1)	hem	sibi 1)
12.2	ontbreekt	van mi	a me
12.11	ontbreekt	dan	tunc
12.18	altoes	ontbreekt	ontbreekt
12.18	herten	sielen	anima
12.25	{ keer di opwaert, { keer di nederwaert	ontbreekt	{ converte te supra, con- verte te infra
12.52	werelt	tyt	temporis
12.61	Jhesus	Cristi	Cristo
12.69	neme syn cruce op	boer op syn cruce	tollat crucem

Al deze gevallen te zamen bewijzen en illustreeren ten sterkste, dat AC en M één groep moeten vormen. Ik wijs dan in het bijzonder nog eens op de volgende gevallen:

	A C M	L R	Latijn
3.3	ontbreekt	{ ende lichtelike gheloeft hi { dat quade	{ et faciliter malum credit
6.13	ontbreekt	ende in gode	et in Deo

Op deze plaatsen is ACM zeker corrupt. In beide gevallen is de betreffende passage zeer zeker overgeslagen, doordat twee keer 't zelfde woord achter elkaar voorkwam (resp. „quade” en „gode”), men zie hiervoor den kontekst van L en R.

Waar drie handschriften zoovele en zulke sprekende overeenkomsten toonen, en zelfs corrupte plaatsen gemeen hebben, is maar één conclusie mogelijk: namelijk, dat zij direct of indirect afschriften zijn van één en hetzelfde handschrift. Trouwens, ook de verdere inhoud wijst ons den weg, wij zeiden het reeds: in het groote Leidsche perkamenten hs. M komen na het vierde boek dezelfde hoofdstukjes van Floris Radewijns als 5de boek voor, die in A en C een soort derde boek vormen.

Geen van de drie teksten is de oorspronkelijke.

Zoo kan b.v. A niet het voorbeeld zijn van C en M in :

1.17 CM Hi sel voer die verantwoerden ende hi sel weldoen....

Hi sel verantwoerden : A ontbreekt.

6.26 CM Niet en is die gheen gheproeft die hem selven pryst, mar hi is gheproeft dien God pryst.

mar hi is gheproeft dien God pryst : A ontbreekt.

1) *sibi* ontbreekt in hs. Parys Bibliothèque Nationale Lat. 13, 604 (= K-tekst: cod. Avenionensis II = u 1).

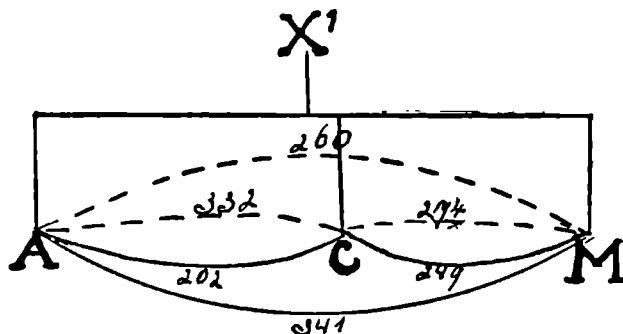
A en M kunnen geen afschriften zijn van C in :

- 1.32 AM.... dan en soutstu niet meer vraghen na dyns selfs profyt ende oerbaer.
profyt ende oerbaer : C profyt off openbaer (corrupt).
 6.8 A Ende al segghen si: „Wy syn in vreden, ende over ons....
 M Ende of si seiden: „Wy syn in vreden, ende over ons....
Ende al.... vreden: C ontbreekt.

Dan nog eenige voorbeelden, waaruit blijkt, dat A en C niet hebben afgeschreven van M.

- 1.8 AC Och lieve trouwe siel.
siel: M ontbreekt.
 3.18 AC.... al onse vrede in desen onsalighen leven.
is desen onsalighen leven: M ontbreekt.

We moeten dus voor Boek II concludereen: dat de tekst van A, C en M op een vierde onbekend handschrift terug gaat. Wanneer we nu dat onbekende handschrift, waar AC en M van afstammen, X¹ noemen, kunnen we de onderlinge verhouding van AC en M voorstellen als volgt ¹⁾



De handschriften AC binnen de groep ACM.

Maar nu blijkt uit de statistiek der onderlinge verschillen en overeenkomsten, dat A en C, waarvan het aantal verschillen slechts 202, het aantal overeenkomstige afwijkingen daarentegen 332 bedraagt, toch nog nauwer verwant moeten zijn met elkaar dan met hs. M. Trouwens, het Leidsche handschrift heeft immers een andere eerste-boek-redactie dan AC, en bovendien komen er boek 3 en 4 in voor, die in AC ontbreken. Ook deze twee feiten wijzen er dus op, dat hs. M niet heelemaal met AC op één lijn te stellen is. Inderdaad hebben A en C dan ook een groot aantal frappante overeenstemmingen, waardoor zij zich te zamen onderscheiden van de drie andere handschriften, dus ook van M. Ik zal deze gevallen nu even laten volgen, en daarbij links AC plaatsen, in het midden de andere handschriften, en rechts den Latijnschen K-tekst volgens Thomas, waarbij de varianten der Puyol-teksten in voetnoten worden geplaatst, voorzoover zij eenigszins van belang kunnen zijn.

1) Bij de neerwaartsche lijntjes-bogen, die twee handschriften verbinden, staat het aantal onderlinge verschillen, bij de opwaartsche bogen staat het aantal overeenkomstige afwijkingen.

	A C	Andere 4.-teksten	Latijnsche K-tekst
2.9	gracien ende glorien	glorien	gloriam
3.13	{ metten oetmoedighen ende sachtmoedighen ende goeden	{ mitten saftmoedighen ende goeden	cum bonis et mansuetis
3.13	syns sins meest volghende	syns sins volghende	secum sentientes
3.15	ontbreekt	selven	ipsos
3.17	ontbreekt	selven	ipsos
5.6	gheloven	ghevoelen	sentimus
5.11	di selven	di	te
5.14	di selven	di	te
5.18	{ een god minnende menschen siel	een god minnende siel	{ amans Deum anima
7.3	ontbreekt	{ di minne ihesu is ghetrouwe ende volstandich	{ dilectio Jesu fidelis et perse verabilis 1)
7.4	sellen vallen	sel vallen	cadet
7.10	seer	ontbreekt	pene
8.10	buten	sonder	sine
8.29	puer ende rein ende vri	puer ende vri	purus et liber
8.29	{ enighe becommerringhe van creaturen	{ becommerringhe enigher creaturen	{ alicuius creaturae impedimentum
9.13	ghenoechlike soeticheit	{ R ghenuechlicheit LM ghevoelike soeticheit	sensibiles dulcedines
9.16	hi	god	Deus
9.21	des ghebedes	syns ghebedes	orationis suae
9.21	ende seide	ende seit	dicens
9.25	van hier boven	van boven	coelestis
9.26	of melodie	ende melodie	et hymni
9.28	nye mensche	nie gheen	nunquam aliquem
9.34	ontbreekt	in doechden	de bono
10.5	{ syn ydel ende si syn 2) vuel ende onreyn	{ LR anter si syn ydel of si syn vuel ende onreyn M si syn ydel of si syn vuel ende onreyn	{ aut vanae sunt aut turpes 2)

1) „fidelis et perseverabilis” ontbreekt in hs. RomeBiblioteca Casana C V 44 (= L-tekst = cod. Bambergensis = p 3).

2) „sunt vanae et turpes” in hs. München National Bibl. Lat. VII (= I-tekst = cod. Weihenstephanensis = n2), en in Inc. Augsburg Günther Zainer ex Reutlingen (= I-tekst = n4).

A C		Andere α .-teksten (R L M)	Latijnsche K-tekst
10.10	{ den beghinnenden oerspronc	{ den beghinne ende den oerspronc	fontali origini
10.11	Alle dinc	Alle tyt	Semper
10.20	ontbreekt	glorien	gloriae
10.25	waerheit	waerdicheit	dignitas
10.26	beste ende.... salicheit	beste	salute
10.27	ontbreekt	die hem ghegheven is, { hi sel verduldich wesen vander gracen	data patiens pro (gratia)
11.5	druck	drinken	bibendum
11.11	{ si nymmermeer ghenen troest en vonden	{ hi hem nymmermeer ghenen troest gheven en woude	{ nunquam eis consola- tionem dare vellet
11.17	armen waerachtighen	waerachtighen armen	verum pauperem
11.25	dat hi weet te doen	ontbreekt	ontbreekt
12.3	horen	horen ende volghen	audiunt et sequuntur
12.3	ontbreekt	dan	tunc
12.6	leven	rike	regnum
12.25	di	ontbreekt	ontbreekt
12.30	in deser werelt	in der werelt	in mundo
12.33	{ A soudste ander weghe vinden C soecste ander weghe te vinden	soekeste ander weghe	{ quaeris aliam viam
12.35	tribulacien ende liden	te liden tribulacie	pati tribulationes
12.35	<i>ontbreekt</i>	al	tota
12.37	vruechde	vrucht	fructum
12.42	gracie	cracht	virtus
12.50	<i>ontbreekt</i>	mit hem	cum eo

Al deze overeenkomsten toonen duidelijk, dat A en C toch nog heel speciaal schijnen bijeen te hooren. We zullen nog eens de meest frappeerende overeenstemmingen laten volgen.

5.6	gheloven	ghevoelen	sentimus
7.3	<i>ontbreekt</i>	{ die minne ihesu is ghetrouwe ende volstandich	{ dilectio Jesu fidelis et perseverabilis
10.25	waerheit	waerdicheit	dignitas

10.27 ontbreekt

{	die hem ghegheven is,	data, patiens
	hi sel verduldich	pro (gratia)
	wesen vander gracen	

11.5 druck

drinken

bibendum

12.37 vruechde

vrucht

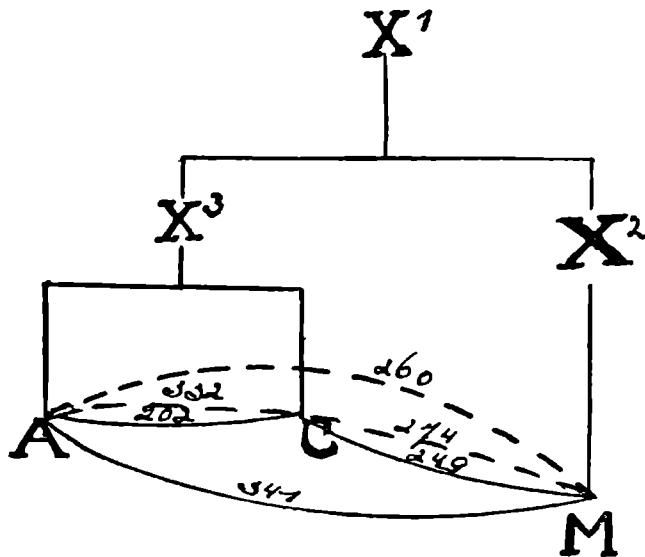
fructum

12.42 gracie

cracht

virtus

Al deze plaatsen zijn ongetwijfeld corrupt. *Gheloven* voor *ghevoelen*, *waerheit* voor *waerdicheit*, *druck* voor *drinken*, *vruechde* voor *vrucht* zijn varianten, die heel makkelijk konden ontstaan, in 10.27 is het betreffende gedeelte weer uitgevallen, doordat er twee keer „gracen” stond. A en C moeten al die corrupte plaatsen en ook de andere overeenstemmingen hebben overgenomen uit één en het zelfde handschrift X³. M kan dus op een hs. X² teruggaan, dat deze fouten miste (volgens tekening 2) maar evengoed — en om de externe argumenten waarschijnlijker — kan M naar den Latijnschen tekst van Thomas gecorrigeerd zijn. Het perkamenten Leidsche M-handschrift is immers veel jonger van samenstelling, en toont ook in Boek I, dat het vóór alles een nauwkeurige vertaling van den Latijnschen Thomas-tekst wilde zijn. De 2de Boektekst van M is dus evenals zijn 1ste Boektekst niet ouder, maar jonger dan de AC-tekst, wiens corrupte plaatsen door M naar het Latijn zijn gecorrigeerd (volgens tekening 1).



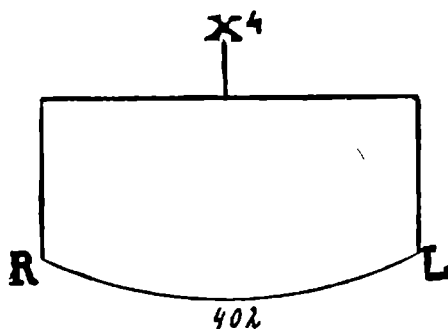
Nu we van de groep ACM eerst de eenheid hebben aangetoond, en daarna de onderlinge verhouding der drie handschriften hebben besproken, blijven alleen nog het Amsterdamsche en het Haagsche handschrift ter behandeling over. Welnu, deze twee manuscripten zijn weer

De groep
LR

nauw verwant. We behoeven daarvoor eenvoudig even p. 73 vlg. van dit hoofdstuk op te slaan, waar de overeenstemmingen tusschen ACM opgenomen zijn. Daar vinden we even zoovele gevallen, waar R en L op sprekende wijze met elkaar overeenstemmen. We zullen hier de merkwaardigste overeenkomsten tusschen R en L nog even opnieuw laten volgen. Links plaats ik dan de beide handschriften RL, in het midden ACM en rechts den Latijnschen K-tekst.

	RL	ACM	Latijnsche K-tekst
1.9	vs 9 <i>ontbreekt</i>	vs. 9 <i>aanwezig</i>	vs. 9 <i>aanwezig</i>
7.12	<i>inwendighen</i>	<i>uutwendighen</i>	<i>externam</i>
8.19	<i>ihesum</i> verdriveste	<i>hem</i> verdriveste	<i>illum effugaveris</i>
12.15	<i>ontbreekt</i>	keer di opwaert, keer di nederwaert	converte te supra, converte te infra

Deze gevallen bewijzen samen met alle andere overeenkomsten, dat L en R afschriften zijn van één en hetzelfde handschrift, dat niet ten grondslag gelegen heeft aan ACM. Immers, L en R hebben daar precies dezelfde weglatingen en precies dezelfde vergissingen („inwendighen” voor „uutwendighen” is heel verklaarbaar, eveneens „Jhesum” — afgekort i h m — voor : „hem”) Wanneer we dit handschrift nu X⁴ noemen kunnen we de verhouding van L en R voorstellen als volgt :



**Verschil
tusschen
L en R**

Echter moeten we wel in het oog houden, dat R en L bij alle overeenstemming toch ook vrij wat verschilpunten hebben. 't Totale aantal is 402. 't Zou te ver voeren hier alle frappeerende verschillen tusschen L en R te laten volgen. Ik zal hier alleen eenige sprekende voorbeelden geven, links plaats ik dan L, in het midden R en rechts den Latijnschen K-tekst volgens Thomas, waarbij de varianten der Puyolteksten in voetnoten worden gegeven, voorzover ze hiervoor eenigszins van belang kunnen zijn. Tevens geef ik dan van de andere handschriften op, of ze zich aansluiten bij L dan wel bij R.

LXXXII

	L	R	Latijnsche K-tekst
1.25	L selstu vinden	RACM selstu. . ghevoelen	senties
2.9	L verdienten	{ ACM verdrucken	depressionem
		{ R bedrucken	
3.6	L hi niet laten en soude	{ RACM hem beter waer	{ sibi magis facere
		{ ghedaen	{ expedit
3.16	L gheen vrede en doen	{ RACM noch . . in vrede	
		{ en laten	nec. . in pace dimitunt
3.20	L verwinre	RACM vinder	victor
5.8	L heeft syns selfs sorghe	{ RACM syns selfs sorghe	{ sui ipsius curam omni-
		{ sel hi setten voer	{ bus curis anteposit
		{ yements anders sorghe	
5.11	L alleen	RACM altemale	totaliter
6.19	L heiligher	RAM groter, C groot	major 1)
8.18	L verliesen	RACM verdriven	fugare
8.31	L gracen ende godlic solaes	RACM gratien	gratia
9.4	L suetelic ende ghenoechlic	RACM suetelic ghennoch	satis suaviter
9.7	L ontbreekt	RACM gods	Dei
9.14	LACM noch te seer verbliden	R noch te seer verheffen	(noli) nimium gaudere
9.24	L welbehaghen gods syns selfs	{ RACM welbehaghen syns	suae beneplacitum
		{ selfs	
9.25	{ L alleen in hem hopende ont-		
	{ faen moet	RACM allene in hope	in sola spe
10.2	L ruste	RACM troest	consolationes
10.12	{ ACLM ic en begheer oec niet	{ R ic begheer die ver-	{ nec affecto contempla-
	{ bescouwinghe	{ troestinghe niet	{ tionem
11.10	{ ACLM om ihesus willen ende		{ propter Jesum et non
	{ niet om haer eighen troosts		{ propter suam pro-
	{ willen	R om ihesus willen	{ priam aliquam con-
			{ solationem
11.25	ACLM <i>ontbreekt</i>	{ R ende alle dinc ghelaten	
		{ heeft	<i>ontbreekt</i>
12.5	{ L toe ghevoecht hebben ghe-	{ RACM hem. . . . toe ghe-	
	{ weest	{ voecht hebben	se. . . . conformaverunt
12.7	L ontbreekt	RACM int cruce is leven	in cruce vita
12.8	L uutstortinghe	RACM instortinghe	infusio

1) *melior* in 5 A-teksten van Puyol, *altior* in hs. Parijs Bibliothèque Nationale Lat. 13, 605 (= I-tekst = cod. Allatianus = m1).

Uit een vergelijking van alle belangrijke verschillen blijkt :

1e Dat L veel vaker afwijkt van alle andere handschriften dan hs. R.

2e Dat in bijna alle gevallen, waar óf hs. L óf hs. R een alleenstaande variant heeft, het betreffende handschrift niet alleen verschilt van de andere α .-teksten, maar ook van den Latijnschen K-tekst.

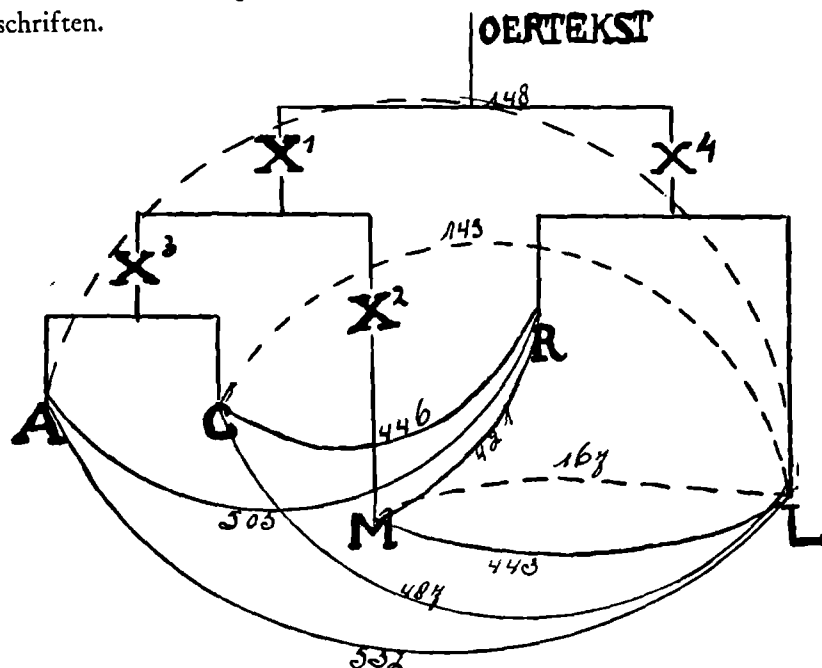
Hieruit volgt, dat hs. L meer jongere lezingen heeft dan hs. R. Dat hoeft ons trouwens heelemaal niet te verwonderen : 't Haagsche Handschrift dateert waarschijnlijk uit ± 1480 , 't Amsterdamsche uit ± 1430 , te tekst van L zal allicht door veel meer handen zijn gegaan dan die van R. Elke afschrijver bracht nieuwe varianten. Noodig is dat echter niet — om aan te nemen, dat tusschen L en het voorbeeld van LR een groot aantal handschriften liggen. Het blijft altijd mogelijk, maar niet waarschijnlijk, dat b.v. de afschrijver van L zelve al die varianten er in gebracht heeft. Maar summa summarum, alle verschillen tusschen L en R doen niets af aan de stellige waarheid, dat L en R afstammen van één en hetzelfde handschrift. We bedenken nu:

1e Dat de drie handschriften ACM teruggaan op één handschrift, wat we x^1 genoemd hebben.

2e Dat L en R afstammen van een ander handschrift, wat we x^4 genoemd hebben.

3e Dat x^1 en x^4 tenslotte weer moeten teruggaan op één grondtekst: de oertekst van Boek II.

Wanneer we nu hierbij voor elke groep de onderlinge verhouding der handschriften voorstellen zooals boven reeds gedaan is, komen we tot de volgende stamboom voor alle vijf de handschriften.



De cijfers bij de neerwaartsche lijntjes-bogen noemen weer het aantal verschillen, terwijl bij de opwaartsche puntjes-bogen staat aangegeven, hoe groot het aantal gemeenschappelijke afwijkingen is van den legger R.

Hiermede zijn alle vijf de handschriften in één verband gegroepeerd.

In het voorafgaande heb ik — evenals bij Boek I — telkens den nadruk gelegd op die varianten, waardoor een groep van handschriften zich onderscheidt van de andere manuscripten.

Aan het slot zullen we nu weer wijzen op de overeenkomsten tusschen handschriften, die niet onmiddellijk één groep vormen.

Op de eerste plaats is hierbij een schijnbare tegenstrijdigheid op te lossen.

Hs. M vormt met L en R zeker niet één groep. Het aantal verschillen is groot, resp. 426 en 406, het aantal overeenkomstige afwijkingen van L en M tegenover R is betrekkelijk gering — 167. Toch hebben L, R en M een groot aantal gemeenschappelijke afwijkingen van de beide andere handschriften A en C, men zie hiervoor nog eens pag. 77. De oplossing is al zeer eenvoudig: in al die gevallen heeft AC een jongere lezing, en de drie handschriften L, R en M hebben toevallig de oorspronkelijke lezing bewaard. Al die overeenstemmingen tusschen L, R en M berusten dus *niet* op de saamhoorigheid van L, R en M als afzonderlijke groep, maar het zijn relictten van den oertekst 1).

Verder hebben we dan weer een aantal sporadische overeenstemmingen tusschen handschriften, die niet onmiddellijk samen één groep vormen.

Ik zal deze gevallen nog even laten volgen:

1.41	ACR aerdschen	LM allen aertschen	omnibus terrenis
4.10	AR van buten	CLM van binnen	externam
6.16	ACR der menschen	LM <i>ontbreekt</i>	<i>ontbreekt</i>
9.11	ARL striden	CM sceiden	certare
9.13	{ R ghenuechlicheit (AC ghe- noechlike soeticheit)	LM ghevoelike soeticheit	sensibiles dulcedines
9.19	RCM die gracie	AL die gracie gods	gratia
9.23	RC arm syn	ALM warm syn	in fervore
12.12	ALR ontbreekt	CM op dattu dyn cruce selste draghen ende gheren te sterven inden cruce	{ ut et tu tuam portes crucem et mori af- fectes in cruce
12.14	{ R syn inder glorien, C wesen inder glorien.	{ ALM worden inder glorien	eris et gloriae

1) We kunnen er hier op wijzen, dat telkens wanneer de handschriften van één groep dezelfde afwijkende lezingen hebben, de andere handschriften — bij wijze van antithese — dikwijls zullen overeenstemmen. Zoo staan b.v. in Boek I tegenover de gemeenschappelijke lezingen van W F G (alleen eigen aan deze drie handschriften), als tegenstelling soms de overeenkomsten van A B C D H. Het spreekt vanzelf, dat de handschriften, die bij wijze van tegenstelling soms overeenstemmen, daarom nog geen groep vormen.

Overeen-
komsten
tusschen
hand-
schriften,
die niet
onmiddellijk
één groep
vormen.

Verschillende combinaties komen voor, echter ieder op zich zelf zoo zeldzaam, dat zij geen nadere groepeeringsrechtvaardigen, wat trouwens krachtens de statistiek der onderlinge verschillen en overeenkomsten ook uitgesloten is. Deze overeenkomsten zijn, evenals in Boek I daaruit te verklaren, dat ook de handschriften, welke niet onmiddellijk verwant zijn, teruggaan op meer verwante manuscripten, en tenslotte op één oertekst. Soms — waar twee handschriften overeenstemmen door een erg voor de hand liggende vergissing — moeten we aannemen, dat twee afschrijvers onafhankelijk van elkaar zich op precies dezelfde wijze vergist hebben. En tenslotte kan het ook weer gebeuren, dat een latere correctie twee verschillende teksten door overname van het één uit het ander tot gelijke teksten heeft gemaakt.

**Afzonder-
lijke
varianten in
alle hand-
schriften**

Verder hebben alle handschriften weer een reeks afzonderlijke varianten, waardoor zij zich van alle andere onderscheiden. Voor L en R gaf ik al een reeks voorbeelden. Enkele gevallen voor A, C en M zijn:

1.13	M die blijft ende is inder ewicheit	ACLR blijft in ewicheit	manet in aeternum
3.18	M <i>ontbreekt</i>	ACLR in desen onsalighen leven	in hac misera vita
6.1	A ontbreekt	goeder	bonæ
6.18	C inwendicheit	uutwendicheit	exteriora

Verder kunnen 'we vaststellen:

1e Dat de tekst van de groep ACM ongeveer even oud is als die van de groep LR.

2e Dat in de groep LR handschrift L de meeste jongere lezingen heeft, en dat daar dus de tekst van R de oorspronkelijke lezing van Boek II meer nabij komt, zoodat tenslotte de tot grondslag van deze uitgave genomen tekst R trots zijn individueele fouten wel degelijke het dichtst bij het origineel staat, wat we van onzen W-tekst in Boek I niet konden zeggen.

Al is ook bij Boek II de onderlinge verhouding der handschriften niet zoo eenvoudig, al is ook hier de samenhang ingewikkeld, we staan toch niet voor zóóveel moeilijkheden als bij Boek I. Waar Boek II slechts vijf handschriften telt, die uiteenvallen in twee hoofdgroepen, kunnen we deze veel gemakkelijker en tevens veel veiliger classificeeren dan het groote aantal uiteenlopende handschriften en staken van Boek I. Maar ook is zeer zeker Boek II daardoor eenvoudiger, omdat we hier in tegenstelling met Boek I — voor 9/10 immers wel moeten te doen hebben met een letterlijke vertaling van den Latijnschen K-tekst.

BOEK I.

Hier beghinnen goede vermaninghen tot eenen gheesteliken levne zeer nutte.

Dit es die tafele vanden navolghenden capitulen.

- i Van dien datmen Cristum navolghen sal ende versmaden ydelheit.
- ij Van eenen oetmoedighen ghevoelene syns selfs.
- iiij Vander leeringhen der waerheit.
- iiij Van voersienigher vroescap in dinghen diemen doen sal.
- v Van lesinghen der heylicher scrifturen.
- vj Van quaden neyghingen te vlien.
- vij Van ydelre hopen ende van hoverdien te scuvene.
- viiij Van dien dat men met nyemande te grote heymelycheit hebben sal.
- ix Van ghehoorsamheit ende omoedicheit.
- x Van dat overvloedicheit van woorden te scuvene es.
- xi Van vrede te winnene ende van eenen vuerighen ernste tot voertgaende levne.

De tafel is alleen aanwezig in B C G (F?)

Hier.... zeer nutte: A C D H ontbreekt(F?)

Dit es die tafele — capitulen: C ontbreekt G Die capitelle.

i *versmaden ydelheit:* B G alle der werelt ydelheit versmaden C der werlt ydelheit versmaden.

iiij *Vander leeringhen:* B der ontbreekt.

iiij *voersienigher:* B C G voersichtighe; *in dinghen:* G in den dingen.

v *lesinghen:* B leringhe; *scrifturen:* B G scriften.

vij *van hoverdien:* B van ontbreekt.

viiij *te grote:* B C G alte grote; *hebben sal:* C G hebben en sal.

ix *omoedicheit:* B onderdanicheit C van onderdanicheit.

xi *winnene:* B C G ghewinnen; *van eenen:* B eenen ontbreekt; *voertgaende:* B C G enen voertgaenden.

- xij Van nutscap des lidens ende der teghenheit.
- xiiij Van becoringhen te wederstane.
- xiiiij Van datmen niemant oneerlyc ende tonrechte ordelen en sal.
- xv Vanden werken die uut minnen ghedaen syn.
- xvj Van datmen minlyc verdraghen sal vreemde ghebreke.
- xvij Van eenen cloosterlyc levене.
- xviiij Van exempel der heiligher vaderen.
- xix Van eens goets religioes oefeninghe.
- xx Van minnen tot enicheit ende swighen.
- xxj Van innicheit ende beweghen des herten.
- xxij Van te merkene die menschelike keytivicheit.
- xxiiij Van te peysene op die doot.
- xxiiiij Vanden ordele ende vander helle.
- xxv Van eene vuerighen beteringhe al ons levens.

-
- xiiij *Van becoringhen*: B G Vanden becoringhen C Vander becoringhe. (Na: „Van den” houdt de tafel in hs. Oxford censklaps op).
 - xiiiij *oneerlyc*: C G onoerdelic.
 - xv *den werken*: C dat werken; *syn*: C worden.
 - xvj *minlyc...ghebreke*: C vreemde ghebreken mynlick verdraghen sel.
 - xviiij *exempel*: C den exempelen G exempelen.
 - xx *swighen*: C tot swighen.
 - xxj *beweghen*: C bedwinghinghe C beweginge.
 - xxiiiij *ordele*: C lesten ordel gods G lesten oerdel; *vander helle*: C van der helschen pyn G van der hellen pyn.
-

VAN DATMEN CRISTUM NA VOLGHEN SAL ENDE VERSMADEN YDELHEIT. CAPITEL I.

1. „Die my volghet en wandelt nyet in duysterheden”, spreect onse heere.
2. Uut desen woorden worden wi vermaent, te volghene Cristum ende syn zeden, oft wi verlicht willen worden ende verlost van onser blintheit.
3. Ay, so sal dan alle onse studeren ende onse hoochste aendachte syn, dat wi ons oefenen in Jhesus leven ende daer op dincken ghetrouwelyc.
4. Want Jhesus leere overgaet alre heylighen leere; ende soe wie den rechten gheest hadde, die zoude daer in vinden verborghenen smake ende sueticheit.
5. Mer leyder het ghesiet dicke, dat vele menschen, al hooren sy dicwile dat heylighe ewangelium Cristi, si ghevoelen daer weenich begherten toe, om dat si den gheest Cristi niet en hebben.
6. So wie dan Cristus woorden wil te vollen ende smakelyc verstaen, die moet hem pinen al syn leven te beeldene ende te scickene na Cristus leven.

CAPUT I.

Titel. *Van.... versmaden ydelheit:* A B D H Van dien.... alle der werelt ydelheit versmaden C Van dien.... der werelts ydelheit versmaden om Gode E Hier beghint Qui sequitur me G Van.... alle der werelt ydelheit vesmaden I Goede leringhe.

1. *volghet:* E H navolghet; *en wandelt:* I hy en wandelt; *duysterheden:* A B C D E G H I duusternissen.
2. *vermaent:* A gheleert; *te volghene Cristum:* A H Cristum na te volghen B C D E G Cristum te volghen; *oft wi verlicht willen worden:* D willen wi verlicht werden; *oft:* F eest dat; *ende verlost:* A ende verloest worden; *onser blintheit:* H der blintheit.
3. *Ay so:* H I Ay ontbreect C Ay hoe; *alle onse studeren ende onse hoochste aendachte syn:* E onse stuyderen ende onse hoechste aendacht al syn; *onse hoochste:* D onse upperste H onse ontbreect; *syn:* A wesen; *ons oefenen in Jhesus leven ende daer op dincken ghetrouwelyc:* I oefenen in Cristus leven ende ons van allen heimeliken troestinghen der menschen keren; *Jhesus:* E Cristus; *dincken ghetrouwelyc;* D ghetrouwelic dincke.
4. *Jhesus leere:* I Cristus leven; *overgaet:* D bovengaet F I gaet boven; *alre heylighen leere:* G alle heiligen lere I alle leere; *ende soe:* I want soe; *ende sueticheit:* I alre sueticheit.
5. *leyder:* F lachen; *het ghesiet dicke.... weenich begherten toe:* I het ghevalt dic al horen vele menschen dat woert Gods sy hebben wenich begherten daertoe; *dicke:* D dicwille; *vele menschen al hooren sy dicwile dat:* H ontbreect (sic); *dicwile dat heylighe ewangelium Cristi:* A dat heilich ewangelium Cristi dicke C dat heilighe ewangelium Cristi dicwyl; *dicwile:* E decke; *heylighe:* E F ontbreect; *ghevoelen:* C voelen D bevoele; *Cristi:* E Gods.
6. *So wie dan.... na Cristus leven:* I Soe wie Cristus woerden smakelyc wilt verstaen, die moet hem altemale schicken ende syn leven setten alinclyc in Cristus leven, ende alle ydelheit der werelt laten. Och wat baet ghenoechten te sien of te hooren, ende niet daer of versaet te werden; *dan:* H dan dat; *wil te vollen:* A woelen (sic) C w.. voelen; *hem pinen:* A hem ontbreect.

7. Wat batet die hoghe dinghen te wetene ende te disputeren vander heylicher drivoldicheit, ofstu zonder omoedicheit biste ende daer omme meshages der heylicher drivoldicheit.
8. Sekerlyc, hooghe scoon woorden en maken den mensche noch heylich noch gherechtich, mer een goet duechdelyc leven maect den mensche Gode lief ende ghenamē.
9. Ic woude liever ghevoelen in mi compunctie of devocie, dan te wetene wat compunctie te segghen es.
10. Oft ic alle die bible buten conste ende al dat die phylosophen ghesproken hebben, wat zoude mi dat baten sonder die liefde Gods ende zonder syn gracie.
11. Och, ydelheit der ydelheit ende al eest ydelheit, zonder Gode te minnē ende hem alleene te dienen.
12. Dit es dat hoogste ende meeste wysheit, dat wi overmits een versmaden der werelt ons pinen ten ewighen levē te comen.
13. Ende het es een grote ydelheit verganckelike rycheden te zoekē ende daer in den hope te settē.

-
7. *Wat batet die enz.*: A B C D G H *Wat baet di* E Omensche, wat batet di I Niet baet die; *ofstu zonder...* drivoldicheit: H ontbreekt; *ofstu*: A oft; *ende daeromme*: I daerin; *meshages*: A so mis-haechstu C E H mishaechstu.
 8. *Sekerlyc...* lief ende ghenamē: I sekerlyc, hooghe, vernufde ende schoene verciende (sic) woorden in (sic) maken den menschen heilich noch rechtverdic: mer dicwile onghacht sonderlinghe, als die werken der woorden onghelyc syn. Mer beter syn dec te betrouwen menschen van ghemeyn wyse ende woorden, ende syn altyt gheheelder in der noet. Want scoen spreken ende wel doen is hun te costelyc nummermeer, ende syn si lief ghetael die met scoenen woorden ommegeen; want metten selver loesheit daer sy omme gaen, wort hen oec weder ghespelt; ende dat raedic een ieghelyc dat hy hem loesheit met loesheit vergelt. Mer ic pryse boven al een goet heilich doeghedelyc leven sonder fenyne der ghevenstheit, want die maect den mensch Gode liefelyc ende een ieghelyc mensch liefghetal.
Sekerlyc: H Seker; *hooghe*: C hoghe noch D ontbreekt E hoghe ende; *noch heylich*: B C niet heilich; *leven*: D leven ghevoelen; *den mensche*: D een mensche; *ghenamē*: D bekent.
 9. *ghevoelen in mi*: A C F in mi ghevoelen; *of devocie*: C I ontbreekt; *companctie no. 2*: C ontbreekt; *te segghen es*: H waer te segghen I is.
 10. *Oft*: H Ende of; *buten conste*: D I van buten conste E te seggen wyste van buten; *al dat die phylosophen ghesproken hebben*: I alle filosofien, och erme; *al dat*: B dat ontbreekt; *wat zoude mi dat baten*: A ontbreekt (sic); *baten*: C vorderen; *sonder die liefde Gods ende zonder syn gracie*: D ontbreekt, vgl. vs. 11; *liefde*: E I minne; *zonder syn gracie*: B H I zonder ontbreekt.
 11. *Och ydelheit der ydelheit ende al eest ydelheit*: D ontbreekt (vgl. vs. 10); *eest ydelheit*: H ist ydel; *minnē ende hem alleene te dienen*: I dienen ende met alder herten te mynnen; *alleene te dienen*: C te dienen alleen.
 12. *Dit*: I Och dat; *dat hoogste*: A B C D E F G H I die hoogste; *meeste*: A B C H die meeste I die sekerste; *dat wi*: A dat ontbreekt; *een versmaden*: I versmadenisse; *der werelt*: D van der werelt; *ten ewighen levē te comen*: I Gode te behaghen.
 13. In D staat vs. 14 vóór vs. 13.
Ende het es... hope te settē: I Het is grote dwaesheit ydel verganckelyc goet te suecken ende daerin troest ende hoep te settē; *een grote ydelheit*: E grote ydelheit nae der werelt eere te staen ende; *rycheden*: A B C D rycheit; *den hope te settē*: D den ontbreekt F den ontbreekt? H hoep in te settē.

14. Tis ooc na der werelt eere te stane ende hem daer in te verheffene.
15. Tis ydelheit des vleesch begherte te volghene ende dat te begheren, daermen namaels swaerlyc om ghepynt sal worden.
16. Tis ydelheit langhe begheren te levne ende om een goet leven weenich te sorghene.
17. Tis ydelheit dit teghenwordich leven alleen aen te ziene ende niet te merkene wat volghen sal na desen levne.
18. Tis groote ydelheit te minnene dat met haesten vergaet, ende daerwert niet te haestene, daer die blyscpe ewich durende es.
19. Ghedencke al bi tiden des worts, dat Salomon seit: „Dat oghe en wort niet versadet met ziene noch dat oore van hoorene”.
20. Ende daer omme soe pyndi dyn herte te treckene vander minnen der dinghen die zienlyc ende verganckelyc syn, ende die te keerene totten onsenliken ende ewighen dinghen te begheren.
21. Want die hier volghen haerre zinlycheit, die besmetten zeere hare consciencie ende daer toe verliesen sie Gods gracie.

-
14. *Tis ooc:* A B C E G H *Tis ooc ydelheit* D Ende het es een grote ydelheit F Het es ydelheit I Het is oec alte ydel; *hem daerin:* F daer in hem I hem ontbreekt.
 15. *Tis ydelheit . . . ghepynt sal worden:* I Het is idel begherte des vuylen vleeschs te volghen om een soe cleyn ghenoechten die men soe swaerlyc weder ghelden ende vercoepen moet; *begheren:* A beheren (sic); *om:* C af; *ghepynt sal worden:* E ghepynicht moet worden A B C D H ghepynt moet werden.
 16. *Tis ydelheit . . . te sorghene:* I Het is idel te begheren lanc te leven, ende om die doechden so luttel te sorghen; *langhe begheren:* A C D te begheren langhe B G begheren langhe H begheren ontbreekt.
 17. *Tis ydelheit . . . na desen levne:* I Och het is sorchelyc met ghenoechten in desen tyt te leven sonder achterdragen te hebben van Gods oordele; *alleen:* A C ontbreekt; *te merkene:* E aen te mercken.
 18. I vs. 18 ontbreekt geheel.
groote ydelheit: A H ydelheit goet B G ydelheit groot C groote ontbreekt D E ydelheit zeer; *met haesten:* C mit groter haesten H mitter haest; *vergaet:* A vergadert; *te haestene:* B en haest (sic) D en aesten; *ewich:* C E H ewelick.
 19. *Ghedencke al bi tiden des worts dat Salomon seit:* I Solomon seit; *al bi tiden:* F altoes; *met ziene:* A B C D G H I van sien E int sien; *van hoorene:* E F met hooren.
 20. *Ende daer omme soe pyndi:* H Daer om pyn di I Ende daer (sic); *te treckene:* H of te trecken; *der minne der dinghen:* B F den dinghen H der minnen deser aertscher dinghen I alle eertsche dinghen; *die zienlyc ende verganckelyc syn ende . . . te begheren:* H ontbreekt; *verganckelyc syn:* A verganclie ende syn (sic); *die te keerene:* E dit te keerene I keer dy; *onsienliken ende ewighen dinghen:* D onverganckelike ende eeuweghe onsenelike dinghen; *te begheren:* I ontbreekt.
 21. *Want die:* I Want alle die ghene die; *zinlycheit:* E sienlicheit; *besmetten zeere . . . Gods gracie:* I verliesen Gods gracie ende ontreynen haer consciencie; *Gods gracie:* B die graci Gods Jhesus Cristi E die gracie Gods.

VAN EENEN OMOEDIGHEN GHEVOELENE SYNS SELFS. — II CAPITEL.

1. Alle menschen begheren natuerlyc conste ende willen weten, mer wat helpt conste ende wat brenct si in, als men Gode niet en ontsiet.
2. Beter es een omoedich onghелеert mensche, die Gode dient, dan een hovaerdich philosoeph, die hem selven niet en bekint ende des hemels loop kan merken.
3. Die hem selven wel bekint, die es hem selven onwaert, ende inder menschen lof oft prys en heeft hi gheen ghenuechte.
4. Oft ic al dat wiste dat inden werelt es ende ic gheen minne en hadde, wat zoude mi dat vromen voer Gode, die mi oordelen sal uut minen wercken.
5. Houde di ledich van vele consten te begheren, want daer es dicwile in ghelegghen onnutte commer ende bedrieghenisse.
6. Die vele weten, begheren oec ghesien te zine, ende willen heeten wys.
7. Het syn vele dinghen oft mense weet, die wenich oft niet vromen der zielen.
8. Ende die mensche es harde onwys, die hem met enighen dinghen becommert dan alleene met dien die hem tot synder zalicheit dienen.
9. Vele woorde en maken die ziele niet zat, mer een goet leven doetse in vreden wesen, ende een puer consciencie gheeft groot betrouwen te Gode waert.
10. Hoe du meer weets, hoe du daer van swaerliker selles gheoordelt worden, ten si datstu daer omme te heylichliker leues.
11. En wille dan di niet verheffen van enigher conste, mer hebbe vreesse vander consten die di ghegheven es.

CAPUT II.

Titel. syns: H dyns.

1. *ende willen weten:* E willen te weeten.
2. *ongheleert mensche:* E mensche onghелеert; *een hovaerdich:* C aen hovaerdich; *selven;* A ontbreekt; *bekint:* E F kent; *loop:* D loopen; *kan merken:* C mercken can.
4. *inden werelt es:* H inder werlt waer; *uut minen wercken:* D huut mine ghewerken H ontbreekt.
5. *Houde:* A Hoe; *begheren:* D wetene; *dicwile:* C dicke; *onnutte commer:* D onnuthede E onnutte becommernissen H onnutte becommerringhe; *bedrieghenisse:* A bedrisse (sic).
6. *zine:* A B C G H wesen D E werden; *heeten wys:* A te hieten wys gheheiten syn.
7. *oft mense weet:* F al weet mense; *wenich:* F luttel; *oft niet:* A ontbreekt; *vromen:* C E G H en vromen.
8. *met dien die.... dienen:* A met goede ende met dien dat.... dien mach (sic) C mit Gode ende dat.... dienen mach D met dien dat.... dient E mitdien dingen die.... dienen.
9. *goet leven:* A C goet opset ende goet leven; *doetse in vreden wesen:* E daer sy in vreden mede is; *ende een puer:* A een ontbreekt C met een puyr D ende een zuver E ende een goede; *gheeft:* A H heeft F maect; *groot:* D ontbreekt; *te Gode:* B E G tot Gode.
10. *Hoe du.... hoe du:* D So du.... zo du; *daer van swaerliker:* B swaerliker van D F daer af swaerliker; *selles gheoordelt worden:* D E gheoordeelt suls werden; *te heylichliker:* A C H te heiligher B te ontbreekt.
11. *En wille:* H Ende en wil; *dan di:* A B D E G di dan H dan ontbreekt; *mer hebbe vreesse vander consten:* A C ontbreekt.

12. Eest datti dunct datstu vele wetes ende verstaes, wete nochtan datter vele dinghen syn, die du niet en wetes.
13. Ende daer om sich datstu hebbes een neder omoedich ghevoelen voer di selven, ende belye datstu weenich wetes.
14. Wat wiltu di voer yemant setten, soe er doch vele syn die vele meer weten ende verstaen dan du does.
15. Wilstu tot dynre baten yet leeren ende weten, so beghert te wesene ongheweten ende van alle menschen voer niet gheacht.
16. Dit es die nutste ende die hoochste lesse, datstu di zelven inder waerheyt kennes ende inden kinnene versmades ende vernietes.
17. Niet te houdene van hem selven ende van andren menschen wel ende hoghe te ghevoelene, dat es grote wysheit ende volmaectheit.
18. Siestu yemant in openbaer sondighen of enighe sware grove dinghen doen, du en selles di nochtan niet beter achten dan die mensche es, want du en wets niet hoe langhe datstu int goede sulles staende bliven.
19. Alle syn wi crancke menschen, mer du en selles nyemant crancker achten dan du selve biste.

12. *nochtan*: A voerwaer.

13. A C vs. 13 ontbreekt geheel; *voerdi selven*: B D E F G H van di selven; *weenich*: D F luttel.

14. *Wat*: B Want (sic); *soe er*: B D E H wanten; *vele meer*: E G vele ontbreekt.

15. *baten*: D hulpen; *ende weten*: C of weten; *van allen menschen*: G voer allen menschen; *voer niet gheacht*: C ongheacht E niet geacht te syn G niet gheacht D ongheacht (in margine: „voer niet”. Vóór „ongheacht” een verwijzing. Er staat dus: „voer niet ongheacht”).

16. *die nutste ende die hoochste*: A die no. 1 ontbreekt C die hoochste ende die nutste D die alre meeste ende hoochste E F die no. 2 ontbreekt; *kinnene*: C bekennen; *versmades*: E di versmaedes.

17. *hem selven*: D E di selven; *wel ende hoghe te ghevoelene*: E wael; ende wael van hon te gevoelen; *hoghe*: D oghelic; *es grote*: A es ontbreekt (sic); *volmaectheit*: E volcomenheit.

18. *in openbaer sondighen... doen*: A int openbaer sondighen of enighe sware grove sonde dinghen dyn (sic) C sondighen of enighe grove dinghen doen int openbaer D int openbaer sondighen of eenighe grote dinghen doen (in margine onduidelijk: „grouf’war” Na „doen” een verwijzing. Er staat dus: „grote dinghen doen grouf’war”); *in openbaer sondighen*: B E G int openbaer sondighen F in ontbreekt H sondighen int openbaer; *du en selles*: F en wilt; *di nochtan*: A D F G nochtan di; *int goede*: A in goede (= in Gode?) E mit Gode.

19. *wi*: A ontbreekt. In H is „wi” er boven tusschen gekrabbeld; *crancke menschen*: H cranck; *du en selles*: H wi en sellen; *du selve biste*: A du ontbreekt C selve ontbreekt D dy selven E dy selven. Jhesu Criste ontferme di over mi H du en biste.

VAN DER LEERINGHE DER WAERHEIT. — III CAPITEL.

1. Salich es die mensche, wien die waerheyt doer haer selven leert, niet doer figuren ende woorden die vergancklyc syn, mer also si haer heeft inder waerheit.
2. Onse waen ende onse zin bedriecht ons dicke ende siet ooc wenich.
3. Wat helpt grote onlede ende disputeren van hoghen ende verborghen dinghen, daer wi nyet om en sullen ghestraeft werden te ionxsten daghe vor den oordele Gods, dat wi se niet gheweten en hebben.
4. Het es grote sotheit, dat wi versumen nutte ende nootdurstighe dinghen ende keeren ons tote curiosen ende scadeliken dinghen.
5. Vers 5 ontbreekt.
6. Vers 6 ontbreekt.
7. Soe wien dat ewighe woort spreect van binnen, die wort van menighen wane ontcommert.
8. Vers 8 ontbreekt.
9. Sonder dit woort en es nyemant verstandich oft te rechte oordelende.
10. Wien alle dinghen een syn ende alle dinghen trect tot een ende alle dinghen siet in een, die mach ghestadich van herten syn ende in Gode te vreden bliven.
11. O God, ewighe waerheit, maect mi in ewigher minnen een met di.
12. Mi verdriet dicwile vele te lesene ende te hoorene; in di eest al dat ic beghere.
13. Alle leerers ende alle creaturen moeten swighen voer di, ende du, o heere, wille alleene spreken in mi.
14. So een mensche meer in hem selven vergadert ende vereenicht is ende gheenvoudicht,

CAPUT III.

Titel. *der leeringhe*: H der ontbreekt.

1. *haer selven*: H hem selven; *doer figuren*: D der figuren (sic); *also*: F so H also als; *heeft inder waerheit*: F inder waerheit heeft.
2. *dicke*: D dickent; *ende siet ooc wenich*: H ontbreekt.
3. *onlede*: A C dinghen ende onlede D onruste; *hoghen ende verborghen dinghen*: C ende ontbreekt D groten hoghen ende verborghenen dinghen H hogen dinghen; *om en sullen ghestraeft worden* D en sullen om berespt worden H om ghestraffet en sellen worden.
4. *nutte ende nootdurstighe dinghen*: H nutte dinghen ende noottrufstighe; *curiosen en de scadeliken dinghen*: H curyosen dinghen ende die ons scadelick syn; *scadeliken*: B scandelike.
9. *verstandich*: H verstandel; *te rechte*: D recht.
10. *Wien alle dinghen*: A dinghen ontbreekt; *ende alle dinghen trect tot een*: H ontbreekt; *trect tot een*: D trect tot hem; *van herten syn*: H van herten bliven; *in Gode te vreden bliven*: A in gode (= in Gode?) te vreden bliven C in goeden vreden bliven H in vrede syn.
13. *Alle leeraers*: H Alle ontbreekt; *du o heere wille alleene*: F alleene moetstu?
14. *So*: D Also; *ende vereenicht is ende gheenvoudicht*: B ende geeenvoudicht is ende verenicht; *ende gheenvoudicht*: A ende voudich is (sic) C ende geeenvoudicht is D ende eenvoudich F ontbreekt;

so hi meer ende hogher dinghen zonder arbeit verstaet, want hi een licht der verstandnisse van boven ontfact.

15. Een puer simpel ende ghestadich gheest en wort overmits veelheit der werken niet uitgekeert, want hi alle dinghen te Gods eeren keert ende ledich staende in hem selven pynt hi hem sonder alle eyghen soekelycheit te sine.
16. Wat eest dat di meest hindert ende beswaert, dan datstu noch soe onghestorven ende soe onghelaten van herten biste?
17. Een goet devoot mensche ordineert ende sticht te voren in syn herte al dat hi van buten sal doen.
18. Ende hi en werct syn wercken uut ongheordineerder gheneicheit niet, mer uut vonnisse der rechter redenen ende der besceydenheit.
19. Wie es die meerder strydt heeft, dan die hem selven pynt te latene ende te verwinnene?
20. Ende dat zoude al onse studeren ende werc syn, datwi ons selven mochten verwinnen ende alle daghe teghen ons selven sterker worden ende een voertganc in duechden doen.
21. Alle volmaectheit in desen levene es versellet met eenrehande onvolmaectheit, ende alle onse scouwen ende speculeren en es niet sonder eenderhande donckerheit.
22. Een ootmoedich bekennen dyns selfs es zekerder wech mede te Gode te comene dan een diep studeren om conste te crighene.
23. Goede conste en es niet te lakene, nochtan es meer te achtene een goede consciencie ende een duechsam leven.
24. Mer om dat vele menschen meer pinen te wetene dan wel te levene, daer om so dolen si dicke ende weenich oft gheene vruchte brengen si voort.

meer: H ontbreekt; *ende hogher dinghen zonder arbeit verstaet:* A sonder arbeit verstaet hoghe dinghen C ende sonder arbeit hoghe dinghen verstaet F ende hogher dinghen verstaet zonder arbeit H ende ontbreekt; *der verstandnisse:* C ende der verstandnissen (sic) H ontbreekt.

15. *ende ghestadich:* B ende ontbreekt; *veelheit:* D veel; *te Gods eeren keert:* H ter eren Gods doet B C D G tot Gods ere keert; *staende:* A te staen; *soekelycheit:* B suekelheit D bezouckelicheit („be” van „bezouckelicheit” vlak naast in margine).
16. *Wat eest:* D Want wat eist; *di meest hindert:* B di ontbreekt; *dan datstu:* D danstu; *ende soe onghelaten van herten biste:* H biste ende onghelaten van herten.
17. *sticht:* A B C D G schicht H bescihket (sic); *sal doen:* A doen sal H doet.
18. *hi en werct:* A hi en ontbreekt H en ontbreekt; *uut ongheordineerder gheneicheit niet:* A niet ontbreekt B G uit onghoordender gheneichtheit niet C D niet uut ongheordineerder gheneichtheit; *redenen:* D zeden; *der besceydenheit:* C der ontbreekt.
19. *Wie es:* A C D F G Wie ist.
20. *dat zoude:* A dat ontbreekt; *werc:* A onse werc C H wercken; *teghen ons selven:* A C ontbreekt.
21. *levene:* B ontbreekt; *es versellet:* H es ontbreekt; *scouwen:* D anschauwen; *speculeren:* D speculacie.
22. *zekerder:* A B D G H een sekerre C versekerde; *mede:* D ontbreekt; *te Gode te comene:* B G tot Gode te comen H te comen te Gode; *crighene:* D ghecrighene.
23. *te lakene:* A te ontbreekt D te lachterene; *duechsam:* D ghedoochsam.
24. *om dat:* D dar omme omdat; *dolen si:* A si ontbreekt; *weenich:* D F luttel; *oft gheene:* A C ontbreekt H ende geen; *brengen:* B F G en brengen.

25. Och, oft si so ernstich waren om die ghebreken te verdrivene ende om duechden te ghewinnen als si syn om hoghe questien voort te brenghen, soe en zoude so vele quaets ende scanden onder tvolc niet gheschien, noch so grote onstichticheit ende ydelheit inden cloesteren.
26. Als die dach des ordels comt, so en salmen ons niet vraghen, wat wi ghelesen hebben, mer wat wi ghedaen hebben, noch ooc hoe vele dat wi ghesproken hebben, mer hoe wel dat wi gheleeft hebben.
27. Segt mi, waer syn nu alle die heeren ende meesters, die du wel ghekent hebste doe si leefden ende in consten groot gheacht waren ?
28. Vers 28 ontbreekt.
29. Doe si leefden, schenen si wat te sine, ende nu en doet men hare gheen ghewach.
30. O, hoe scyere vergaet der werelt glorie.
31. Och, ofte haer leven met haerre conste hadde gheconcordeert, so hadden si wel ghelesen ende ghestudeert.
32. Ay, hoe vele synder inder werelt vergaan ende bliven verloren overmits ydel conste, die weenich peynsen om Gode te dienen.
33. Ende want si meer verkiesen groot te zine dan omoedich, daer om gaen si te nyete in haer ghepeynsen.
34. Die mensche es inder waerheit groot, die groot es inder minnen ende die minne heeft; die mensche es seker groot, die in hem selven cleyn can syn, ende alle hoocheit van eeren ende van state versmaet ende achtet voer niet.

-
25. *so ernstich*: A seer aernstich B C F seer neerstich D H neerstich; *te verdrivene ende om duechden*: H ontbreekt B om ontbreekt; *ghewinnen*: C wynnen H verwinnen; *si syn om*: H ontbreekt; *so vele*: C ontbreekt H also veel; *ende scanden*: C ontbreekt H ende sonden; *onder tvolc*: H ontbreekt; *onstichticheit*: A G onstichheit D onghestichheit.
 26. *en salmen*: A en ontbreekt; *ons*: H ontbreekt; *mer wat wi ghedaen hebben noch ooc hoe vele dat wi ghesproken hebben*: H of ghesproken C F ooc ontbreekt; *mer wat wi ghedaen hebben*: A ontbreekt; *vele*: A B D G wel; *mer hoe wel dat wi gheleeft hebben*: B ontbreekt.
 27. *Segt mi waer syn nu*: A segt nu waer syn H waer syn sy nu; *heeren ende meesters*: D meesters ende heeren G heren ende die meysters; *ende in consten*: H om haer consten; *gheacht*: D gherekent.
 29. *sine*: A B C D G H wesen.
 30. H: vers 30 ontbreekt geheel; *scyere*: D varync F vlues.
 31. *Och*: F Och here; *ofte haer leven*: C hoe hoer leven; *gheconcordeert*: A B C H concordeert; *wel ghelesen*: B veel ghelesen; *ghestudeert*: H wel ghestudeert.
 32. *Ay*: B Ay ay; *synder*: A B C H synder die; *weenich*: D F luttel; *peynsen*: B H dencken C mach peynsen D peinsden.
 33. *ghepeynsen*: B H ghedachten.
 34. *Die mensche es inder waerheit groot die groot es inder minnen ende die minne heeft*: H Die mensche is inder minnen die veel minnen heeft; *ende die minne*: A ontbreekt (sic) B C D ende die veel minne; *cleyn can syn*: C cleyn can wesen H can cleyn syn; *van state*: H van ontbreekt.

35. Die mensche es inder waerheit wys, die al dat inder werelt es voer niet slaet ende achtet als drec op dat hi Cristum mach ghewinnen.
36. Ende die mensche es inder waerheyt wel gheleert, die den wille Gods wel doet ende sinen eyghenen wille can laten.

VAN VOERSIENIGHER VROESCAP IN DINGHEN DIE MEN DOEN SAL. III CAPITEL.

1. Alle worde ende alle inspreken en salmen niet gheloven, mer wiselyc ende lancmoedelyc salmen die dinghen, na datsi te Gode dienen, oversien ende weghe.
2. Leyder, dat quaet es wort lichteliker gheloofd ende voort gheseyt dan dat goet es, also cranc syn wi.
3. Mer goede volcomene manne en gheloven niet lichtelyc al dat men van hem seyt, want si kinnen die menschelyke crancheit, datsi ten quaden es gheneicht ende inden woorden glidende ende onvast.
4. Het es grote wysheit, dat men niet en si haestich ende oversichtich inden dinghen die men doen sal, ende datmen niet te zeere en sta op eyghen zin ende goeduncken.
5. Tes ooc wysheit, datmen alre menschen worde niet en ghelove, ende datmen niet lichtelyc voort en segge, datmen ghehoort heeft oft gheloofd.
6. Neem dinen raet met eenen goeden wisen consciensciösen man, ende hebbe lievere van dinen beteren gheleert te zine dan dinen eyghenen zin te volghene.

35. *drec*: D dar; *mach ghewinnen*: D ghewinnen mach F ghewinne.

36. *Gods*: B ontbreckt; *wel doet*: H wel ontbreckt; *laten*: H breken.

CAPUT IV.

- Tit. *Van voersienigher*: B G H Van voersichtigher C Vander voersichtigher; *vroescap*: A vrienescap; *in dinghen*: B C G H in den dinghen D van dien dinghen.
1. *alle inspreken*: D alle ontbreckt; *wiselyc*: D sedelic; *lancmoedelyc*: B lancmoedich D lancsamelic; *te Gode*: B tot Gode; *oversien ende weghe*: C weghe ende oversien.
 2. *Leyder*: B Och leider F Maar lachen; *ende voortgheseit*: B ende voert gheset D ende wort gheseyt F ontbreckt; *goet*: G groot; *also*: F so; *syn wi*: H sien wi.
 3. *manne*: D menschen. In A staat „menschen”, is doorgestreept, vlak daarna: „mannen”, *al*: C G ontbreckt; *van hem*: A B C D F G H van ontbreckt; *gheneicht*: D gheneghen.
 4. *dat men niet en si haestich ende oversichtich inden dinghen die men doen sal ende*: H ontbreckt; *en si haestich*: B te haestich en is; *oversichtich*: A D onvoorsienich B C G onvoorsichtich F onversinnich; *in den dinghen*: F den ontbreckt.
 5. *datmen*: H dat mense (sic); *ghehoort heeft oft gheloofd*: A C weet of ghehoort heeft oft gheloofd D ghehoort heeft ende gheloofd F H ghehoort heeft.
 6. *goeden*: A C H ontbreckt; *wisen*: A wysen man (sic); *dinen eyghenen*: D dyns selfs; *zin*: A C sinnen.

7. Een goet leven maect den mensche wys in Gode ende doet men (sic) vele besochticheit hebben.
8. Soe een mensche in hem zelven oetmoedigher es ende Gode onderdanich, so hi in allen dinghen wisere ende meer ghevreedt sal wesen.

VAN LESINGHEN DER HEILIGHER SCRIFTEN. — V CAPITEL.

1. Inder heyligher scriften salmen die waerheit zoeken ende niet dat scone spreken.
2. Alle die heilighe scrifte salmen lesen met alsulken gheeste als daer si uut ghemaect es.
3. Wi sullen meer soeken inder scriften onsen orbaer dan subtylheit van woorden.
4. Also gherne sullen wi lesen goede devote ende slechte boeken als hoghe ende subtile boeke.
5. Du en sulles niet aensien wie die boeke ghemaect heeft, weder hi zeere oft luttel gheleert was, mer die minne der puerre waerheit sal di trecken tot die boeke te lesene.
7. Die menschen vergaen, mer dat woort Gods blyft ende duert inder ewicheit.
8. Onse heere gheeft ons syn leere doer die menschen in menigher wys, sonder uutmelinghe der persone.
9. Onse curiositeit hindert ons dicwile als wi inder scriften lesen, indien datwi willen ondergraven ende verstaen, daer wi zouden overliden ende simpelc staen.

7. *den mensche*: D een mensche; *men*: A B C D G H hem F ontbreekt; *besochticheit*: A B F G H besochtheit C besoeclikheit.
8. *Soe*: B so dat; *ende Gode onderdanich*: G ontbreekt A ende Gode ontbreekt B D H Ende Gode onderdanigher C ende Gode onderdanigher is; *wesen*: A G bliven F syn.

CAPUT V.

Tit. *Van lesinghen*: A G Vander lesinghen; *heilighe*: D H ontbreekt; *scriften*: C D F scrifturen.

1. *Inder heyligher scrifte*: A Inder lesinghe der heiligher scriften C Inder lesinghen der scrifturen D F In der heiligher scrifturen.
2. *scrifte*: C D F scrifturen; *alsulken*: C sulken.
3. *scriften*: D F scrifturen.
4. *ende slechte*: A B D ende ontbreekt H ontbreekt; *subtile boeke*: F boeke ontbreekt.
5. *sulles*: D sulse; *hi... gheleert was*: C sy... gheleert syn; *puerre*: D zuverder; *tot die boeke*: H die heilige boken.
7. *blyft ende*: A C ontbreekt; *duert*: D gheduert; *inder ewicheit*: A C ewelick B D G in ewicheit.
8. *in menigher wys sonder uutmelinghe der persone*: C sonder uutmelinghe der persoenen yn mennigher wys; *menigher*: H menigher ley.
9. *curiositeit*: G H curiositeit; *als*: A al; *scriften*: H heiligher scrifturen C D F scrifturen; *indien*: H ende; *verstaen*: H vergaen; *staen*: A verstaen C verstaen int lesen.

10. Willes du orbaer doen int lesen, so lese oetmoedelyc, simpelyc ende ghetrouwelyc, ende sich datstu nummer en begheers gheacht te wesene voer een gheleert man.
11. Vraghe gherne ende hoere die heilighe woorde al swighende, ende laet di der wisen menschen parabolen niet meshaghen, want zonder zake en worden si niet vertelt.

VAN DEN QUADEN NEIGHINGEN TE VLIENE. — VI CAPITEL.

1. Soe wanneer een mensche onordelycheit begheert, rechtevoort wort in hem selven onrustelyc ende onvreedt.
2. Een hoverdich ende ghierich mensche en es nummer te vreden noch in rusten, een arm ende omoedich mensche van gheeste leeft altoos in vreden.
3. Een ongheoeffent ende onghestorven mensche wort sciene becoort ende verwonnen, oec in cleynen snoden dinghen.
4. Een mensche die cranc es van gheeste ende noch vleescelyc es ende tot zinliken dinghen gheneyct, kan hem qualyc gheheelyc ghekeeren van allen erdschen begherene.
5. Ende daer om hevet hi dicwile droefheit ende verdriet, als hi er hem ontrecken wille, ende lichtelyc crycht hi onwerdicheit, als hem yemant wederstaen wille.

-
10. *Willes du orbaer doen int lesen so lese:* C soe lees welstu orber doen; *lese:* A leer; *nummer:* A C D G H nimmermeer B niet F ummer niet; *wesene:* F sine; *man:* A mensche D persoon.
 11. *Vraghe gherne ende hoere:* H Mar hoert garen C Vraech gaerne ende hoor gherne; *die heilighe woorde:* A D H der heiliger woorde G der heiligen woerde; *laet di:* A C D G H en laet di B en laet; *menschen:* F ontbreekt; *en worden:* G so en worden.

CAPUT VI.

- Titel. *den:* A C F H ontbreekt; *quaden neighingen:* A H ongheordineerder neighinghe B ongheorden neyginghe (sic) G ongeordenden neygingen D ongheordineerder gheneyghentheit F quader gheneichtheit H ongheordinierder neyginghe; *te vliene:* A B D F G ontbreekt H weder te staen.
1. *onordelycheit:* A yet onoerdinerdelic B G onordelic yet C yet ongheordenierlic D F ongheordineertlick yet; *wort:* A B C D G H wort hi F so wert hi; *inhem selven onrustelyc:* A B D H in hem selven onrustich C onrustich yn hem selven; *onvreedt:* A C G ontvreet D onghevreedt H ontvroet.
 2. *Een hoverdich.... in vreden:* H Een arm ende een oetmoedich mensche van geest leeft altoes in vreden, een hovaerdich ende een gierich mensche en is nimmermeer te vreden noch in rusten; *ghierich:* A B C D H een ghierich; *en es:* A en ontbreekt; *nummer:* A B C D F G H nimmermeer; *omoedich:* A B C D H een oetmoedich; *in vreden:* A B C D in groten vrede.
 3. *Een ongheoeffent:* C Ende een ongheoeffent; *onghestorven:* C H een onghestorven; *mensche:* A ontbreekt; *sciene:* D varync F vlues; *verwonne oec:* A oec verwonne B oec ontbreekt; *snoden:* A ontbreekt.
 4. *van gheeste ende noch vleescelyc es:* H ontbreekt D van gheeste ende noch es vleeschelic F es ontbreekt; *zinliken:* G sienliken; *gheneycht:* D ghenegen; *kan:* B die can; *gekeeren:* A B C D G H keren; *erdschen:* F quaden erdschen; *begherene:* A H begheerten.
 5. *dicwile:* C dicke; *hi er hem:* B hi hem daer of C hy se hem D hyt hem; *ontrecken wille:* H oftrecken wil C ontrecken moet.

6. Ende geschietet dat hi crycht dat hi begheert heeft, so wort hi in synre conscienci beswaert, om dat hi syn passi ghevolcht heeft, die hem te sinen vrede niet en helpt, die hi nochtan ghesocht heeft.
7. Vrede van herten mach men dan vinden, als men den passien wederstaet, ende niet als men hen volcht ende dient.
8. So en es dan die ghewarighe vrede in eens vleeschelycs menschen herte niet, noch in den ghenen die uutwaert ghekeert es, mer in eenen vuerighen gheesteliken mensche.

VAN YDELRE HOPEN ENDE VAN HOVERDIEN TE SCUWENE. VII CAPITEL.

1. Dit is wel een ydel mensche, die syn hope in menschen oft in creaturen set.
2. En scame di niet andren menschen te dienene om Jesus wille, ende arm te scinene in in deser werelt.
3. En stae niet op di zelven, mer sette dyn hope alleen in Gode.
4. Doch dat in di es, ende God sal dinen goeden wille bi wesen ende te helpen comen.
5. En hebbe egheen betrouwen op dine wysheit of op yemans cloecheit die daer leeft, mer betrouwe ende hope in Gods gracie, die den omoedighen te helpe comt, ende vernedert die ghene die vele van hem zelven verwanen ende houden.
6. En verblide di niet in erdschen goede, noch in dine vriende om datsi machtich syn, mer in Gode si dyn bliscepe, die alle dinc verleent ende boven alle dinc hem zelven begheert te ghevene.

-
6. *ghescietet*: D ghevallet; *hi crycht*: C hy vercrighet D hyt crycht; *hi in synre conscienci*: A C syn consciencie B hi ontbreect; *passi*: H passien; *heeft die*: H so is; *te sinen vrede*: B C G tot sinen vrede.
 7. *van herten*: C des herten; *den passien*: H hem die passien; *volcht ende dient*: B dient ende volcht.
 8. *en es*: B D en ontbreect; *eens vleeschelycs menschen herte*: B een vleisches herte; *die uutwaert*: A die ontbreect; *gekeert es*: A C dwalen ende uitgekeert is H ghekeert syn; *in eenen*: A dan in den; *vuerighen*: D ghewarighen vierighen.

CAPUT VII.

Titel. *van hoverdien*: A D G van ontbreect.

1. *in menschen oft in creaturen set*: A set inden mensche of inden creaturen F inden menschen oft creaturen sedt H inden menschen of inden creatueren set.
2. *andren menschen te dienen om Jesus wille ende arm te schinene*: H arm te wesene om Jhesus wille; *arm*: A C arm ende cleyn; *Jesus*: D Cristus.
3. *sette*: H soeckt; *alleen*: A allen.
4. *wesen*: F syn.
5. *cloecheit*: D stauticheit; *betrouwe ende hope*: B betrouwe ende en hope (sic) H hope ende betrouwe.
6. *En verblide*: C H Ende en verblide; *goede*: F dinghen oft goede; *omdat*: B dat; *si dyn bliscepe*: B sal dyn blyscap syn ende wesen; *boven alle dinc*: A B C D H boven al; *hem zelven begheert te ghevene*: B begheert hem selven te ghevene.

7. En verheffe di niet van soonheden oft grootheit dyns lyfs, want die soonheit mach met eenen cleynen corts vergaen ende leelyc worden.
8. En behaghe di zelve niet om datstu abel ende listich biste, op datstu Gode niet en meshaghes, wien dat al toebehoort datstu van natuerliken ghaven hebbes.
9. En wille di niet achten yemants beter te sine, op datstu voer Gode niet en wordes argher ghehouden, die wel bekint wat in den mensche es.
10. En verheffe di niet van dinen goeden werken, want God ordeelt anders dan die menschen, wien dicwile mesheecht dat den menschen wel behaecht.
11. Hebstu yet goets in di, ghelove dat ander menschen vele meer hebben ende beter syn, op datstu in omoedicheit moghes bliven.
12. Ten scaet niet, datstu alle menschen beter achtet dan di, mer dat is di harde scadelyc, achtet du yemant snoeder dan di.
13. Ghestadighen vrede es metten omoedighen, ende in een hovaerdich herte es dicwile onwerdicheit ende nyt.

VAN DAT MEN ALTE GROTE HEYMELYCHEIT SCUWEN SAL. VIII CAPITEL

1. En wille dyn herte elkermalc niet openbaren, mer mitten wisen ende die Gode ontsiet hebbe dinen raet.
2. Mitten ionghen ende met den vreemden saltu selden wesen.
3. Mitten riken en wille niet smeeken, ende voer grote machtighe persone saltu selden comen.

-
7. *soonheden*: A B C D F G H scoenheit; *oft grootheit*: A ende groetheit B of van groetheit; *lyfs*: D lichams; *corts*: D F siecten.
8. *abel ende listich biste op datstu*: A ontbreekt B H abel biste ende listich op datstu D abel of listich best up dattu; *niet no. 2*: A nie; *wien*: C wien dattet; *toebehoort*: B C H toe hoert; *van natuerliken ghaven hebbes*: A B C D H hebbes van natuerliken gaven.
9. F: vers 9 ontbreekt geheel; *ghehouden*: C ghevonden; *wel*: B veel.
10. *dan*: A ontbreekt. In D ontbreekt „dan”, of is er onduidelijk tusschen geschreven; *wel*: A wel beghet (sic) D ontbreekt.
11. *ghelove*: A C ghevoele; *moghes bliven*: B bliven moghes.
12. *scaet*: H staet; *dan di*: A dan dyn; *di harde*: D zeer.
13. *ende no. 1*: D ontbreekt; *een*: A C ontbreekt; *onwerdicheit ende nyt*: A C nyt ende onwaerdicheit, H ende nyt ontbreekt.

CAPUT VIII.

Titel. *Van dat men alte grote heymelycheit scuwen sal*: C Van dien datmen mit niemant alte grote heymelicheit hebben en sel F Van dien datmen met nyemande te grote heymelicheit hebben en sal.

1. *elkermalc*: D G elkerlyc; *die Gode ontsiet*: A B H die Gode ontsien.
2. *Mitten ionghen ende met den vreemden*: H Mitten vreemden ende mitten iongen.
3. *saltu selden*: B en seldi niet veel.

4. Metten simplen ende omoedighen, mitten devoten ende zedighen menschen zal dyn gheselschap syn, ende spreken met hen dat stichtich es.
5. Ghenen wive en salstu heymelyc syn, mer int ghemeene alle goede vrouwen selstu minnen ende Gode bevelen.
6. Alleene Gode ende sinen inghelen begheer heymelyc te zine, ende kinnisse metten menschen te makene salstu scuwen.
7. Minne es tot allen menschen te hebbene, mer heymelycheit met hen en es niet nutte.
8. Het gheschiet bi tiden dat een onbekent mensche overmits syn goede fame wort groot gheacht, die nochtans als hi teghewordich es der menschen oghen so bevallyc niet en es.
9. Wi wanen somwile met onsen bi wesene den menschen behaghen, ende overmits onse onsedicheit die si in ons merken beghinnen wi hem te meshaghene.

VAN DER GHEHOORSAMHEIT ENDE OMOEDICHEIT. — IX CAPITEL.

1. Het es harde groot in ghehoorsamheit te staen, te levne onder eenen prelaet, ende syns selfs niet te wesene.
2. Tes vele zekerre, te stane in onderhoricheit, dan in prelatuerschap of in regiment te wesene.

-
4. *mitten devoten*: A metten devoeten personen C ende mitten devoten persoenen; *syn*: B C D wesen; *stichtich*: D ghestich. (vgl. cap. X vs. 10)
 5. H: vers 5 ontbreekt geheel; *wive*: D vrouwen of mannen; *heymelic*: F ghemeyne; *vrouwen*: D personen; *ende Gode*: B in Gode.
 6. *begheer*: D begheeren; *te makene*: C ontbreekt.
 7. *met hem*: B mit hem te hebben.
 8. *Het gheschiet*: B Hoe gheschiet; *bi tiden*: F somtyts; *onbekent mensche*: F mensche onbekint; *wort groot gheacht*: B wert groot ghemaect of gheacht H groet wort geacht; *oghen so*: A ontbreekt; *bevallyc*: D bequame.
 9. *somwile*: D dicwille.

CAPUT IX.

Titel. *der ghehoorsamheit*: C F der ontbreekt; *ende omoedicheit*: A B C D G H ontbreekt.

1. *harde*: D zeer; *te levne*: H ende leven; *wesene*: F sine.
2. *zekerre*: B te sekerre. In H is „te” er boven tusschen geschreven; *stane*: B wesen ende te staen; *onderhoricheit*: A B C D G H onderdanicheit; *prelatuerschap*: D prelaetscap; *wesene*: F sine.

3. Het syn vele menschen onder die ghehoorsamheit meer van noode dan van minnen, ende die syn dicwile in verdriete ende murmureren lichtelyc, ende vriheit van herten en ghewinnen si nummer, ten si dat si hem uut alre herten gheven tot ghehoorsamheit.
4. Loop hier ende daer, ende nerghens en selstu vrede vinden, dan in omoedighe ghehoorsamheit onder dinen prelaet.
5. Veranderinghe der stede heeft den menighen bedroghen.
6. Tis waer, dat een yghelyc gherne doet uut syns selfs zinne, ende wilt recht hebben, ende es gheneicht meest toten ghenen die syn sins syn.
7. Mer eest dat God bi ons es, so eest noot dat wi onsen zin ende onse ghevoelen laten om dat goet des vrees.
8. Wie es so wys, dathi alle dinc te vollen kan weten ?
9. Daer omme en wille niet alte zere betrouwen in dyns selfs sin ende goetduncken, mer wille ooc gherne horen wat ander menschen ghevoelen.
10. Is dyn ghevoelen goet, ende lates du dat zelve om Gods wille, en volghes eenen andren, du sulles daer mede meest winnen.
11. Ic hebbe dicke ghehoort, dat zekerder es te hoorene ende raets te vraghene dan raet te ghevene.
12. Het mach wel vallen, dat een yghelycx ghevoelen goet si, mer crighel te blivene ende nyemant anders te willen gheloven, alst dat redene oft die zake eyschet, dat es een teeken van hovaerde ende van groter crighelheit.

-
3. *die ghehoorsamheit*: D die ontbreekt; *vriheit*: F die vryheit; *nummer*: A B C D F G H nymmermeer; *uut alre herten*: D met alder herten.
 4. *nerghent*: D nieuwers; *en selstu*: A en ontbreekt; *vrede vinden*: C ruste vynden D vinden vrede; *omoedighe*: D die otmoedighe; *prelaet*: D hueversten H prelaten.
 5. *den menighen*: B C H die menighe.
 6. *doet uut syns selfs zinne*: D doet syn selfs huut zin („huut” staat in margine, een verwijzingsteeken staat — abusievelijk — tusschen „selfs” en „zin”); *gheneicht meest*: A meest ontbreekt D gheneghen meest H meest geneycht; *syns sins syn*: A syn syns meest syn.
 7. *eest*: B is; *onse ghevoelen*: C onse ontbreekt.
 8. *dathi*: A D die F hi ontbreekt; *te vollen can weten*: A can weten te vollen F te vollen gheweten can H te vollen can gheweten.
 9. *en wille*: B en laet en wil (sic); *ende goetduncken*: H of goetduncken.
 10. *zelve*: B ontbreekt; *volghes*: A volchstu; *mede meest*: A H meest mede.
 11. *raets te vraghene*: C niets te vraghen; *te ghevene*: F te ontbreekt.
 12. *goet si*: A goet is; *crighel*: A crighelyc D eenwillich; *gheloven*: A C volghen of gheloven B ghevoelen; *oft die zake*: A C ende sake F die ontbreekt; *een teeken*: D ghewarich teeken; *van groter*: A ontbreekt H van ontbreekt; *crighelheit*: A C crighelicheit.

VAN DAT OVERVLOEDICHEIT VAN WOORDEN TE SCUWEN ES. X CAPITEL

1. Scuwe der menschen menichfoudicheit ende gherucht alstu meest moghes, want vele te hoorene wat hier ende daer ghesiet es, hindert zeere, al eest ooc dattet uut simpelre meeninghen wort vertelt.
2. Want lichtelyc worden wi van ydelheit besmet ende ghevaen.
3. Ic woude wel dat ic dicke ghesweghen hadde, ende dat ic onder die menschen niet gheweest en hadde.
4. Mer waer om eest, dat wi so gherne spreken ende te samen clappen, ende wi nochtan zelden zonder scade ende quetsinghe onser consciencien weder comen tot onser eenicheit ?
5. Wi spreken daer omme gherne te zamen, om dat wi ons vermaken willen te zamen te sprekene.
6. Ende gherne spreken wi van dien dinghen, daer wi toe gheneicht syn ende die wi minnen of ooc die ons contrarie syn.
7. Mer leider, tes al te vergheefs.
8. Want uutwendigh ende vreemt solaes es des inwindichs ende des godlycx solaes gheen cleyn hinder.
9. Ende daer omme soude men toe sien, waken ende beden, op dat ons die tyt zonder vrucht niet en ontgginghe.
10. Alst di gheorlooft es te sprekene, so sprect dat nut es ende stichtich.

CAPUT X.

Titel. *Van dat overvloedicheit van woorden te scuwen es:* D Van te schuwen overvloedicheit van woorden
H Van dat men overvloedicheit van woerden scuwen sel; *es:* B syn.

1. *menichfoudicheit:* D over menichfuldicheit; *gherucht:* D gheluut; *want vele:* A wel; *ghesciet es:* D gheschiet; *hindert zeere:* B hindert alte zeer D es groet hinder; *eest ooc dattet:* A is dat oec B ist dattet oec; *uut simpelre meeninghen wort vertelt:* A gheschiet ende vertelt wort uut simpelre menighen C gheschiet is ende vertelt wort uut simpelre menynghe.
3. *dicke:* D dickent F dicwils; *gheswegen hadde:* H hadde ontbreekt; *dat ic onder enz.:* A ic ontbreekt; *gheweest en hadde:* F en ontbreekt.
4. *so gherne spreken ende te samen clappen ende wi:* H ontbreekt; *scade:* A scande; *comen:* A en comen; *onser:* H ontbreekt.
5. *gherne:* A soe gaerne B dicke ghaerne; *zamen no. 1:* D gader; *te zamen no. 2:* A B C H mit te samen D met te gader; *te sprekene:* F sprekende.
6. *gherne:* A B C D seer gherne; *ooc:* H ontbreekt; *ons contrarie:* A oec contrarie.
7. *leider:* D F lachen.
8. *es des inwindichs ende des godlycx solaes gheen cleyn hinder:* H geen cleyn hinder en is D G des no. 2 ontbreekt.
9. *soude men:* C soe moet men; *waken:* D ende waken.
10. *Alst:* D Als; *stichtich:* D ghestichtich (het laatste „tich” vlak naast in margine).

11. Quade ghewoente ende onnachtsamheit ons voort gancx helpt zeer daer toe dat wi ons monts so weenich waer nemen.
12. Het helpt nochtan niet cleene tot onsen gheesteliken voort ganc, dat wi te zamen spreken van goeden devoten gheesteliken dinghen, ende sonderlinghe met den ghenen die met ons een herte ende een gheest in Gode hebben.

VAN VREDE TE WINNENE ENDE BEGHERTE TOT VOORTGAENDE LEVENE. XI CAPITEL.

1. Wy mochten wel groten vrede hebben, oft wi ons ledich hielden en commerloos van dat ander liede segghen ende doen, ende dat ons niet en staet te berichten.
2. Hoe mach die mensche in vreden ghesyn, die hem met vreemden dinghen becommert, die occusoen ende sake neemt hem uitwaert te keerene, ende hem luttel oft selden versamet ende pynt inwaert te keerene?
3. Salich syn die simpele, want si hebben groten vrede.
4. Wat es die sake, dat somighe heilighen alsoe volmaect ende so scouwende hebben gheweest?
5. Dit es die zake, want si hem hebben ghepynt te stervene ende alre eerdsher begherten ledich te stane, ende daer omme mochten si ooc Gode uut al haers herten merch aenhanghen ende hem vrilyc met Gode becommeren.
6. Mer leider, wi syn met onser passien zeere becommert ende sorghen zeere, en syn verbeelt met desen vergancliken dinghen.

11. *weenich*: F luttel.

12. *helpt*. A H en helpt; *cleene*: A C D luttel; *voortganc dat wi te zamen spreken van goeden devoten gheesteliken*: H ontbreekt; *te zamen* D te gader; *devoten*. G ontbreekt; *een herte*. A C een herte ende een siele.

CAPUT XI.

Titel *vrede te winnene*: A B F G H vrede te ghewinnene C vrede te gheren D te ghewinnene vrede, *ende begherte*: C ende van een vuerige naerst F ende van eender vierigher nersticheit; *tot voortgaende levene*: A B C D G H tot enen voertgaenden levene F om voert te gane in duechden.

1. *commerloos* D sonder commer.
2. *in vreden ghesyn* A B C D H langhe in vreden syn F in vrimden ghesyn G in vreden syn; *hem uitwaert* H hem selven uitwaert; *ende hem*: A B C D G H ende die hem; *versamet*: C versmaet D vergadert; *pynt inwaert te keerene* A inwaert pynt te keerene H pynt hem in waerts te keren.
4. *heilighen* A C menschen ende heilighen; *volmaect*: D vulmaect syn; *so* B also C so ontbreekt D ende also; *scouwende* D anscauwende.
5. *zake*: A ontbreekt (sic); *hem hebben ghepynt te stervene*: H hebben hem selven ghestorven; *hem hebben ghepynt*. A B C D hem ontbreekt; *ende alre*: A ende ontbreekt; *ledich*: A C ende dier ledich; *te stane*. H ghestaen; *merch*: D merckelic; *hem ... becommeren*: C hem ontbreekt.
6. *leider* D F lachen; *zeere becommert* A so becomert.

7. Selden pynden wi ons een ghebrec dat in ons es volcomelyc te verwinnen, ende wi en syn niet ernstich tot eenen daghelycxen voortganc in duechden te doene, ende daer om bliven wi laeu ende cout ende onbegaeft van Gode.
8. Waren wi ons selfs gheheel ghestorven ende van binnen vri ende onbecommert, so mochten wi smaken die godlike dinghen ende vander hemelscher contemplacien yets wat ghewaer worden.
9. Dat eest meeste ende dat es al dat ons ledt, dat wi niet los ende vri en syn van passien ende van onghoeordende begherten, ende dat wi den wech der heilighen niet en gaen.
10. Wanneer ons oec wat teghenheit ontmoet, so syn wi alte cleyngoedich ende keeren ons toter menschen troost.
11. Pynden wi ons als vrome mannen te stridene, wi zouden vrylyc ons heeren hulpe van boven in ons vernemen.
12. Want hi altoos es bereet te helpene die ghene die in stride syn ende hem verlaten op sine gracie, die ons oec gheeft materie ende ocoen te stridene, om dat wi stridende verwinnen zouden.
13. Eest dat wi alleene ons verlaten op die dinghen, die wi van buten doen, so en sal onse devotie niet langhe dueren.
14. Mer laet ons dat byl aen die wortele setten, op dat wi vri ende ghesuvert van onse passien een vreedsam herte moghen besitten.
15. Wouden wi in elken jare een passie ende een ghebrec uut ons verdriven, wi zouden schiere volcomene menschen worden.

-
7. *Selden*: B Alte seldom; *pynden*: A B C D F G H pinen; *volcomelyc te verwinnen*: H te verwinnen volcomelick; *ernstich*: B C D F H naerstich; *daghelycxen*: A gheesteliken daghelixen; *te doene*: D ontbreekt; *onbegaeft*: B onbehaghet.
 8. *Waren*: B Wanneer; *godlike dinghen*: H godlicheit; *ghewaer worden*: A antwoerden B C G H ontwaer werden.
 9. *es al*: A B G H ist al D al ontbreekt; *ledt*: D belet; *ende vri*: D noch vry; *passien*: A C onsen passien; *onghoeordende*: A C F H onghoordeneerder B onghoornierder D onghemanierder; *den wech der heilighen*: D totter heligher ghelatenheit; *en gaen*: A na en gaen.
 10. *Wanneer*: A Wanneer dat; *oec*: D ontbreekt; *teghenheit*: D beieghentheit; *ontmoet*: D ontmoet of toecomt H ghemoet; *cleyngoedich*: A C onlydsaem ende cleyngoedich D weemoedich; *toter menschen troost*: H totten menschen.
 11. *mannen*: A C menschen D lieden; *ons heeren hulpe*: H die hulpe Gods; *van boven in ons vernemen*: A vernemen van boven in ons herte D in ons ontbreekt C vernemen van boven in ons H ghewaer worden.
 12. *Want hi altoos es bereet te helpene die ghene*: H die diegeen altoos helpt; *altoos es bereet*: A beret is altoos B C D G is bereit altoos; *in stride syn*: A C striden; *hem verlaten*: C en hem verlaten; *te stridene*: A ontbreekt; *omdat*: G opdat.
 13. *alleene ons verlaten*: H ons alleen verlaten; *van buten doen*: A C doen van buten.
 15. *in elken jare*: F alle jare; *een ghebrec*: H een ontbreekt; *schiere*: D terstont F vlues; *worden*: A ontbreekt D syn H wesen.

16. Mer leider, nu ghevoelen wi in contrarier wise, datwi inden eersten aenvanc onser bekeeringhen beter ende vierigher waren, dan wi syn na menighen jare dat wi professie ghedaen hebben.
17. Wi zouden altoos in ernste ende in duechden wassen ende toecomen, mer nu ter tyt schyntet groot te wesene, of yemant van synder eerster viericheit een luttelken behouden kan.
18. Wouden wi ons selven int beghin wat ghewels doen, so zouden wi naemaels alle dinc lichtelyc ende met vruechden doen.
19. Tes swaer oude ghewoenten te latene, mer het es noch swaerder eyghen wille te latene.
20. Mer ofstu niet en verwinnes dat cleyn es ende licht, hoe sulles du dan verwinnen dat groot es ende swaer ?
21. Wedersta inden beghinne dynre gheneychtheit ende verleere die quade ghewoenten, op dat si di tot meerder swaerheit niet en brenghen.
22. Och, oft du versinnen wouts wat groten vrede du di zelve maken moghes, ende wat groter bliscapen andren menschen, met dien datstu di wel hads, ic vermoede datstu meer sorghen souds om gheestelyc ghewin te doene.

VAN NUTSCAP DES LIDENS ENDE DER TEGHENHEIT. XII CAPITEL.

1. Tes ons goet, dat wi somwile swaerheit ende teghenheit hebben, want si doen den mensche dicwile ter herten ende tot hem zelve gaen, so dat hi bekenne, dat hi in ellenden es ende dat hi zinen hope niet en sette in enighen dinghen deser werelt.

-
16. *leider*: D F lachen; *in contrarier wise*; A H in ont-breekt; *aenvanc*: D H aenganc; *ende vierigher waren*: H waren ende vierigher; *ghedaen hebben*: D hebben ghedan.
 17. *in ernste ende*: H ontbreekt D in nrersten ende (sic) F nersten ende; *toecomen*: A B C F G H toenemen D toenemen in duechden; *schyntet*: D F schinet; *groot te wesene*: C te wesene ontbreekt D te ontbreekt; *of*: D dat.
 18. *int beghin*: D ontbreekt; *zouden wi*: H wi ontbreekt; *vruechden*: D bliscip G vuericheiden.
 20. *es ende licht*: A B C ende licht is; *es ende swaer*: A B ende swaer is.
 21. *in den beghinne*: D int beghinsel; *gheneychtheit*: C ghenochtheit D gheneghentheit F gheneicht (sic); *verleere*: F verneere; *die quade*: D dyn quade; *ghewoenten*: B ghewoente.
 22. *wouts*: F souts; *wat groten*: A hoe groeten; *zelven*: H ontbreekt; *moghes*: A B C D G H mochtet; *met dien*: H in dien; *wel hads*: H wel hebste.

CAPUT XII.

Titel. *nutscap*: H nutticheit; *des lidens ende*: A B D G H ontbreekt; *teghenheit*: D beieghentheit.

1. *somwile*: D F somtyt; *teghenheit*: D beieghentheit; *ter herten*: D toter herte; *gaen*: H keren; *ende dat*: A dat ontbreekt; *deser werelt*: A C van der werelt G H van deser werelt.

2. Tes ons goet, dat wi bi wilen hebben die ons weder spreken ende weder staen, ende dat men qualyc ende cranckelyc van ons ghevoelt, al eest ooc dat wi wel meynen ende doen.
3. Want dusdanighe dinghen helpen ende trecken ons tot omoedicheit ende bescermen ons voer ydel glorie.
4. Want wi zoeken dan bat den inwendighen troost, dat es onsen heere God, als wi van buten den menschen worden voor niet gheacht ende men ons niet en ghelooft.
5. Ende daer omme soude een mensche hem so vaste in Gode setten, dats hem gheen noot en ware enighen troost der menschen te zekene.
6. Wanneer een mensche die om Gods wille es ghedruct of becoort wort oft van quaden ghepeynsen ghequelt, so bekint hi dat hi Godts te meer behoeft, sonder wien hi niet goets en vermach.
7. Dan es hi ooc droevich ende sucht ende bidt om die armoede die hi lydt.
8. Dan verdriet hem ooc langher te leven, ende hi wenschet dat die doot quame, ende dat hi mocht ontbonden worden ende wesen met Cristo.
9. Dan bekent hi ooc wel, dat gheene volcomen sekerheit noch gheen ghewarighe vrede in deser werelt te hebben en es.

VAN BECORINGHEN TE WEDERSTANE. — XIII CAPITEL.

1. Also langhe als wi in deser werelt leven, so en moghen wi sonder becoringhe niet wesen.
2. *weder spreken*: F verspreken; *meynen*: A nemen; *ende doen*: H te doen; *dusdanighe dinghen*: F sughen (sic).
4. *zoeken dan*: H dan ontbreekt; *troost*: A B C G tuuch D ghetughe H tugher onser consciencien; *den menschen worden voor niet gheacht*: A C beweghet worden van den menschen ende voer niet gheacht B van den menschen weder voer niet gheacht D van den menschen voor niet en worden gheacht G worden van den menschen voer niet gheacht H van den menschen worden voer niet gheacht; *niet en ghelooft*: A niet weel en gheloeft B C D G H niet wel en gheloeft.
5. *een mensche hem*: D F hem een mensche; *so vaste*: B so ontbreekt; *dats*: D F dat; *der menschen*: D van menschen.
6. *om Gods wille es*: A gods wille is B C H goets wille is D goetwillich es; *ghepeynsen*: B ghedachten; *te meer*: F te ontbreekt.
7. *sucht*: D versucht; *ende bidt*: A C ontbreekt.
9. *ooc*: A B F H ontbreekt; *langher*: D langhe; *ende dat*: A B C D G H opdat; *wesen met Cristo*: A B C D H met Cristo wesen.
9. *volcomen sekerheit noch gheen ghewarighe vrede*: A C D gheen ontbreekt H ghewarighe vrede noch sekerheit; *in deser werelt te hebben en es*: H en is in deser werlt te hebben en is (sic); *te hebben en es*: F en es te hebbene.

CAPUT XIII.

Titel. *Van becoringhen te wederstane*: A B G H Van dat men die becoringhe wederstaen sal C Van der becoringhe te wederstaen D Dat men die becueringhe wederstaen sal.

1. *leven*: D syn; *becoringhe*: A liden ende becoringhen B liden ende sonder becoringhe C D H liden ende becoringhe; *wesen*: D F syn.

2. Ende daer omme es in Iobs boec ghescreven : „Des menschen leven op der erden es becominghe”.
3. Hier omme so soude een yghelyc mensche sorchveldich wesen in syn becominghe ende waken in syn ghebede, op dat die duvel gheen stat en vonde hem te bedrieghene, die nummer en rust noch en slaept, mer altoos waect ende ommeget, seekende wien hi verslinden mach.
4. Niement en es soe volmaect ende soe heilich, hi en hebbe bi tiden becominghe, want te vollen en moghen wier hier niet derven.
5. Nochtan syn die becominghen bi wilen den mensche zeere orberlyc, al syn si moylic ende swaer, want die mensche wort daer in gheleert, veromoedicht ende ghesuvert.
6. Alle die heilighen hebben gheleden ende syn overghegaen doer vele tribulacien, ende hebben daer in haren voortganc ghedaen.
7. Ende die de becominghe niet liden en consten, die syn van Gode ghevalen ende en hebben niet volstaen.
8. Ten es gheen oorden so heylich noch stede so heymelyc, daer en syn becominghen oft wederstoot.
9. Die mensche en es niet zeker noch gheheelyc vri van becominghen also langhe als hi leeft, want het es in ons daer wi af becoort worden, so wi in quader lust ontfanghen syn.
10. Als die een becominghe oft tribulacie wech gaet, so comt die ander toe, ende altoes sullen wi wat te lidene hebben, om dat wi dat goet onser salicheit verloren hebben.
11. Vele menschen begheren die becominghen te vliene, ende si vallen daer swaerliker in.
12. Doer dat vlyen alleene en moghen wi niet verwinnen, mer overmits lydsamheit ende ghewarighe omoedicheit worden wi sterc ende verwinnen al onse viande.

-
2. *es in Iobs boec ghescreven*: H is ons in Iobs boec bescreven.
 3. *Hier omme so soude een yghelyc mensche sorchveldich wesen in syn becominghe ende waken in syn ghebede*: H Ende daerom sel hi waken ende beden; *so soude*: A C so ontbreekt D so in margine; *ghebede*: D bedinghen; *duvel*: D viant; *te bedrieghene*: H te becoren ende te bedrieghen; *nummer*: A B C D F G H nimmermeer; *waect ende*: H ontbreekt; *seekende*: A C ende soect.
 4. *ende soe heilich*: D noch so helich; *hebbe*: A B C D F heeft; *bi tiden becominghe*: B becominghe bi tiden F somtyts becominghen; *wier*: C wy se.
 5. *nochtan syn*: B nochtan so syn; *bi wilen den mensche*: D den mensche bi wilen; *zeere*: A B C G H herde; *al syn si*: C si ontbreekt; *moylic*: D pinlic; *swaer*: H swaer te liden; *daer in*: A daer bi.
 6. *syn overghegaen*: B si syn overghegaen; *tribulacien*: A B C D H tribulacien ende temptacien; *haren*: H ontbreekt.
 7. *de becominghe*: A de ontbreekt D de becominghen („de" boven tusschen den tekst); *liden*: A ontbreekt; *en consten*: H en ontbreekt; *volstaen*: H ghestaen.
 8. *en syn*: H en ontbreekt; *oft wederstoot*: H ende wederstoet.
 9. *noch gheheelyc vri*: H of gelick vri; *becoort*: F ghequelt; *ontfanghen*: H ontbreekt.
 10. *becominghe oft tribulacie*: C oft tribulacie ontbreekt D temptacie of becueringhe H becominghe ofgaet ende tribulacie; *te lidene*: D lidens; *om dat wi dat goet onser salicheit verloren hebben*: G ontbreekt.
 11. *vele*: K item vil; *si vallen*: A dan vallen sy; *swaerliker*: D zwarlic K sevenlich.
 12. *alleene*: H ontbreekt; *sterc*: B ghesterct.

13. Wie alleene van buten wyckt ende die wortel met uut en roodt, die sal weenich vorderen, ja die becoringhe sellen ooc haesteliker tot hem weder comen ende cranceliker sal hi hem ghevoelen.
14. Allenxken ende overmits verduldicheit met langmoedicheit bider helpen Gods sulles du bat verwinnen dan met haerdicheit ende met dinen eyghenen druyst.
15. In dynre becoringhen neem dicwile raet ende met den mensche, die in becoringhen es, en hebdi niet haerdelyc, mer wes hem troostelyc also du wouds, dat di ghesiede.
16. Tbeghin van allen quaden becoringhen es onghestadicheit des herten ende cleyn betrouwen te Gode.
17. Want ghelikerwys als een scip sonder stuer roedere wort ghins ende weder ghedreven vanden gholven, also wort een slap lau mensche ende di bi sinen opsette niet en blyft menichsins becoort.
18. Dat vier proeft dat gout ende die temptatie proeft den gherechtighen mensche.
19. Wi en weten dicwile niet wat wi vermoghen, mer die becoringhe openbaert ons wat wi syn.
20. Ons staet nochtan te wakene ende toe te ziene bi den beghinne der becoringhen, want dan machmense lichteliker verwinnen, eest dat mense in des herten duere gheens sins en laet comen, mer buten der duere rechtevoort als si clopt den inganc verbiedt.
21. Hier af sprekt een heidens meester: „Wedersta den beghinne, want die medicine comt dan te spade als die siecte te seere veroudt es ende te starc gheworden es”.

-
13. *van buten wyckt*: D wyct van buten; *vorderen*: D prophiteren; *ooc haesteliker tot hem weder comen*: D oec aestelic weder tot hem wedercomen F weder tot hem haesteliker comen H oec haesteliken tot hem wederkeren; *haesteliker*: A lasteliken K gerynge; *weder*: A C K ontbreekt.
 14. In H staat een punt na „allenxken” inplaats van op het einde van vs. 13, het volgende „ende” is met hoofdletters geschreven; *verduldicheit*: K geduldicheit; *langmoedicheit*: D lancesamheit; *helpen*: K gracen of hulpen; *sulles du*: A seltu si; *dinen*: H ontbreekt; *druyst*: D vuust K ontbreekt.
 15. *neem*: K has; *dicwile*: H altoes; *ende met*: K ende ontbreekt; *mensche... die... es*: C H menschen..... die... syn; *hebdi*: K halt dich; *wes*: F syt K bis; *also*: A soc.
 16. *Tbeghin*: H K Beghin; *des herten*: A van herten; *te Gode*: B G H K tot Gode.
 17. *ghelikerwys als*: F ghelikerwys dat; *sonder stuer roedere*: D ontbreekt F sonder stuurman K stuer ontbreekt; *ghins ende weder*: K her ind dar; *gholven*: B gheloven D wolken F baren K winden (handschr.: vnden); *slap lau mensche*: K mynsche de lauwe is; *ende di*: K di ontbreekt.
 18. *temptacie*: G becoringhe; *den gherechtighen mensche*: D een gherechtich mensche H die gherechtighe menschen K den reichtverdigen mynschen.
 19. *ons*: K ontbreekt.
 20. *bi den beghinne*: D F H K in den beghinne; *der becoringhen*: K van den bekoringen; *lichteliker*: D H K lichtelick; *mense*: D se ontbreekt; *gheen sins*: A C D H niet; *en laet comen*: A K in en laet comen; *buten der duere rechtevoort als si clopt den inganc verbiedt*: K buyssen der doeren leist als sy clopt ind den ynganc verbydet; *si clopt*: D hi clopt.
 21. *den beghinne*: A D H in den beghinne; *te seere*: C ontbreekt; *veroudt es*: B vercout; *gheworden es*: F worden es H es ontbreekt.

22. Want eersten so comet inder herten een simpels ghepeyns, daer na een sterke verbeeldinghe, ende dan een ghenuechte ende een quade beroeringhe ende consent.
23. Ende aldus so comt die boese viant allenxken altemale in, als men inden beghinne niet en wederstaet.
24. Ende hoe een mensche langher vertraecht te wederstane, hoe hi hem selven tragher ende crancker wort, ende die viant teghen hem sterker wort.
25. Somighe menschen int beghin hare bekeeringhen liden swaerste becoringhen, somighe int eynde.
26. Ende somighe al haer leven lanc hebbent herde quaet.
27. Ende sulc andere worden zeere luttel becoort, na dat God door syn wysheit ende door syn gherechticheit met hem ordineert ende schict, die der menschen verdiensten ende staet oversiet, ende ordineert alle dinc na dattet sinen uutvercorenen ter salicheit dient.
28. Hier omme, als wi becoort worden, so en sullen wi niet meshopen, mer des te meer onsen heere bidden, dat hi ons in allen lidene te helpen wil comen, die als Sint Pauwels seit ons die becoringhe also sal scicken, dat wise sullen liden moghen.
29. Laet ons dan onse herten veromoedighen onder die moghentheit Gods in allen dat ons te lidene comt, want hi sal die omoedighe van gheeste behouden ende verheffen.
30. In becoringhen ende in lidene wort een mensche geproeft, hoe vele dat hi ghevordert heeft, ende daer in es dat meeste verdienen ghelegghen ende daer in wort die duecht best openbaer.

-
22. *comet*: A comen; *een simpels ghepeyns daer na*: H dan; *ghepeyns*: B ghedacht; *daer na*: A C ende daer na; *beroeringhe*: A B C D becoeringhe.
 23. *allenxken*: A C ontbreekt; *comt... in*: D in ontbreekt; *en wederstaet*: A B C G weder en staet H en ontbreekt.
 24. *Ende hoe*: D Ende so; *hem selven*: A B C D G H in hem selven; *tragher ende*: A B C D G H ontbreekt; *ende die viant teghen hem sterker wort*: G ontbreekt; *viant*: D ontbreekt (sic); *teghen hem sterker wort*: F wort ontbreekt H starcker teghen hem.
 25. *Sommighe no. 1*: D Eenighe; *int beghin hare bekeeringhen liden*: H liden int beghin haerre bekeringhe; *bekeeringhen*: D becueringhen; *swaerste*: A die swaerste B swaer; *becoringhen*: D ter becueringhen; *somighe no. 2*: A B C G som D eenighe.
 26. *Ende*: A ontbreekt; *somighe*: A B C G som; *herde*: D zeer.
 27. *zeere*: A B C D G H herde; *door syn wysheit*: D door ontbreekt, H „door” boventusschen den tekst; *schict*: D stiert alle dinc; *sinen uutvercorenen*: B C H sinen uutvercoren; *ter salicheit*: D ontbreekt.
 28. *meshopen*: D wanhopen; *des te meer*: D des ontbreekt; *lidene*: C tiden; *te helpen wil comen*: A te hulpen comen wil H wil te hulpen comen; *seit*: H seit dat God; *sal scicken*: A C G scicken sal.
 29. *veromoedighen*: D verotmoedighen ende; *moghentheit*: H moghende hant; *Gods*: D Gods gheven; *behouden*: C ghehouden; *verheffen*: F verlossen.
 30. *in becoringhen ende in liden*: H in liden ende becoeringhe; *es dat meeste verdienen ghelegghen ende daer in wort die duecht best openbaer*: B waert die duecht best openbaer ende daer in ist meest verdienen ghelegghen; *es dat meeste*: H es ontbreekt; *daer in wort*: D ontbreekt; *openbaer*: D F gheopenbaert.

31. Ende ten es niet groot te weghene oft een mensche vuerich of devoot is, als hi sonder swaerheit ende liden is, mer kan hi in lidene wel verduldich syn, so machmen hopen dat hi in duechden sal toenemen.
32. Somighe menschen syn, die voer grote becoringhe worden bescermt ende in cleynen worden verwonnen, op datsi so veromoedicht worden ende in groten becoringhen van hem zelven niet en betrouwen noch houden, soe si inden cleynen hem soe cranc bevinden.

VAN DAT MEN BECORINGHE WEDERSTAEN SAL. — XIV CAPITEL

1. Altoos sich in di selven aen ende der ander liede werken en wille niet oerdelen.
2. In ander liede te ordelen arbeitd men te vergheefs, ende die mensche wort dicke bedroghen ende doet lichtelyc zonde, mer in dien dat hi hem zelven ordelt ende besiet en arbeitd hi zonder vrucht niet.
3. Also ons die dinghen ter herten syn, daer na gheven wi oordeel van hem, want overmits eyghen ende sonderlinghe minne verliesen wi dicwile ghewarich ordel ende vonnesse.
4. Waer God alleene puerlyc die meyninghe ende sake onser begherten, wi en souden ons soe lichtelike niet storen, als men ons in onsen sinnen ende in onsen ghevoelene wederstonde.

-
31. *Ende no. 1:* F ontbreekt; *of devoot is:* A B C D H ende devoot is; *in duechden sal toenemen:* A duechden toen sal.
32. *Somighe:* D Eenighe; *syn die:* H die syn; *voer grote becoringhe:* D van groter temptacien; *worden verwonnen:* H worden sy verwonnen; *veromoedicht:* D otmoedich; *van hem zelven:* D van ontbreekt; *betrouwen:* C betrouwet; *houden:* A B D H en houden C en houde; *soe si:* A als si; *in den cleynen hem:* D hem in den cleenen; *hem soe cranc:* F soe cranc hem H soe ontbreekt.

CAPUT XIV.

- Titel. *Van dat men becoringhe wederstaen sal:* A Van den onrecht niet te oordelen en es B D Van dat men tonrecht niet ordelen en sal C Van dien dat men nyemant onoerdelyc ende tonrecht oerdelen sel F Van dat men neymant oneerlyc ende tonrechte ordelen sal G Van dat men niemant oerdelen sel H Van dat men tonrecht niet oerdelen sel.
1. *in di selven:* A B C D G H in ontbreekt.
 2. *dicke:* F dicwils; *in dien:* D dien ontbreekt; *hem zelven:* G in hem selven; *en arbeitd:* B so en arbeit; *zonder vrucht niet:* A C niet sonder vruchten D sonder vrucht niet H niet te vergheefs noch sonder vrucht.
 3. *Also:* D Also als; *ter herten syn:* D H ter herten gaen; *gheven wi oordeel:* H oerdelen wi; *ende vonnesse:* H ontbreekt.
 4. *begherten:* H begheerten waer; *soe lichtelike niet storen als men ons in onsen sinnen:* A in onsinne (sic); *ghevoelene:* F H goetduncken.

5. Mer dicwile scuult in ons wat van binnen, of ons coemt ooc wat van buten toe dat ons trect.
6. Het syn vele menschen, die hem zelven soeken inden dinghen die si doen, ende en wetens niet.
7. Si schinen ooc in eenen goeden wille te stane, also langhe als die dinghen geschien ende worden ghedaen na haren wille ende na haren ghevoelene.
8. Mer gheschien si anders dan si willen, so worden si beroert ende bedrueven hen.
9. Overmits onghelycheit ende menigherhantheit van zinne comt dicwile twist onder die vriende ende onder die borghers, onder die religioes ende onder die devoten.
10. Ende ghewoente es swaer te latene, ende nyement es die syns selfs sins gherne uitgaet.
11. Eest datstu meer staes op dine redene ende op dine cloecheit dan op der duecht der ghelatenheit die in Cristo Ihesu gheweest heeft, so selstu seldom ende spade een verlicht mensche worden, want God wille dat wi ons onder hem gheheelyc laten ende ons selfs sin ende redene overmits bernende liefde overliden.

VAN WERKEN DIE UUT MINNEN GHESCIEN. — XV CAPITEL.

1. Om gheen dinc dat inder werelt es noch om gheens menschen liefde wille en salmen quaet doen, mer eest dats yemant behoevich es, so mach men om syns arbeids wille tot eenen tide dat goede werc laten oft veranderen in een beter.

-
5. *van binnen*: B wi van binnen (sic); *of ons*: H ons ontbreekt; *coemt ooc*: C oec comet; *trect*: B D wect.
 6. *soeken*: D steken; *in den dinghen*: D in vele dinghen; *wetens*: C weten. In H is de *s* boven tusschen den tekst geschreven.
 7. *Si schinen*: A si ontbreekt H sy scuwen; *langhe*: D ontbreekt; *die dinghen*: H die ontbreekt.
 8. *beroert*: A C ghestoort B D G gheroert H gheraecht.
 9. *van zinne*: A H van sinnen ende van ghevoelen B D van sinne ende van ghevoelen C van synne ende ghevoelen; *comt*: B D zo comt; *onder die borghers*: F onder die ontbreekt; *onder die devoten*: F H onder die ontbreekt.
 10. *Ende ghewoente es*: A C H Oude ghewoenten syn B D G Oude ghewoente es; *swaer*: A C quaet ende swaer; *te latene*: D om laten; *nyement es*: A B C D G H nyemant en is.
 11. *meer*: C weer; *op dine cloecheit*: F op dine ontbreekt; *der duecht*: D duechden; *selden ende spade*: D spade ende seldom H verlanc; *onder hem gheheelyc laten*: C onder hem ghelyck laten D gheheelic onder hem laten H onder hem laten ghelelic; *sin ende redene*: H sin ende goetduncken; *liefde*: C F minne; *overliden*: F overgheven.

CAPUT XV.

Titel. *Van werken*: A B C D G Van den werken; *ghescien*: C ghedaen worden F ghedaen syn.

1. *dats yemant*: A D H dat yemant C dats te doen is ende yemant; *behevich es*: D behoeft; *arbeits*: A B C D G H oerbaers.

2. Want alsoe en wort dat goet es niet ghelaten, mer verandert in een beter.
3. Sonder minne en helpt dat werc van buten niet.
4. Mer so wat werke uut minnen gheschiet, al eest ooc cleyne ende onwaert, het wort al vruchtbaer ende goet.
5. Want God aensiet ende meer weeght uut hoe groter minnen yemant yet doet dan dat werc dat hi doet.
6. Wie vele mint die doet vele.
7. Die mensche doet vele, die een dinc wel doet.
8. Ende die doet wel, die der ghemeenten meer dient dan sinen eyghenen wille.
9. Het schynt dicwile minne ende caritate te sine, ende tes meer natuere ende vleeschelycheit, want natuerlike neyghinghe, eyghen wille, hope van loone ende begherte van ghemacke willen dicwile mede gaen.
10. Soe wie ghewarighe minne heeft, die en soect hem selven in gheenen dinghen, mer hi beghert dat alleene Gods eere in allen dinghen gheschien moet.
- 11—12. Niemand en benyt hi ooc, want sonderlinghe ende eyghen blyscap en begheert hi niet, mer in Gode begheert hy salich te sine.
13. Niemand en scryft hi eenich goet toe dan Gode alleene, daer alle goet als uut den oorsprong of comende es, ende in wien dat alle heilighen als in haren inde ghebrukelyc rusten.
14. O, die een voncke hadde ghewarigher minnen, hi zoude zeker ghevoelen, dat al dat inder werelt es niet en es ende vol ydelheits.

-
2. B vs 2 ontbreekt geheel; *en wort*: A H een werc.
 4. *wat werke*: D wat werc dat; *ooc*: D ontbreekt; *het wort*: H nochtan wortet
 5. *meer weeght*: A B C D F H weecht meer; *yet*: D wat.
 6. *doet vele*: A doet vel C D doet wel.
 7. *doet vele*: A die doet veel C doet wel.
 8. *die doet wel*: A die vel (sic); *der ghemeenten meer dient*: A daer ghemeeynten dient meer H meer der ghemeenten; *wille*: H wille dient.
 9. *te sine*: H te ontbreekt; *natuere ende vleeschelycheit*: D naturelic ende vleeschelic; *neyghinghe*: A C neyghinghe eighen ghemac ende eighen soekelicheit; *willen*: C wil; *dicwile*: B D H dicke.
 10. *en soect*: A en ontbreekt; *hem selven*: H hem selven niet; *dat alleene Gods eere in allen dinghen*: A dat allen dinghen B alleene ontbreekt D alleene dat in allen dinghen Gods heere H dat alleen dat Gods in allen dinghen (sic).
 11. *ooc*: H ontbreekt; *want sonderlinghe*: H noch sonderlinghe; *ende eyghen*: C H ende ontbreekt; *begeert*: C H gheert.
 13. *eenich goet toe*: A toe ontbreekt H enighe eer toe of goet; *dat alle*: F dat ontbreekt H alle ontbreekt.
 14. *hi zoude*: D so zoudi; *ende vol ydelheits*: D dan vul hidelheden H dan ydelheit.

VAN DAT MEN MINLYC VERDRAGHEN SAL VREEMDE GHEBREKE. XVI CAPITEL.

1. Dye dinghen die een mensche in hem selven oft in andren menschen niet ghebeteren en kan, die zal hi vriendelike draghen ter tyt toe dattet God anders ordineert.
2. Dencket dattet machschien also best es om di daer in te provene ende dyn verduldicheit, sonder welke alle onse verdienten syn van cleynre waerde.
3. Du selles nochtan om sulke letsel ende hinder bidden, dat di God te hulpen wille comen, datstu di goetlyc liden moghes.
4. Als yement van di eens oft tweewerf vermaent es ende hi daer af niet en houdt, en wille met hem niet twisten, mer bevelet Gode gheheel, dat syn wille ende syn eere in allen sinen knechten gheschie, die vanden quade wel kan wat goets maken.
5. Pyndi verduldich te sine in te verdraghene andren menschen ghebreke ende crancheiden, hoe danich datsi ooc syn, want du hebste ooc wel in di daermen di in draghen moet.
6. Ofstu di selven niet maken en moghes als du willes, hoe moghes du dan andere menschen hebben na dinen wille?
7. Wi hebben gherne dat andre menschen volcomen waren, ende nochtan en beteren wi onse eyghen ghebreke niet.
8. Wi willen, dat andre menschen strenghelyc ghecastiet ghecorrigeert worden.

CAPUT XVI.

Titel. *Van dat men minlyc verdraghen sal vreemde ghebreke:* A B D G H Van een minlyc verdraghen vreemder ghebreke C Van dat men vreemde ghebreke mynlic verdraghen sel.

1. *andren menschen:* A C eenen anderen mensche D menschen ontbreekt; *ghebeteren:* D beteren; *vriendelike:* A B C D H verduldelyc; *draghen:* H verdraghen; *ter tyt:* B tot dier tyt; *dattet God:* F dat God.
2. *ende dyn verduldicheit:* C dyn verduldicheit ende (sic)); *alle:* A H ontbreekt; *syn van cleynre waerde:* D van cleender werden syn.
3. *letsel:* D belet; *dat di God:* D ende dat di God; *wille comen:* A C comen wil D comen; *di goetlyc liden moghes:* H dat goetliken moghes liden; *goetlyc:* B godlic.
4. *tweewerf:* F twees; *af niet:* G H niet of; *en wille:* D so en wilt; *met hem:* A met hem daerom C daerom mit hem; *bevelet:* A D G H beveeltet; *syn eere:* D F syn ontbreekt; *wel kan wat goets:* A B C G can wel wat goets D wel can dat goede H wel wat goets can.
5. *in te verdraghene:* C ende te verdraghen; *crancheiden:* A C H crancheit; *ooc syn:* B syn oec D doch syn; *du hebste:* A du ontbreekt; *ooc wel:* A B H oec veel D ooc ontbreekt; *in di:* F ontbreekt; *draghen moet:* D verdraghen moet.
6. *hebben:* B D willen hebben.
7. *waren:* H syn.
8. *strenghelyc:* C sterckelick; *ghecastiet ghecorrigeert worden:* A B C D ghecorrigeert worden, ende wi willen node ghecorrigeert syn F ghecastydt werden, maar selve en willen wy niet ghecorrigeert syn G ghecastyt worden, ende wi willen node ghecorrigeert syn H leven ende corrigeert worden.

9. Tes ons leet, dat men andren lieden te rumen orlof gheeft, ende wi en willen ons selven niet gheweighert hebben.
10. Wi willen wel, dat ander liede met statuten benauwet worden, op dat wi ummer vri ghenoech bliven ende onbenauwet.
11. Ende aldus wortet kenlyc ende openbaar, dat wi onse evenmenschen niet en weghe noch en achten als ons selven.
12. Waren alle menschen volmaect, wat hadden wi dan van andren menschen om Gods wille te lidene.
13. Mer nu heeftet God aldus ghevoecht, om dat wi deen des anders last sellen leeren draghen; want nyemant en es zonder ghebrec, nyemant sonder last, nyemant es hem selven ghenoech, nyemant is hem selven wys ghenoech, mer wi moeten deen den andren verdraghen; wi moeten ons onderlinghe troosten, onderlinghe helpen, onderlinghe leeren ende vermanen.
14. Hoe goet dat een yghelyc is, wort men gheware, als men in lidene of in teghenheit es.
15. Ende die ocsunen oft oersaken der teghenheit en maken den mensche niet cranc, mer si openbaren hoe danich hi es.

VAN EENEN CLOESTERLIKEN LEVENE. — XVII CAPITEL.

1. Du moets di in vele dinghen leeren breken, willes du met andren menschen vrede ende eendrachticheit houden.

-
9. *lieden*: C F menschen.
 10. *onbenauwet*: D onbenauwt bliven.
 12. *van andren menschen om Gods wille te lidene*: D van anderen menschen te lidene om Gods wille H te liden van anderen menschen om Gods willen.
 13. *heeftet*: F hevet; *sellē leeren draghen*: D sullen helpen draghen H draghen sellen; *nyemant sonder last*: A ontbreekt; *es hem selven ghenoech*: D H ontbreekt (zie voor D volgende variant) A B C niemant en is hem selven ghenoech; *nyemant is hem selven wys ghenoech*: A B C D G niemant en is hem selven wys ghenoech (in D staat „wys” in margine) H neyment en is syn selven wys ghenoech; *deen den andren*: D malcandere.
 14. *goet*: H groet; *wort men*: D worden wi; *gheware*: B veel ontwaer C G H ontwaer; *of in teghenheit* : A C is of in teghenheit D of in beieghentheit es F ende in teghenheit es.
 15. *die ocsunen oft oersaken*: A oec die ocsunē of oersake D ocsunen oft ontbreekt H dit ocsoen of oersaeck; *teghenheit*: D beieghentheit; *den mensche*: D eenen mensche; *hoe danich hi es*: A F hoedanich dat hi is B hoedanich si syn of hi is.

CAPUT XVII.

Titel. *cloesterliken*: B cloester.

1. *vrede ende eendrachticheit*: A H vrede hebben ende eendrachticheit B vrede ende eendrachtich (sic) D eendrachticheit ende vrede.

2. Ten es gheen cleyn dinc in cloosteren of in vergaderinghen te wonenne ende daer in loofflyc te levne ende ter doot toe trouwelyc te volstane.
3. Salich es hi, die daer in wel gheleeft heeft, ende syn leven ten salighen eynde ghebracht heeft.
4. Willestu wel staen ende in duechden voort gaen, so houde di als een ellendich pelgrym op der aerden.
5. Du moets sot worden om Cristus wille, wilstu een goet gheestelyc mensche worden.
6. Dat habyt ende die crune bringhen weenich toe, mer veranderinghe ende beteringhe der quader seden ende een gheheel sterven der passien maken een ghewarich religioes.
7. So wie anders yet soeket dan God alleene ende synre zielen salicheit, die en sal niet vinden dan liden ende droefheit.
8. Hi en mach ooc niet langhe in vreden syn, die hem niet en pynt die minste te zine ende alle menschen onderdanich.
9. Du biste ghecomen om te dienene, niet om te regierene.
10. Om te lidene ende te arbeiden weet datstu gheroepen biste, niet om te clappene ende om ledich te sine.
11. Mer inden cloostere worden die menschen gheproeft ghelike den goude inden fornayse.
12. Hier en mach nyemant staen noch bliven, ten si dat hi hem uut alre herten veromoedighen wille.

-
2. *Ten es gheen:* G Tis een; *of in vergaderinghen te wonenne:* C te wonen of yn vergaderinghe; *ende daer in loofflyc te levne:* G mer daer loeflic in te leven; *daer in:* C D in ontbreekt; *ter doot:* D G totter doot.
 3. *daer in wel:* A G daer wel in B in ontbreekt; *syn leven ten salighen eynde ghebracht heeft:* F syn ynde volbracht; *ten salighen eynde:* A H tot enen salighen eynde.
 4. *wel staen:* G volstaen; *ellendich:* H arm ellendich.
 6. *ende die crune bringhen:* D brengt; *ende beteringhe:* D ontbreekt A B C ende verbeteringhe; *een gheheel:* D een ontbreekt; *ghewarich:* C gheheel.
 7. *soeket:* A soect in vergaderinghe; *alleene:* D ontbreekt; *synre zielen:* F synder.
 8. *in vreden syn:* A in vreden wesen B in vreden syn ende (sic); *die minste te zine:* H een die minste te wesen; *onderdanich:* A onderdanich te syn.
 9. *ghecomen:* D comen; *niet:* D ende niet.
 10. *te clappene:* A B C G te ontbreekt; *om ledich te sine:* C om ledich te syn hier D H om ontbreekt.
 11. *Mer:* A B G Hier dat is C Dat is (vgl. de vorige variant. C wijkt hier alleen af van A B G door de interpunctie). D Hier H Mar hier dat is; *fornayse:* D H viere G oven.
 12. *Hier:* H Hier om; *staen noch:* D staen of H staende; *hi:* H si; *veromoedighen:* A vermoedighen.

VANDEN EXEMPEL DER HEILIGHER VADERE. — XVIII CAPITEL.

1. Aensich die levende exempele der heylyghen vaderen, in welcken die ghewarighe volcomenheit geschenen heeft, ende dan selstu wel sien hoe weenich dat es ende als niet al dat wi nu doen.
2. O wee, wat es onse leven bi haren levne gherekent.
3. Die heilighen Gods ende vrienden hebben den heere ghedient in hongher, in dorste, in bloothheit ende in coude, in vermoytheden ende in arbeide, in wakene, in vastene, in ghebde ende in heylygher aendachte, in persecucien ende in vele lastere ende verwite.
4. Ende hoe vele ende hoe swaer tribulacien hebben die helighe apostelen, mertelaren, confessoren ende die heylyghe maechde gheleden, ende alle die andere die Cristus voetstappen begherden te volghene.
5. Si hebben haer zielen in deser werelt ghehaedt, om dat sise int ewighe leven soudens besitten.
6. O hoe strenghe ende hoe ghelaten leven hebben die heilighe heremiten gheleit, hoe langhe ende hoe swaer becoringhe hebben si gheleden, hoe dicke syn si van den viant ghequelliet, hoe menighe ende hoe vuerighe ghebde hebben si den heere gheoffert, wat strengher abstinencien ende penitencien hebben si ghedaen, wat groter vuericheit ende ernste hebben si ghehadt tot eenen gheesteliken voortganc te doene, wat sterker strydt hebben si bewyst om alle ghebreken uut hem te doene, hoe puere ende hoe rechte meyninghe hebben si altoos te Gode ghehouden.

CAPUT XVIII.

Titel. *Van den exempel: A B den ontbreckt C H Van den exempelen D Exemple F G Van exempelen.*

1. *levende:* B D G levendighe; *gheschenen:* D ghescreven; *dat es:* C dattet is; *al:* D H ontbreckt; *nu.* H ontbreckt.
2. *O wee:* B O weet; *gherekent:* A C G ghelikt B gherekent of ghelikt D H te gheliken.
3. *Die heilighen Gods ende vrienden hebben den heere:* D Als die helighe Gods vrienden die den heere hebben H Die heiligen ende die vrienden Gods hebben den heer; *vrienden:* A die vrienden; *bloothheit:* D G naectheit; *ende in coude:* B F ende ontbreckt H in coude ende hette; *vermoytheden:* A ende in vermoetheit B F G H vermoetheit; *ende in arbeide:* F ende ontbreckt; *in wakene in vastene:* A ende in waken ende in vasten B C D G in waken ende in vasten F in vastene in wakene H in waken ende vasten; *ende in heylygher aendachte:* F in heileghen ghepeysen.
4. *Ende hoe vele:* A B C D G H O hoe vele; *hoe swaer:* C hoe ontbreckt; *tribulacien:* D pine; *confessoren ende die heylyghe maechde gheleden ende alle die andere die Cristus voetstappen begherden te volghene:* A ende confessoren.
6. *hoe ghelaten leven:* D F hoe ontbreckt H ghelaten (sic); *dicke:* F dicwils; *syn...* *ghequelliet:* D hebben..... ghequelt gheweest; *viant:* H vianden; *hoe menighe:* H menichwarven; *hoe vuerighe:* D hoe ontbreckt; *den heere gheoffert:* H ghedaen ende den heer opgheoffert; *strenghe:* B stercker; *ernste:* D H neersticheit F nerste; *hebben si ghehadt:* D hebben si ontbreckt; *om alle ghebreken uut hem te doene:* B omdat si alle ghebreken uut hem soude doen D hem ontbreckt; *ende hoe rechte:* H ontbreckt A C D F hoe ontbreckt.

7. Des daghes waren si in arbeide ende des nachts in ynnighen ghebeden, ende ooc als si van buten inden arbeit waren, so en lieten si niet nochtan dat inwindich ghebedt varen.
8. Alle den tyt brochten si orberlyc toe.
9. Alle die tyt docht hem cort wesen tot hem te Gode te keerene, ende overmits den groten smaec ende soeticheit, die si in hare contemplatien ghevoelden, verghaten si bi wilen lyflike nootdurft te nemen.
10. Si versaecten ende lieten alle rycheit, alle eere ende waerdicheit, alle vriende ende maghen; si en begherden niet van alle dat inder werelt was.
11. Nauwelyc namen si haer nootdurft, ende dat si den lichame in synre nootdurft dienen zouden, dat was hem een pine ende een verdriet.
12. Si waren arm van eertschen goede, mer herde ryc van gracen ende van duechden.
13. Van buten hadden si ghebrec, mer van binnen waerden si ghespyst met godliken trooste ende solaes.
14. Der werelt waren si vreemde, mer Gode waren si harde nae ende waren syn heymelike vriende.
15. Hem selven hielden si voer niet in deser werelt onwaert, mer voer den oghen Gods waren si dierbaer, uutvercoren ende werdt.
16. Si stonden in omoedicheit, si leefden in ghehoorsamheit, si wandelden in minnen ende in verduuldicheit, ende daer om deden si eenen groten voortganc inden gheest ende creghen grote gratie bi onsen heere.

-
7. *ende des nachts*: D ende ontbreekt; *ynnighen*: A inwendighen; *ooc*: D ontbreekt; *inden arbeit*: D in arbeit; *niet nochtan dat inwindich ghebedt varen*: A B C G H nochtan... niet varen D nochtan van binnen dat innighe ghebet niet varen.
 8. *toe*: D over. In H stond ook over. Dit is echter doorgestreept en vervangen door toe.
 9. *cort*: C G te cort; *wesen*: F syn; *tot... te keerene*: A C G H tot ontbreekt D F om... te keerene; *te Gode*: F H tot Gode; *groten*: B ontbreekt; *in hare contemplatien ghevoelden*: H hadden ende ghevoelden in haerre contemplacien; *verghaten*: A soe vergaten; *bi willen*: F dicwils; *lyflike*: A B C H haer lyflike D haren; *nootdurft*: B nootdurticheit.
 10. *versaecten*: D vertiden; *eere*: C ontbreekt (sic); *ende waerdicheit*: A D alle waerdicheit; *alle vriende*: D alle ontbreekt; *was*: D es.
 11. *dienen*: B dienden (sic); *een pine*: D een ontbreekt; *een verdriet*: B D een ontbreekt.
 12. *herde*: D zeer.
 13. *waerden*: A B C D G H worden.
 14. *waren... vriende*: H waren ontbreekt.
 15. *in deser werelt*: A C G ende deser werelt onwaert B ende dese werlt onwaert D ende dese weerelt adden si onweerd H ende waren onwaert der werelt; *dierbaer uutvercoren ende werdt*: B waert ende duerbaer ende uutvercoren; *ende werdt*: D ende zeer weert H harde duerbaer uutvercoren.
 16. *si leefden*: A ende leden; *si wandelden*: D ontbreekt; *deden*: D so deden; *voortganc*: A voert (sic); *creghen*: D vercreghen.

17. Allen religieusen syn si ten exempel ghegheven, ende si sellen ons billix meer verwecken tot voort te gaen, dan tghetal der lauwer monicken tot te verslappene ende achterwerts te gane.
18. O, wat groter vuericheit heeft gheweest in allen religiosen, doe si haer oerden eerst begonsten.
19. O, wat groter innicheit hebben si ghehadt in haren ghebeden, hoe groten ernst ende minne heeft in hen gheweest ter duecht, ende hoe grote behoetheit ende discipline hebben si ghehouden ende in groter reverencien ende ghehoorsamheit onder haer oerden ende onder hare prelaeten ghestaen.
20. Dat van hem ghebleven es, dat tuycht noch, dat si inder waerheit heylighe manne hebben gheweest, die so ridderlyc hebben ghestreden ende die werelt onder die voete ghetreden.
21. Mer leider, tes nu also dat hi groot gheacht es, die gheen overtreder en es, ende die met verduldicheit kan houden dat selve dat hi ghecreghen heeft.
22. Och, der lauheit ende der onnachtsamheit ons staets.
23. Dat wi so lichtelyc vallen van onser eerster vuericheit; ende mi verdriet te levne overmits der groter slapheit ende laeuheit die nu es.
24. Ay, of God vergave, dat doch in di die vuerighe voertganc niet en sliepe, die dicwile vele goeder exemple der innigher menschen hebste ghesien.

-
17. *ten exempel ghegheven*: B D tot enen exempel ghegheven G tenen exempele gegeven H ghegeven tot enen exempel; *ende si*: A ende ontbreekt; *billix meer verwecken*: C meer verwecken billix H billix meer verwackeren; *dan tghetal*: A dan ghetal; *monicken*: D religieusen; *achterwerts te gane*: D te ontbreekt.
 18. *vuericheit*: A C vuericheit des gheestes; *heeft*: D eist; *haer oerden*: C die orden.
 19. *hoe groten ernst*: D wat groter neerste; *ernst*: F H neerste; *ter duecht*: D der duecht H totter doecht; *groter reverencien*: D wat groter reverencien.
 20. *dat tuycht*: D H dat ontbreekt; *noch*: A ontbreekt; *si*: D ontbreekt; *inder waerheit*: H ontbreekt D in den waerheit dat; *heylighe manne*: A B C heilige ende volmaecte manne H heilige volmaecte mannen; *hebben gheweest*: A gheweest hebben H waren ende hebben gheweest; *so*: C ontbreekt; *ridderlyc*: D vromelic; *die werelt*: H die ontbreekt; *die voete*: F die ontbreekt.
 21. *leider*: D F lachen; *gheacht*: A ontbreekt; *ende die*: A ende ontbreekt; *ghecreghen*: A B C D G H vercreghen.
 22. *onnachtsamheit*: H traetheit ende onachtsaemheit.
 24. *God vergave*: F verleende God; *doch... sliepe*: H God... slappede; *dicwille*: D dickent; *innigher*: D devoten; *hebste*: D hebben.

VAN EENS GOETS RELIGIOES OEFENINGHEN. — XIX CAPITEL.

1. Eens goets religioes menschen leven sal met allen duechden ghechiert wesen, op dat hi soe van binnen si als hi voerden menschen schynt van buten.
2. Ende billix sal hi meer syn van binnen dan hi schynt van buten, want God es onse besienre, dien wi herde zeere eerwaerdelyc sellen vreessen, ooc so waerd dat wi syn, ende als inghele wandelen reyn voer syn anschyn.
3. Alle daghe sullen wi vernuwen onse goede opset, ende ons selven tot vuericheit verwecken, recht oft wi heden eerst ghecomen waren om ons te beteren ende te bekeeren, ende sullen spreken tot onsen heere :
4. „O heere God, wilt mi te helpen comen in minen goeden opset ende in dinen heiligen dienst, ende ghef mi heden volcomelyc te beghinnen, want ten es niet dat ic tot hier toe hebbe ghedaen”.
5. Na dat wi begripen ende opsetten te doene, daer na es die loop ons voort ganx, ende hi behoefte zeere ernstich te sine, die in een goet leven wille voertgaen.
6. Oft die mensche dicwile ghebrecht ende valt, die een goet opset maect in Gode, wat sal dan die doen die selden oft slappelyc een opset maect.
7. Het gheschiet in menigher wys, dat wi van onsen opsette vallen, ende selden gheschietet sonder scade dat wi onse oefeninghe achter laten.
8. Der goeder menschen opset staet meer op Gods gracie dan op haer eyghen wysheit, ende in hem setten si alle tyt haer betrouwen, so wat dat si aenvaerden te doene.

CAPUT XIX

Titel. oefeninghen: D ouffeninghe.

1. *allen*: H ontbreekt; *duechden*: A C ontbreekt; *ghechiert*: D verchiert; *wesen*: F syn H worden; *voerden*: F voer ontbreekt.
2. *syn van binnen*: H van binnen syn; *schynt van buten*: B van buten schynt; *want*: A ende want C ende; *besienre*: D oversienre H bescouwer; *herde zeere eerwaerdelyc*: A C seer waerdelyc H zeere ontbreekt; *waerd dat*: H dat ontbreekt; *wandelen reyn*: A reyn vanderden D wandelen suver.
3. *oft wi*: A wi ontbreekt; *ghecomen*: F comen; *ende sullen spreken*: C ontbreekt.
4. *God*: D ontbreekt; *minen*: B minnen (sic); *dat*: A al dat; *hebbe ghedaen*: H ghedaen hebbe.
5. *daer*: C dan; *ernstich*: C D F H neerstich; *in een goet leven wille voertgaen*: A hem selven pinen in een goet leven voert te gaen C hem wil pynen yn een goet leven voert te gaen; *wille voertgaen*: B D F G H voertgaen wil.
6. *een goet opset maect*: A in een goet leven is ende een goet opset maect C yn een goet leven is ende goet opset maect; *in Gode*: A B C D met Gode H in ontbreekt; *wat sal dan die doen*: D wat sal dan hi doen; *een opset maect*: A B een goet opset maect H een opset maket mit Gode.
7. *gheschietet*: F gheschiet; *onse oefeninghe*: G van onse oefeninge.
8. *alle tyt*: D tot alder tyt F altoes H al; *wat dat*: D F H dat ontbreekt; *aenvaerden*: C aenvaten D anemen.

9. Want die mensche maect dat opset, ende God heeft dat te stuerene, ende des menschen wech en es in hem selven niet.
10. Ist dat wi om een goedertieren zake of om orbaer wille onser broederen bi wilen laten onse oefeninghe varen, dat moghen wi namaels lichtelyc verhalen.
11. Mer ist dat wise laten overmits versumenisse oft van verdriete, dat es seer te straffene ende sal ons scadelyc syn.
12. Laet ons pinen al dat wi moghen, wi sellen nochtan in vele dinghen lichtelyc ontbliven ende ghebreken.
13. Men sal nochtan altoos wat sekens opsetten te doene, ende dat alre meest dat ons best mach vorderen.
14. Ende dat in ons es buten ende binnen, dat sullen wi nauwe merken ende pinen te ordineren, want daer in es groot profyt gheleggen.
15. Ist datstu di alle tyt niet versamenen en moghes, du sulles nochtan dat somwile doen, ende te minsten eens daghes, dat es des morghens ende des avonts.
16. Des morghens maect dyn opset ende des avonts houde capitel, overlegghende hoe du des daghes gheweest hebste, in woorden in werken ende in ghepeynsen, want hier in hebste di licht dicwile ontgaen teghen Gode ende teghen dinen evenmensche.
17. Bereyde dy als een man teghen des viants boesheit te vechtene, wedersta ende breidele die gulsicheit, ende du selles lichtelyc verwinnen alle des vleeschs gheneychtheit.

-
9. *heeft dat te stuerene*: D heeft dat bestieren H geeft dat stueren; *in hem selven*: H in ontbreekt.
 10. *goedertieren*: D goede; *orbaer wille onser broederen*: A wille ontbreekt G ons broederen oerbaer H onser broederen ontbreekt; *bi wilen*: F somtyts; *laten onse oefeninghe varen*: D G onse oefeninghe laten varen; *verhalen*: H betalen.
 11. *dat wise laten overmits versumenisse oft*: H ontbreekt; *straffene*: A B C H laken D lachten; *sal ons scadelyc syn*: A B C D dat sal ons scadelyc syn H of overmits versumenisse so selt ons scadelick syn.
 12. *wi sellen nochtan in vele dinghen lichtelyc ontbliven ende ghebreken*: H lichtelick ontbliven ende ghebreken wi; *ontbliven ende*: A ontbreekt.
 13. *Men sal*: A Men en sal; *altoos*: H ontbreekt; *ende*: D ontbreekt; *dat ons best mach vorderen*: H ontbreekt; *best*: C alre best; *vorderen*: D prophiteren.
 14. *Ende dat*: H Ende ontbreekt (vgl. vs. 13); *es buten ende binnen*: F buten ende binnen es; *pinen te*: F te pinen; *daer in es groot profyt*: H daer is groot profyt in.
 15. *di alle tyt*: D tallen tide dy F dy altoes; *nochtan dat*: A C dat nochtan; *daghes*: A G H des daghes; *dat es*: D ende dat; *des morghens ende des avonts*: D F des morghens ofte des avonts H des avonts ende des morgens.
 16. *gheweest hebste*: D hebt gheweest; *in ghepeynsen*: B in ghedachten D in ontbreekt; *licht*: H lichtelyck ende; *dicwile*: C ontbreekt D dickent; *teghen Gode*: C D tegen Gode; *ende teghen*: D ende tegen H ende ontbreekt.
 17. *des viants boesheit*: A B C des duvels boosheit D des viants becueringhen H den duvel; *te vechtene*: H te striden; *wedersta ende breidele die gulsicheit ende du selles lichtelyc verwinnen alle des vleeschs gheneychtheit*: H ende dyn quade gneychtheit; *des vleeschs gheneychtheit*: D gheneychtheit des vleeschs.

18. En wese nummer altemale ledich, mer lese oft scrive of peynse wat goets, oft doet wat goets voer den ghemeynen orbaer.
19. Die oefeninghe die den lichaem toe behoren, die salmen met bescheidenheit doen, ende die en syn allen menschen niet ghelyc te doene.
20. Die dinghen die men ghemeenlyc niet en doet, die en syn van buten niet te tonene, mer int heymelike machmen se sekerlycste doen.
21. Du sulles daer toe sien datstu tot ghemeynen arbeit niet traghe en syste ende tot dyns sels vlitich.
22. Mer alstu trouwelyc ende gheheelyc ghedaen hebste, daer du toe ghehouden wares ende dat di bevolen was, loopt di dan enighe tyt over, soe moghestu di tot di selven keeren nae dat dyn devoci eyschet.
23. Alle menschen en moghen niet een oefeninghe hebben, mer den eenen dient dit bat dan den andren.
24. Ooc na behoerlycheit des tyts soe becomen alrehande oefeninghe best, want somighe oefeninghe smaken best op hoechtiden ende somighe op ander werke daghe.
25. Wi behoeven ander oefeninghe te hebbene inder tyt der becoringhen ende andre inder tyt des rustes ende des vreedes.
26. Ander dinghen lust ons te denckene als wi droevich syn, ende andre als wi in den heere blide syn.

-
18. *En wese*: C G Ende wese F En syt; *nummer*: A D F G H nymmermeer B emmer niet; *altemale*: D ontbreekt; *of peynse*: A C D of bede of peynse B H of bede of dencke; *of doet wat goets*: C ontbreekt; *voer*: D om; *ghemeynen*: A ghenen (sic).
 19. *toe behoren*: A B C G H toehooren; *bescheidenheit*: D discrecien.
 20. *ghemeenlyc niet en doet die en syn van buten niet te tonene, met int heymelike machmen se sekerlycste doen*: H voer den ghemenen oerbaer doet, machmen sekerlycste doen; *heymelike*: D heymelicste; *sekerlycste*: D secretelicx.
 21. *tot ghemeynen*: A D H totten ghemenen; *syste*: A beste D valt; *dyns sels*: D dat dine.
 22. *alstu trouwelyc*: D alstuut ghetrouwelic; *daer*: A daertoe; *ende dat*: H dat ontbreekt; *loopt di dan enighe tyt over*: D comt hu dan yet over; *di dan*: A di dyn (sic) B dit dan (sic); *mogbestu*: G H moghes.
 23. *dit bat dan den andren*: A biest ende den andren dat (sic) B G H dit bet den andren dat C dit bet ende den andren dat D bet dit den anderen dat.
 24. *Ooc na behoerlycheit*: H hierop volgen vs. 5 tot vs. 20 van caput XX, te beginnen met „menschen gheselschap te scuwen” en eindigend met „sonder becoringhe niet en syn mar dat si dicke”. Daarna volgt het einde van cap. XIX, aansluitend als volgt: „mar dat sy dicke” „des tyts so becomen mit alrehande oefeninghe”.
alrehande oefeninghe best: H mit alrehande oefeninghe; *want somighe oefeninghe smaken best op hoechtiden ende somighe*: A op hoge tide smaken sommige bet dan C op hoechtiden smaken sommige oeffeninghe bet dan; *ende sommige*: D eenighe; *op ander*: H ander op.
 25. *te hebbene*: D ontbreekt; *des rustes ende*: D ontbreekt; *des vreedes*: H des ontbreekt.
 26. *droevich*: D drouve; *ende*: H ontbreekt; *blide syn*: B verblidende syn H verbliden.

27. Als principael feesten naken, so syn die goede oefeninghen te vernuwene, ende der heilighen hulpe ende ghebet ernsteliker te begheren.
28. Vander eender feesten ter ander sullen wi opsetten ende dencken, alsof wi dan uut deser werelt varen soudén, ende comen toter ewigher feesten.
29. Ende daer om in devoten tiden sullen wi ons ernsteliker ende devoteliker ons hebben, ende nauwer houden allet daer wi toe ghehouden syn, recht of wi in corter stonden onse loon van Gode ontfanghen soudén.
30. Ende ghebuertet dattet vertoghen wort, so sullen wyt daer voer houden, dat wi noch niet werdich en syn so grote glorie te ontfane, die op haer tyt in ons verstoent sal worden, ende wi sullen ons pinen tot onsen doot te bereidene.
31. Salich is die knecht, seit Cristus, wien syn heere als hi comt vint wakende.
32. Ic segghe u voer waer, dat hien over al syn goet setten sal.

VAN MINNEN TOT EENICHEIT ENDE SWIGHEN. — XX CAPITEL.

1. Soeke een bequame tyt tot di in te keerene, ende vanden gracen ende weldaden Gods wille dicwile dencken.
2. Laet varen curiose dinghen.

27. *syn.... oefeninghen*: D es.... ouffeninghen; *heilighen*: A G ontbreekt; *hulpe ende*: B ontbreekt; *ghebet*: D tghebet; *ernsteliker*: B aernstelic C D H neerstelick F nersteliker.
28. *ter ander*: A B C D H totter ander; *dan uut*: H van; *comen*: H comen soudén.
29. *devoten tiden*: D devocien; *ons ernsteliker ende devoteliker*: A ons aernsteliken bereiden ende devoteliken B ons aernsteliker bereiden ende devotelicker C ons naersteliken bereden ende devoteliker D neerstelic bereiden ende devotelic F ons nersteliker ende devoteliker H ons naersteliker bereyden ende devoteliken: *ons hebben*: F G ons ontbreekt; *nauwer*: D nauwe; *allet daer wi toe*: H als wi daer toe; *allet*: A in allen B tot alle D tgheent; *ghehouden*: D verbonden; *recht*: A C ontbreekt; *corter stonden*: H cort tyt; *onse loon van Gode*: A van Goede onsen loen; *ontfanghen soudén*: G soudén ontfangen.
30. *ghebuertet*: D vallet also F eest dattet; *vertoghen*: D verlinghet F noch vertoghen; *noch niet werdich*: A noch niet wel bereit en syn ende dat wi niet waerdich B daer noch niet wel bereit en syn ende dat wi noch niet waerdich C D G noch niet wel bereit en syn ende dat wi noch niet waerdich H noch niet wel bereyt en syn ende dat wi niet noch waerdich en syn (noch no. 2 boven tusschen den tekst; *op haer tyt*: D F in haer tyt; *in ons verstoent*: C in ons ontbreekt D up onsvertoocht; *sal worden ende wi*: A ontbreekt (sic).
31. *seit*: A B C G H sprecht.
32. *u*: D ontbreekt; *hi en*: F hi dien; *setten sal*: A B C G H sal setten.

CAPUT XX

Titel. *ende*: B ontbreekt; *swighen*: A B C D G H tot swighen.

1. *tot*: F om; *Gods*: H ontbreekt; *wille dicwile dencken*: H veel te overdencken.

3. Ende lese gherne die materien, die meer verwecken ter devocien dan cummer maken oft onnutte verbeeltheit inder herten.
4. Eest datstu di af keers van onnutten spreken ende van ydelen ommegeen ende ooc van niemaren te hoorene, so selstu bequaems tyts ghenoech vinden tot di in te keerene ende te ghevene tot goeden ghepeynsen.
5. Die meeste heylighen hebben der menschen gheselschap ghescuwet waer si mochten, ende hebben gecoren te levne in ofscheidenheit.
6. Het sprac een heyden meester : „Also dicke als ic gheweest hebbe onder die menschen, so ben ic minre dan menschen weder gecomen”.
7. Des selven worden wi dicke wel gheware, als wi langhe gheclapt hebben.
8. Het es lichter al te male te swighene dan inden woorden niet tontgane.
9. Tes lichter binnen huys te sculene dan hem selven connen buten ghenoech bewaren.
10. Soe wie dan meyninghe ende begherte heeft een inghekeert mensche te worden ende tot gheestelycheit te comen, die moet met Jhesus die scaren scuwen.
11. Nyemant en es seker onder die liede, dan die gherne alleene scuult ende of ghescheiden es.
12. Niemand en spreect sonder vreese ende sekerlyc, dan die gherne silenci houdt.
13. Niemand en es seker inder prelatuerschap, dan die gherne cleyne ende onder es.
14. Niement en ghebidt sekerlyc, dan die gherne ghehoorsam es.
15. Niemand en verblydt hem sekerlyc, ten si dat hi in hem ghevoele ghetuych van eenre goeder consciencien.

-
3. *gherne*: A C ontbreekt; *meer*: H di meer; *ter devocien*: A B C D G H tot devocien; *cummer maken*: D becommeren G die commer maken H die di commer maken; *oft onnutte verbeeltheit*: H ende verbeeltheit.
 4. *keers*: C treckeste; *spreken*: D spraken G dingen; *tot di*: D om di H ontbreekt; *te keerene*: C te ontbreekt; *te ghevene*: C dy te geven; *tot goeden*: C uut goeden; *ghepeynsen*: B H ghedachten.
 5. *Die meeste heylighen hebben*: H Die meesten heiligen hebben starckelick. Hierop valt uit het gedeelte, dat in caput XIX is ingeschoven en waarvan hier de varianten volgen. Het begint: „menschen gheselschap te scuwen”; *der menschen*: H der ontbreekt; *ghescuwet*: G scuwet H te scuwen; *gecoren*: A B C D H vercoren; *te levne*: A B C G H Gode te leven D in Gode te leven *ofscheidenheit*: A B C F G H afghescheidenheit D onverscheidenheit.
 6. *sprac*: H seide; *dicke*: F dicwils; *gheweest hebbe onder die menschen*: D onder den mensche ben; *minre*: H een minre; *dan menschen*: A C menschen B D G H mensche F?; *weder gecomen*: D weder comen.
 7. *dicke wel*: A C dicke ontbreekt B wel dicke F dicwils wel H wel ontbreekt; *gheware*: B G ontwaer.
 8. *te swighene*: D te ontbreekt; *inden woorden*: H den ontbreekt.
 9. *ghenoech*: D ontbreekt; *bewaren*: F ghewachten.
 10. *meyninghe ende begherte heeft*: H begheert; *ende begherte*: F oft begherte; *inghekeert*: D inwendich G inkeert.
 11. *seker*: A sekerre.
 12. *dan*: A ontbreekt; *silenci houdt*: A C ghehoersaem is ende silencie houdt.
 13. *seker*: A sekerlic; *inder prelatuerschap*: A C der ontbreekt; *cleyne ende onder es*: D ontbreekt (vgl. vs. 14).
 14. *Niement en ghebidt sekerlyc dan die gherne*: D ontbreekt (vgl. vs. 13); *gherne*: F ontbreekt.
 15. *verblydt hem*: A hem ontbreekt; *ghevoele*: D H ghevoelt; *ghetuych*: A B C H tghetuuch.

16. Der heiligher sekerheit heeft nochtan altoos vol gheweest der vresen Gods, ende dies en hebben si niet te min ghevreesst ende in hem selven omoedich gheweest, om datsi met groten duechden ende met riker gracen beghaeft hebben gheweest.
17. Mer der quader menschen sekerheit neemt haren oerspronc altoos uut hoverden ende uut vermetenheit, ende si neemt haer eynde in bedrieghen ende in verkeetheit.
18. Nummer en belove di sekerheit in desen levende, hoe goet datstu ooc schines te wesene.
19. Die meest gheacht syn vanden menschen syn dicwile meest ghevreesst overmids haer alte groot betrouwen ende sekerheit.
20. Ende hier omme eest den menighen nutter, dat si niet altemale zonder becoringhe en syn, mer datsi dicke aengevochten worden, op dat si niet te zeker en syn ende in hoverde verhaven en worden, ende om datsi hem ooc niet te vrilyc en keeren tot uutwendich solaes te nemen.
21. Och, die nummer verganclike blysepe en sochte ende die hem nummer metter werelt en becommerde, wat goeder conscienci soude hi hebben.
22. Och, die alle ydel commer ende sorghe van hem dede, ende peynsde alleene dat godlyc ende salichlyc ware, ende alle syn hope in Gode sette, wat groter vrede ende ruste soude hi besitten.
23. Niemand es werdich des hemelsche goets, dan die hem met ernste in innich beweghen van herten oefent.
24. Wilstu van binnen beweghet worden, so ganc in dyn heymelyc kamerken, ende slute daer alle vreemtheit uut ende gherummel van deser werelt, gheliker wys dat ghescreven es: „In uwen heymeliken kamerken werdt beweghen ende gheporret”.

-
16. *nochtan*: A C ontbreekt; *vol gheweest*: A C gheweest vol; *niet te min*: A C nochtan niet te min; *riker*: A C groter; *beghaeft*: D begift.
17. *uut vermetenheit*: H uut ontbreekt.
18. *Nummer*: A B C D F H nimmermeer; *goet*: G groot.
19. *syn dicwile*: B H die syn dicwile; *ghevreesst*: D bevreesst; *alte*: A ontbreekt.
20. *eest*: D es; *menighen*: H mensche; *nutter*: D nutte G ontbreekt; *niet altemale sonder becoringhe en syn*: H sonder becoringhe niet en syn mar dat si dicke. Hierna gaat men weer over naar caput XX. Het laatste woord van vs. 5 was „starckelick”, zoodat de tekst aansluit als volgt: Die meeste heiligen hebben starckelick aengevochten gheweest enz.
aengevochten worden: H aengevochten gheweest; *aengevochten*: A aenvoechten; *verhaven en worden*: B C D G en ontbreekt; *hem ooc*: C hem ontbreekt; *te vrilyc*: D te ontbreekt.
21. H vs. 21 ontbreekt geheel; *nummer*: A B C D F G nimmermeer; *en becommerde*: B niet en becommerde; *hebben*: A B C D G houden.
22. *ydel*: H ontbreekt; *peynsde*: B H dacht; *godlyc*: B goed; *ende salichlyc waer*: A B C ende salich waer H waer ende salichlick; *alle*: B alleen; *groter*: A goeder.
23. *es werdich*: A B C D F G H en is waerdich; *ernste*: D F H neerste; *innich beweghen*: A ynnicheit beweghen (sic, in handschrift: ynnicht beweghen) D innicheden; *van herten*: A des herten.
24. *ganc*: F gaet; *daer*: C ontbreekt; *alle vreemtheit uut*: ... *beweghen ende gheporret*: H buten alle onrust der werlt alser ghescreven is: „Wort beweghet in uwer slaepkamer; uut ende gherummel van deser werelt:

25. Du sulles in dyn cellekyn vinden, datstu daer buten verliesen sulles.
26. Alsmen die celle oefent ende houdt so wort si soete, mer eest datmense qualyc bewaert, so maect si een verdriet ende wort onsuede.
27. Ist datstu int beghin dynre bekeeringhen die celle wel oefens ende bewares, so sal si di namaels syn een lieve vriendinne ende een seer bequame solaes.
28. Overmits swighen ende ruste in enicheit neemt die ziele in duechden toe, ende leert verstaen dat inder scriften verborghen es.
29. Daer vint sie die vloede der tranen, waer mede si alle nachte haer mach dwaen ende zuveren, op datsi haren scepper so vele meer te heymelyc werde, so si van allen uutwendighen gheruchte in stilheit ende in heymelycheit leeft.
30. So wie dan hem alre vriende ende maghe ontslaet, dien sal God met sinen heilighen inghelen ghenaken.
31. Tes nutter te sculene in enicheit ende syns selfs ware te nemene, dan syns selfs onnacht-sam te wesene, ende nochtan teekene ende miraculen te doene.
32. Tes eenen gheesteliken mensche loflyc, dat hi zelden uutgae ende scuwe die menschen ende van hem niet ghesien wesen.
33. Wat willestu sien, dat di niet gheorloft en es te hebbene? Die werelt vergaet ende haer begherde.

D ende alle gheruchte deser werelt huut; *gherummel*: A B C G alle gherummel; *van deser*: F van ontbreckt; *dat ghescreven es*: D alst bescreven es; *gheporret*: C beproeft.

25. *Du sulles in dyn cellekyn vinden datstu daer buten*: H In der cellen sulstu dat vinden datstu buten dickwyl; *cellekyn*: B ontbreckt D camerkyn; *verliesen sulles*: D verliesen soudes.
26. *oefent*: A B C D G H wel oefent; *maect si*: D si ontbreckt; *onsuede*: D bitter.
27. *syn*: H wesen; *lieve*: H gheminde; *een seer*: C eer seer H seer ontbreckt.
28. *in duechden toe*: A C H toe in duechden; *inder*: C ander inder (sic); *scriften*: D F scrifturen.
29. *die vloede der tranen*: A die vlooden des levens ende die tranen C die vlooden des levens ende der tranen; *alle nachte haer mach dwaen ende zuveren*: H haer reynighen mach ende wassen op alle nachten; *mach dwaen*: A B C D G dwaen mach F mach wasghen; *so vele meer te heymelyc werde so si van allen uutwendighen gheruchte in stilheit ende in heymelycheit leeft*: H also bequamer ende heymeliker worde als sy vorder gescheyden is van allen waerliken gerucht of rumoer die hem daer of treckt; *meer te heymelic*: A D te heymeliker C te meer heymelic; *uutwendighen gheruchte*: A C dinghen ende uutwendighen gheruchte; *in heymelycheit*: C in ontbreckt.
30. *So wie dan*: H Want den onbekenden van deser werlt die; *dan hem*: D hem dan; *dien sal God met sinen heilighen inghelen ghenaken*: H ende God alleen stadelick anhanget als sinen lieven vrient die sel hi ghenaken met sinen engelen ende heiligen.
31. *Tes nutter te sculene*: H Tis beter verholen te syn; *te doen*: F te ontbreckt.
32. *loflyc*: A H loefliker I seer lovelyc; *die menschen*: H des menschen geselschap; *van hem*: G hem ontbreckt; *niet ghesien wesen*: A B C D F G H niet en wil ghesien wesen I niet ghesien te wesen.
33. *dat di*: I di ontbreckt; *haer begherde*: H I al haer begheerten.

34. Biwilen begheert die sinlycheit, ende trect uitwaert te wanderen ende te spaceren, mer als die tyt gheleden es, wat brenckstu daer of weder dan zwaerheit inder consciencien ende een verbysteringhe in der herten.
35. Een lichtelyc uitgaen maect een droevich weder comen ende een blide tsavonts langhe waken maect een droeve mettenen oft een droeve vroeck op staen.
36. Also eest met alre vleescheliker blyscap; si gaet soetelyc in, mer int eynde maect si bitterheit, bitinghe ende druck.
37. Wat moghes du anderswaer sien datstu hier niet en sies?
38. Sich, hemel ende erde ende alle elementen, want hier af syn alle dinghen ghemaect.
39. Wat moghestu anders sien, dat langhe mach onder die sonne ghedueren?
40. Du wanes licht, datstu di sulles versaden, met dat en mach niet syn.
41. Ofstu alle dat saghes, dat inder werelt es, wat wert dan anders dan een ydel ghesichte?
42. Heffe dyn oghen op tot Gode inden hemel ende bidde voer dine zonden ende voer dyn ontbliven.
43. Laet den ydelen dat ydel es, ende keert di tote dien datti God gheboden heeft.
44. Slute dyn duerken over di, ende roepe tote di Ihesum dinen gheminden.
45. Blive met hem in dyn cellekyn, want nerghent anders en selstu alsoe groten vrede vinden.
46. En haddes du niet uitghegaen noch vander werelt nyemaren ghehoort, du wares vele bat te vreden ghebleven.
47. Mer want di somwile lust wat nuwes te hoorene, so moetstu daer om lyden dat dyn hertken werde ghestoort.

-
34. *Bi wilen*: F somtyts; *treect*: I ontbreect; *brenckstu*: I brinct sy; *een verbysteringhe*: D verwilderinghe H een ontbreect I een verstoeringhe.
 35. *Een lichtelyc*: D Ende lichtelic H Een blide I Een ontbreect; *uitgaen*: C uitganck; *droevich*: D I droeve; *weder comen*: I weder keren; *blide tsavonts langhe waken*: D blide avent ende langhe waken H blide laet avent waken I een blide ontbreect; *droeve mettenen oft een droeve vroeck opstaen*: H drovich vro morghen; *droeve mettenen*: A B droevich metten I droeven nuchten.
 36. *alre*: A ontbreect; *maect si*: D maect so; *bitinghe*: D knaghinge H I ontbreect.
 37. *Wat*: A Want wat; *anders waer*: D anders syns F elderswaer.
 38. *alle elementen*: H alle ontbreect; *ghemaect*: H ontbreect.
 39. *anders*: A B C D G H anderswaer; *mach onder die sonne ghedueren*: A onder die sonne mach dueren F onder die sonne mach ghedueren H mach dueren onder die sonne I mach onder die sonne dueren.
 40. *sulles versaden*: C selve versaden D selven sulles versmaden; *syn*: I sien (sic).
 41. *Ofstu*: D Och ofstu; *es*: H waer; *dan anders dan*: A C G H dan B D I anders dan.
 42. *dyn oghen op*: A B op dyn oghen; *ontbliven*: D achter bliven.
 43. *keert*: A G H keer du; *dien*: B dinen; *datti*: B dat.
 44. *duerken*: D duere; *over di*: A over di toe; *tote di*: H di ontbreect.
 45. *nerghent*: D nieuwers; *anders en selstu*: A C en selstu anders; *alsoe*: G soe; *groten*: D ontbreect.
 46. *noch*: A ende; *du wares*: C dit waerste (sic); *vele bat*: H veel te beter. Na vele is er een blad weg uit B; *somwile*: D H somtyt; *hertken*: C herte.

VAN INNICHEIT ENDE BEWEGHEN DES HERTEN. XXI CAPITEL.

1. Ist datstu een goet voortganc doen wilt in duechden, soe houde di inder vresen Gods, ende en wille niet alte vri wesen, mer bedwinghe dyn sinnen onder die discipline ende en gheeft di niet tot ydelre bliscepe.
2. Gheve di tot compunctien, dat es voerdencke dyn zonden, die doot, die pine des vagheviere ende der hellen, dat gruwelyc ordel Gods ende dies ghelycs, ende du selles vinden innicheit ende devocie.
3. Die compuncie of devocie gheeft veel dinghen te verstanen, die die lichtverdicheit pleecht te verliesene.
4. Tes wonder dat een mensche ummermeer in desen levende mach zeer blide wesen, die syn elleynde ende synre zielen so grote vrees merct ende ontsiet.
5. Om dat wi licht van herten ende onser ghebreken onnachtsam syn, so en ghevoelen wi niet onser sielen smerte ende pine, mer dicwile lachen wi ydelyc, als wi billyc screyen ende weenen souden.
6. Ten es nerghent ghewarighe vriheit noch goede vrolycheit, dan inder vresen Gods met eenre goeder conscientien.
7. Salich es die mensche, die al dat hem hindert ende uytwaert trekt van hem werpen mach, ende vereenighen kan ende houden in heyligher compunctien.
8. Ende salich es hi, die al dat van hem doet ende scuwt, dat sine consciencie beswaren oft beverleken mach.
9. Stride vromelyc; ghewoonte wort met ghewoende verwonnen.

CAPUT XXI

Titel. *beweghen*: C bedwinghinghe D F beweghinghe.

1. *een goet voortganc doen wilt*: A C D H wilt; *een goet voortganc doen*; *doen wilt in duechden*: F in duechden doen wilt in duechden (sic); *ende en wille*: H ende ontbrekt; *wesen*: F syn.
2. *die doot*: F dyn doot; *des vagheviere ende der hellen*: H der hellen ende des vagheviere.
3. *of devocie*: A ende devocie.
4. *dat*: D hoe; *ummermeer in desen levende mach*: Amach in desen leven C mach yummermeer in desen leven; *zeer*: H ontbrekt; *blide*: C verblyde; *wesen*: D ghewesen; *so grote*: H ontbrekt; *merct*: H aenmerckt; *ontsiet*: A C D G H aensiet.
5. *licht van herten*: A soe licht syn van herten H licht van herten syn; *lachen wi*: F ghelaten wy ons; *billyc*: D bi na; *screyen ende weenen souden*: A C G wenen ende screien souden D weenen ende hulen souden F screyen ende ontbrekt H wenen souden ende screyen.
6. *nerghent*: D nieuwers; *vresen*: A ontbrekt (sic).
7. *werpen mach*: A verwerpen mach H can werpen; *ende houden*: C ende ontbrekt; *vereenighen kan*: H verenighen mach; *houden*: A houden hem.
8. *al dat*: C dat al; *van hem doet*: F hem ontbrekt; *oft beverleken mach*: D of besmetten mochte H ende beverleken mach.
9. *ghewoende*: A C D G H ghewoonte.

10. Connes du die menschen laten, die menschen sullen di wel laten ende laten di dyn dinghen doen.
11. En trecke di niet an wat ander menschen doen, ende wes ledich der zaken die dinen oversten aengaen.
12. Hebbe altoos ten eersten dat oghe op di, ende vermane sonderlinghen di selven voer alle die du liefhebbes.
13. Eest datstu der menschen gonste derves, wille daer omme niet droevich syn, mer dat si di swaer ende verdrietelyc, datstu di so wyselyc niet en hebbes, als eenen knecht Gods ende eenen goeden religiosen toe behoort ende sculdich es te levne.
14. Tes dicwile nutterre ende sekerre, dat een mensche niet vele troosts oft solaes en hebbe in desen levne ende sonderlinghe na den vleesche.
15. Mer dat wi die godlike troost niet en hebben oft selden ghevoelen, dat es onse scout, om datwi die compunctie ende innicheit des herten niet en soeken, ende dat ydele ende uutwendighe solaes niet en versmaden.
16. Bekenne di onwerdich te wesene des godlycs troost ende solaes, ende kenne di werdich te wesene te hebben tribulatie ende vele verdriets.
17. Als een mensche te rechte beweghen es ende met goeden rouwe bevaen, so es hem alle die werelt bitter ende swaer.
18. Een goede mensche vint materien ghenoech om te weenene ende te screyene.
19. Want waer hi hem selven aensiet oft ook sinen even mensche, hi kent wel dat hier nyemant sonder liden en leeft.
20. Ende hoe hi hem selven nauwer merct, hoe hi hem meer bedroeft.

-
10. *Connes du:* A Condestu D Mochstu; *die menschen no. 1:* A die laten die mensche (sic); *laten no. 1:* F ghelaten; *die menschen no. 2:* Hierna begint B weer; *sullen:* A souden; *ende laten di dyn dinghen doen:* H ontbreekt.
 11. *En trecke di niet an wat ander menschen doen:* G ontbreekt; *menschen:* H luden; *wes:* F syt; *oversten:* D evenkersten; *aengaen:* F aengaet.
 12. *op di:* A B H op di selven; *sonderlinghen:* H ontbreekt.
 13. *wille:* A B C D F H en wil; *syn:* H wesen; *dat si di swaer:* B laet di dat swaer syn; *wyselyc:* A B C D G wel ende soe wyselick H wel; *eenen knecht Gods ende:* H ontbreekt.
 14. *sekerre:* D seker; *ende sonderlinghe:* H ende ontbreekt.
 15. *onse scout:* B al onse scult; *des herten:* H ontbreekt; *uutwendighe:* D verweendich; *versmaden:* H versmaetste.
 16. *kenne:* G H bekenne; *te wesene:* F te sine; *te hebben tribulatie:* B tribulacie te hebben D te ontbreekt G des daghelix troosts ende solaes te hebben tribulacie.
 17. *rouwe:* H berou; *bevaen:* A C D H bevaen is; *screyene:* D hulene.
 19. *Ooc:* B ontbreekt; *kent:* G bekent; *hier:* H ontbreekt; *leeft:* A is.
 20. *hoe hi hem selven:* D so hi selve hem; *nauwer:* G nauweliker; *hem meer:* A hem selven meer.

21. Materie des gherechtichs rous ende des redelike beweghens dat syn onse sonden ende ghebreken, daer wi so in bewonden ende verwerret ligghen, dat wi selden onse inwindighe oghen tot hemelschen dinghen connen opheffen.
22. Waert datstu dickere doctes op te sterven schiere dan op langhe te levne, ten es gheen twivel du en soudes di vuerichliker beteren.
23. Waert ooc datstu die toe comende pine der hellen oft des veghevijs hertelyc weechdes ende overleides, ic hout daer voer datstu gheerne arbeit ende pine liden soudes, ende gheerne (sic) strengheheit ontsiene.
24. Mer om dat ons dese dinghen niet ter herten en gaen ende wi minnen dat den sinnen ghenuechlyc is, so bliven wi cout, onbevoelyc ende seer traech.
25. Tes dicwile armoede ende ghebrec van gheeste, daer dat onghewallich lichaem so lichtelyc over claghet.
26. So bidde dan omoedelyc den heere, dat hi di gheve den gheest der innigher beweghinghe, ende spreect metten prophete: „Spise mi, o heere, met den brode der tranen, ende ghif mi een dranc der tranen in een mate”.

VAN TE MERKENE DIE MENSCHELIKE KEITIVICHEIT. XXII CAPITEL.

1. Du biste een arm onsalich mensche, so waer du biste oft werwaert du di keers, ten si datstu di te Gode keers.
2. Waer om wordstu ghestoort van dien, dattet di niet en gaet so du willes ende so du beghers?

-
21. *gherechtichs*: D gherechten; *rous*: C berouwes; *redelike*: A B C G H inreliken; *bewonden*: H ghewonden; *ende verwerret ligghen*: B leghen ende verwerret; *connen opheffen*: F connen opgheheffen G opheffen connen.
 22. *Waert*: A C Ende waert; *dickere*: D dickent; *op te sterven schiere*: A B C F G H op schier te sterven D om varync te stervene; *op langhe*: H op ontbreect; *vuerichliker*: A D vierichlick.
 23. *datstu no. 1*: D dattu oec; *gherne*: A B C D H di gheenre F G gheenre; *strengheheit*: D scarpheit H strenger dinghen; *ontsien*: H ontsien en soudes.
 24. *dese dinghen*: H die dinghen; *niet ter herten*: H terniet herten (sic) („niet” in margine); *so bliven*: C so ontbreect; *onbevoelyc*: H onbevoechlick; *seer traech*: C H seer ontbreect.
 25. *onghevallich*: D keytivich; *so lichtelyc*: H ontbreect.
 26. *omoedelyc den heere*: H den heere oetmoedelick; *innigher*: A ynnicheit (sic); *brode*: C worden; *ende ghif mi een dranc der tranen*: D ontbreect H mi ontbreect; een *dranc*: F den dranc; een *mate*: H een ontbreect.

CAPUT XXII

1. *werwaert du di keers*: A waer du waerwaert du keerste (sic); *di te Gode keers*: D di ontbreect B C G H di tot Gode keers.
2. *ghestoort*: A ghetroest.

3. Wie eest die alle dinc heeft na sinen wille? Ic en bens niet, noch du, noch yemant anders op der erden.
4. Niement in al der werelt es sonder tribulacie ende banghicheit, al es hi oec coninc oft paus.
5. Wie eest diet beste heeft,
6. Spreken die onmachtighe crancke.
7. Siet segghen si, wat goeder leven heeft die mensche, hoe ryc, hoe groot, hoe machtich ende hoe hoghe es hi.
8. Mer aensich du die hemelsche goede, ende dan sellestu sien, dat alle tytlike goede niet en en syn, ende dat si seere onseker ende seere beswarende syn, want si nummer sonder vreese ende sonder sorghe beseten en worden.
9. Daer in leit des menschen best ende salicheit niet, dat hi overvloedich es in tytlike dinghen, mer tes hem ghenoech dat hise hebbe in goeder maten.
10. Tes inder waerheit onsalicheit groot hier te levne op der erden.
11. Soe die mensche gheesteliker beghert te worden, soe hem dit leven bitterre wort, want dan so ghevoelt hi bat ende bekent claerliker die menschelijke crancheit ende ghebrec.
12. Want eten, drincken, waken, slapen, rusten, arbeiden, ende in allen andren nootdurftichede der natueren ghenoech te wesene, es seker grote elleyndicheit, onsalicheit ende pine eenen devoten mensche, die gherne ontbonden ende vri waren van allen sonden.

-
3. *heeft na sinen wille*: A gaet na sinen wille F na sinen wille heeft; *en bens*: A en ontbreekt; *yemant*: A B C D H niemant.
 4. *es sonder*: A C D G H en is sonder; *ende banghicheit*: D ende verdriet F ontbreekt; *oec*: B ontbreekt; *coninc oft paus*: F paus oft coninc H een coninc of een paus.
 5. *diet*: A die.
 6. *spreken*: H spreek; *die onmachtighe crancke*: A B H die onmachtighe ende die crancke menschen C die onmatighe ende die crancke menschen D die crancke ende onmachtighe mensche G die onmachtighe ende crancke.
 7. *ende hoe hoghe*: C ende ontbreekt.
 8. *aensich du*: D du ontbreekt; *seere onseker*: A in der waerheit seer onseker C inder waerheit seer onseker syn; *seere beswarende*: D F seere ontbreekt; *nummer*: A B C D F G H nimmermeer; *sonder vreese*: A sonder vrese en syn; *sonder sorghe*: H sonder ontbreekt; *en worden*: D en ontbreekt.
 9. *leit*: A B C D G H en leit; *best ende*: H ontbreekt; *overvloedich*: D overvloedelic.
 10. *onsalicheit groot*: H grote onsalicheit; *levne*: H syn.
 11. *die mensche*: A een mensche; *gheesteliker beghert*: D gheestelic beghint; *leven*: A leven worden (sic); *bitterre*: D bitter; *wort*: A C is of wort; *dan so*: Adat dan B C D H so ontbreekt; *claerliker*: A claerheit (sic) F ontbreekt H claerliken.
 12. *Want*: F ontbreekt; *drincken*: D ende drincken; *arbeiden*: D ende arbeiden; *allen*: D ontbreekt; *andren*: A C F ontbreekt; *nootdurftichede*: G H nootdorftighen dinghen; *wesene*: F zine; *elleyndicheit onsalicheit*: A ellendicheit ende onsalicheit C ellendighe onsalicheit H onsalicheit ontbreekt; *ende vri waren*: D G waer ende vri.

13. Want die inwindighe mensche wort seere beswaert van des die utwendighe mensche noot heeft in deser werelt.
14. Ende daer om so bidt die prophete devotelyc, dat hi hier of moghe vri wesen, ende spreect toten heere: „Van alle mynre armoede ende noode verlosse mi, heere”.
15. Wee den ghenen, die haar armoede ende noot niet en bekennen, ende wee noch meer den ghenen, die dese noot ende onsalicheit ende dit verganclyc leven minnen.
16. Want somighe menschen syn, die dit leven so seere minnen ende begheren, al conen si ooc nauwe haer nootdurft overmits arbeit ende bidden ghecrighen, mochten si hier ewelyc leven, si souden Gode syn ryc gherne laten ende syn des ledich.
17. O die verwoedde ende onghelovighe ende onghetrouwe van herten, die so diepe inden erdschen dinghen ghevalen ligghen, datsi niet anders en smaken dan alleene dat den vleesche toehoort.
18. Mer dese onsalighe keytive sullen int eynde wel vinden ende ghevoelen, hoe onwaert, hoe snoode, ende hoe niet dattet was datsi minden.
19. Mer die lieve heiligen Gods ende alle die devote vriende Cristi en hebben niet aenghesien dat den vleesche behaechlyc was, noch dat in deser tyt bloyende ende bevallyc was, mer alle haer hope ende alle haer meyninghe droech tot den ewighen goede.
20. Ende alle haer begherte ghinc toten onverganclyken ende toten onsenlyken dinghen, om datsi overmits die minne den sienlyken dinghen niet en souden ghetoghen worden tot desen nederen ende verganclyken dinghen.
21. O du lieve bruederkyn, en wille dyn hope niet verliesen van eenen voortganc te doene in duechden ende in gheestelycheit; du hebste noch stede ende stonde.
22. Waer omme wiltu vertrecken ende verlinghen dienen goeden wille ende opset ?

-
13. *die utwendighe*: B die ontbreekt; *noot heeft*: D wort noot.
 14. *so bidt*: B C H so ontbreekt; *dat hi hier*: A H dat hier; *moghe vri*: B H vri mach F mocht vry.
 15. *noot*: D hare noot; *bekennen*: C kennen; *noch meer den ghenen*: D den ghenen noch meer; *onsalicheit*: A B C D dese onsalicheit.
 16. *somighe*: D eenighe; *al conen*: C al en connen D allen en cuenen; *ooc*: A C D ontbreekt; *mochten*: H nochtans mochten; *hier ewelyc leven*: A ewelic hier bliven; *souden*: A ontbreekt; *syn ryc*: D haer rike; *ende syn des ledich*: H ontbreekt.
 17. *die verwoedde ende onghelovighe ende onghetrouwe*: H du verwoede ende ongelovighe mensche, *inden erdschen*: A in aertschen. In B is hier weer een gedeelte weg na: in den aertschen din(ghen); *niet anders*: H anders niet; *alleene dat*: C F alleene ontbreekt H dat alleen; *toehoort*: D F G toebehoort.
 18. *ende ghevoelen*: F ontbreekt; *ende hoe niet*: H ende verganclyken; *dattet was*: F dat was.
 19. *alle die*: H ontbreekt G alle ontbreekt; *ende bevallyc*: D of liefelic; *hope ende alle haer meyninghe*: D meeninghe ende hope; *ewighen goede*: A C oversten goede dat ewich is.
 20. *onverganclyken*: D onverganclyken goede; *toten onsenlyken*: D tot onsenlyken F toten ewighe; *om dat*: A opdat; *den sienlyken*: A C F H der sienlyker D des onsenlyken; *ghetoghen* D ghetrocken; *nederen*: A nederen tytlyken C tytlyken nederen G nedersten; *ende verganclyken*: A ontbreekt.
 21. *O die lieve bruederkyn*: D o die lieve vriend H Odu mensche.
 22. *wille ende opset*: A C wille ende dyn opset H opset ende dinen goeden wille.

23. Stant op ende beghinne rechtevoort, ende segghe: nu eest tyt te werkene, nu eest tyt te stridene, nu eest een bequaem tyt mi te beteren.
24. Alst di qualyc gaet ende in liden biste, so eest tyt te verdienene.
25. Du moets overliden duer vier ende duer water, eer du comen moghes toter vercoelighen ende tot rusten.
26. Ten si datstu di selven cracht ende ghewelt doest, du en sulles dyn ghebreken niet verwinnen.
27. Also langhe als wi dit broessche lichaem draghen, en connen wi sonder sonden ghesyn, noch leven sonder verdriet ende pine.
28. Wi zouden gherne in rusten leven ende sonder alle onsalicheit syn, mer so wi verloren hebben onnoselheit, soe hebben wi ooc verloren ghewarighe salicheit.
29. Daer om eest noot dat wi houden verduldicheit ende verbeiden Gods genadicheit, totter tyt dat overlide ende heneghae ongherechticheit ende boesheit, ende die sterflicheit worde verswolghen van dat leven.
30. Och, hoe groot es die menschelike crancheit, die altoos es gheneicht tot zonden ende tot ghebreclycheit.
31. Heden spreestu dyn biechte, ende morghen doestu weder datstu ghebiecht hebste.
32. Nu peynse ende settes op datstu di wachten willes, ende cort daer na so valles du ende doeste recht ofstu nye en haddes opghesedt.
33. Hier omme moghen wi ons wel billyx veromoedighen ende nummer wat groots van ons selven ghevoelen, soe wi also cranc ende also onghestadich syn.
34. Lichtelyc machment ooc verliesen, dat met groten arbeide overmits gracie ghewonnen es.
35. Och wat sal van ons int eynde gheworden, die so vroeck beghinnen te slappen ende te vertragen.

23. *stant*: F H staet; *een bequaem*: H ontbreekt.

24. *in liden biste*: A C D du in liden biste (In D du onderaan de pagina met verwijzingsteeken).

25. *duer vier*: D duer tfier; *duer water*: D duer dwater F duer ontbreekt; *tot rusten*: D toter rusten H tot ontbreekt.

26. *cracht ende ghewelt doest*: A C ghewelt doeste ende cracht.

27. *ghesyn*: A C G H niet syn D niet ghesyn.

28. *so no. 1*: D also.

29. *totter tyt*: C H totter tyt toe; *ongherechticheit*: A D G H die ongherechticheit.

30. *Och*: D O; *gheneicht*: D gheneghen; *tot ghebreclycheit*: H tot ontbreekt.

31. *ende*: A C ontbreekt; *doestu*: A H doestuut; *weder*: D weder omme; *ghebiecht hebste*: D hebste ghebiecht.

32. *peynse ende settes*: C peynses settes F peys dy ende settes G peinste ende setste; *so valles du*: D so ontbreekt G valstu weder; *doeste recht*: H doetste weder recht; *nye*: D niet.

33. *moghen*: F H so moghen; *wel billyx*: D G billix wel H billyx ontbreekt; *veromoedighen*: A vermoedighen; *nummer*: A C D F G H nymmermeer; *soe*: D indien dat; *also no. 1*: H ontbreekt; *also no. 2*: G H ontbreekt.

35. *van ons*: A van ontbreekt; *int eynde*: C D H noch int einde; *ende te vertragen*: G ontbreekt A ende te tragen.

36. Wee ons, oft wi ons aldus willen keeren te ruste, recht oftet te hans ware pays ende sekerheit, soe nochtan in onsen levne en wandringhe en gheen teeken schynt van ghe-warigher heilicheit.
37. Het ware wel noot, dat wi noch weder worden gheleert als goede novicii ende ghewyst tot goeden zeden, offer alsoe doch enighe hope mochte wesen van onser toecomender beteringhe ende meerren voertganc in ducchen.

VAN TE PEYNSENE OP DIE DOOT. — XXIII CAPITEL.

1. Het sal hier harde schiere metti ghedaen syn; sich anders hoe du di hebbes.
2. Een mensche es heden, ende merghen en blyct hi nergent.
3. Ende als hi vanden oghen ghetoghen es, so gaet hi ooc sciene vander herten.
4. O onverstandelycheit ende hartheit des menschelike herten, dat alleen denct ende aensiet dat teghewordich ende verganclyc es, ende die toecomende dinghen niet bat en voersiet.
5. Du soudes di in allen dinen werken ende ghepeynsen also hebben, las ofstu rechtevoort sterven soudes.
6. Waert datstu haddes een goede consciencie, du en soudes die doot niet zeere ontsien.
7. Het ware beter die zonden te scuvene dan den doot te vliene.
8. Ofstu heden niet bereet en biste, hoe selstu dan merghen bereet syn?
9. Merghen es die dach onseker, ende wat weetstu, ofstu eenen merghen sulles hebben ?
10. Wat helpt langhe te levne, als wi ons so weenich beteren.

36. *te hans*: D terstond; *ware pays ende sekerheit*: D pays ware ende sekerheit H waer sekerheit ende paey; *soe*: D zo dat; *en gheen teeken schynt*: A C D F H gheen teeken en schynt.
39. *alsoe doch*: A C D doch ontbrekt H doch also; *mochte wesen*: A C wesen mochte.

CAPUT XXIII

Titel. *Van te peynsene op die doot*: H Van om te dencken om die doot.

1. *hier harde*: H ontbrekt; *schiere*: D varync; *metti ghedaen syn*: A metti syn ghedaen D ghedaen syn met dy.
2. *blyct*: H blyct; *nergent*: D nieuwers.
3. *hi . . . ghetoghen es*: D wi . . . ghetrocken syn; *so gaet*: C alsoe gaet; *gaet hi ooc sciene*: D gaen wi ooc terstont.
4. *O*: C ontbrekt; *onverstandelycheit*: A C G onverstandelheit D onverwandelicheit; *bat*: G H ontbrekt.
5. *werken ende ghepeynsen*: A werken bet voersien ende dinen ghepensen C werken voersien ende yn dinen ghepeynsen D ghewerken ende ghepeinsen.
6. *Waert*: G Waer; *die doot*: F niet die doot (sic); *zeere*: A H ontbrekt.
7. *Het ware*: H Hierom waert; *beter die*: F die beter; *vliene*: C ontvlien.
8. *bereet no. 1*: A C beter; *biste*: D syt; *hoe selstu dan merghen*: D sultu morghen; *bereet no. 2*: A C beter.
9. *sulles hebben*: D F hebben suls.
10. *als wi ons so weenich beteren*: H ontbrekt; *so*: A F ontbrekt.

11. Och, dat langhe leven en wort altoos niet ghebetert, mer het meerret dicwile die sonden.
12. Verghave God, dat wi eenen dach in deser werelt mochten wel leven.
13. Die menighe rekenen die daghe van dier tyt datsi hem bekeerden, mer daer es dicwile cleyne vruchte in van ernstigher beteringhen.
14. Ist vreeselyc te stervene, het sal licht noch vreeseliker wesen levene.
15. Salich es die mensche, die de stonde ende ure des doots altoos voer oghen heeft, ende hem altyt te stervene bereidt.
16. Hebstu tot enigher tyt eenen mensche sien sterven, dencke datstu ooc doer dien selven wech overliden moets.
17. Alst morghen stonde es, so achte di ofstu den avont toe niet en soudes leven; ende alst avont, es so en derre di gheen morghen beloven.
18. So wese dan altoos bereet ende leve alsoe, dat di die doot nummer en vinde onbereet.
19. Die menighe sterft haestelyc ende oversiens, want op die tyt, als men niet en vermoedt, sal des menschen sone comen, dat es onse heere.
20. Ende als die leste stonde oft ure comt, so sellestu vele anders beghinnen te ghevoelen van allen den tide die du hebste gheleeft, ende du selles dies groten rou hebben, datstu so versumende ende soe roekeloos; gheweest hebste.
21. Och, hoe salich ende hoe wys es die mensche, die hem nu also pynt te wesene dier tyt dat hi leeft, als hi dan gherne ware als hi sal sterven.
22. Tot salichlyc te stervene sal in ons dan maken een groot betrouwen, eest dat nu in

-
11. *Och dat langhe leven*: H ontbreekt (sic); *en wort*: H en wort men; *dicwyl die sonden*: A dicke die sonden H die sonden dickwyl.
 12. *verghave*: F verleende; *mochten wel leven*: A wel nochtan leven D wel leven mochten F wel mochten leven.
 13. *menighe*: H sommighe; *rekenen*: D teekenen; *daghe*: H daghen ende iaren; *ernstigher*: D F H neerstigher.
 14. *wesen levene*: A C D G wesen te leven F syn te levene H te leven wesene.
 15. *altyt*: D tallen tide; *te stervene*: C tot sterven; *tot enigher tyt*: F oyt.
 16. *dencke*: F peyst; *overliden*: D F liden.
 17. *achte di*: D peinst; *den avont toe*: A ten avont C F G ten avont toe D totten avent; *en soudes leven*: H leven en soudes; *alst avont es*: A als avont is so en is (sic); *derre di*: A derre di selven D wilti H derre ic di.
 18. *wese*: F syt; *nummer*: A C D F H nymmermeer.
 19. *oversiens*: A onversienlic C D F G H onversien; *als mens...* *vermoedt*: D als men... bemoet; *dat es onse heere*: H ontbreekt.
 20. *sonde oft ure*: D hure of stonde H of ure ontbreekt; *vele*: A C wel; *ghevoelen*: A C voelen; *so versumende*: C alsoe versumende D H so verswimende; *soe roekeloos*: A C alsoe roekeloos.
 21. *Och*: D O; *ende hoe wys*: A C ontbreekt F hoe ontbreekt; *wesen*: H leven; *dier tyt dat*: H ontbreekt A C die wile D die wile dat; *als hi no. 1*: D also hi; *dan*: H ontbreekt; *sal sterven*: A F G sterven sal.
 22. *dan maken*: A D dat maken C dan ontbreekt; *nu in ons*: A in ons nu; *groot*: D ontbreekt; *versmaden der werelt*: D versmaden in der weert; *tot discipline*: H totter disciplyn; *inder penitencien*: G in penitencie; *willighe*: D ghewillighe; *tot voort te ghane*: H tot ontbreekt; *totter ghehoorsamheit*: F tot ghehoorsamheit; *uitgaen*: C H uitganc; *een overgeven*: H een ontbreekt; *teghenheit*: D beieghenheit.

ons es een volcomen versmiden der werelt, minne tot discipline, arbeit inder penitencien, vuerighe begherte tot voort te ghane in duechden, willighe bereetheit totter gehoorsamheit, een uutgaen ende een overgeven ons selfs, ende een verduldich verdragen in alre teghenheit om die minne van Gode.

23. Die wile, datstu ghesont biste, so moghestu vele goets doen, mer alstu siec biste, so en weet ic niet watstu moghes.
24. Luttel menschen beteren van siecten, ende die vele bevaert gaen worden selden heilich.
25. Ende wille di niet verlaten op dyn vriende ende op dyn maghe, noch en vertrecke niet dyn salicheit te werkene tot op den toe comenden tyt, ende weet, dat die menschen dyns veel haesteliker sullen vergheten dan du wanes.
26. Tes beter nu te tide te voersiene ende wat goets voer te sendene dan op andre menschen helpe te betrouwen.
27. Ende bistu nu niet sorchvoudich voer di selven, wie sal voer di sorghen in toecomen den tyde?
28. Nu es die tyt herde dierbaer, nu synt daghe der salicheit, nu eest een bevallike tyt, mer leider ende o wee, datstu den tyt niet nutteliker toe en brenghes, daer du in verdienen mochtet een ewich leven.
29. Die tyt sal comen, datstu eenen dach oft eene corte stonde begheren sulles om di te beterenne, en du en wetes niet oftet di ghegeven sal worden.
30. Ay alre liefste, van hoe groter vreesen ende van hoe groten anxte mochtet du di verlossen, ofstu alle tyt in heiligher vresen stondes ende dochtet, datstu wel haestelyc sterven mochtet.
31. Pine di nu also te levne, alst comt datstu sterven moets, datstu di dan meer verbliden moghes dan ontsien.
32. Leer nu der werelt sterven, op datstu dan moghes beghinnen te levne met Cristo.

-
23. *ghesont biste*: D ghesont syt F leefs ende ghesont bist; *biste no. 2*: D syts; achter „syts” staat doorgestreept „best”.
 24. *bevaert*: D pilgrimagen; *worden*: H die worden.
 25. *Ende wille*: A D G En wil H Ende en wil; *op dyn maghe*: F op dyn ontbreekt; *tot op*: A tot ontbreekt; *veel haesteliker*: A haesteliken; *dan du*: D danstu; *wanes*: F meynes.
 26. *te tide*: D in tyts; *voer te sendene*: H te doene ende voer te senden.
 27. *Ende bistu*: A C D G En bistu H Ende en biste; *in toecomenden*: H inden toecomenden.
 28. *bevallike*: D bequameliken; *leider*: D F lachen; *o wee*: H o ontbreekt; *nutteliker*: A D nuttelike; *toe*: D over.
 29. *oft... stonde*: D ende... tyt; *oftet di*: A of di.
 30. *Ay*: H Och; *hoe groten*: D wat groter; *di verlossen*: G di selven verlossen; *alle tyt*: F altoes; *sterven mochtet*: A C G H mochtet sterven.
 31. *nu*: C ontbreekt.
 32. *dan*: C di dan meer; *met Cristo*: H in Cristo.

33. Leere nu alle dinghen versmaden, op datstu moghes dan vri tot Cristum varen.
34. Castie nu dyn lichaem met penitencien te doene, op datstu dan moghes een seker betrouwen hebben.
35. Ach arm mensche, wat denckes du om langhe te levne, soe du gheenen dach seker en hebste.
36. Hoe vele essere bedroghen ende onversiens uten lichame ghetoghen.
37. Hoe dicke hebstu ghehoort, dat die verslaghen es, dat die verdroncken es, dat die vallende vanden hoghen den hals gebroken heeft, dat die al etende ghestorven es.
38. Ende aldus es alre menschen eynde die doot, ende der menschen leven gaet henen als een schyn.
39. Wie sal dyns na der doot ghedencken ende voer di bidden ?
40. Ay alre liefste, wil nu doen, al datstu vermoghes, want du en wetes niet, wanneer du sterven sulles.
41. Ende oec en wetes du niet, wat di na der doot sal volghen.
42. Dier wile du den tyt hebste, soe vergadere die onverganclike rycheden.
43. En dencke niet dan alleene om dine salicheit ende achte alleene dat Gode toebehoort.
44. Make di nu vriende overmits die heilighen te eerene ende haer werken te volghene, op datsi di, als du dit leven lates, ontfanghen inden ewighen tabernaculen.
45. Houde di als een pelgrym ende als een vreemde op der erden, tot wien niet en behoort mer der werelt saken hem yet te becommeren.

-
33. *nu*: D ontbreekt; *moghes dan*: A dan ontbreekt C D G H dan moghes; *vri tot Cristum varen*: A C tot Cristum varen vriliken.
 34. *nu*: D ontbreekt; *betrouwen*: C berouwen.
 35. *langhe*: G langer; *te levne*: D te ontbreekt; *soe du*: D wanttu.
 37. *dat die verdroncken es dat die vallende*: H die verdroncken die vallende; *vanden hoghen*: D van boven; *al etende ghestorven es*: A al etende ghestorven es ende dattie al drinckende doot ghebleven is, dattie die (sic) een van den vier, dander van den swaerde, dander vermoert ghestorven is C al eetende ghestorven is ende dat die drinckende doot ghebleven is, die een van den vier, dander van den swaerde, dander vermoert ghestorven is D al etende ghestorven es ende dat die al drinckende doot ghebleven es, die een van viere, die ander van den zweerde, dander vermoert ghestorven es H drinckende doot ghebleven es, die een van den vier, die ander vanden swaerde, die ander vermoert ghestorven is.
 38. *eynde*: C ontbreekt; *schyn*: A C H schim D scaduwe.
 39. *na der doot*: H vaders siel; *voer di bidden*: A C D G H wie sal voor di bidden.
 40. *Ay alre liefste*: C G alre ontbreekt H Och daerom myn alre (sic); *doen*: D bidden ende doen; *al datstu*: A D al ontbreekt; *vermoghes*: A C moghes; *wanneer du sterven sulles*: A wanneer dattu sterven selste H wanneer du sterven selste, ende oec en wetes du niet waer du sterven selste.
 41. *wat*: H wat dat; *sal volghen*: A C H volghen sal D sal gheschien.
 42. *dier wile*: D G die wile dat H Daerom die wyl.
 43. *En dencke*: A H Ende en denck C Ende denck F en peynst; *alleene*: A C ontbreekt; *toebehoort*: G H toe hoert.
 44. *te volghene*: A H na te volghen; *op datsi di.... ontfanghen*: G opdat si.... di ontfangen; *tabernaculen*: D H leven.
 45. *een pelgrym*: C een ontbreekt; *een vreemde*: A C een ontbreekt. In A staat vóór „vreemde” „en” door-

46. Houde dyn herte vri ende op gherecht te Gode, want du en hebste hier gheen blivende stat.
47. Seynde derwaert met tranen dyn suchten ende dyn ghebet, op dat dyn gheest na desen leven moghen salichlyc varen tot den heere. Amen.

VANDEN ORDEL GODS ENDE VANDER HELLEN. — XXIII CAPITEL.

1. In allen dinghen so sich dat eynde aen ende hoe du staen sulles voer dien rechter, wien gheen dinc en es verborghen, die duer gheene ghave en wort ghesachtet, ende die ooc gheene onsculdinghe en ontfaet, mer een recht oerdel gheven sal.
2. O du onsalighe ende sotte sondare, wat selles du antwoorden den rechtere, wien alle dine boesheit kondich is, so du eens toornichs menschen aensichte pleghes tontsiene.
3. Waer omme en voersiestu di niet teghen den doemsdach, soe daer nyement vanden andren ontsculdicht sal worden oft bescermt, mer een yghelyc sal hem selven lasts ghenoech wesen.
4. Nu dier wile du leves, es dyn arbeid vruchtbaer ende dyn weenen ontfanclyc, dyn suchten voer Gode ghehoort, ende dyn berou es ghenoech doende ende suverende.
5. Hier inder tyt heeft een lydsam mensche een groot ende een salich veghevier, die als men hem mesdoet, hem meer bedroeft van eens anders quaetheit dan van tonrecht

gestreept; *mer der werelt*: A C D F G H metter werelt; *hem yet te becommeren*: D hem yet ontbreekt H hem menghen of yet te becommeren.

46. *te Gode*: D G H tot Gode.

47. *met tranen dyn suchten*: H mit suchten dyn tranen; *leven*: C ontbreekt; *moghen salichlyc*: A mach salich C F G H mach salichlick D salichlic mach; *Amen*: A D H ontbreekt.

CAPUT XXIV

Titel. *ordel*: C lesten oerdel; *vander hellen*: A C H van der helscher pinen D van der pine der hellen G van der hellen pyn.

1. *sich dat eynde aen*: A sich aen dat eynde; *en es verborghen*: D en es verholen G verborgen en es; *duer gheene ghave*: A C H doer gheen gaven D dan met gheen ghiften; *en wort ghesachtet*: A en wort versachtet G ghesachtet en wort H en wort gestichtet; *onsculdinghe*: A onsculdinghen F onscout.
2. *O du*: D O die; *sotte*: A soete (sic); *so du*: A C D H die du; *aensichte*: D anschin.
3. *voersiestu di*: G voersiestu; *teghen*: D jeghen; *soe*: D want; *vanden andren*: A voer den anderen; *sal worden*: A C G H en sal werden (in H is „en” boven tusschen den tekst geschreven) D en sal mueghen werden F werden?
4. *dier wile*: D ter wilen; *arbeid*: D leven; *vruchtbaer ende dyn weenen*: C ende dyn weenen vruchtbaer ende G H vruchtbaer ende nut dyn wenen (in D staat na „vruchtbaer ende” „niet” doorgestrept, misschien stond dat „niet” er abusievelijk inplaats van nut?).
5. *lydsam*: D lytsamich; *groot*: A G goet H goet betrouwen; *veghevier*: D leven; *alsmen hem*: D hem alsmen hem; *meer*: H ontbreekt; *dan van tonrecht*: C dant van onrecht (sic); *hem contrarie doen*: A contrary syn of doen C hem contrary syn of mysdoen; *van andren*: D van ontbreekt; *heeft mes-*

- datmen hem doet, die gherne bidt voer die ghene, die hem contrarie doen, ende van herten die misdaet vergheeft, die niet en merret van andren menschen vergiffenisse te biddene als hi iet heeft mesdaen, die lichteliker ontfarmt dan tornich wort, die hem selven dicwile ghewelt doet, ende syn vleesch pynt te houdene onderdanich sinen gheest.
6. Tes nuttere nu die sonden te boetene ende die ghebreken te verwinnen dan te beidene, datsi na desen levne ghesuvert ende ghepurgiert worden.
 7. Sekerlyc wi bedrieghen ons selven, om datwi onse vleesch onoerdelyc te lief hebben.
 8. Wat sal dit vier anders verslinden dan dyn sonden?
 9. Hoe du nu di selven meer spaers ende dinen vleesch ghenoech biste, hoe du dat namaels swaerliker selles becopen ende betalen, ende hoe du den viere meer materien houdes te verbernene.
 10. Daer die mensche in sondicht, daer in sal hi zwaerlycste ghepinicht worden.
 11. Die traghe mensche sullen daer met zwaren prickelen ghedrucket worden, ende die gulsighe met starcken honghere ende dorste ghequelt worden.
 12. Daer sullen die oncuysse ende die minnaren der quader luste met bernende peke ende met stinckende sulfure bestort worden, ende sullen als woedighe ende nidighe honde overmits smerte ende pine hulen ende roepen.
 13. Daer en sal gheen sonde wesen, die haer proper eyghene pine niet hebben en sal.
 14. Die hoverdighe sellen daer alre scanden ende scoffiericheit vol syn, endie ghierighe ende vrecke met allen ghebreke benauwet syn.
 15. Een ure oft een corte stont inder pinen sal daer swaerre syn dan hier hondert jaer inder alre swaerster pinen.

daen: A mesdaen hevet; *tornich:* F gram; *dicwile:* A ontbreekt; *pynt:* A C G H hem pynt; *te houdene onderdanich sinen gheest:* A te houden onder den gheest onderdanich C te houden den gheest onderdanich D onderdanich te auden den gheest.

6. *nu die sonden:* C die sonden nu H mi die sonden; *boetene:* D soenene.
7. In H staat een punt na „sekerlick” inplaats van op het einde van vs. 6; het volgende „wi” met hoofdletter; *onse vleesch:* F dat ons vleesch; *onoerdelyc te lief hebben:* A te ontbreekt C ons onordenierlick lief hebben (sic) D te onghemanirdelic lief hebben F ongeordineertlic te lief hebben H onoerdenierlick te lief hebben.
8. *dit vier:* A C D F G H dat vier; *dyn:* C syn D die.
9. *nu di selven:* A dyn selven nu H jonger dyn selven; *hoe no. 2.... hoe no. 3:* D zo.... zo; *swaerliker:* H swaerliken; *becopen:* H becomen; *materien:* C maten; *houdes:* F behoudes.
10. *ghepinicht:* A F G ghepynt.
11. *prickelen:* A peryculen D nopinghe.
12. *bernenden:* A barenden; *met stinckende:* F met ontbreekt; *bestort worden:* D ghepynt ende besturt worden; *woedige:* A C verwoede honde D H verwoede.
13. *wesen:* F syn; *proper eyghene:* A C eighen proper H eyghen ontbreekt; *pine:* H pinen.
14. *alre scanden:* H alrehande scande; *scoffiericheit:* D schofirichede H bespottinghe; *vol syn:* G vol wesen; *die ghierighe ende vrecke:* A ontbreekt C die vrecke D die ghierighe ende die vrecke; *benauwet syn:* A benauwet worden F syn ontbreekt H benauwet synde (in hs.: syn de).
15. *hier hondert jaer:* H hondert jaer hier; *pinen:* G penitencie te wesen.

16. Daer en es gheen ruste noch gheen troost den verdoemden, mer hier es doch bi wilen op ghehouden van arbeide ende van pinen, ende somwile solaes met den vrienden.
17. Wese nu sorchvoudich ende rouwich om dine sonden, op datstu ten ionxten daghe met den salighen moghes seker syn ende onversaecht.
18. Want die goede gherechtiche mensche sellen dan staen in groter volstandicheit teghen die ghene, diese hier benauwet ende bedruct hebben.
19. Dan sal die mensche staen ende ander menschen ordelen, die hem nu omoedelyc laet van andren menschen ordelen.
20. Dan sal een arm omoedich mensche hebben groot betrouwen, daer die hoverdighe allesins vervaert sal syn.
21. Dan sal die mensche wys schinen gheweest in deser werelt, di nu om Gods wille heeft sot ende ongheacht connen wesen.
22. Dan sal wel behaghen alle tribulacie hier met verduldicheit ghedraghen, ende alle boesheit sal daer stom ende sonder spreken wesen.
23. Dan sal hem een goet devoot mensche verbliden, ende alle ondevote ende ongheestelike menschen sullen hem daer bedroeven.
24. Dan sal dat ghecastiet ende ghedruct vleesch meer verbliden dan oftet altoos in weelden ghebaedt waer.
25. Dan sal claer bliken dat versmaedt abytt, ende dat costelyc ende subtyl cleet sal daer doncker ende onwaert syn.
26. Dan sal meer ghepresen worden een arm cleyn huysken dan een groot vergult palays.

-
16. *ruste noch gheen troost*: A gheen ontbreckt D troost noch ruste H rust noch geen troest; *den verdoemden*: D der verdomder H den verdoemden menschen; *opghehouden*: A C G H ophouden D upaudinghe; *somwile*: D F somtyt; *met den vrienden*: H van vrienden.
 17. *Wese*: F Syt; *syn ende onversaecht*: D ende onversaecht syn H wesen ende onversaget.
 18. *benauwet ende*: F ontbreckt?; *ende bedruct hebben*: C G ende verdruct hebben H hebben ende bedruckt.
 19. A vs. 19 ontbreckt geheel; *die hem nu omoedelyc laet van andren menschen ordelen*: C ontbreckt D die hem van anderen otmoedelic laet ordeelen.
 20. *sal syn*: A sellen syn.
 21. *ende ongheacht connen wesen*: A C connen wesen ende ongheacht F ongheacht connen syn.
 22. *sal wel behaghen alle tribulacie... ghedraghen*: H sel di God wel behaghen die alle tribulacie... ghedragen hefft; *hier met verduldicheit ghedraghen*: C hier mit verduldicheit verdragen D die wy hier met verduldicheit verdragen („die wy” boven tusschen den tekst, „verduldicheit” eveneens F hier verduldichlic verdragen G hier mit verdult gedragen; *ende sonder spreken wesen*: H wesen ende sonder spreken; *wesen*: F syn.
 23. *sal hem*: H hem ontbreckt; *goet*: A ontbreckt; *daer*: D ontbreckt H dan.
 24. *ghecastiet ende ghedruct vleesch*: A ghecastide vlesch ende ghedruct D ghestadighe vleisch ende ghedruct F ende ghedruct ontbreckt H ghecastiede ghedructe vleys; *ghebaedt waer*: D G ghevoet waer H waer ghebaet. B begint hier weer met „in weelde ghebaet waer”.
 25. *claer bliken dat versmaedt abytt*: B dat versmaet habyt seer claer blincken; *bliken*: A D H blincken C F G blicken; *dat costelyc*: D dat ontbreckt; *subtyl*: D dat suptil; *doncker* C doncker wesen.
 26. *Dan sal*: C Daer sel.

27. Dan sal meer helpen die sterke verduldicheit dan alle der werelt moghentheit.
28. Dan sal die simpel ghehoersamheit in meerder waerden ende hoocheit syn dan alle wereltlike cloecheit.
29. Dan sal een puere consciencie meer blyscap maken dan die gheleerde philosophie.
30. Dan sal versmadinghe der rycheit meer weghe[n] ende helpen dan alle die scat van ertryc.
31. Du sulstu di meer vertroesten van een innich ghebet dan van leckernien in eten ende in drinken.
32. Dan sal di meer ghelieven ende blide maken, datstu silencie hebs ghehouden ende ghesweghen, dan ofstu langhe ghekallet haddes.
33. Dan sullen meer helpen goede heilige werken dan vele soonre worde.
34. Dan sal meer behaghen een haert leven gheleidt in swaerder penitencien dan alder werelt ghenuechte.
35. Leer di nu in cleynen dinghen liden, op datstu van swaren lidene verlost moghes worden.
36. Proeve eerst hier, watstu hier na soudes vermoghen.
37. Ofstu nu so luttel moghes liden, hoe sulles du dan die ewighe pine moghen liden?
38. Oft di nu een clein liden so onverduldich maect, wat sal dan die helsche pine doen?
39. Sich ghewaerlyc, du en moghes gheen twee blyscapen hebben, dat es hier leven in ghenuechten, ende hier na met Cristo regneren.
40. Ofstu tot desen daghe toe altyt gheleeft haddes in weelden ende in eeren, wat soude di al dat gheholpen hebben, ofstu rechtevoort ummer sterven soudes.
41. So eest dan al ydelheit sonder Gode te minnene ende hem alleene te dienene.

-
27. *Dan sal:* C Daer sel.
 28. *meerder:* D meer en meer; *ende hoocheit syn:* A ende hoecheit weesen C wesen ende hoecheit F syn ende hoecheit; *wereltlike:* G die wereltlike.
 29. *puere:* D suver.
 30. *weghen ende:* H ontbreekt; *die scat:* A C die ontbreekt.
 31. *Du sulstu:* A B D H Dan sulstu; *vertroesten:* A B C D vertroosten ende verbliden H verbliden; *een innich:* A een ontbreekt; *dan van leckernien:* D ende van leckernien; *leckernien in eten ende in drinken:* H costelike spys ende dranck; *in drinken:* B F in ontbreekt.
 32. *ghelieven ende:* H ontbreekt; *blide maken:* A verbliden; *silencie hebs ghehouden ende ghesweghen:* H ghesweghen hebste; *ghekallet:* C tallet (sic) D F gheclapt.
 33. *sullen:* H sel.
 34. *leven:* A ontbreekt; *gheleidt in swaerder penitencien:* H in penitencie ghelevet.
 35. *nu:* F ontbreekt; *verlost moghes worden:* A B C D G H moghes verlost werden.
 36. *erst hier:* A B hier eerst C hier ontbreekt; *watstu:* A dattu; *soudes vermoghen:* A souste liden moeghen B C H soudes moghen liden D „ver” van „vermoghen” boven tuschen den tekst.
 39. *ghewaerlyc:* B waerlic H ontbreekt; *leven in ghenuechten:* F in ghenuechten leven; *leven:* A C D H te leven; *in ghenuechten:* D in ghiericheden ende in ghenouchliche H mit genoechten; *met Cristo regneren:* A B G H regneren met Cristo C D te regieren myt Cristo.
 40. *altyt:* F altoes; *al dat:* A D al ontbreekt C dat al; *gheholpen hebben:* H gehelpen; *rechtevoort ummer:* A C nu rechtevoort ymmer D emmer rechtevoort.
 41. *alleene te dienene:* A C te dienen alleen.

42. Want so wie dat Gode uut al synre herten mint, die ontsiet noch doot noch helle noch pine, want volmaecte minne maect eenen sekeren toe ganc te Gode.
43. Mer so wie dat noch lust heeft te sondighen, ten es gheen wonder, dat hi die doot ende dat ordel Gods ontsiet.
44. Het es nochtan wel goet, oft die minne Gods die niet wederhout van quaet te doene, dat doch die vreesse vander helscher pinen weder houde ende bedwinghe.
45. Mer so wie die vreesse Gods achter rughhe sedt, die en sal niet lange int goede moghen volstaen, mer des duvels stricke sullene schiere bevaen.

VAN EEN VUERIGHE BETERINGHE AL ONS LEVENS. — XXV CAPITEL.

1. Wes wacker ende nernstich in Gods dienste, ende dencke al bi tiden waer du comen biste, ende waer omme du die werelt ghelaten hebste.
2. En es dat niet die sake ende en bistu niet daer omme ghecomen, datstu Gode soudes leven ende een gheestelyc mensche worden?
3. So pine di dan vuerich te wesene om voort te gane in duechden, want du sulles corts van dinen arbeide loon ontfanen, ende dan en sal voort gaen noch vreesse noch pine in dinen ynde syn.
4. Du sulles een wenich arbeiden ende grote ruste, ja ewighe blyscape sullestu vinden.
5. Eest datstu ghetrouwe ende vuerich blives in duechden te werkene, God sal sonder twivel ghetrouwe ende liberael syn in di te lonene.

-
42. *al synre herten*: A B C D G H alre herten; *mint*: A C mint ende ontsiet; *ontsiet*: A C D H en ontsiet; *te Gode*: A B C D F G tot Gode.
43. *wie dat*: H dat ontbreekt; *lust heeft*: D heeft ontbreekt; *die doot ende dat ordel Gods*: H dat oerdel Gods ende die doot.
44. *Het es*: G es ontbreekt (sic); *goet*: G groet; *oft die minne Gods di niet wederhout*: A C D of di die minne Gods niet en wederhout H of di die minne Gods niet en hout; *di niet wederhout*: B niet en wederhout F die niet weder en houdt; *dat doch.... weder houde*: A B C D G H dat di doch.... wederhoude F dat doch.... dy wederhouwe; *die vreesse*: F die ontbreekt; *volstaen*: D ghestan.
45. *Mer*: C Der (sic); *duvels*: D F viants; *stricke*: D G strick; *sullene*: G sellen; *schiere*: D terstont; *bevaen*: B benauwen.

CAPUT XXV.

Titel. *al*: C ontbreekt.

1. *nernstich*: A B G eernstich C D F H neerstich; *dencke*: F peyst; *al bi tiden*: D in allen tiden F H altoos; *waer du*: A B C D H waertoe du F G waerom du; *comen*: A B C D G H ghecomen; *ende waer omme*: B ende ontbreekt D ende waertoe; *ghelaten hebste*: B hebste ghelaten.
2. *en bistu*: H en ontbreekt; *niet daer omme*: B D H daerom niet C niet aldaer om; *leven*: F loven; *worden*: B sult werden.
3. *wesene*: A C worden F sine; *voort te gane*: H voort ontbreekt; *voort gaen*: A B C D F G H voortaan; *noch vreesse*: B noch ontbreekt; *in dinen ynde syn*: F syn in dinen ynden.
4. *ende.... sullestu vinden*: A om.... te vinden C sullestu ontbreekt; *ja ewighe*: H ende ewighe.

6. Du sulles dies in eenen goede hope hebben, datstu ter salicheit comen sulles, mer sekerheit daer af te willen hebben en es gheen noot, op datstu niet en valles in onnachtsamheit, in traechheit ende in hoverdien.
7. Het (in „margine” „exempe” (afgesneden) was een mensche, die dicwile in groter banghicheit stont tusschen hope ende vreesse van synre salicheit. Dese doe hi teenre tyt met groter droefheit bevaen was ende inder kerken voer eenen outaer in sinen ghebede was, hi dochte in hem selven aldus : „Och, ocht ic wiste, dat ic in duechden volstandich soude bliven”.
8. Ende rechtevoort hoorde hi van binnen een godlike antworde aldus: „Ende ofstu dat wistes, wat woutstu dan doen?”
9. Doch nu, datstu dan doen woudes, ende du selles wel seker syn.
10. Inden in sprekene wart hi ghesterct ende ghestroyt, ende beval hem selven den godliken wille, ende die verdrietelike twivel wart van hem ghenomen.
11. Ende hi en woude niet meer curioselyc ondergraven om te wetene wat hem in toecomende tiden ghescheen soude, mer hi pynde hem meer te wetene, wat die liefste wille Gods was tot alle goet werc te beghinnen ende te voleyndene.
12. Die prophete seit: „Sette dyn hope inden heere ende doch dat goet es ende wone opter erden, ende du selles ghevoedt worden van haerre rycheit”.
13. Een dinc is daer vele menschen mede ghehindert worden aen haren gheesteliken voert ganc, ende dat es dit: sorghe oft anxt voer die swaerheit ende voer den arbeit, die hem inden gheesteliken stryt ontmoeten mochte.
14. Mer die ghene, die hem pinen crachtelyc te verwinnen, dat hem meest contrarie ende swaerste is, die pleghen meest voert te ghane in duechden.

-
6. *in eenen goede*: A in eenen ontbreekt B C D G H in ontbreekt; *comen sulles*: A selste comen; *en es gheen*: B dat en is gheen; *in traechheit ende in*: D in crancheit ende in H ende.
 7. *Exempe*: A B D Exempel F Exempel? titel C: Van der oetmoedicheit; *dicwile*: D dickent; *in groter banghicheit*: D in twyfelinghe F in groten twivel; *tusschen*: D ontbreekt (sic); *van synre*: A van ontbreekt; *teenre tyt*: A B tot eenre tyt H in eenre tyt; *met groter*: A C in groter; *droefheit*: H bangicheit; *bevaen was*: B was bevāghen voer eenen outaer.... *was*: A C voerden outaer.... *was* B was voer een alter enz.; *hi dochte*: A C D G H dacht hi B doe docht hi F so dachte hy.
 8. *van binnen een godlike antworde*: H een stemme van binnen recht als een godlike antwoerde.
 10. *Inden insprekene*: A B C D F G H In desen inspreken; *wart hi*: C D wort hi; *ghesterct*: B so ghesterct *ghestroyt*: A B C D F G H ghetroest; *die verdrietelike twivel*: F dat verdrietelyc twifelen; *wart.... ghenomen*: C H wort.... ghenomen; *van hem*: A C hem af F van ontbreekt.
 11. *ondergraven*: D ondersouken oft ondergraven; *om te wetene*: D om ontbreekt; *was*: A waer; *goet werc*: H goet ontbreekt; *voleyndene*: A volbrenghe D vulherden.
 12. *Sette*: C ontbreekt (sic).
 13. *ende dat es dit*: H ende ontbreekt F dit ontbreekt; *oft anxt*: A ende anxt; *voer den arbeit*: H voer den ontbreekt.
 14. *pinen crachtelyc*: B crachtelic pinen; *ende swaerste is*: H is ende swaerste; *contrarie*: D contrarie es; *voert te ghanc in duechden*: A B C D G H in duechden voort te gaen.

15. Want daer neemt een mensche meest toe ende verdient meerder gracie, daer hi hem selven meest verwint ende syns eyghens wille sterft.
16. Mer alle menschen en hebben niet even vele te verwinnene ende te sterven.
17. Die vierich ende ernstich es, al heeft hi meer passien ende meer te verwinnene dan een ander, die van goeder natueren ende zedich es ende nochtan min vierich es, hi sal desen boven gaen ende in duechden meer toenemen.
18. Twee dinghen helpen sonderlinghe tot groter beteringhen, dat es, dat een mensche crachtelyc hem selven ontrecke daer die nature onredelyc ende ghebreclyc toe gheneicht es, ende dat hi vuerlyc sta na dat goet oft na die gracie te ghewinnene, daer hi meest behoefich es.
19. Du sulles di pinen die dingher meest te scuvene ende te verwinnenne, die di in eenen andren meest meshaghen.
20. Uut allen dinghen neem dyn profyt; siestu goet exempel, dat pyndi na te volghene.
21. Ende siestu yet dat te bestraffen es, wacht di, datstu dat selven niet en does, of hebstu dat ye ghedaen, pynde haestelyc te beteren.
22. Gheliker wys dat dyn oghen ander menschen merken, also wordestu ooc van andren ghemerct.
23. Och, hoe ghenoechlyc ende hoe soet eest te siene vierighe ende innighe bruedere, die hem sedichlyc ende ordelyc in allen dinghen hebben, ende hoe swaer ende onghenoechlyc ist te siene andre, die hem qualyc ende onoerdelyc hebben, ende die niet en oefenen noch en doen daer si toe gheroepen syn.

-
15. *Want daer*: A H Want daerin; *een mensche*: H die mensche; *meerder gracie*: D meer gracen; *meest*: H ontbreekt; *verwint*: A C in verwint; *syns eyghens wille sterft*: A syns selfs sterft ende synen eyghen wille C syns selfs sterft syn eighen wille.
 16. *even*: D ghelyc; *verwinnene ende te sterven*: H sterven ende te verwinnen.
 17. *ende ernstich*: A ende ontbreekt; *ernstich*: C F H neerstich; *zedich es*: A seden is B sedich syn; *min vierich es*: A desen boven gaen myn vuerich is (sic) H min vuericheit heeft; *hi sal*: A F hi sal nochtan.
 18. *crachtelyc hem selven ontrecke*: A crachteliken ontrecke hem selven B hem selven crachtelic ontrecke; *onredelyc*: A C H onordenierlick B onoerdelic D onghemaenierdelic; *gheneicht*: D gheneghen; *ende dat hi*: B dat ontbreekt H dat is dat een; *vuerlyc*: A B C D F G H vierichlick; *na dat goet*: C yn dat goet; *die gracie*: H die ontbreekt; *daer hi*: A dat hi B C D G H dier hi F daer hys; *behoevich*: D behouvende.
 19. *eenen andren*: A C andren menschen.
 21. *bestreffene*: A B C D H berispen; *ye gedaen*: F oyt ghedaen; *pynde*: B dat pyndi H pyn di dat.
 22. *oghen.... merken*: H oghe.... mercket; *ooc van anderen ghemerct*: D bemerct van andere menschen; *andren*: A B C H andere menschen.
 23. *hoe soete*: H hoe ontbreekt; *bruedere*: D susteren of broederen H menschen; *sedichlyc*: A B C D F G H sedelick; *ordelyc*: A oetmoedelic D manirelic H ordinerdelick; *in allen dinghen*: A ontbreekt; *swaer ende onghenoechlyc ist*: C swaer ist ende onghenoechlick; *andre*: A ander menschen; *qualyc*: A C swaerlick qualick; *onoerdelyc*: A onordinerlyc D onghemanirlic H onghoeordenierlick; *ende die*: A B C D die ontbreekt H ende hem.

24. Och, hoe scadelyc eest, datmen versumet, daermen om ghecomen es, ende daer toe keert den sin, dat eenen niet bevolen en es.
25. Ghedencke waer toe du comen biste, ende sette voer di dat beelt des ghecruysten Jhesus.
26. Du moghes di wel scamen, alstu Jhesus leven aensies, datstu dien niet ghelikere na ghetreden en biste, al hebstu langhe in den wech gheweest om te Gode te ghane.
27. Een religioes, die hem met ernste ende innichlyc oefent in dat waerde leven ende passie ons heeren, al dat hem nut ende noot es, sal hi daer vinden overvloedich, ende ten es gheen noot, dat hi buten Jhesum anders yet beters soeke.
28. Och, oft Jhesus ende die ghecruyst in onse herte quame, hoe schiere ende hoe al ghenoech soudent wi dan gheleert syn.
29. Een goet vierich religioes draecht ende neemt alle dinc wel, dat hem gheheten wort.
30. Een religioes, die laeu ende onnachtsam es, heeft tribulacie over tribulacie, ende van allen siden es hi in banghicheit ende in lidene, want inwindich solaes en heeft hi niet, ende uutwindich en moet hi niet soeken.
31. Een religioes, die buten discipline leeft, die es tot swaren valle gheneicht.
32. Wie beghert ende soect te levne in vriheit ende zonder bedwanc, die sal altoos in lidene ende in banghicheit wesen, want teen oft ander sal hem mishaghen.
33. Sich aen, hoe dat vele andre religiose leven ende wat si doen; si syn nauwe bedwonghen onder die discipline ende nauheit des cloesters.
34. Si gaen selden uut, si leven afghescheidelyc, si eten armelyc, groffelyc syn si ghecleedt,

-
24. *ende daer toe keert den sin dat eenen niet bevolen en es*: D ontbreekt; *daer toe keert den sin*: B dat een mensche syn sin daertoe keert H den sin ontbreekt; *eenen*: B hem.
 25. *Ghedencke*: F Peyst; *du comen*: A C G H du ghecomen B dattu ghecomen; *Jhesus*: H Cristi.
 26. *dien*: D di H hem; *ghelikere*: D ghelyc; *na ghetreden en biste*: D hem naghegaen best F en bist naghetroden; *te Gode te ghane*: H Gode te dienen; *te Gode*: B D tot Gode.
 27. *Een religioes*: Hierna houdt A op aan het eind der pagina. Aan den anderen kant van het blad begint boek II; *hem... oefent*: F hem ontbreekt; *ernste*: D F H neerst; *innichlyc*: D H innicheit; *ons heeren*: D Cristi Jhesu; *daer*: D dar in; *overvloedich*: B C D F G H overvloedelick; *anders yet*: D yet anders H anders ontbreekt.
 28. *schiere*: D varync; *hoe al ghenoech*: B C hoe ontbreekt H haestelic; *dan gheleert syn*: D dan ontbreekt H dan gheleert worden.
 30. F vs. 30 ontbreekt geheel; *heeft tribulacie*: B die heeft tribulacie; *tribulacie over tribulacie*: D tribulacien over tribulacien; *es hi in banghicheit ende in lidene*: B is hem banghicheit ende liden; *banghicheit*: D twifelinghe; *in lidene*: C H in ontbreekt; *inwindich solaes en heeft hi niet*: B hi en heeft gheen inwendich solaes; *soeken*: H hebben of soken.
 31. *gheneicht*: D gheneghen.
 32. *te levne in vriheit ende*: H in vryheit te leven ende sonderlinghe; *ende in banghicheit wesen*: C wesen ende yn banghicheit D syn ende in anxte F syn; *teen oft ander*: F deen oft dander.
 33. *si syn*: C sich sy syn; *nauheit*: D nauwicheit.
 34. *groffelyc syn si*: D si syn rudelic; *ghecleedt*: H ghecleet, sy waken langhe ende staen vroeck op; *weenich*: H ende weynich; *si waken langhe ende staen vroeck op*: H ontbreekt C vro staen sy op ende langhe

- vele arbeiden si, weenich spreken si ; si waken langhe ende staen vroeck op, si hebben langhe ghebet, si lesen decke ende bewaren hem in alre behoetheit.
35. Mercke die Cartusere, die monicken van Sinte Bernaerts oordene ende andere menigherhande monicke ende nonnen, hoe si alle nacht op staen om Gode te lovene ende te singhen in sinen dienste.
 36. Ende daer om soe wert di scande ende onneere, datstu soudes traech ende versumende wesen in soe heilighen dienste, daer so grote menichte van monicken ende van nonnen den here beghinnen te iubilerenne.
 37. Och, oft ons anders niet en stonde te doene, dan onse heere met herten ende met monde te lovene.
 38. Och, ofstu nummer en behoefdes teten noch te drinkene noch te slapene, mer altoos mochtet Gode loven ende di becommeren alleene met gheesteliken dinghen.
 39. Soe wares du vele saligher dan du nu biste, so du den vleesche in syne nootdurft enichsins dienen moetes.
 40. Och, of dese nootdurfticheden niet en waren, mer alleene die gheestelike spise der sielen, die wi leider selden ghesmaken.
 41. Wanneer een mensche dertoe comen es, dat hi van gheenens creature solaes beghert, dan eerst beghint hem God te rechte te smakene.
 42. Ende dan sal hi van allen toevallē wel te vreden syn, dan en sal hi hem van tgroot niet verbliden, noch van tcleyn niet bedroeven, mer hi sal hem gheheel ende betrouwe-

waken sy; *langhe ghebet*: D langhe ghebeden H ghebeden; *decke*: C dicwyl D dicwyl vele; *in alre*: H mit alre.

35. *menigherhande*: H ontbreekt; *monicke ende nonnen*: D religieusen; *singhen*: D sine.
36. *daerom*: F daerby; *wert di*: H di ontbreekt; *soudes traech ende versumende*: B traech ende versumende soudes; *traech*: C traech syn; *versumende*: H verswimende; *wesen*: F syn; *menichte*: B C G menië; *van nonnen*: F H van ontbreekt; *den here*: D ontbreekt; *beghinnen te iubilerenne*: H loven ende dancken.
37. *anders niet*: B niet anders; *met herten ende met monde te lovene*: H te loven mit herten ende mit monde; *met monde*: F met ontbreekt; te loven: D te dienen ende te loven.
38. *nummer*: B C F G H nimmermeer D niet meer; *noch te drinkene*: C ende te drinken; *mochtes Gode*: B God mochte; *di becommeren alleen*: B di alleen becommeren H becommeren di alleen.
39. *wares du*: B waer di; *vele saligher*: H veel te saligher; *so du*: B want ghi; *nooddurft*: H noottrufteit; *enichsins dienen*: F dienen enichsins.
40. *nootdurfticheden*.... *waren*: B F nootdurfteit....waer; *nootdurfticheden*: C noeturfteit; *leider*: F lachen; *ghesmaken*: G smaken.
41. *comen*: G H ghecomen; *beghert*: B C F G H en begheert; *eerst beghint hem God*: B H beghint hem God eerst F G beghint hem eerst God; *eerst*: D aldereerst; *te rechte te smakene*: B te smaken te recht D te no. 2 ontbreekt H te rechte ontbreekt.
42. *te vreden syn*: H te vreden wesen; *niet bedroeven*: H niet ontbreekt; *betrouwelyc*: D ghetrouwelic; *al in al es*: D gheheel in al es F al es in al H al no. 2 ontbreekt (sic); *wien gheen*: B in wien gheen; *sterft*: D versterft; *alle dinghen*: H ontbreekt; *leven*: B C D G leven hem; *ende te wensche*: H ontbreekt.

lyc in Gode setten, die hem al in al es ende wien gheen dinc en vergaet noch en sterft, mer alle dinghen leven ende dienen hem te wille ende te wensche.

43. Ghedencke altoos des eyndes ende dat die verloren tyt niet weder en comt.
44. Sonder sorcherticheit ende sonder ernsticheit en sulstu nummer duechden vercrighen.
45. Beghinnestu te slappene ende te verlauwene, so sellestu daer (in margine geplaatst) qualyc aen syn.
46. Mer gheefstu di ter viericheit, so sellestu groeten vrede vinden, ende dyn arbeit sal di lichter syn.
47. Een innich vierich mensche om dat hi die gracie Gods mach crighen ende om die minne tot der duecht is hi tot allen dinghen bereet.
48. Tes meerder arbeit in die sonden te wederstane dan inden lyflike arbeit te wesene.
49. So wie die cleyne ghebreke niet en verwint, die sal allensken ten meerder ghebreken gliden ende vallen.
50. Des avonts sulles du di verbliden, eest datstu den dach nuttelyc toe brenghes.
51. Wake over di selven, verweect di selven, ende so wat van andren menschen si, en versume di selven niet.
52. Alsoe vele sellestu in duechden wassen, hoe vele du di selven verwinnes ende di selven ghewelt does. Explicit Deo gracias.
Dit boec heeft ghemaect een regulier, ende es ghesedt uten latyn in dietschen van eenen brueder tot Eemsteyn int jaer ons heeren 1428.

-
43. *des eyndes*: B dyn eynde; *weder en comt*: H wederkeeren en sel.
44. *sorcherticheit*: B C D F G H sorchvoudicheit; *sonder ernsticheit*: D H sonder neersticheit F nechrsticheit (sic); *nummer*: B C D F G H nymmermeer.
45. *slappene*: C verslappen.
46. *ter viericheit*: B H tot vuericheit; *vinden*: H hebben ende vinden; *lichter syn*: B C D H te lichter wesen.
47. *Gods*: H ontbreekt; *crighen*: D vercrighen H crighen van Gode; *is hi*: B so is hi.
48. *in die sonden*: C in ontbreekt; *inden lyflike*: B in den lieflike (sic) D in den lichamelike F lichaemlike H in lieflike (sic); *wesene*: F sine.
49. *die cleyne*: H die ontbreekt; *ten meerder ghebreken*: B G tot meerre ghebreken D te meer H in meerre ghebreken; *gliden ende*: F H ontbreekt.
50. *toe brenghes*: G toe ghebrocht hebste H toe hebste ghebrocht.
51. *verweect di selven*: B C D vermane di selven H verwecke di selven vermaen di selven; *van andren menschen si*: B si ontbreekt H van den anderen sy; *versume*: H verswime.
52. *wassen*: B H wassen ende toenemen; *hoe vele*: B also veel als D also vele; *ghewelt does*: H ghewelt hebste ghedaen; *Explicit Deo gracias*: C ontbreekt B F Deo gracias ontbreekt D H Amen.
Dit boec . . . int iaer ons heeren: B dit boec heeft ghemaect een regulier van onser oerden ende capittel in latyn ende is overgheset uten latyn in duutsche tot Eemsteyn int cloester van enen broeder om orbaerheit ende salicheit alre religiosen ende devoten men (sic) diet lesen of horen lesen. Int jaer ons heren MCCCC ende XXVIII C D F G ontbreekt H Lyt sonder noot, sterft sonder doot, spreekt sonder woert, sit stille ende gaet voert.

BOEK II.

INHOUDSTAFEL.

i	Vander oetmoedicheit.
ij	Van gueden vreedsamighen menschen.
iiij	Van reyn ghedachten ende simpel meninghe.
iiij	Dat een mensche hem selven kennen sel.
v	Van vroechede der gueder consciencien.
vj	Van der liefden ons heren boven alle dinc.
vij	Van der vriendelicheit des gheselscaps ons heren.
viiij	Van berovinghe alles solaes.
ix	Van dat men dancbaer sel wesen der graciën Gods.
x	Datter lutter minres syn des cruus ons heren Jhesu Cristi.
xj	Vanden conincliken leven des cruses Cristi.

INHOUDSTAFEL: deze is alleen aanwezig in C en M, ontbreekt in de drie andere handschriften, dus ook in R, den legger van Boek II. Als legger is hier — in den inhoudstafel — M genomen.

De titel van caput I ontbreekt in den inhoudstafel. Deze opent met caput II, dat in den tafel caput I genoemd wordt; caput III fungeert dan als caput II enz.

ij	<i>gueden vreedsamighen menschen:</i> C den vreedsamighen goeden mensch.
iiij	<i>Van reyn:</i> C Van der reyne.
v	<i>Van vroechede:</i> C Van der vroecheden.

HIER BEGHINNEN DIE XII CAPITTELEN VANDER INWENDIGHER WANDERINGE.

1. „Dat rike Gods is binnen u”, seit die heer.
2. Keer di uut alle dynre herten totten heer, ende laet dese onsalighe werelt, ende dyn siel sel rusten vinden.
3. Leer die uutwendighe dinghen versmaden, ende du selste sien dat rike Gods in U comen.
4. Dat rike Gods is vrede ende bliscap inden heiligen gheest, dat den misdadighen niet ghegeven en wort.
5. Cristus sel totti comen ende tonen di syn troostelicheit, ist sake dattu hem waerdelicke van binnen bereytste syn woninge.
6. Alle syn glorie ende vercieringhe is van binnen, ende daer behaecht hem te wonen.
7. Vers 7 ontbreekt.
8. Och lieve trouwe siel, dese brudegom bereyde dyn herte, op dat hi hem ghewaerdighen wil totti te comen ende een wonstat mitti te maken.
9. Vers 9 ontbreekt.

CAPUT I.

Titel. *Hier beginnen die xij capittelen vander inwendigher wanderinge*: A Dat ander boeck. Eerst van der inwendigher wanderinghe C Van den vreedsamighen en gueden menschen (sic) (Titel van caput III) M Van der inwendigher wanderinghe N Hier beghint dat ander deel van Qui sequitur me. Van den rike Gods dat binnen ons es.

2. *dese*: L die.
3. *die uutwendighe dinghen versmaden*: N dese uutwendighe dinghen versmaden ende di te geven totten inwendighen dinghen; *vrede ende bliscap*: M gerechticheit vr. ende bl. N vrede en vroude.
4. *den misdadighen niet ghegeven en wort*: N den quaden niet en wort gegeven; *wort*: C is wort (sic).
5. *totti*: A ontbreekt; *tonen di syn troostelicheit*: N bewisen di syn troestinghe; *ist sake*: N eest; *waerdelicke van binnen bereytste syn woninge*: N een werdighen woninghe bereides van binnen; *van binnen bereytste*: A bereideste binnen.
6. *syn glorie*: L dyn glorie; *vercieringhe*: N scoenheit; *behaecht*: M behagher; *te wonen*: A C M in te wonen.
7. vers 7 alleen aanwezig in N: Syn stedighe visitacie hevet hi metten mensche van binnen, suete reden, bequame trostinge, menighvoldigen vrede ende wonderlike vrientscap.
8. *Och lieve*: N O du; *trouwe siel*: L N ghetrouwe siele M siel ontbreekt; *ghewaerdighen wil*: N gewerdighe C M waerdighen wil; *totti*: C tot sic; *een wonstat mitti te maken*: A C N in di te wonen M in di wonen; *een wonstat*: L een woninghe.
9. vers 9 aanwezig in A C M N. vers 9 A C M: Aldus ist dat hi seit: „Die mi minnet, sal houden myn sermoen, ende tot hem sellen wi comen ende een woonstat in hem maken; vers 9 N: Want hi seit aldus: „Soe wie mi mint, die sal houden myn sermoen, ende wi sullen tot hem comen ende maken onse woninghe bi hem”.

10. Hier om ghevet Gode een stede, ende alle ander dinghen weyghert den inganc.
11. Want wanneer du den heer hebste, so bistu rike ghenoch.
12. Hi sal dyn voersienre wesen ende dyn ghetrouwe besorgher sel hi wesen in allen dinghen, datti gheen noot wesen en sel hope te setten inden menschen.
13. Die menschen verwandelen haesteliken ende gaen snelliken of, mar Cristus blyft in ewicheit, ende is bistandich sterkelike tot inden eynde.
14. Daer en is gheen grote hope te setten inden ghebreckeliker stervelike menschen, al waer hi oec oorbaerlike ende ghemint. Ende oec en selmen niet alte drovich wesen, datti die menschen contrarie syn ende weder spreken.
15. Want die di huden mede syn, die mogen di morghen contrarie syn, ende des ghelikes wederomme; want also dicke als dat weder verwandelt, so verwandelt die menschen.
16. Ende daer om set al dyn hope in Gode, ende laet hem dyn wesen vresen (sic) ende dyn minne.
17. Hi sel voer di verantwoerden, ende hi selt wel doen alst bist is.
18. Du en hebste al hier gheen blivende stat. Want waer du biste, daer bistu vreemde ende een pelgrum; noch du en moghste gheen vrede hebben, ten si dattu naersteliken verenicht wortste mit Cristo.
19. Wat wilstu hieromtrent sien, in dien dattet die stat dynre rusten niet en is?

10. *Hier om ghevet Gode*: N Daerom geeft Cristus; *alle*: L ontbreekt.
11. *wanneer du den heer*: N alstu Cristum; *so bistu rike ghenoch*: A C du biste ryc, ende dat is di ghenoech L so bistu ryc, ende dat is ghenoech M so bistu ryc, ende dat is di ghenoech N soe bestu rike, ende tes di ghenoech.
12. *wesen no. 1*: N ontbreekt; *dyn ghetrouwe*: C dyn betrouwen L dyn trouwe N een ghetrouwe; *sel hi wesen*: C ontbreekt A N sel hi ontbreekt; *datti*: L so datti N alsoe dattet di; *wesen en sel*: A C N en sal wesen.
13. *gaen snelliken of*: A gaen ontbreekt N gebreken hastelic; *Cristus*: L Jhesus; *blyft in ewicheit*: M die blyft ende is inder ewicheit N bl. inder ewicheit; *is bistandich*: A hi es bi staende in ewicheit C M is bi staende; *tot inden eynde*: N totten einde.
14. *ghebreckeliker stervelike*: M ghebreckeliker ontbreekt N sterffeliken gebrekeliken; *waer hi oec*: A waer hi al L waren si oec; *ende oec en selmen*.... *weder spreken*: N noch men sal ock niet alte droevich wesen, omdat di die menschen bi wilen contrarie syn ende wederseggen; *selmen*: L selstu M so en selmen; *niet alte*: A C alte ontbreekt L M niet alte seer; *datti*: M dat ons.
15. *die mogen*: A C M die ontbreekt; *contrarie syn*: M contrari wesen N contrari syn oft wesen; *want also dicke*.... *verwandelt die menschen*: N so wandelen si dicke als dat weder; *verwandelt*: A C L M verwandelen.
16. *Ende daerom*: N Ende ontbreekt; *set*: M so sette; *hem*: L hi; *wesen vresen*: A C L M N vrese wesen.
17. *Hi sel voer di verantwoerden ende*: A ontbreekt; *selt wel doen*: A C L M N sal wel doen; *alst*: C alsoe alst M alsoet.
18. *al hier*: N al ontbreekt; *want waer*: N ende waer; *daer bistu*: A C M du biste; *een pelgrum*: A C L M een ontbreekt; *ten si*: M ten si dat sake; *naersteliken*: L natuerlic N inwendelic; *wortste*: N byste.
19. *Wat wilstu*.... *in dien dattet*: N Wat wilstu hier al om sien als dat; *stat*: A C staet; *dynre rusten niet en is*: A niet es dynre rusten C M N niet en is dynre ruste.

20. In den hemel is dyn woninghe, ende verganclike syn alle tytlike dinghen.
21. Alle dinc sel vergaen ende du mit hem.
22. Sich dattu di selven die tytlike dinghen niet toe en voechste, op dattu niet ghevanghen en wortste noch verloren en bliveste.
23. Laet dyn ghedachten syn by den oversten, ende dyn ghebet wort ghevoert sonder middel totten oversten.
24. Ende constu niet scouwen die hoghe hemelsche dinghen, so rusti in die passie Cristi, ende gaeren woen in syn heilighe wonden.
25. Ende ist dattu devotelike vlyeste totten preciosen wonden ende teyken Jhesus Cristi, in dynre trubulacien selstu ghevoelen grote sterkinghe, ende niet veel en selstu achten versmaetheit der menschen, ende lichteliken selstu verdraghen die woorden des after sprekers.
26. Cristus was oec inder werelt versmaet vanden menschen, ende inder groter noot ende inder versmaetheit ghelaten van sinen vrienden ende maghen.
27. Cristus woude lyden ende versmaet syn om ons, dattu dynre ymmer niet en soutste beclaghen doerren.
28. Want Cristus hadde wedersakers ende after sprakers, ende du wilste dat alle menschen di goet doen ende dyn vrienden syn?
29. Waer om soutmen dyn verduldicheit cronen of beclaghen, of di gheen weder spoet en moetedede?

-
20. *is dyn woninghe.... tytlike dinghen*: N sal dyn woninghe wesen, ende als een overganck syn die eertsche dingen an te sien.
 21. *Alle dinc.... mit hem*: N Want alle gaen si wech, ende wi met hem.
 22. *Sich dattu.... voechste*: N Daerom siet wel toe, dattu hem niet an en hanges; *die tytlike*: L dese tytlike; *voechste*: L werpste; *noch verloren en bliveste*: N ende verloren blivest.
 23. *Laet dyn.... totten oversten*: N Biden oversten sullen dyn gedachten wesen, ende dyn gebet sal opgaen tot Cristum; *syn*: A C M wesen.
 24. *Ende constu niet*: N Eest dattu niet en conste; *rusti*: A C L N rust; *gaeren woen*: L gaeren ontbreekt N woent gerne; *syn heilighe*: M die heilighe.
 25. *Ende ist*: N Ende ontbreekt; *vlyeste*: L loepste; *preciosen*: N duerbaren; *in dynre.... sterkinghe*: N soe saltu gevoelen groote troestinghe ende stercheit inder tribulacien; *ghevoelen*: L vinden; *niet veel*: M veel ontbreekt; *versmaetheit*: A C M versmadinghe N versmadenisse; *verdraghen*: A C M draghen; *des after sprekers*: M der aftersprekers.
 26. *inder groter.... ghelaten*: N gelaten inder alder meester noot; *inder groter*: C yn groter; *inder versmaetheit*: L inder ontbreekt; *ghelaten*: M ghelaten van hemelschen vader ende.
 27. *syn*: A C M N wesen; *om ons*: A C L M N ontbreekt; *dattu dynre.... beclaghen doerren*: N ende du dorrest di van iemant beclagen; *dynre*: L synre; *en soutste beclaghen doerren*: A en soutste dorren beclaghen C L M beclaghen en soutste dorren.
 28. *Want*: N ontbreekt; *wedersakers*: N beniders; *after sprakers*: M wedersprakers; *du wilste*: N du wiltu.
 29. *Waer om soutmen.... weder spoet en moetedede*: N Waer af solde dan dyn lidsamheit gecroent worden, waert dat di gheen tribulaci of teghenheit toe en quame; *cronen of beclaghen*: L of beclaghen ontbreekt; *weder spoet*: M wederstoet; *moetedede*: A C L M ghemoette.

30. Ende wiltu niet lyden, datti contrarie is, hoe soutste dan vrient ghewesen? (sic.)
31. Lide mit Cristo om Cristus willen, wilste mit hem regneren.
32. Hadstu eens volcomelike in ghegaen van binnen in Jhesus, ende hadste een weynich synre minnen, dan en soutstu niet meer vraghen na dyns selfs profyt ende oerbaer, mar du soutste di meer verbliden, datti versmaetheit worde ghedaen, want Jhesus minne doet den mensche hem selven versmiden.
33. Een minre Jhesu ende der waerheit ende vri van ongheordineerder begheerten en mach (sic) hem vri tot Gode keeren, ende mach hem verheffen inden gheest boven hem selven ende rusten in den ghebruken.
34. Vers 34 ontbreekt.
35. Wye van binnen can wanderen in die dinghen (sic) van buten luttel can wegghen, die en soect gheen stede noch hi en verbeit gheen tyt om te hebben devote oefeninghe.
36. Vers 36 ontbreekt.
37. Hem en ghebreect gheen uutwendighe aerbeit noch gheen onledicheit totter tyt toe, die van node is, mar recht als die dinghen comen, so sciet (sic) hi hem daer teghens.
38. Wye van binnen wel bereyt is ende veel gheordenert, die en acht niet die wonderlike verkeerde ghevaerde der menschen.
39. Also veel wort die mensche ghehindert ende of ghetoghen als hem dat uutwendighe dinc tot hem trect.

-
30. *L: vers 30 ontbreekt geheel; Ende wiltu.... hoe soutstu:* N Eest dattu geen tegenheit wilt liden, hoe salstu; *Ende wiltu:* A En wiltu; *vrient ghewesen:* A C M Cristus vrient wesen N een vrient Cristi wesen.
 31. *Lide mit Cristo.... mit hem regneren:* N Lide di met Cristo ende om Cristo, eest dattu regneren wilste met Cristo.
 32. *volcomelike in ghegaen:* L inghegaen volcomelic; *van binnen in Jhesus:* N in dat binnenste ons heeren Jhesu Cristi; *een weynich:* L ghesmaect een weynich N een wenich gesmaect; *synre minnen.... ende oerbaer:* N van synre berrender minnen, soe en sulstu niet sorghen om eigen gemac of ongemac; *ende oerbaer:* A M of orbaer C off openbaer; *soutste di:* N sulste; *worde ghedaen:* L aenghedaen wort.
 33. *Een minre:* L Ende een minre; *vri van ongheordineerder begheerten:* N warachtich innich ende vry van alre ongeordineerder begeerten; *en mach:* A C L M N die mach; *tot Gode:* M te Gode; *mach hem verheffen.... in den ghebruken:* N verheffen hem selven boven hem selven inden geest ende gebrukelic rusten in hem; *hem verheffen:* M hem selven verheffen; *ghebruken:* A ghebruken Gods.
 34. Vers 34 alleen aanwezig in N: Die alle dinck smaect als si syn, niet also als si worden gewaent of gheseit van buten, die es voerwaer wys ende meer geleert van Gode dan van den menschen.
 35. *Wye:* N Die; *in die dinghen:* A C L M N ende die dinghen; *noch hi:* L ende.
 36. Vers 36 alleen aanwezig in N: Een inwendich mensche vergadert hem lichtelic, want nummermeer en stort hi hem te male uut totten uutwendigen dingen.
 37. *Hem en ghebreect.... daer teghens:* N Hem en hindert gheen uutwendich arbeit noch onledicheit totter tyt die hem van noet es, maer alsoe die dinghen comen, soe geeft hi hem daer toe; *en gebreect:* C M ontbreekt; *sciet:* A C L M sciet.
 38. *Wye:* N die; *bereyt is:* L is bereyt; *veel:* A C L M N wel; *gheordenert:* A C M gheordineert is; *die wonderlike verkeerde ghevaerde der menschen:* N vele opter menschen verkeerde ende wonderlike zeden.
 39. *die mensche:* N een mensche; *als hem dat uutwendighe dinc tot hem trect:* N als hi hem der dingen aentrect; *als hem dat:* A als hem dat hem (sic).

40. Waert dattet mitti te recht waer, ende du wel ghepurgiert waerste, alle dinc soude di te goede ende te profyt comen.
41. Ende daer om syn di veel dinghen mishaechlike ende dicke beroerense di. Want du en biste noch niet di selven ghenoech ghestorven, noch ghesceyden van aer(d)schen dinghen.
42. Gheen dinc en bevlect so seer des menschen herte als onreynne minne totten creatueren.
43. Versmaetstu den troost van buten, soe moghestu hemelsche dinghen scouwen, ende ghe-meenlike di van binnen verblyden.

VANDER OETMOEDICHEIT. II CAPITTEL.

1. En wil dat niet groot wegghen, wye voer di is of teghens di, mer merc ende acht of God mitti si in allen werken, die du doeste.
2. Heb een goede conciencie, ende God sel di helpen ende weel bescremen.
3. Die God bescremen wil, nyments verkeertheit en mach hem deren.
4. Constu swighen ende liden, du selste sonder twivel Gods hulpe hebben.
5. Hi weet die tyt ende die manier di te verlossen, ende daer om selstu hem di selven over gheven.
6. Het hoert Gode toe te helpen, ende van allen scaemten te verlossen.

-
40. *mitti*: C myn; *ghepurgiert waerste*: N gepuergiert waerst van binnen; *ende te profyt comen*: L comen ende te profyt C ende profyt comen.
41. *Ende daerom... beroerense di*: N Daerom mishagen di veel dinghen ende dicwyl verstorense di; *noch niet di selven ghenoech ghestorven noch*: A C M noch niet volcomelic di selven ghestorven noch L noch niet N di selven noch niet volcomelyc ghestorven noch; *ghesceyden*: N verscheiden; *aerdschen*: L M N allen aertschen.
42. *bevlect*: N bevlect ende en becommert; *totten creatueren*: A C M inden creaturen N der creatueren.
43. *Versmaetstu*: N Eest dattu versmades; *hemelsche*: A C L M N die hemelsche; *ghemeenlike di van binnen verblyden*: N stadelic di selven verbliden van bynnen.

CAPUT II.

- Titel. *Vander oetmoedicheit*: C Vander reynre ghedachten ende sympelre meninghen (sic, titel van caput IV) N Van een oetmoedich vertien ons selves.
1. *En wil dat niet groot wegghen*: N Du en salt niet groot rekenen of achten; *wye*: C wie die N wie dat; *voer di*: N metti; *merc*: A C M weech N doet; *acht*: N sorghet; *of God*: A C L M dat God N op dat God; *si in allen werken*: L is in al dyn werken si („is” waarschijnlijk geradeerd); *werken*: A N dinghen.
 2. *helpen ende*: A C L M N ontbreekt.
 3. *Die God bescremen wil*: A Die God bescremen ontbreekt (sic) N Want die God hulpen wille; *deren*: N hinderen.
 4. *Du selste sonder twivel*: A C M sonder twivel du sulste; *sonder twivel Gods hulpe hebben*: N sien sonder twivel die hulpe Gods.
 5. L: Vers 5 ontbreekt geheel; *die manier*: N die ontbreekt; *hem di selven*: N di selven hem.
 6. *hoert*: L N behoert; *scaemten*: N scaemten ende confusien.

7. Dicke is oorbaer om meere oetmoedicheit te houden, dat ander luden onse ghebreken weten ende ons daer of bestraffen.
8. Wanneer die mensche om synre ghebreken wille hem veroetmoedicht, dan verdraecht hi lichtelicke ander luden, ende lichtelicke doet hi ghenoech den ghenen, die op hem tornich hebben gheweest.
9. Den oetmoedighe bescermt ende helpt God, ende dien mynt hi ende helpden, totten oetmoedighen neyght hem God, dien ghevet hi ooc grote gracie, ende na sinen bedrucken verheft (in handschrift: verheften) hien tot glorien.
10. Den oetmoedighen openbaert hi syn heymelicheit, ende tot hem so is hi wel te vreden.
11. Want hi staet in Gode, ende niet inder werelt.
12. Niet en laet di dencken, dattu enich profyt ghedaen heveste, ten si dattu di voelste beneden alle menschen.

VAN DEN GUEDERTIEREN VREESAMIGEN MENSCH. III CAPITTEL

1. Hout di selven eerst in vreden, so mogestu ander luden scicken in vreden.

-
7. *Dicke is.... te houden*: N Dicwyl eest ons seer oerberlic tot meerre oetmoedicheit te behoelden; *Dicke is*: A C M Dicke so ist; *oorbaer*: L oerbaerlic; *ons daer of*: A daer; *bestreffen*: A C M straffen N berespen.
 8. *die mensche.... hem veroetmoedicht*: M die menschen.... hem veroetmoedighen N hem een mensche.... veroetmoedicht; *hem veroetmoedicht*: A veroetmoedicht wort; *dan verdraecht*: A C so vergheeft M dat vergeeft N soe versoent; *ander luden*: N enen anderen; *ghenoech den ghenen.... hebben gheweest*: N doet hi denghenen ghenoech, die hi misdaen heeft; *op hem*: A C M op ontbreekt; *hebben gheweest*: A C M syn gheweest.
 9. *Den oetmoedighe.... mynt hi*: N Den oetmoedighen bescermt God ende verlost hem, den oetmoedighen mint God; *ende helpden*: A C M N ende troosten L helpt hem ende; *totten oetmoedighen*: A C M N totten oetmoedighen menschen; *neyght hem God*: N neiget hem God oetmoedelic; *dien ghevet hi ooc*: L ende dien ghevet hi oec N ende geeft hem; *bedrucken*: A C M verdrucken L verdienet N verdruckenisse; *verheft hien tot glorien*: N heft hi hem op totter glorien; *verheft*: A soe verheffet; *glorien*: A C synre gracen ende glorien.
 10. *openbaert hi*: N openbaert God; *heymelicheit*: C heilicheit N verholentheit; *tot hem*: A C L M tot hem so nodet hise ende trece soetelic N hi trece ende nootse soetelicke tot hem; *so is hi wel te vreden*: A C L die oetmoedighe als hi confusie ontfanghen heeft so is hi wel te vreden. M = A C L, wel ontbreekt; N die oetmoedighe menschen syn wel te vreden, al wort hem confusi ende lacher aengedaen.
 12. *dencken*: L ghedencken; *voelste beneden allen menschen*: N gevoelste die nederste te wesen van allen menschen.

CAPUT III.

Titel. *Van den.... mensche*: C Van dat een mensche hem selven kennen sal (sic, titel van caput V) M van gueden vreesamigen menschen N van een goet vreesam mensche; *guedertieren*: A ontbreekt L gueden; *vreesamigen*: L vreesamen.

1. *so mogestu ander luden scicken in vreden*: N ende soe mogestu ander menschen te vreden maken.

2. Een vredelike mensche is orbaerliker dan een die wel gheleert is.
3. Een onvredelike mensche, dat goet is, dat trect hi int quade, ende lichtelike gheloeft hi dat quade.
4. Een goet vredich mensche die keert alle dinc in doechden.
5. Die wel in vreden is, van hem en vermoet nyement quaet; ende wye qualiken in vreden is, ende beroert wort in menigherhande vermoedinghe is ende beroert, (sic) oec so en ruste hi niet, ende ander menschen en laet hi niet rusten.
6. Dicke so seit hi, dat hi niet segghen en soude, ende hi laet, dat hem beter waer ghedaen.
7. Hi merct wel, wat ander luden sculdich syn te doen, ende hi verghet, dat hi selve doen soude.
8. Hebbe alre eerst minne op di selven, ende dan moechstu minnen dinen even mensche.
9. Du conste wel dyn werken ontsuldighe ende verwen, ende ander menschen onscult en wilste niet horen.
10. Rechtvaerdigher waert, dattu di selven besculdichste ende dynen broeder onsculdichste.
11. Wilste ghedraghen wesen, so draech eerst enen anderen.
12. Sich, hoe verre du noch biste van der waerachtigher caritaten ende oetmoedicheit, die nyement en vertoornen noch veronwaerden dan alleen haer selven.

-
2. *vredelike*: L N vreedsaem; *orbaerliker dan een*: N veel orberliker dan een mensche.
 3. *Een onvredelike mensche*: A C M Een onvredich mensche N Een onvreedsam mensche die vol passien es; *dat goet is dat trect hi*: A C dat goet is trect hi M trect alle dinc N die keert goede dinghen; *int quade*: L tot quaden; *ende lichtelike gheloeft hi dat quade*: A C M ontbreekt.
 4. *Een goet... in doechden*: N Maer een goet vreedsam mensche die trecket alle dinck tot goet; *vredich*: A C M vreedsamich L vredelic.
 5. *Die wel... qualiken in vreden is*: N Die wel te vreden es, van niemant en vermoet hi quaet; maer die qualic te vreden es; *ende beroert wort in menigherhande vermoedinghe is ende beroert*: A menigherhande vermoedinghe wert hi beroert C M in menigherhande vermoedinghe wert hi beroert L wort vermoeft in menigherhande beweringhe N die wort in menigherhande vermodinge becoert; *oec so... niet rusten*: N noch hi en rust niet, noch ander menschen en laet hi rusten; *en ruste*: A en ontbreekt; *menschen* A luden.
 6. *Dicke so seit hi*: A C M so ontbreekt N Hi secht dicwyl; *dat hi*: A hi ontbreekt; *laet*: N laet achter; *hem beter waer ghedaen*: L hi niet laten en soude N hem ontbreekt.
 7. *luden*: A C N menschen; *hi verghet*: N hi ontbreekt.
 8. *alre eerst minne*: N ierst nerstighe sorge; *minnen dinen even mensche*: N met rechte oeck besorgen dinen naesten; *even mensche*: A even kersten.
 9. *wel dyn werken*: N dyn werken wel; *menschen*: N lude; *horen*: N ontfangen.
 10. *Rechtvaerdigher waert*: C L rechtvaerdighen. Waert M rechtverdighen. beter waert (rechtverdighen in C L M hoort by vers 9). N Het waer rechtverdeger; *besculdichste*: C sculdichste.
 11. *Wilste ghedraghen wesen*: N Eest dattu ghedragen wilt wesen; *so draech*: A C so ontbreekt.
 12. *der waerachtigher*: M der ontbreekt; *caritaten*: L minnen; *nyement*: N haer op niemant; *vertoornen*: A L M N can vertoornen; *noch veronwaerden dan alleen haer selven*: N of veronwerden dan op haer selven.

13. Het en is niet groot mitten saftmoedighen ende mitten goeden omme te gaen. Want dat behaccht natuerlike alle menschen, ende een yghelic mensche hevet garen vrede, ende die syns sins volghende syn, die minnet hi meest.
14. Mar mitten verkeerden ende onghetemden, of die gheen, die ons contrarie syn, mit hem vredeliken te connen leven, dat is een grote gracie, ende seer loveliken te connen leven (sic), ende eens mans werc.
15. Daer syn die sommighe, die hem selven in vreden houden, ende oec mit anderen menschen hebben si vrede.
16. Ende het syn die sommighe, die gheen vrede en hebben, noch ander menschen in vrede en laten; ander menschen syn si swaer ende hem selven alre swaerste.
17. Ende dan isser sommighe, die hem selven in vreden houden, ende aerbeiden om ander menschen in vreden te brenghen.
18. Ende nochtan, al onse vrede in desen onsalighen leven sellen wy eer setten in oetmoedighe verdrachlicheit dan in niet te ghevoelen dat ons contrarie is.
19. Die best can liden, sel houden den meesten vrede.
20. Ende dese is een vinder syns selfs ende een heer der werelt, ende een vriend Cristi ende een erfgenaem der hemelen.

-
13. *mitten saftmoedighen ende mitten goeden*: A C metten oetmoedighen ende sachtmoedighen ende goeden M mitten no. 2 ontbreekt N metten goeden ende saechtmodighen; *omme te gaen*: A C connen ommegeen; *yghelic mensche*: A C M N mensche ontbreekt; *die syns sins volghende syn*: N die met hem gevolen; *volghende*: A C meest volghende; *minnet*: L so mint.
 14. *verkeerden*: A C N harden ende verkeerden L M harden ende mitten verkeerden; *onghetemden*: N onzedighen; *vredeliken te connen*: A C M te ontbreekt N connen vreedlicke; *dat is een grote*: N dat ontbreekt; *loveliken te connen leven*: A C L M N te connen leven ontbreekt; *eens mans werc*: N een manlic werck.
 15. *Daer syn*: N Het syn; *die sommighe*: A C N die ontbreekt; *hem selven*: A C selven ontbreekt; *oec*: M ontbreekt; *mit anderen menschen hebben si vrede*: N vrede hebben met anderen menschen.
 16. *die sommighe*: N som anderen; *noch ander*: L ende ander; *in vrede en laten*: L gheen vrede en doen; *in vrede*: A C M N niet in vrede; *ander menschen syn*: N ende anderen menschen syn; *ende hem selven*: N maer hem selven.
 17. *Ende dan isser*: A C L M Ende daer isser N Ende het syn; *hem selven*: A C selven ontbreekt; *aerbeiden.... in vreden te brenghen*: N pinen hem anderen menschen oec tot vrede te brengen; *brenghen*: A houden L setten.
 18. *Ende nochtan*: N Maer; *in desen onsalighen leven*: M ontbreekt; *sellē wy eer setten*: N es meer te setten; *verdrachlicheit*: N lydsamheit; *in niet te ghevoelen*: A C niet te voelen; *dat ons contrarie is*: N tegenheit.
 19. *can liden*: A C lydsaem is die M lydsamich is die; *houden*: N behouden.
 20. *vinder*: L N verwinre; *ende een vriend*: A M N ende ontbreekt; *een erfgenaem*: A een ontbreekt; *der hemelen*: N des hemels.

VAN REYNE GHEDACHTEN ENDE SIMPEL MENINGE. DAT IIII CAPITTEL.

1. Mit twen vloghelen wort die mensche verheven van aertschen dinghen, als mit sympelheit ende puerheit.
2. Sympelheit sel wesen inder meninghe, ende puerheit inder begeerten.
3. Simpelheit begeert God, ende puerheit van ghedachten.
4. Di en sel geen goet werc moghen verdrieten, ist dattu vri biste van ongeordineerde begheerten.
5. Ist dattu niet anders en begheerste noch en soecste dan Gode behaechlic te wesen ende dinen even menschen oorbaerliker, inwendighe vriheit selstu ghebruken.
6. Waer dyn herte recht sympel ende puer, so soutste alle creatueren wesen een exempel des levens, ende een boec der heiliger leringhe.
7. Daer en is geen creatuer soe cleyn noch so snode, daer die goetheit Gods niet in ghetoent en wort.
8. Waerste van binnen goet ende reyn, alle dinc soutste sien sonder hinder, ende alle dinc soudstu wel doen.
9. Een reyn herte doorboort die hemel ende die helle.
10. Alsulc danich als een is van binnen, also oordelt hi een yghelike van buten.
11. Isser bliscap in die werelt, die besit een mensche van reynre herten.

CAPUT IV.

Titel. *Van reyne ghedachten*: N Van een puer herte.

1. *verheven*: N op geheven; *van aertschen*: C M vanden aertschen; *puerheit*: A C L M met puerheit.
2. *Sympelheit sel wesen inder meninghe ende puerheit*: L ontbreekt; *der begeerten*: A ontbreekt.
3. *Simpelheit... ghedachten*: N Simpelheit aendencket God, ende puerheit vercriget God ende smaket hem; *Simpelheit*: A ontbreekt (sic, vgl. vers 2).
4. *sel geen goet werc*: L sellen gheen goede werken; *moghen verdrieten*: A verdrieten M N verdrieten moghen; *vri biste van ongeordineerde begheerten*: N vri best van binnen ende di selven ghestorven van dynre ongeordineerder begeerten.
5. *begheerste noch en soecste*: L soecste noch en begheerste; *even menschen*: N naesten; *oorbaerliker*: A C L M N orbaerlick; *inwendighe vriheit selstu*: N so saltu inwendeghe vriheit.
6. *recht sympel ende puer*: N rechtverdig; *recht*: A C ontbreekt M te recht; *so soutste alle creatueren wesen*: N soe waren di alle creatueren; *exempel*: A C L M N spiegel; *leringhe*: A C M leeren.
7. *Daer en is*: N Ten es; *ghetoent en wort*: A en wert ghetoent; *ghetoent*: N vertoent
8. *ende reyn*: C ende ontbreekt; *sien sonder hinder*: A C M sonder hinder sien; *soudstu wel doen*: N sulstu wel nemen.
10. *Alsulc danich als een*: A C Alsoe een L Alsodanich als een M Alsoe als een N Also danich als een mensche; *van buten*: C L M van binnen.
11. *Isser bliscap*: N Is daer enige bliscap; *die besit*: L dat besit; *van reynre herten*: N die daer es reyne van herten.

12. Ende isser erghent enighe tribulacie of droefheit, dat wet best een mensche van quader consciencien.
13. Ende recht als yser, dat in dat vier gheworpen wort, verliest syn roesticheit ende wort glimmende, also is die mensche, die hem gheheel tot Gode keert. Hi wort uutghedaen van alre traechheit, ende wort verwandelt in een nuwe mensche.
14. Als die mensche beghint te traghen, so ontsiet hi hem een luttel aerbeits, ende garen ontfaet hi troost van binnen.
15. Mar wanneer die mensche volmaectelike beghint, hem selven te verwinnen ende manlike te wanderen inden weghe Gods, dan acht hi des minste, dat hem eerst swaer doch wesen.

DAT EEN MENSCH HEM SELVEN KENNEN SEL. V. CAPITTEL.

1. Wy en sellen ons selven niet te veel gheloven, want gracie ende synne syn dicke van ons.
2. Een wennich lichts is in ons, dat verliesen wi lichtelicke doer onse versumelheit.
3. Tis dicke, dat wi niet en merken, hoe blind dat wi syn van binnen.
4. Dicke so doen wi qualik, ende qualiker ontsuldighen wyt. Van ghebreken worden wi dicke beroert, ende wi menen dattet ons coemt van minnen.

-
12. *isser erghent*: A C N is erghent; *enighe*: N ontbreekt; *of droefheit*: N ende droefheit; *dat wet*: C M die weet N dat bekent; *best een mensche van quader consciencien*: N alre best die quade consciencie.
 13. *Ende recht als.... also is die mensche*: N Ghelyc als dat iser dat gesteken wort int vuer verliest sinen roest ende wort al puer ende gloiende, alsoe wort oeck een mensche; *dat in dat vier*: A C M in dat vier L dat int vuer; *roesticheit*: C M roetheit; *gheheel*: A C N ghehelic L ontbreekt; *hi wort uutghedaen*: L hi ontbreekt N hi wort ontbreekt.
 14. *die mensche*: N een mensche; *traghen*: N vertragen; *ontsiet hi hem*: M N hem ontbreekt; *troost van binnen*: A C L M troost van buten N uutwendeghe consolacie.
 15. *die mensche volmaectelike beghint hem selven te verwinnen*: N hi hem selven volcomelic beghint te verwinnen; *volmaectelike*: A volcomelic; *verwinnen*: L kennen verwinnen (kennen waarschijnlijk gera-deerd); *te wanderen inden weghe Gods*: N in den wech Gods te wandelen; *des minste*: N te min; *eerst*: N te voren; *doch wesen*: A C L heeft duncken wesen M heeft dencken wesen N was.

CAPUT V.

- Titel. *Dat een mensche hem selven kennen sel*: N Van eenen proper eigen merken ons selfs; *Dat*: A Hoe dat C Van dat; *een mensche*: L die mensche; *sel*: A ontbreekt (sic).
1. *sell*: N moghen; *gracie ende synne syn dicke van ons*: N dicwyl es die gracie van ons ende die sinne; *synne*: M minne.
 2. *Een wennich*: N Ende weinich; *dat verliesen*: A C L M N ende dat verliesen; *lichtelicke*: N dicwyl; *doer onse versumelheit*: A doer ontbreekt (sic) C M om onse versumelheit N overmits versumenissen.
 3. *Tis dicke.... hoe blind*: N Dicwyl soe en merken wi oeck niet, hoe verblind.
 4. *Dicke so doen.... coemt van minnen*: N Dicwyl doen wi quaet, ende noch qualiker dat wi ons nochtan ontsuldighen; dicwyl worden wi van passien beruert, ende wi menen dattet een goede nersticheit es, of dattet ons comt van minnen; *qualiker*: M qualiken; *ontsuldighen*: A C M so ontsuldighen; *ghebreken*: L cleyne ghebreken; *coemt van minnen*: L van minnen coemt.

5. Cleyne dinghen straffen wi in enen anderen, ende onse grote dinghen laten wi in ons selven gaen.
6. Seer haestelike ghevoelen wyt dat wyt van ander menschen liden, mer wat ander menschen van ons liden en bekennen wi niet.
7. Die syn eyghen ghebreken wel te recht wegghen, (sic) hi en soude niet vinden, dat hi swaerlike ordelen soude in enen anderen.
8. Een inwendich mensche syns selfs sorghe sel hi setten voer yements anders sorghe.
9. Ende wie hem selven aernstelike wel besiet, die sel lichtelic van enen anderen swighen.
10. Du en selste nimmermeer ynnich noch devoet wesen, ten si dat sake dattu swigheste van enen anderen, ende di selven sonderlinghe wel besietste.
11. Ist dattu di selven ende Gode alte mael aendencste, so selt di wenich beroeren, wanttu (sic) van buten verneemste.
12. Waer bistu, alstu di selven niet teghenwordich en hebste, ende waenneer du alle dinc omme ghelopen hebste ende di selven hebste vergheten, wat....
13. hebben vrede ende waerachtighe enicheit, so moetste alle dinc after waert setten, ende di selven alleen voer oghen hebben.

-
5. *Cleyne dinghen*: L Cleyne ghebreken; *in enen anderen*: A anderen menschen C N in anderen menschen M in enen anderen menschen; *grote dinghen*: L N groote ghebreken; *in ons selven gaen*: A C M gaen N varen.
 6. *ghevoelen*: A C gheloven; *dat wyt*: A C L M N dat wi; *wat ander*: L dat ander; *van ons liden*: N van ons te liden hebben; *en bekennen wi niet*: L M dat en bekennen wi niet N dat en bekennen noch en merken wi niet.
 7. *te recht wegghen*: A C M ende te recht weechde L ende te recht wegghet N ende te rechte woeghe ende ondersochte; *hi en soude*: L hi en sel N die en soude; *ordelen soude*: A soude oerdelen L oerdelen sel; *in enen anderen*: N in ontbreekt.
 8. *syns selfs sorghe sel hi setten voer yements anders sorghe*: L heeft syns selfs sorghe N stelt syns selfs sorghe voer alle ander sorghen; *sorghe no.1*: A ontbreekt; *anders*: M ontbreekt.
 9. *Ende wie*: N Ende die; *aernstelike*: A naernstelic L aernstelic ende N nerstelic; *wel besiet*: N aendinct.
 10. *Du en selste nimmermeer.... wel besietste*: N Nummermeer en saltu innich ende devoet worden, tensi dattu swigest van enen anderen ende dattu di selven wel besiest; *ten si dat sake*: L ten si saec.
 11. *di selven ende Gode alte mael aendencste*: N Gode altemael aendenckest ende dy selven; *dattu di selven*: C dattu selven; *alte mael*: L alleen; *selt di wenich*: A C salt di selven weinich L sel di weynich; *wanttu*: A C L M N dattu.
 12. *di selven no. 1*: M selven ontbreekt; *teghenwordich en hebste*: A C L M N teghenwoordich en bist; *omme ghelopen*: A C L M ommelopen; *ende di selven hebste vergheten wat*: A C ende di selven vergheten, wat hebstu dan ghewonnen L wat hebstu dan ghewonnen M N ende dan di selven vergheten, wat hebstu dan ghewonnen.
 13. *hebben*: A C L M Selstu hebben N Maer selstu hebben; *vrede ende waerachtighe enicheit*: L waerachtighe vrede ende enicheit; *enicheit*: N innicheit; *so moetste alle dinc after waert setten*: N soe es dy noet, dattu alle verganckelike dinghen achterwerets settes; *voer oghen hebben*: L voer oghen te hebben N voer ogen hebste.

14. In desen selstu veel profyts doen, ist dattu di voerhoetste van alre tytliker sorchvoudicheit.
15. Vers 15 ontbreekt.
16. Niet en laet di groot wesen, noch hoghe, noch danckbaerlike, noch ontfanckelike dan puerlic dat God is of van Gode is.
17. Laettet di al ydelheit duncken wesen, wat troost di voer coemt van creatueren.
18. Een siel God minnende onder God versmaet si alle dinc.
19. God is alleen ewich groot, ende alle dinc vervollende solaes der sielen ende waerachtighe bliscap des herten.

VANDER VROECHD DER GUEDER CONSCIENCIEN. VI CAPITTEL.

1. Die vroomde ende glorie der goder menschen dat ist ghetughe hoerre goeder consciencie ende. (sic)
2. Hebben (sic) een goede consciencie, ende altoes selstu blide wesen.
3. Ende een goede consciencie mach veel draghen, ende si is blide in wederspoet.
4. Een quade consciencie is altoes vervaert ende in onvrede.

-
14. *ist dattu di:* A C M N ist dattu di selven; *voerhoetste van alre tytliker sorchvoudicheit:* N ledich hoeldest van allen tytteliken sorghen; *sorchvoudicheit:* L sorghen.
 15. Vers 15 alleen in N: Ende seer saltu achterwert gaen, cest dattu die verganckelike dingen beginste te achten.
 16. *Niet en laet.... of van Gode is:* N Gheen dinck en saltu di rekenen groot noch hoge noch behagelic noch bequame te wesen sonder puerlic God of dat van Gode es; *puerlic:* C puerheit (sic); *dat God is of van Gode is:* A God ende dat van Gode is C God alleen ende dat van Gode is L dat God is of dat van Gode is M God of dat van Gode is.
 17. *Laettet di al.... van creatueren:* N Dat achtet al idel te wesen, wat troest dat di toe comt van enighen creatueren; *laettet di:* A Laet.
 18. *Een siel god minnende.... alle dinc:* N Die ziele die God mint die versmaet alle dinck dat beneden God es; *een siel God minnende:* A C Een God minnende menschen siel M een God minnende siel; *versmaet si:* A versmaet hi C M hi ontbreekt.
 19. L: vers 19 ontbreekt geheel; *groot ende:* N ende ongemeten; *solaes:* A C M vreuchde N een solaes.

CAPUT VI.

Titel. *Vander vroomde:* C M der ontbreekt N Van bliscap; *der gueder:* C eenre gueder.

1. *Die vroomde ende glorie:* N Die bliscap; *dat ist, ghetughe:* C dat is ghetughe L is dat ghetuuch N es een getuych; *hoerre goeder:* A goeder ontbreekt N der goeder; *consciencie ende:* ACLMN ende ontbreekt.
2. *Hebben:* A C M N Hebbe L Hebste; *ende altoes:* L ende ontbreekt; *altoes selstu blide wesen:* N du saelt altoes bliscap hebben.
3. *Ende een:* A C L M N Ende ontbreekt; *mach veel draghen:* N die mach seer vele verdragen; *ende si:* L ende ontbreekt M si ontbreekt; *blide:* L blyde ende vrolic N seer blide.
4. *altoes:* L altyt M ontbreekt; *in onvrede:* C in ontbreekt (sic) N ongerust.

5. Soetelike selstu rusten, ist dattu dyn eyghen herte niet en strafs.
6. Ende wil di niet verbliden dan alstu wel ghedaen heveste.
7. Die quade en hebben nymmermeer waerachtige blyscap, noch si ghevoelen gheen inwendighe vrede. Want God seit: „Inden sondaeren en is gheen vrede”.
8. Ende of si seiden: „Wy syn in vreden ende over ons en sel nyement, ende wie sel ons dorren hinderen”, en ghelovet hem niet. Want onvoersienlike so sel opstaen die torren Gods, ende sel haer werken te niet maken, ende hare ghedachten sellen vergaen.
9. Te verbliden in tribulacien en is niet swaer den minre, soe te verbliden is te verbliden inden cruce ons heren.
10. Het is een corte glorie, die den mensche ghegeven wort van vergancliken creatueren, of die men van (sic) ontfact.
11. Nader werelt glorie volcht altoes droefheit na.
12. Glorie der goeder menschen in haerre consciencie (sic) ende niet inden monde der menschen.
13. Blyscap der rechtvaerdigher is van Gode ende in Gode, ende hoer vroechede is vander rechtvaerdicheit.
14. Wie waerachtighe ende ewighe glorie begheert, die en sel niet achten tytlike vroechede.
15. Wie die tytlike glorie soect ende mit synnen niet en versmaet, die wort verwonnen, dat hi die hemelsche glorie minste minnet.

-
5. *Soetelike selstu rusten*: N Du salt suetelic rusten; *dattu.... strafs*: A C M N datti.... straft L dat di.... bestraft; *eyghen*: N ontbreekt.
 6. *Ende wil di*: A M En wil L N En wil di.
 7. *Die quade*: N Die quade menschen; *ghevoelen*: A L N en ghevoelen C M en voelen; *Want God.... gheen vrede*: A C ontbreekt N Want inden sondaer en es gheen vrede, seit onse lieve heer; *sondaeren*: L M sondaer.
 8. *Ende of si seiden: Wy syn in vreden*: C ontbreekt; *Ende of si seiden*: A Ende al segghen si N Ende al eest dat si seggen; *over ons en sel nyement*: N gheen quade dingen en sullen ons over comen; *sel nyement ende*: A M sal niet comen ende C sel niet (sic) L is nyemant; *wie sel*: C wie en sel; *onvoersienlike so sel opstaen*: A C L so ontbreekt N haestelic sal hem oprisen.
 9. *en is niet*: A C M dat en is niet; *minre*: A C M minre Gods L N minnenden; *soe te verbliden*: N want also te verbliden; *den cruce*: A den ontbreekt.
 10. *den mensche.... van ontfact*: N van den menschen wort gegeven ende ontfangen; *dienen*: L yemant; *van ontfact*: A C L M van hem ontfact.
 11. *Na der werelt glorie volcht*: A C L M Na ontbreekt N Die bliscap der werelt daer volget; *volcht altoes droefheid*: L altoes volghet daer droefheit.
 12. *Glorie*: N Die bliscap; *menschen*: M ontbreekt; *in haerre*: A C L M N is in haerre.
 13. *Blyscap*: N Die blytscap; *ende in Gode*: A C M ontbreekt; *rechtvaerdicheit*: N waerheit.
 14. *Wie waerachtighe*: N Die de waerachtighe; *glorie*: N bliscap; *tytlike vroechede*: A M die tytlike dinghen C tytlike dinghen N op die tytlike bliscap.
 15. *Wie*: Wie dat N Ende die, *die tytlike glorie*: A C die ontbreekt L tytlike vroechede N tytlike bliscap; *ende mit synnen*: N oft van herten.

16. Hi hevet grote vrede inder herten, die lof noch versmaetheit der menschen en acht.
17. Lichtelike sel hi te vreden wesen, die suver ende reyn is van consciencien.
18. Du en biste niet te heiligher, datmen di pryst; du en biste oeck niet te arger, dat men di laect.
19. Wanttu biste, dattu biste, men en sel di oec niet groter kennen dan di God kent.
20. Ist dattu merkeste, wat datu bi di selven biste van binnen, du en selste niet achten, wat die menschen van di segghen.
21. Die mensche siet int aensicht, God sicht inder herten.
22. Die menschen sien ende merken die werken, ende God ghedenct die meninghe.
23. Altoes wel te doen ende die mensche weynich van hem selven te houden, (sic) dats een bewisinge van eenre oetmoedichger sielen.
24. Niet ghetroest te willen wesen van enighen creatueren, dats een teyken van groter puerheit ende van enen inwendighen hope.
25. So wie geen ghetuge en geert van hem selven van buten, het schynt dat hi hem selven Gode al bevolen is.
26. Niet en is die gheen gheprofft die hem selven pryst, maar hi is gheproeft Gode pryst.
27. Mit Gode te wanderen ende gheen begheerte van buten te houden, dat is een staet des inwendighen mensche.

-
16. *Hi bevet grote vrede*: N groote ruste hevet hi; *Hi bevet*: L Die heeft; *der menschen*: L M ontbreekt; *en acht*: A C L M N niet en achtet.
 17. *sel hi te vreden wesen*: N es hi te vreden ende vernoeghet; *te vreden wesen*: C M content ende te vreden wesen L content wesen ende te vreden; *suver ende reyn*: A ende die reyn (sic).
 18. *niet te heiligher*: N daerom niet te heiliger; *pryst*: N prisiet of lovet; *du en biste no. 2*: N noch.
 19. *Wanttu biste dattu biste*: A C M N Want wattu bist dat bistu; *men en sel di oec niet groter kennen*: N du en mogest niet meerre noch minre geseit worden; *di oec niet groter*: A niet; *groter*: C groot L heiligher; *dan di*: A dan die (vgl. vorige variant A) M dat di; *kent*: A L en kent N bekend.
 20. *merkeste*: N aenmerkest; *wat dattu*: M N wattu; *du en selste*: N soe en sulstu.
 21. *Die mensche siet*: N Die menschen sien; *God sicht*: A C M God die siet N maer God siet.
 22. *sien ende merken*: A C M die merken N merken; *ende God ghedenct die meninghe*: N maar God aensiet die meninghe; *ghedenct*: L ontbreekt.
 23. *Altoes*: L Altoes ghedenct; *die mensche*: N ontbreekt; *weynich*: N luttel; *een bewisinge*: C M een ontbreekt een bewisen.
 24. *ghetroest te willen wesen*: N willen ghetroest wesen; *te willen*: C en willen; *enen inwendighen hope*: N inwendighen betrouwen.
 25. *So wie geen.... bevolen is*: N Soe wie gheen uitwendighe getuge en begeert van hem selven, dat es een teeken dat hi hem Gode altermael bevolen heeft; *geert*: L begheert; *bevolen is*: A C L M bevolen heeft.
 26. *Niet en is.... Gode pryst*: N „Niet en es hi ghepresen, die hem selven pryst”, seit Sint Pauwels, maer die God prijst; *gheprofft*: A beproeft; *mar hi is gheproeft Gode pryst*: A ontbreekt; *Gode pryst*: C L M dien God pryst.
 27. *te wanderen.... inwendighen mensche*: N te wandelen van binnen ende niet gehoelden te worden met enigher begeerten van buten, dat es een staet des inwendighen menschen.

VAN DER LIEFTEN ONS HEREN BOVEN ALLE DINC. VII CAPITTEL.

1. Salich is hi, die verstaet, wattet is Jhesum te minnen ende een hem selven te versmaden om Jhesus willen.
2. Men moet den gheminde om den gheminden laten; want Jhesus wil alleen ghemint wesen boven al.
3. Alle minne der creatueren is bedriechlike ende valsche ende onghestadich; die minne Jhesu is ghetrouwe ende volstandich.
4. Wye hem selven toevoecht den creatueren, die sel vallen mitten ghenen die valt; die Jhesus omme vaet, die sel ghevest wesen inder waerheit.
5. Minne hem ende houden te vriende. Wanneer dat alle dyn vrienden van di gaen, hi en sel di niet laten, noch hi en sel niet liden di verloren te wesen int eynde.
6. Van allen dingen moetstu di somwilen of sceyden, wilstu of en wilstu niet.
7. Hout bi di Jhesum levende ende stervende ende bevelende hem dyn salicheit. Want wanneer di al of gaet, dattu waenstte bi di bliven, so mach hi di alleen helpen.
8. Dyn gheminde is van dier natueren, dat hi nyements anders hem toe voeghen en wil, mer alleen wil hi dyn herten hebben.

CAPUT VII.

Titel. *Van der liefsten ons heren:* N Van Ihesus te minnen.

1. *hi die verstaet:* A L hi diet verstaet N die ghene die verstaet; *wattet is Jhesum te minnen:* A Jhesum te mynnen wat dat is; *een hem selven:* N een ontbreekt.
2. *ghemint:* A ontbreekt; *boven al:* A ontbreekt N boven alle dinck; *boven al:* N boven alle dinck L boven alle minne der creatueren.
3. *Alle minne:* A C M Alle ontbreekt L Want die minne N Die minne; *bedriechlike:* C bedruckelick; *ende valsche:* A C L M N ontbreekt; *die minne Jhesu is ghetrouwe ende volstandich:* A C ontbreekt; *die minne:* N maer die minne; *volstandich:* L ghestadich N volherdich.
4. *Wye hem selven...* *die Jhesus omme vaet:* N Die daer aenhenct den creatueren, die valt metten glijdenden, maer die Jhesus omhelset; *sel vallen:* A C sellen vallen; *omme vaet:* L omme bevaet; *die sel ghevest wesen:* A die ontbreekt; *ghevest:* N gevesticht; *wesen:* M worden; *waerheit:* A C M N ewicheit.
5. *Minne hem:* N Mint Jhesus; *houden te vriende:* C houde di te vriende M houden di te vriende N hout hem di tot enen vriende; *Wanneer dat alle...* *niet laten:* N die di niet laten en sal als alle dinge van di sceiden; *hi en sel di niet laten:* L en sel hi di niet laten; *sel niet liden:* A C L M sal dat niet liden; *wesen:* N laten.
6. *of sceyden:* A C L M N of ontbreekt.
7. *Hout bi di:* A C L M N Hout di bi; *bevelende...* *alleen helpen:* N bevele di synre getrouwicheit, die in allen dinen ghebreken di alleen mach helpen; *bevelende:* A C L M beveel; *wanneer:* A C L M wannert; *bliven:* A C L M te bliven.
8. *nyements:* L niet; *hem toe voeghen...* *herten hebben:* N toe laten en wilt, of dat hi gheen vremde dingen met hem ghemint en wilt hebben, maer hi wilt dyn herte alleen hebben; *hem toevoeghen:* A C M hem ontbreekt; *hebben:* A C L M N hebben ende daer in sitten als een coninck in syn eighen troon.

- 9 Constu dyn herte wel ledighen van allen creatueren, Jhesus soude garen mitti wonen.
10. Du seltet al verloren vinden, wattu buten Jhesum soecste inden menschen.
11. Ende wil dyn hope niet setten op een windich riet ; want alle vleysche is hoeye, ende alle syn glorie valt of als een bloem des hoeys.
12. Haestelic selste bedroven, ist dat du alleen aensietste die vertoninghe des inwendighen menschen.
13. Soecstu in yemant dyn solaes ende woninghe, du selste hinder voelen ende vinden.
14. Soecstu in allen Jhesum, du selste Jhesum wel vvinden.
15. Ist dattu di selven, mer tot dynre scaden (sic).
16. Veel scadeliker ist dan een mensche, dat hi Jhesum niet en soect dan alle die werelt ende alle syn wedersaken.

VANDER VRIENDELICHEIT DES GESELSCAPS ONS HEREN. VIII CAPITTEL

1. Wanneer Jhesus teghenwoerdich is, so is alle dinc goet, ende gheen dinc en schynt swaer te wesen.
2. Ende wanneer Jhesus niet teghenwoerdich en is, so is alle dinc hert.
3. Wanneer Jhesus niet van binnen en spreekt, so is die troest onnutte.

-
9. *Constu dyn herte wel:* A C L M Constu di selven wel N Waert dattu di selven wal condest; *mitti wonen:* N in di ende metti wonen.
 10. *al verloren vinden:* A C al verloren vinden seer N bi na al verloren vinden; *soecste inden menschen:* N in den menschen soekst.
 11. *Ende wil dyn hope niet setten:* N In den menschen en wilt niet rusten noch betrouwen; *Ende wil:* A C L M En wil; *alle syn glorie valt of:* N syn blytscap; *valt of:* A C L M valt N sal vallen; *een bloem:* L N die bloem.
 12. *bedroven:* A bedroghen (sic) C L M N bedroghen worden; *vertoninghe:* A vertoeringhe (sic); *inwendighen:* A C M N uutwendighen.
 13. *Soecstu... vinden:* N Soecstu dyn solaes ende gewin in ander creaturen, so saltu dicke scade ghevoelen; *dyn solaes:* A solaes dyn; *voelen ende vinden:* A C M vinden ende voelen.
 14. *Soecstu:* N Maer soecstu; *in allen:* A C M N in allen dinghen.
 15. *di selven:* A dy selven suecst du selst dy selven vinden C L M N di selven soescste du vindes di selven; *scade:* N grooten scade.
 16. *Veel scadeliker ist dan een mensche dat hi:* N Want die mensche es hem selven meer scadeliker es dat hi; *ist dan een mensche:* A C M ist den mensche L is den mensche; *dat hi:* A hi ontbreekt.

CAPUT VIII.

Titel. *Vander vriendelicheit des geselcaps ons heren:* N Van der geesteliker vrientscap tusschen Jhesus ende der zielen; *heren:* C heren Jhesus Cristus A liefs heren.

1. *is alle dinc:* N eest al; *ende gheen:* N noch gheen.
2. *is alle dinc hert:* N eest al swaer ende hert.
3. *niet van binnen:* N van binnen niet; *die troest onnutte:* N alle consolacie ende troest snode.

4. Ende ist dat Jhesus alleen een wort spreckt, so ghevoelt men een grote troest.
5. Ende stont Maria Magdalena niet op vander steden te hants daer si in screyde, doe Martha haer seide: „Die meyster is hier ende roept di”.
6. Salich is die uren, wanneer Jhesus roept van tranen tot blyscap des gheests.
7. Hoe droghe ende hoe hart bistu sonder Jhesum, hoe dwaes ende hoe ydel bistu, begheerstu yet buten Jhesum.
8. Ende ist niet meer scanden dan ofstu alle die werelt verloorste?
9. Wat mach di die werelt gheven?
10. Sonder Jhesum te wesen dat is een swaer helle, ende mit Jhesum te wesen dat is een suet paradys.
11. Ist Jhesus mitti, gheen viant en mach di scaden.
12. Wie Jhesum vint, die vint enen goeden scat, ja goet boven allen goet.
13. Ende wye Jhesum verliest, die verliest alte veel, meer dan alle die werelt.
14. Hi is die alre armste, die levet sonder Jhesum; die ist die alre rycste, die wel is mit Jhesum.
15. Het is groot te konnen mit Jhesum omme te gaen, ende Jhesum connen houden dat is een grote wysheit.
16. Wes oetmoedich ende vredelic, ende Jhesus sel bi di wesen.
17. Wes devoot ende rustelic, ende Jhesus sel di bliven.

-
4. *Ende ist*: N Maer eest; *een grote*: A C L M N een ontbreekt; *troest*: N consolacie.
 5. *Ende stont*: A C M N En stont; *op vander steden te hants*: A C M te hants op van der stede N rechtevoert op van der stede; *screyde*: N weende; *Martha haer*: N haer Marta.
 6. *Salich is die uren*: N O salighe ure; *van tranen*: N van den tranen; *tot blyscap*: C L M tot blyscappen N totter blyscap.
 7. *droghe*: N dorre; *hoe hart*: C N hoe ontbreekt; *hoe ydel*: A C M N hoe ontbreekt; *begheerstu yet*: N eest dattu yet begeerste.
 8. *Ende ist niet*: A Ende en is dat niet C Ende ist dat niet L En ist niet M En is dat niet N En es di niet dat; *meer scanden*: A C L M N meerre scade.
 9. *Wat mach... gheven*: N Wat mach di alle die werelt geven sonder Jhesus.
 10. *Sonder Jhesum te wesen*: N Te wesen sonder Jhesus; *Sonder*: A C Buten; *mit Jhesum te wesen*: A C M N te wesen met Jhesus; *dat is een suet*: A C dat ontbreekt.
 11. *Ist Jhesus mitti*: N Eest dat Jhesus metti es; *gheen viant en mach di*: L N so en mach di gheen viant; *viant*: A dinck.
 12. *Wie*: N Die.
 13. *wye Jhesum verliest*: L wie dat Jhesum verliest N die Jhesus verliest; *meer*: A C M N ende meer.
 14. *die alre armse*: A C N die ontbreekt; *levet*: N daer leeft; *die ist die alre rycste*: A hi is alre rycste C M ende hi is die alre rycste L Die is die alre rycste; *wel is mit Jhesum*: A C L M mit Jhesus wel is; *wel is*: N daer wel es.
 15. *Het is groot te konnen*: A M N Het is een grote const C Hy is een grote conste (sic); *omme te gaen*: A N te connen omgaen L te ontbreekt; *connen houden*: A C L N te connen houden; *een grote wysheit*: A C N een ontbreekt.
 17. A: vers 17 ontbreekt geheel; *rustelic*: C naerstich N rustich; *di bliven*: C L M bi di bliven N metti bliven.

18. Du moechste Jhesum lichtelic verdriven ende syn gracie verliesen, wiltu di selven gheven tot uutwendicheit.
19. Ende ist dattu Jhesum verdriveste ende verlieste, tot wien selstu dan vlien, ende wat vrient selstu dan zoeken?
20. Sonder vrient en moechstu niet leven, ende en is Jhesus dyn vrient niet boven alle dinc, du selste alte seer drovich wesen ende ghedrucket.
21. Dwaeslic doestu, ist dattu in yemant anders verhopet of verlates.
22. Wy sellen alle die werelt eer kiezen contrarie te hebben dan Jhesum te verhoeren.
23. Voer alle die leven sel Jhesus alleen die speciael gheminde wesen.
24. Allen menschen om Jhesus willen selmense minnen, Jhesus selmen minnen om syns selfs willen.
25. Alleen Jhesus te mynnen is sonderlinghe te kiezen, want men vindt hem goet ende ghetrouwe boven alle syn vrienden.
26. Om sinen wille ende in hem so sellen die vianden also wel als vrienden lief wesen. Ende vuer alle dese is hi aan te bidden, op dat wi alle hem moghen kennen minnen.
27. Nymmermeer en begheer bisonderlinghe gheloefte of ghemint te wesen; want dat hoert God alleen toe; want syns ghelycs en heeft hi niet.

-
18. *verdriven*: L verliesen; *wiltu di selven gheven*: N eest dattu di wilt geven; *uutwendicheit*: A M uutwendicheden C inwendicheit L N uutwendighen dinghen.
 19. *Jhesum verdriveste*: A C M hem verdrives N hem verjaghest; *wat vrient selstu dan zoeken*: N wien saltu dan zoeken tot enen vrient.
 20. *niet leven*: A C M N niet wel leven; *ende en is Jhesus*: A en ontbreekt L ende ontbreekt; *alle dinc*: A C L N al; *du selste.... ghedrucket*: N soe saltu alte seer bedroeft ende gelaten wesen; *alte*: A ontbreekt; *ghedrucket*: A C M bedruet.
 21. *Dwaeslic doestu.... verlates*: N Daerom doestu alte dwaeslic, eest dattu in iemant anders betrouwest of verblidest dan in Jhesus; *yemant anders*: M anders yement; *verhopes*: A C hopes L di verhoepste.
 22. *Wy sellen alle die werelt eer kiezen*: N Tes meer te verkiesen alle die werelt; *dan*: A C M eer; *verhoeren*: A verliesen.
 23. *alleen*: A C M ontbreekt; *die speciael gheminde wesen*: N gemint wesen sonderlinghe; *gheminde*: L ontbreekt.
 24. *om Jhesus willen selmense minnen*: A C L M N sal men minnen om Jhesus wille; *Jhesus selmen minnen*: A C M ende Jhesus sullen wi minnen L Jhesus sellen wi minnen N maer Jhesus salmen minnen.
 25. *Alleen Jhesus.... syn vrienden*: N Jhesus es alleen sonderlinge te minnen, want hi es alleen goet ende woert gevonden een getrouwe minne des vrients voer allen dinghen; *goet ende ghetrouwe*: A ghetrouwe ende goet; *syn vrienden*: L syn ontbreekt.
 26. *Om sinen wille.... op dat wi*: N om Jhesus ende in Jhesus sullen die viande alsoe wel gemint wesen als die vriende, ende voer alle dese es men Gode sculdich te bidden, op dat si; *in hem*: A om hem; *also wel*: C M also veel; *vrienden*: L die vrienden; *vuer alle dese*: C dair alle dese; *alle hem*: A C M N hem alle L alle ontbreekt; *kennen minnen*: A C L M kennen ende minnen N bekenen ende minnen.
 27. *begheer*: N sultu begheeren; *bisonderlinghe*: L bisonder N sonderlinge; *of ghemint te wesen*: L N te wesen of ghemint; *hoert*: N behoert; *God alleen*: L N alleen Gode; *syns ghelycs en heeft hi niet*: N niemant en es hem ghelyc.

28. Noch du en soutste niet willen, dat yemant mit di onledech waer in synre herten, noch du en soudeste niet becommen mit yemants minne. Mar laeti Ihesus indi wonen ende een ygheliken (sic) goeden mensche.
29. Wes puer ende vri van binnen, sonder becomminghe enigher creatueren.
30. Du moetste wesen puer, ende reyn een hert tot Gode draghen, wiltu sien en de weten, hoe soet dat die heer is.
31. Ende voerwaer daer en constu niet toe ghecomen, ten si dattu voerghegaen biste van synre gracen ende in ghetogen, op dattu alle dinc ledich biste, ende dus ghevreedt mit hem allen verenicht moecht wesen.
32. Wanneer die gracie Gods totten mensche coemt, so is hi machtich tot allen dinghen.
33. Ende als si dan gaet, so sel hi arm ende siec wesen, en recht een die totter gheselinghe ghelaten is.
34. In desen en selmen niet verwerpen noch in ghenen wanhopen vallen, mar totten willen Gods sel hi ghelyc staen, ende al dat hem toe coemt, sel hi liden totten love ons heren Jhesu Cristi. Want na die winter coemt die somer, ende nader nacht coemt den dach, ende na onweder grote clærheit.

-
28. *soutste niet willen*.... *onledech waer*: N sulst niet willen dat iemant met di becommert ware; *soudeste niet becommen*: A sulst niet becommen C M N sulste di niet becommen L soutste di niet becommen; *laeti Jhesus*: A C L M laet Jhesus N Jhesus sal; *wonen*: A C M wesen N syn; *een ygheliken*: A C L M N in enen ygheliken.
 29. *puer ende vri*: A puer reyn ende vri C puer ende reyne ende vry L vry ende puer; *beccomminghe enigher*: A C enighe becomminghe van; *beccomminghe*: N becommernisse.
 30. *Du moetste wesen puer*: N Di es noet dattu bloet bist; *reyn een hert*: A C L M N een reyn herte; *tot Gode draghen*: N dragest tot God; C: na „tot Gode” is er een blad weg uit het Haarlemsche handschrift; *sien ende weten*: L sien ende ontbreekt N aendencken ende sien; *dat die heer is*: M N dat ontbreekt.
 31. *daer en constu niet toe ghecomen*: A M daer toe en constu niet comen L daer en connen niet toe comen (sic) N daer toe en mogestu niet comen; *dattu voerghegaen*.... *verenicht moecht wesen*: N dat di syn gracie voercome ende intrecke dattu alle dingen ledich bist, also dattu alleen met God verenicht mogest worden; *voerghegaen*: A voertgaende L voercomen M voerganghen; *gracen*: L gracen ende godlic solaes. Hierna gaat het Haagsche hs. door met caput IX vers 2: Ende doer die eer enz. De laatste verzen van caput VIII en ook 't begin van caput IX ontbreken dus; *dus*: A aldus; *ghevreedt*: A M ghevriet; *allen*: A M alleen.
 32. *totten mensche coemt*: A M N comt totten mensche; *tot allen*: A in allen.
 33. *als si dan gaet*.... *recht een*: N wanneer dat si weder wech gaet so wort hi arm ende sieck, ende recht als die ghene; *dan gaet*: A M van hem gaet; *arm ende siec wesen*: A arm wesen ende siec M arm wesen; *en recht een*: A recht als een M ende siet recht als een.
 34. *In desen en selmen niet verwerpen*: N Maer in desen sal die mensche niet verslagen worden; *selmen*: A M sal mens; *ghelyc*: N gehelyc; *toe coemt*: N overcomt; *liden*: N geerne liden; *ons heren*: A M N ontbreekt, *na onweder*: N na dat onweder comt.

VAN DER BEROVINGHE ALLE SOLAES. DAT IX CAPITTEL.

1. Ten is niet swaer te versmaden dat solaes der menschen, wanneer dat die godliken vroechede teghenwoerdich is.
2. Het is seer groot te moghen laten menscheliken ende godlike solaes, ende die eer Gods (sic) ballinc te wesen syns herten, ende in ghenen dinghen hem selven te sueken noch niet aen te sien syn eyghen verdienten.
3. Hoe groot ist, dattu blide biste ende devoet als die gracie Gods ghecomen is? Die vrede is begheerlic van een eyghelic.
4. Suetelic ghennoch so ryt hi, die vander gracen Gods ghedraghen wort.
5. Ende wat wonder ist, dat hi ghenen last en vult, die vanden almachtighen ghedraghen wort, vanden oversten heer.
6. Garen so hebben wi uutwendich solaes, ende swaer so ist den mensche te gaen van hem selven.
7. Die heilighe martelaer Sinte Laurencius die heeft die werelt verwonnen mit sinen priester; want alle dat inder werelt ghenoechlic sceen te wesen, versmade hi, ende die overste priester Gods, Sixtum, dien hi boven al minlic was, doer die minne Cristi liet hien goedertierlic van hem nemen.

CAPUT IX.

Titel. *Van der berovinghe*: N Van te ontberen; *der*: A M ontbreekt.

1. *wanneer.... teghenwoerdich is*: N als men hevet die godlike troestinghe; *wanneer dat*: A dat ontbreekt.
2. *seer groot*: A M groot ende seer groot N groot ende te male groot; *te moghen laten menscheliken ende godlike solaes*: N menscheliken ende godliken troest te mogen derven; *die eer Gods*: A L M door die ere Gods N om die eere Gods (den Haag loopt weer door met: ende doer die eer Gods enz.); *ballinc te wesen syns herten*: N geerne te willen liden ellendicheit des herten; *dinghen*: N ontbreekt; *syn eyghen*: N syn ontbreekt.
3. *Hoe groot.... van een eyghelic*: N Wat es dat groot te wesen dattu blide ende devoet bist, als die graci Gods bi di es, want die ure es allen menschen begeerlick; *vrede*: A L M ure.
4. *Suetelic ghennoch so ryt hi*: N Hi ridet te maele saechtlic; *ghennoch*: L ende ghenoechlic; *so ryt hi*: A so ontbreekt.
5. *ghedraghen wort vanden oversten heer*: L oppersten heer ghedraghen wort N wort ghedragen ende geleit wort van den oversten leider; *ghedraghen wort*: A M ghedraghen wort ende gheleert wort.
6. *Garen.... van hem selven*: N Geerne hebben wi wat uutwendichs voer solaes, ende swaerlic wort die mensche ghebloet ende uutgedaen van hem selven; *swaer*: A L M swaerlick; *so ist*: A so ontbreekt.
7. *Sinte*: N ontbreekt; *die heeft die werelt verwonnen mit sinen priester*: N met Sixtus sinen priester verwan die werelt; *die werelt verwonnen*: A M verwonnen die werelt C.... nen die werelt (hiermee begint het Haarlemsche handschrift weer); *inder werelt ghenoechlic sceen*: L die werelt sceen ghenoechlic; *sceen*: C scoen (sic); *versmade hi*: N dat versmade hi; *Gods*: L ontbreekt; *dien hi boven al minlic was*: N dien hi alte seer minde; *doer die minne Cristi liet hien*: N om die minne Cristi liet hi hem oeck; *Cristi*: A Gods L des sceppers Cristi.

8. Hier om, om die minne des sceppers verwan hi die minne der menschen, coes hi meest Gods behaghelheit (sic).
9. Aldus om der minnen Gods enen gheminden selstu ende enen noot vrient leren laten.
10. Ende du en selste niet swaerlic draghen, dattu van dinen vrient ghelaten wortste. Want dat selstu weten, dat wy alle van malcanderen ghesceyden sellen moeten worden.
11. Veel ende langhe moet die mensche in hem selven striden, eer hi leert hem selven te vollen verwinnen ende alle syn begheerte in Gode te trecken.
12. Wanneer die mensche staet op hem selven, lichtelic so valt hi tot mensheliken troest.
13. Mar een waerachtich mynre Cristi ende een naerstich volgher der doechden die en valt niet op ghenen troest, noch en soect so danighe ghenuechlicheit niet meer, mar si soect sterken oefninge ende te liden om Cristus willen herden aerbeit.
14. Ende in dien dat di gheesteliken troest ghegeven wort, neemt die gaven Gods dancbaerlic van hem. Mar merct, dattet is die gaven Gods ende niet dyn verdienten, ende en wil di niet verheffen noch te seer verheffen (sic) noch ydelic di vermeten.
15. Mar wil meer oetmoedigher wesen vander gaven ende verhoedigher ende ontsich di meer in allen dinen werken; want die ure sel gaen, ende dan sel volghen die tyt der becoringhen.

-
8. *Hier om:* N Aldus; *om die minne:* A C L M door die minne N overmits die minne; *menschen:* A C L M N menschen ende voor dat solaes der menschen; *coes hi meest Gods behaghelheit:* A coes hi meer te behaghen C M coes hi meer Gode te behaghen L koes hi meer Gods behaghentheit N verkoes hi den liefsten wille Gods.
 9. *om der minnen Gods enen gheminden selstu:* A C M sulstu om der liefsten wille Gods enen gheminden L seldi om die liefde Gods enen gheminden N saltu om die minne Gods enen geminden; *ende enen:* N ontbreekt.
 10. *Ende du en selste niet swaerlic draghen:* N Noch du en sulst dat niet swaerlic nemen; *selste:* A sultet; *Want dat selstu.... moeten worden:* N Want du saelt weten ende tes noet dat wi alle van malkander sullen moeten ghesceiden worden; *moeten worden:* C M worden moeten L moeten ontbreekt.
 11. *Veel:* C L M Wel; *ende langhe:* L ende ontbreekt; *moet:* A C L M N so moet; *striden:* C M sceiden; *leert hem selven te vollen verwinnen:* N hem selven kan leren verwinnen; *te trecken:* N te ontbreekt.
 12. *staet op hem selven:* N op hem selven staet; *lichtelic so valt hi:* N soe valt hi lichtelic; *tot mensheliken troest:* L op menschen troost N op mensheliken troest.
 13. *mynre:* A dienaar; *volgher:* A N navolgher; *valt niet:* N niet ontbreekt; *ghenen:* A enighen; *noch en soect.... niet meer:* N noch en suet niet alsulke gevoelike sueticheiden; *ghenuuechlicheit:* A C ghenoechlike soeticheit L M ghevoelike soeticheit; *si soect:* A C L M hi soect; *te liden om Cristus willen:* N om Cristus wil te liden; *herden:* A ontbreekt.
 14. *Ende in dien.... dancbaerlic van hem:* N Wanneer die geesteliken troest van God gegeven wort, soe ontfancten met dancbaerheit; *Mar merct:* L ende merct N ende bekent; *ende en wil:* M N ende ontbreekt; *noch te seer verheffen:* A C L M N noch te seer verbliden; *di vermeten:* C M mit di vermeten.
 15. *Mar wil meer.... ontsich di meer:* N Mer weset te meer oetmoedigher van den gaven ende te behoeder ende ontschuldich di meer.

16. Wanneer dan van die dier troost ghenomen wort, te hant en selstu niet wanhopich worden noch wesen, mar mit oetmoedicheit ende mit verduldicheit verbeiden die hemelsche vandinghe; want God is machtich di meerre troest te gheven.
17. Dit en is niet niwe noch vreemde denghenen den wech Gods condich is. Want in groten heilighen ende inden ouden propheten die voelden die gracie Gods in hem (sic).
18. seiden aldus: „Ic hebbe gheseit in mynre overvloedicheit: „Ic en sel niet beroert worden inder ewicheit”.
19. Ende doe die gracie van hem ghenomen wort, hoert wat hi seide: „Du heveste dyn aensicht van mi ghekeert ende ic ben bedroeft gheworden”.
20. Nochtant in desen en wanhopede si niet, mar badt naerstelic den heer, ende seide: „Totten heer sel ic roepen, ende tot minen God sel ic beden”.
21. Hier na brenghet hi weder vruchten syns ghebeeds, ende tughet hem ghehoert te worden, ende seit: „Die heer hevet mi ghehoert ende mynre ontfermt”.
22. Ende hi seit voert: „Du hebste myn droefheit verwandelt in blyscap, ende du heveste mi ombevangen mit bliscappen”.
23. Ist dit aldus ghesciet mit groten heilighen, so sullen wy niet wanhopich wesen, wy die cranc syn ende arm, ael ist dat wi somwilen arm syn, somwilen cout.

-
16. *Wanneer dan.... worden noch wesen:* N Ende wanneer di dan dien troest van di genomen wort, soe en saltu tehant niet wanhopen; *van di:* M van ontbreekt; *dier troest ghenomen wort:* A ghenomen wort die troest C dier ontbreekt; *wanhopich:* L wanhopende; *worden noch:* L ontbreekt; *wesen:* C vresen; *mit verduldicheit:* A C M N mit ontbreekt; *God:* A C hi; *machtich:* L almachtich; *meerre troest te gheven:* N weder te geven merre trostinge.
 17. *Dit en is:* L Dat en is; *denghenen:* A C L M N denghenen dien; *ende inden ouden:* A C L N ende in ouden M of in ouden; *propheten.... seiden aldus:* (zie ook vers 18) N propheten es dicwyl alsulke verwandelinghe ghesciet; ende hier af seide een prophet, doe hi die graci Gods in hem gevoelde; *propheten:* A C propheten is dicke alsulke wandel ghesciet, want een propheet L propheten so is dicke soedanich wandel ghesciet; want een propheet M profeten so is dicke alsulken ghesciet, want een propheet; *in hem:* M in hem comen.
 18. *seiden aldus:* A C L ende seide M ende seide aldus; *beroert:* N beweget.
 19. *die gracie:* A L die gracie Gods; *ghenomen wort:* L M ghenomen was N ghesceiden was; *hoert wat hi seide:* N wat hi doe gevoelde seide hi voert: „O heere....”
 20. *wanhopede si:* A C wanhopet hi L M N wanhoopte hi; *badt naerstelic:* A C L M neerstelic bat hi N te hant bat hi; *Totten heer:* A C M N Totti, here; *sel ic roepen:* M so sel ic roepen.
 21. *Hier na brengbet hi weder:* N Ende hier na brenct hi; *vruchten:* A C M die vruchte N vrucht; *syns ghebeeds:* A C des ghebedes; *ghehoert te worden:* A C L M N ghehoert te wesen; *seit:* A C seide; *ghehoert no. 2:* N verhoert; *mynre ontfermt:* L hevet mynre ontfermt; *Aan het einde van vers 21:* N die heere es min hulper worden.
 22. *Ende hi seit voert:* „Du hebste: N Maer waer in „Du hebste”, seit hi; *blyscap:* A C L M N vreuchde; *ombevangen:* N omvangen.
 23. *Ist dit:* C Het is; *mit groten:* N metten grooten; *sullen wy:* A C L M N en sullen wi; *niet wanhopich wesen:* C niet wanhopich worden N dan niet wanhopende worden; *arm syn:* A L M warm syn N vuerich syn; *somwilen cout:* A C L M N ende somwilen cout.

24. Want die gheest comt en gaet na welbehagen syns selves. Want die prophete Iop seit: „Du vandes den mensche des morphens, ende onversienlic proveste hem.
25. Waer op mach hi dan hopen ende waer in sel hi dan betrouwen, dan in die grote ontfermherticheit Gods ende allene in hope der gracen van boven?
26. Weder die goede menschen bi mi syn of devote susteren of trouwe vrienden of heilighe boecken of scone tractaten of soetelic sanc ende melodie, alle dese helpen mi luttel, als ic woest ben van gracen, ende ghelaten in mynre armoeden.
27. Dan en is gheen beter middel dan lydsaemheit ende lochninghe myns selves inden wille Gods.
28. Ic en vant nie gheen so gheestelic noch so devoet, hi en hadde bi tiden onttreckinge der gracen, of hi en ghevoelde verminderinghe synre vuericheit.
29. Nie heilich en was so verlicht noch so ghetoghen, hi en wort voer noch nae ghetemptiert.
30. Hi en was niet waerdich die hoghe Gods bescouwinghe, die om Gods willen niet gheoeffent en is in enigher tribulacien.
31. Een voergaenc der temptacien dat is een teyken des comenden troests; want wye gheproeft is mit temptacien, hem wort gheloeft die hemelsche troest.

-
24. *welbehagen syns selves*: A C M syns selfs behaghen L den welbehaghen Gods syns selfs; *syns selves*: N syns selfs wil; *Want die prophete.... des morphens*: N Hieraf seit die heilige man Job: „Du visentierste den mensche des smorghens vroech....”; *prophete*: A heilighe man; *vanden*: M verwandelste; *proveste hem*: M N so proefstu.
 25. *mach hi*: L soe mach ic N mach ic; *sel hi dan*: L sel ic dan N sal ic; *in die grote*: A C M alleen in die groote N alleen in die; *allene in hope*: L alleen in hem hopende ontfaen moet N inden hope; *der gracen van boven*: N der hemelscher gracen; *boven*: A C hier boven.
 26. *Weder die goede.... heilighe boeken*: N Al eest dat bi mi syn goede menschen ende devote broeders of getrouwe vrienden ende heilige boeken; *die goede*: C in goeden (sic); *susteren*: A C L M broeders; *boecken of*: A C M of ontbreekt; *soetelic*: A C L M N soete; *ende melodie*: A C of melodie; *helpen mi.... mynre armoeden*: N hulpen mi weinich ende smaken mi luttel, wanneer ic gelaten ben van der gracen ende geset in myn eigen armoede.
 27. *Dan en is.... lochninghe*: N Ende dan en es mi gheen beter medicine dan verduldicheit ende vertynge; *myns*: C dyns.
 28. *nie gheen*: A C nye mensche; *bi tiden*: N bi wilen; *onttrekinghe*: A C aftreckinge; *en ghevoelde*: C en ontbreekt; *verminderinghe*: A C M N minderinghe.
 29. *so verlicht noch so ghetoghen*: N soe hoge opgetogen ende verlicht; *so verlicht*: L also verlicht; *noch so ghetoghen*: A C M of so ghetoghen L noch ontbreekt; *noch nae*: A C L M N of na; *ghetemptiert*: N becoert.
 30. *Hi en was*: L N Hi en is; *niet waerdich*: A M nye waerdich; *die hoghe Gods bescouwinghe*: N der hoger scouwinge Gods; *bescouwinghe*: A scouwinghe; *in enigher*: A C M N met enigher.
 31. *Een voergaenc.... geproeft is mit temptacien*: N Die voergaende temptacie pleghet te wesen een teeken der naevolgender troestinghe, want die gene die geproeft syn met becoringen; *Een voergaenc*: A M Een voertganc C Geen voertganc (de letter G niet duidelijk) L Een voertgaen; *comenden*: A C L M toe comenden; *wye*: L die; *gheproeft is*: L is ontbreekt (sic) M gheproeft syn; *gheloeft*: N beloeft; *troest*: N troestinghe.

32. Want die heer seit: „Die verwynt, sel ic gheven teten vanden houte des levens”.
33. Die troest Gods wort ghegeven, omdat die mensche te sterker wesen sel syn weder stoet te wederstaen.
34. Temptacie volghet, om dat hem die mensche in doechden niet verheffen en sel.
35. Die duvel en slaept niet, noch dat vleysche en is noch niet doot.
36. Daer om en rust niet di te bereyden totten stride; want aen die rechter hant ende aen die lichter side syn vianden, die nimmermeer en rusten.

HOE DATMEN DANCBAER SEL WESEN VANDER GRACIEN GODS. X CAPITTEL.

1. Waerom soecstu ruste, indien dattu tot arbeit gheboren biste?
 2. Sette di selven meer tot verduldicheit dan tot troest, ende meer dat cruce te draghen, dan tot bliscappen der werelt.
 3. Wat waerlic mensche isser, die niet garen ontfanen soude troest ende gheestelike bliscap, mocht hise altoes crighen.
 4. Die geestelike troestinghe gaen boven alle ghenuechte des vleysches.
 5. Want die ghenuechte, die in die werelt syn, anter si syn ydel of si syn vuel ende onreyn.
-
32. *Want die heer seit:* N Want het es ghescreven in Sint Jans boeck der heimeliker openbaeringe; *sel ic:* A C L M N dien sal ic; *gheven teten:* C L M N teten gheven.
 33. *Die troest Gods:* N Die godlike troestinghe; *wesen sel:* L N sal wesen; *weder stoet:* L wederspoet *wederstaen:* N liden.
 34. *volghet:* A L die volghet C volghet oec M die volghet oec N Ende oec so volgt die temptacie; *in doechden niet verheffen en sel:* N van den doechden niet verheffen en soude; *in doechden:* A C ontbreekt.
 35. *noch dat vleysche:* L ende dat vleysche; *noch niet doot:* A C L M N oec niet doot.
 36. *rust niet:* N houde niet op om; *hant:* A C L M N side.

CAPUT X.

- Titel. *Hoe datmen dancbaer sel wesen vander gracen Gods:* N Van dancbaerheit der gracen Gods; *Hoe datmen:* A C M Van datmen L Hoe men; *sel wesen:* A C M wesen sal.
1. *soecstu:* M so seekstu; *indien dattu tot arbeit gheboren biste:* N wanttu gheboren bist totten aerbeit.
 2. *Sette di selven.... bliscappen der werelt:* N Sette di meer tot lydsamheit dan tot consolacien, ende meer tot dat cruce te dragen dan tot blytscap; *meer no. 1:* M ontbreekt; *troest:* L ruste.
 3. *Wat waerlic mensche isser:* N Wie es die werlike mensche; *niet:* C ontbreekt; *ontfaen soude troest:* A troest en soude ontfanghen C M en soude ontfanen troest L ontfanen en soude troost N en soude ontfangen consolacie; *mocht hise altoes crighen:* N waert dat hi se altoes vercrighen mochte; *crighen:* M vercrighen.
 4. *gaen boven:* C M die gaen boven L die bovengaen; *des vleysches:* A der werelt N der werelt ende wellust des vleischs.
 5. *Want die ghenuechte.... vuel ende onreyn:* N Want alle die werlike ghenuechten weder si syn idel of si syn onreyn ende lelic; *die in die werelt syn anter si syn:* A C der werelt syn M der werlt si syn; *of si syn:* A C ende si syn.

6. Die gheestelike syn alleen vrolic ende eersaem, ende comen uut doechden ende uut reynen ghedachten inghestort van Gode.
7. Mar dese godlike vertroestinghe die en mach niemant altoes na synre begheerten of ghenoechte ghebruken; want die tyt der temptacien die en verbeit niet langhe.
8. Alte seer contrarie ist den wille Gods, valschen vrien wille te hebben, ende dat een mensche grotelic in hem selven hoept.
9. God die doet wel int troest (sic), want hi ghevet syn gracen; maar die mensche die doet qualic, dat hi Gode niet alte mael dancbaer en is van synre gracen.
10. Want wi ondancbaer syn den ghenen, die ons die gracie verleent, noch alle danc en gheven wi niet den beghinne ende oerspronc alre gracen.
11. Alle tyt hoort hem danc toe, die dancs waerdich is tontfanghen; ende men sel vanden hovaerdighen nemen, datmen den oetmoedighen pleghet te gheven.
12. Ic en wil die troest niet, die mi verhovaerdicht, ic begheer die vertroestinghe niet, di mi trect tot verheffinghe.

-
6. *Die gheestelike*: N Maer die geesteliken waellusten; *ende comen*: A C M ghecomen L ghecomen alleen N voertcomende; *uut doechden.... in ghestort van Gode*: N uutten doechden ende van God in gegoten ende reyne herten.
 7. *vertroestinghe*: C troestinghe N consolacie; *na synre begheerten of ghenoechte ghebruken*: N gebruiken na synre begeerten; *na synre begheerten of ghenoechte*: L in synre ghenoechten; *temptacien*: N becoringhe; *die en verbeit niet langhe*: A C L M die ontbreekt N en hout niet lange op
 8. *Alte seer contrarie.... in hem selven hoept*: N Seer contrari soe es der hemelscher visitacien die valsche vriheit des herten ende grote betrouwinge syns selfs; *contrarie ist*: A is contrarie; *den wille*: A C L M der dinghen; *hebben*: L hebben in ons; *grotelic in hem selven hoept*: A hopet grotelyc in hem selven C L grotelic hopet in hem selven M hopet in hem selven.
 9. *die doet wel*: L N die ontbreekt; *int troest, want hi ghevet syn gracen*: A C M int gheven troest synre gracen L troost geven synre gracen N int geven der gracen der consolacien; *die doet qualic*: A C L M N die ontbreekt; *dat hi Gode.... van synre gracen*: N dat hyt God niet altemael weder en geeft met dancbaerheit.
 10. Aan het begin van vers 10: A N Ende daer om en moghen in ons niet vloeyen die gaven der gracen C M Ende daer om so en moghen in ons niet vloeyen die gaven der gracen L Daer om so en moghen niet vloeyen die gaven der gracen; *wi ondancbaer syn*: A C L M N wi syn ondancbaer; *die gracie*: A C M die ontbreekt; *noch alle danc.... oerspronck alre gracen*: N noch wi en stortens niet altemael weder in den fonteinliken oerspronck der gracen; *den beghinne ende oerspronc*: A C den beghinnenden oerspronc L M den beghin ende den oerspronc; *alre gracen*: A C M der gracen.
 11. *Alle tyt.... vanden hovaerdighen nemen*: N Altoes es men sculdich den dancbaeren te geven die gracie, ende men saelt die hoverdighen ontrecken; *Alle tyt*: A C Alle dinc; *hoort hem*: A C hoort den L M so hoort hem; *dancs*: C dancens.
 12. *Ic en wil die troest niet, die mi verhovaerdicht*: N Ic en wil die consolacie niet, die my afneempt compunctie oft berou des herten; *ic begheer die vertroestinghe niet*: A C L M ic en begheer ooc niet bescouwinghe N ic en begeer oec niet die contemplacie.

13. Niet alle die gheen is herlich (sic) noch al en ist niet goet, dat suet is, noch alle begheerten en is niet puer, noch al datmen mynnet en is Gode niet dancbaeric.
14. Garen neem ic gracie, daer ic oetmoediger of worde, in meer gracen of ghebonden worden (sic), ende daer ic meest bereyt toe ben mi selven te laten.
15. Die gheleert is vanden gaven der gracen ende die gheleert is in onttreckinge der woerden, die en sellen hem niet veel lovet toegheven, mar hi hem eer belien (sic) hem selven arm te wesen ende naket.
16. Ghif Gode, dat Gode is, ende scryft di selven toe, dat dyn is, dats Gode ghif lof voer syn gracie, di selven alleen ghif misdaet toe ende waerdighe pyn voer dyn sonden ghevoel in di.
17. Sette di altoes tot dat laechste, ende dat hoechste sel di ghegeven worden.
18. Want dat hoechste en staet niet sonder laeste.
19. Die hoechste heilighen voer Gode syn die alre mynste voer hem selven.
20. Die vol syn der waerachticheit ende der glorien des hemels, die en syn der idelre glorien niet ghierich.

13. *Niet alle.... dat suet is:* N Want alle hoecheit en es niet heilich, noch alle soeticheit en is niet goet; *Niet alle die gheen is herlich:* A C Niet dat hoghe is en is heilich L Niet alle hoghe is heilich M Noch dat hoghe is en is heylich; *en is Gode:* A dat en is Gode; *dancbaeric:* N bequame.
14. *Garen neem ic.... mi selven te laten:* N Gherne ontfang ic die gracie, daer ic altoes oetmodiger in worde gevonden, ende daer ic af bereider worde mi selven te laten; *neem ic gracie:* C neme ic die gracie; *in meer gracen of ghebonden worden:* A C ende in meerre vresen af ghevonden worde L ende in vresen of ghebonden worde M ende meerre vresen of ghevonden worde; *meest bereyt toe ben:* A meest in bereydet worde C mede meest bereidete worde L M meest bereit toe worde N af bereider worde.
15. *gracen:* L gracen Gods; *ende die gheleert is in onttreckinge der woerden:* N ende geproeft metter onttreckinge der consolacien; *onttreckinge:* A C aftreckinghe; *en sellen hem niet veel lovet toe gheven:* A en sellen hem selven niet goets toe voeghen C M en sel hem selven niet goets toe voeghen L en sel hem selven niet veel goets toe gheven N en sal niet dorren hem selven yets goets toe voegen; *hem eer belien hem selven arm te wesen ende naket:* N sal hem selven liever arm ende bloet rekenen te wesen; *hem eer:* A C M sal eer L sel eerst; *belien hem selven:* L hem selven belyen.
16. *Ghif Gode:* L Ende ghif Gode; *Gode is:* L M N Gods is; *scryft:* N scincket; *dats Gode ghif lof:* A C L N Dat is ghif Gode lof M ghif Gode lof; *di selven alleen ghif misdaet toe:* N ende van di selven gevoelet dat di alleen toehoert sonde; *alleen ghif:* L ghif alleen; *ghevoel in di:* N ontbreekt A ghevoelende in dy.
17. *Sette di.... ghegeven worden:* N sette dit altoes tottat nederste, ende di sal dat hoechste gegeven worden; *ende:* C ontbreekt.
18. *staet:* C gaet; *laeste:* A C L M dat laechste N dat nederste.
19. *syn die alre mynste:* N hebben die alre minsten geweest.
20. Aan het begin van vers 20: A Ende hoe sy glorioser ende groter syn, also veel te oetmoedigher syn sy in hem selven C Ende hoe sy glorioser ende groter syn, alsoe veel te oetmoedigher syn sy in hem L Ende hoe si glorioser voor Gode syn ende groter, also veel te meer syn si te oetmoedigher in hem selven M Ende hoe si glorioser ende groter syn, veel te meer syn si oetmoedigher in hem selven N Ende hoe si glorioser ende groter syn, hoe si oetmoedigher syn in hem selven; *der waerachticheit ende der glorien des*

21. Die in Gode ghefondeert syn ende ghesterct, die en moghen in ghenre wys niet hovaerdich wesen.
22. Ende die gheen diet Gode al toe scryft, wat graciën si van Gode ontfanghen hebben, onder malcander so en suken si gheen glorie, mar die glorie, die alleen is van boven Gode, die willen si, ende Gode begheren si in alle syn heilighen te loven, ende altoes is hoer begheren in hem.
23. Hier om west dancbaer voer dat minste, ende du selste waerdich worden meere gaven te ontfanghen.
24. Laet dat minste voor dat alre meeste wesen, ende die meeste versmadinghe is voor een sonderlinghe gaven.
25. Syen wy aen die waerdicheit des gheens, die die gaven gheeft; wat hi ghevet, ten is niet cleyn of en sel di niet cleyn of onnutte dencken wesen; ten is niet cleyn, die van den oversten God ghegeven wort.
26. Ende al gave hi ons pyn ende slaghe, het sel ons dancbaerlic dencken wesen; want hi doetet altoes om onse beste; want verhenghet, dattet ons toecoemt.
27. Wie begheert die gracie Gods te houden, die sel dancbaer wesen voor die gracie, die hem ghegeven is, hi sel verduldich wesen vander graciën, die hem ontoghen is.

hemels: N der waerheit ende der hemelschen gloriën; *des hemels die en syn der idelre gloriën*: A C ontbreekt (sic).

21. *niet*: A C L M N ontbreekt.
22. *die gheen*: N ontbreekt; *Gode al toe scryft*: A C M al Gode toe scriven L alleen Gode toe scriven N God al toe scriven; *wat graciën si van Gode*: N wat dat si guedes; *wat graciën*: A C van graciën dat M wat graciën dat; *ontfanghen hebben*: L hebben ontfanghen; *onder malcander so en suken si gheen glorie*: N die en soeken onder malcander gheen glorie of lof; *is van boven Gode*: A C N van Gode is L M is van Gode; *Gode begheren*: M Gode ontbreekt; *in alle syn heilighen...* *begheren in hem*: N in hem selven ende in allen sinen heilighen te loven boven alle dinck, ende altoes in dat selve ende na dat selve soe hopense ende verlanct hem.
23. *minste*: L alreminste; *worden*: A C L M N wesen.
24. *Laet*: N Laet di oeck; *alre meeste*: N meeste; *versmadinghe*: A smadinghe N versmadenisse; *is*: N ontbreekt. Na vers 24 N: Dat es dat minste suldi alsoe dancberlic ontfangen, oftet dat alre overste waer.
25. *Syen wy aen...* *cleyn of onnutte*: N Want eest datmen aensiet die werdicheit des gevers, soe en sal die gheen ghifte cleine of snode; *waerdicheit*: A C waerheit; *en sel*: A C L M ten sal; *cleyn of*: A C L M ontbreekt; *dencken*: C L M duncken; *ten is no. 2*: N want ten es; *die...* *ghegeven wort*: A L M N dat... ghegeven wort.
26. *Ende al*: L Ende ontbreekt; *gave hi ons*: N gave hi ons oeck; *dancbaerlic*: M dancbaerlic ende duerbaer N duerber; *dencken wesen*: C wesen dencken L N duncken wesen; *want hi doetet...* *dattet ons toecoemt*: N want hi doetet ende verhendet altos om onse beste ende om onse salicheit soe wat hi ons toe laet comen; *beste*: A C beste ende om onse salicheit M salicheit; *verhenghet*: A C L M hi verhenghet; *dattet*: L al dat.
27. *Wie begheert die gracie Gods te houden*: N soe wie dat die gracie Gods begeert te houden; *wesen*: A ontbreekt (sic); *voor die gracie...* *ontoghen is*: N voer die gegeven gracie, ende verduldich als hem die gracie ontoghen es; *voor die gracie*: A C L van die gracie; *die hem ghegeven is*; *hi sel verduldich wesen vander graciën*: A C ontbreekt.

28. Hi sel bidden, dat syn gracie weder coemt, ende hi sel voersienich wesen ende oetmoedich, op dat hise niet weder en verliese.

VAN DATTER LUTTEL MINRES DES CRUCES SYN ONS HEREN JHESU CRISTI. XI CAPITTEL.

1. Jhesus hevet nu veel minres syns hemelrycs, mar luttel draghers syns crucen.
2. Hi heveter veel, die syn troest begheren, mar luttel, die druc ende liden begheren.
3. Hi vint meer ghesellen ter tafelen dan ter abstinencien.
4. Alle begheren si mit hem te verbliden, mar luttel isser, die voer hem liden willen.
5. Veel volghen daer Jhesum na totten breken des broots, mar weynich totten drinken des kelcs der passien.
6. Veel doen hem eer om synre miraculen willen, mar luttel volghen hem na inder scaemten.
7. Veel mintter Jhesus, also lange als hem gheen weder stoet en gheboert.
8. Veel isser, die hem loven ende ghebenedien also langhe als si enighen troest van hem ontfanghen.
9. Mar waert, dat Jhesus hem een weynich liet, si souden op een claghen vallen of in alte groten verwerpinghe.

-
28. *Hi sel bidden.... weder en verliese:* N Hi sal bidden, op dat die gracie weder come, ende hi sal wesen voersichtich ende oetmoedich, op dat hise niet en verliese; *Hi sel bidden:* A Ende hi sal bidden.

CAPUT XI.

Titel. *Van.... Jhesu Cristi:* N Van luttel menschen die dat cruce Cristi minnen; *Van:* L M ontbreekt; *des cruces syn:* A C L M syn des cruces.

1. *hemelrycs:* N hemelschen rikes; *mar:* A ontbreekt; *syns crucen:* L des cruces.
2. *Hi heveter veel.... liden begheren:* N Hi hevet veel begeerres der consolacien, maer luttel der tribulacien; *heveter:* M heeft; *ende liden:* L of lyden.
3. *meer:* L veel meer; *ghesellen:* A gheselscaps; *dan ter abstinencien:* N maer luttel ter abstinencien.
4. *mit hem te verbliden.... liden willen:* N met Jhesus te verbliden, maer luttel willen om sinen wil wat liden; *liden willen:* A C M willen liden.
5. *Veel volghen daer Jhesum na:* N Vele esser die Jhesus nae volgen; *totten breken des broots:* C totten breken toe des broedes L totten breken des broots toe N totter brekinge des brodes; *weynich:* L N luttel; *drinken:* A C druck.
6. *Veel doen hem eer om synre miraculen willen:* N Vele eeren syn miraculen; *doen:* C doenre; *volghen hem na:* A C M volchter hem na L volchter na N volgen; *inder scaemten:* A ter scemten des cruycen C L M der scaemten des crucen N die versmaetheit des cruces.
7. *Veel mintter Jhesus:* N Vele esser die Jhesus minnen; *weder stoet:* A C M wederspoot. Na Vers 7 M: mer als hem wederspoot coemt, so murmureren si.
8. *ghebenedien:* N benedien; *also langhe:* L ontbreekt; *troest:* N consolacie.
9. *Mar waert dat Jhesus.... groten verwerpinghe:* N Maer als Jhesus hem verborget ende hise een luttel laet, soe vallense af in beclaginge; *op een claghen vallen of in alte groten verwerpinghe:* L op een claghen of in al te groten verwerpinghe comen.

10. Wye Jhesus mynnen om Jhesus willen, si ghebenedien hem in hoerre tribulacien ende in alre bedruchteit hoers herten, gheliken in horen hoechsten troest.
11. Ende al waer dat sake, dat hi hem nimmermeer ghenen troest gheven en woude, nochtan so souden si hem altoes loven ende dancken ende dancbaerlic wesen.
12. O, hoeveel vermach die minne Jhesu, die reyn is ende mit ghenen eyghenen oorbaer ghemenghet is.
13. En syn niet huerlinghen te hieten, die altoes troest sueken?
14. Machmen niet proven, dat si meer hem selven minnen dan Cristum? Want si dencken altoes op hoer eyghen profyt ende winninghe.
15. Waer soudmen dien vinden, dien God om niet soude dienen of minnen?
16. Selden is ymant alsoe gheestelyc, dat hi van allen dinghen naect is.
17. Want enen waerachtighen armen van geest ende naect van allen creatueren, wie sellen vinden?
18. Verre ende van allen eynden der werelt is syn loen.
19. Gave die mensche alle syn goet over, noch en waert niet.
20. Ende dede hi grote penetencie, noch waert weynich.
21. Vers 21 ontbreekt.

-
10. *Wye*: A Die N Soe wie; *mynnen*: N mint; *om Jhesus willen*: A C L M om Jhesus willen ende niet om haer eighen troosts willen N om Jhesus ende niet om haer eigen consolacie; *si ghebenedien hem.... hoechsten troest*: N die loven ende benedien hem in al haere tribulacie ende bedroefnisse haers herten gelyc als in haerre hoechster consolacien; *ghebenedien*: A C L M benedien; *hem*: L ontbreekt; *bedruchteit*: A C M bedroeftheit.
 11. *hi hem nimmermeer ghenen troest gheven en woude*: A C si nimmermeer ghenen troest en vonden; *hem nimmermeer*: M hem ontbreekt; *ghenen troest*: N consolacie; *so souden si*: A si souden L souden si; *ende dancken*: A C L M N ontbreekt; *dancbaerlic wesen*: N altoes dancbaer wesen.
 12. *reyn*: N puer ende reyn; *oorbaer*: N minnen; *ghemenghet is*: A C L M N ghemenghet en is.
 13. *En syn*: A Syn si C L M Si en syn N En syn se niet alle; *te hieten*: A C M gheheten; *altoes*: L altyt; *troest*: N consolacie.
 14. *Machmen niet proven*: N En mach men niet wel proven of merken; *minnen*: A C M zoeken; *Cristum*: N Jhesum; *hoer eyghen*: A hoer ontbreekt; *profyt ende winninghe*: N gemack ende gewin.
 15. *Waer soudmen.... dienen of minnen*: N Waer sullen alsulke gevonden worden, die Gode willen dienen sonder loen; *dienen of minnen*: C mynnen ende dienen L minnen of dienen.
 16. *gheestelic*: A heilich; *naect*: N bloet.
 17. *waerachtighen armen*: A C armen waerachtighen; *ende naect*: A ende ontbreekt N ende bloet of ledich; *sellē vinden*: N sal dien vinden.
 18. *Verre.... der werelt*: N Voer waer veer van den einden der eerden; *Verre*: L ontbreekt; *is syn loen*: M so is syn loen.
 19. *Gave die mensche*: N Al gave die mensche over; *syn*: A C L M ontbreekt; *noch*: A nochtan; *waert*: N eest.
 20. *dede hi*: L hi ontbreekt N al dede hi; *waert weynich*: N eest cleine.
 21. Vers 21 alleen aanwezig in N: Ende al begrepe hi alle consten, noch es hi verre.

22. Ende al hadde hi begrepen barnende devocie, noch is verre van hem.
23. Daer is een, dat hem boven al noot is.
24. Wat is dat? Dat is, als hi alle dinghen ghelaten hevet, dat hi dan hem selven laet, ende gaen mit allen van hem selven, ende hi niet van gheenre verborgenre mynnen in hem en houde.
25. Ende wanneer dat hi alle dinc ghedaen heeft ende alle dinc ghelaten hevet, dat hi weet te doen, so sel hi hem laten dencken, dat hi niet ghedaen en heeft.
26. Hi en selt niet groter wegghen, datmen groot vermoeden mach, mar inder waerheit so sel hi hem selven een onnutte knechte kennen.
27. Als die waerheit seit: Wanneer dat ghi al ghedaen hebt, dat u gheboden is, so segghen „Wi syn onnutte knechten”.
28. Ende dan so mach hi aerm ende naect wesen van gheest ende segghen mitten propheet: „Want ic alleen arm ben”.
29. Nochtan en is nyemant sterker, niemant vrier dan die hem selven ende alle dinc laten can ende hem setten int alre laechste.

-
22. *Ende al hadde.... verre van hem:* N Ende al had hi groote doechden ende vuerighe devocie, noch ghebreect hem vele; *hadde hi begrepen:* A dat hi begrepen hadde; *is verre:* A C L M ist verre.
 23. *Daer is een dat hem bovenal noot is:* N Ende dat es dat een dat eenen mensche alre meest van noode es; *Daer:* A C L M Dat; *hem:* A C M ontbreekt.
 24. *als hi:* L dat hi; *ghelaten:* N achter ghelaten; *dat hi dan:* L ende dat hi; *dan hem selven:* M hem selven dan; *hem selven laet.... in hem en houde:* N hem selven oeck achterlate ende syns selfs te male uitga ende gheen minne tot hem selven en behoude; *ende hi:* A C L M ende dat hi.
 25. *Ende wanneer dat.... ghedaen en heeft:* N Ende als hi alle dinck ghedaen hevet die hi weet te doen dat hi sculdich es te doene, soe sal hi hem laten duncken dattet niet groot noch vele en es dat hi gedaen hevet; *wanneer dat hi:* A C dat ontbreekt; *ghedaen heeft no. 1:* M heeft ghedaen; *ende alle dinc ghelaten hevet:* A C L M ontbreekt; *ghedaen en heeft:* A C ghedaen en heeft dat hi weet te doen.
 26. *Hi en selt:* A C Hi en sal N Ende en sal *niet:* N oeck niet; *groter:* A C L M N groot; *vermoeden mach:* A C M N mach vermoeden; *so sel hi:* A hi sal L N sal hi; *hem selven:* N hem ontbreekt.
 27. *dat ghi:* C M dat ontbreekt; *al ghedaen hebt:* N ghedaen hebset al; *dat u gheboden is:* L dat ghi sculdich syt te doen ende u gheboden is.
 28. *Ende dan so:* N Dan; *aerm ende naect wesen:* L arme wesen ende naect N arm ende bloet wesen; *alleen arm ben:* N ben enich ende arm.
 29. *nyemant sterker:* A C L M niemant riker dan dese niemant sterker N niemant rike dan dese niemant machteger; *niemant vrier:* L nyemant en is vryer N ende niemant vrier; *laten can:* N kan laten; *hem setten:* C hem selven setten N hem stellen of setten; *int alre laechste:* N in die nederste stede.

VAN DEN CONINCLIKEN LEVEN DES CRUCES ONS HEREN JHESU CRISTI. DAT XII CAPITTEL.

1. Dit woort schynt hart ende bitter ende swaer te wesen: „Lochen ende versake di selven, ende boer op dyn cruce ende volch mi na”.
2. Het is noch veel swaere te horen dat laetste woort: „Gaet van mi, ghi vermaledide, int ewighe vier”.
3. Die nu garen horen ende volghen die woorden des cruces, die en sellen hem dan niet vresen van dat of horen der ewigher verdomenisse.
4. Dat teyken des crucen sel inden hemel wesen, als die heer sel comen ordelen.
5. Dan sellen die knechten des cruces, die hem alle hier den ghecruysten toe ghevoecht hebben, gaen tot Cristum den rechter mit groten hope.
6. Want wat ontsietste dan te nemen dat cruce, als men doer dat cruce comt totten ryke?
7. Int cruce is salicheit, int cruce is leven, int cruce is bescermenisse voer den vianden.
8. Int cruce is in stortinghe der overster sueticheit, int cruce is cracht der ghedachten, int cruce is vroechede des gheests.
9. Int cruce is alle doechden, int cruce is alle volmaectheit der heilicheit.
10. Daer en is gheen salicheit des ewighen levens anders dan inden cruce.
11. Neemt op dan u cruce ende volghet Jhesum na, ende hi sel di leyden int ewighe leven.

CAPUT XI.

Titel. *leven*: C N weghe; *des cruces*: C N des heilighen cruces L ontbreekt; *ons heren Jhesu Cristi*: N ontbreekt C M Cristi.

1. *Dit woort.... versake di selven ende*: N Veel menschen duncket dese reden seer hert wesen: „vertye dyns selfs; *Dit woort*: A C L Dat woort.
2. *Het is noch veel swaere*: N Maer het sal noch veel herder wesen; *van mi*: A C M ontbreekt.
3. *horen ende volghen*: A hooren C di horen; *volghen*: N navolghen; *die en sellen*: A L die en sal; *dan*: A C ontbreekt, *of horen*: L N of ontbreekt.
4. *inden hemel wesen*: N wesen in den hemel; *comen ordelen*: N comen ten oordeel.
5. *sellén die knechten*: A sal die knecht; *die knechten*: N alle die knechte; *hem.... toe ghevoecht hebben*: L toe ghevoecht hebben gheweest; *alle hier*: N hier in desen leven; *den ghecruysten*: N Cristo; *hope*: N betrouwen.
6. *Want wat ontsietste.... totten ryke*: N Waerom ontsietstu di dan op te boren dat cruce, overmits welken men gaet totten rike; *Want*: A L M ontbreekt; *wat ontsietste dan*: C ontsietstu dat N ontsietstu di dan; *ryke*: A C leven.
7. *salicheit*: N die salicheit; *int cruce is leven*: L ontbreekt; *bescermenisse*: A C L M bescerminghe N die bescerminge; *voer den vianden*: N van den vianden.
8. *in stortinghe*: L uutstortinghe; *cracht der ghedachten*: N die crachte der herten; *vroechede*: N die bliscap.
9. *is alle doechden*: N syn alle doechden; *alle volmaectheit der heilicheit*: N die volcomenheit alre heilicheit.
10. *Daer en is.... anders*: N Daer en es anders gheen salicheit der zielen oft hope des ewighen levens; *salicheit*: A C salicheit noch hope L M salicheit noch gheen hope; *anders*: A C M ontbreekt.
11. *Neemt op dan*: A C M dan ontbreekt L Neemt dan op N Boert dan op; *volghet Jhesum na*: A C M na ontbreekt; *hi sel di leyden*: N du saelt gaen.

12. Hi is voer ghegaen ende hevet syn cruce ghedraghen, ende om dinen wil is hi ghesturven inden cruce.
13. Want sterfstu mit hem, so moechste weder mit hem leven.
14. Ende bistu syn gheselle inder pinen, so moechstu syn gheselle syn inder glorien.
15. Sich, in den cruce so statet al, ende inden cruce so levettet al, ende daer en is anders ghenen wech totten ewighen leven ende totten waerachtighen inwendighen vrede, dan die wech des heilighen crucen ende een dagelix sterven.
16. Wander waer du wilst, soec wat du wilst, du en selste gheen hogher wech vvinden boven di, noch ghenen sekeren wech beneden di, dan die wech des heilighen crucen.
17. Besiet ende ordyneert alle dinc na dinen wille ende merct, mar du en selste niet vinden, du en moetste altoes wat lyden, hiet (sic) willich of onwillich, ende aldus so vinstu altoes dat cruce.
18. Of du selste in dinen lichaem droefheit vullen of in dynre sielen selstu liden tribulacie des gheests.
19. Somwilen selstu van Gode ghelaten wesen, ende somwilen gheofent van dinen even menschen, ende alre meest is dit: dicke selstu di selven swaer wesen.
20. Nochtan en moechstu mit gheenen middel noch mit ghenen solase ghevriet noch verlicht worden, mar also langhe als God wil, so moetstu liden.

-
12. *Hi is voer ghegaen.... inden cruce:* N Hi es voer gegaen dragende syn cruce ende es voer di ghestorven in den cruce, opdat ghi oock dyn cruce draghen soudes, ende begheren te sterven in den cruce (het gedeelte vanaf „opdat ghi” onderaan de pagina); *inden cruce:* L aen den cruce C in den cruce, op dattu dyn cruce selste draghen ende gheren te sterven in den cruce M in den cruce, op dattu dyn cruce selte dragen ende begheren te sterven in den cruce.
 13. *moechste weder:* N salstu; *mit hem:* L hem ontbreekt (sic; na „mit” nieuwe pagina).
 14. *Ende bistu.... inder glorien:* N Ende eest dattu syn geselle best in der pinen, soe saltu oock syn geselle wesen in der glorien; *syn inder glorien:* A L M worden in der glorien C wesen in der glorien.
 15. *so statet:* A C M N so ontbreekt; *inden cruce so levettet al:* A C In den sterven leghet al L M in den sterven so leytt al N int sterven eest al gelegen; *anders ghenen wech:* N gheen ander wech; *ewighen:* A C L M N ontbreekt; *een dagelix sterven:* N des dagelickschen stervens.
 16. *waer:* A C M daer; *soec:* L ende soec; *du en selste:* A ende du en sulst; *gheen hogher wech vvinden:* L niet vinden hogher wech.
 17. *Besiet:* A C M N Besciet L Ende besciet; *ende merct, mar du en selste niet vinden:* N ende na dinen goetduncken, en de du en salt anders niet vinden dan; *mar:* M ontbreekt; *altoes no. 1:* A ontbreekt; *hiet:* A C L M N het si; *aldus:* A C dus.
 18. *du selste:* A C M du selste altoes; *droefheit voelen:* M droevich wesen ende dr. v. N gevoelen pine; *in dynre sielen selstu liden:* N du saelt liden in der zielen; *sielen:* A C M herten.
 19. *ende somwilen:* N ende ontbreekt; *gheofent:* M ontbreekt; *alre meest is dit:* A C L M dat alre meest is N dat noch meer es.
 20. *Nochtan en moechstu.... verlicht worden:* N Nochtan en saltu met gheenen remedi of solaes connen gevriet of verlicht worden; *ghevriet:* L ghevryt wesen; *verlicht:* A C ghelicht M gheledicht; *als God wil:* N alst God wil; *so moetstu:* A C so ontbreekt N soe moestu.

21. God wil, dattu tribulacie sonder vertroestinghe leerste liden, ende dattu di selven alte mael onderdanich maecste, ende dattu oetmoedigher wortste vander tribulacie ende vanden liden.
22. Niemant en voelt also harteliken die passie Cristi als die gheen, die begheert des ghelycs te liden.
23. Dat cruce is altoes bereyt, ende verbeyt di over al.
24. Noch du en moechste hem niet ontvlyen, waer du loepste; want waer du connste, du draechste dyns selfs cruus mitti, ende altoes vvinstu di selven.
25. Keer di buten ende keer di binnen, ende in allen desen selstu cruce vinden, ende in al desen ist noot, dattu verduldicheit houtste, wilste hebben inwendighen vrede ende verdienen die croen der ewicheit.
26. Ist dattu dyn cruus garen draechste, so selt di leyden tot den eynde dynre begheerten, daer een eynde sel wesen des lidens, al ist dattet hier niet wesen en sel.
27. Draechste dat cruus niet garen, so maechste di selven last, ende du verswaerste di selven meest, nochtant so moetstuut liden.
28. Ende werpstu een cruus van di, sonder twivel du selste een ander vinden, ende licht een ander sware.
29. Waenstu ontgaen, dat gheen stervelic mensche ontgaen en mach?

-
21. *God wil...* vanden liden: N Want God wil dattu salt leren liden tribulaci sonder consolaci, op dattu di selven hem altemael onderworpest ende te meer oetmoediger wordes vander tribulacien; *alte mael*: A C L M met allen; *oetmoedigher*: A C L oetmoedich.
 22. *voelt*: A C N ghevoelt; *die gheen*: N ontbreckt; *die begheert*: A C L M N dien ghebeurt; *des ghelycs*: L al desghelycs.
 23. *altoes*: A C L M dan altoos.
 24. *Noch*: N ontbreckt; *waer du connste*: A C daer du comes L M N waer du comes; *dyns selfs cruus*: N altoes di selven.
 25. Aan 't begin van vers 25: A C M Keer di opwaert, keer di nederwaert N Keer di boven, keer di beneden; *ende keer*: A C L M N ende ontbreckt; *cruce*: A C L M N dat cruce; *ende in al desen...* wilste hebben: N ende over al es di noot te hoelden lydsamheit, eest dattu wilt hebben; *ist noot*: A C is di noot L is noot M ist di noot; *verduldicheit*: A C M over al verduldicheit; *wilste hebben*: L ende wiltu hebben; *die croen der ewicheit*: N die ewige crone. Aan het einde van vers 25 L: so draghe garen dat cruus. (Zie vorige variant L).
 26. *Ist dattu*: L Ende ist dattu; *dyn cruus*: A C L M N dat cruce; *di leyden*: A C L M N di draghen ende het sal di leiden; *daer*: A ende daer; *sel wesen des lidens*: L wesen sel alles lydens.
 27. *Draechste...* di selven meest: N Eest dat ghyt node dragest, soe maecstu di selven een last, ende beswaerst di selven meer; *last*: A C L M N een last; *verswaerste*: A C swaerste; *so moetstuut*: C soe moghestuut N moestu.
 28. *Ende werpstu een cruus van di*: N Eest dattu dat een cruce van di werpest; *werpstu*: L verwerpstu; *een cruus*: A C dat een cruce; *sonder twivel du selste*: L N du salste sonder twivel; *ander sware*: A C L M N ander ontbreckt.
 29. *ontgaen no. 1*: N te ontgaen; *gheen*: N nye gheen; *ontgaen en mach*: A C en mach ontgaen L voerbi gaen en mach M voir bi en mach gaen N ontgaen en mochte.

30. Welc vanden heilighen heeft inder werelt gheweest sonder cruus ende tribulacie?
31. Noch onse heer Jhesus Cristus en is een ure niet gheweest sonder droefheit der passien, also langhe als hi leefde.
32. Want als hi selve seit, Cristus die moste liden ende verrisen vander doot, ende so in gaen in synre glorien.
33. Ende hoe soekeste ander weghe dan dese coninckliken wech, die daer is den wech des heilighen cruus?
34. Al dat leven Cristi was een cruus ende mertelie, ende du soecste ruste ende bliscap?
35. Du dwaelste mit allen, sou(c)ste anders dan te liden tribulacie; want al dat een stervelike leven is vol onsalicheden ende omme gheteykent mit cruce.
36. Ende hoe die mensche meest profyt doet in den gheest, hoe hi dicke swaerre cruce vint. Want die pyn synre ellendicheit, dat hi so langhe ballinc blivet uutten ewighen leven, die wast ende die moerret so langhe meer.
37. Mar dese mensche aldus menichvoudelic bedrovet en is sonder hulpe des troosts niet, want hi voelt grote vrucht van dat hi dat cruce draecht.
38. In dien dat hi hem den heer onderdanich maecht, alle last der tribulacien die wort verwandelt in hope des godliken troests.

-
30. *Welc* N Wie; *heeft inder werelt gheweest* A C heeft in deser werelt gheweest L M is in deser werelt gheweest N hevet geweest in deser werelt, *cruus* C liden; *tribulacie* N sonder tribulacie.
 31. *heer* A N lieve heer, *Cristus* L Cristus selve, *is*: A C M N hevet; *een ure niet gheweest* N niet geweest een ure; *droefheit* L cruce ende tribulacie, *der passien* A ende passien, *leefde* N hier leefde.
 32. *Want als hi selve seit* N Als hi van hem selven seit, *als* L also als; *die moste* L N die ontbreekt; *verrisen vander doot* A van der doot verrisen; *so in gaen* A C L N also ingaen M so gaen in
 33. *soekeste ander weghe* A soudste ander weghe vinden C soecstu ander weghe te vinden N soecstu dan enen anderen wech, *die daer is den wech* L ontbreekt M die daer is den coninckliken wech, *heilighen*: M ontbreekt.
 34. *Al dat leven Cristi was een cruus* A ontbreekt; *Al* M Ende; *was een cruus* N hevet geweest een cruce; *mertelie* L een martelye, *du soecste* C du ontbreekt.
 35. *anders* A anders niet C anders yet; *te liden tribulacie* A tribulacie ende liden C tribulacien ende liden M N liden ende tribulacie, *al dat een*. A dit C dat L M al dat N alle dit, *onsalicheden* N onghewallicheiden, *omme gheteykent* L omme beteykent N al om geteykent, *mit cruce* A C L M metten cruce.
 36. *meest profyt doet* L M meer profyt doet N hoger voertgaet ende meer profyts doet, *dicke*. A C M dicker ende N dicker; *ellendicheit* A C M N ellenden, *dat hi so langhe*... *so langhe meer* N wast so langer so meer uut minnen, *so langhe* A C M also langhe, *die moerret* A C L die ontbreekt; *so langhe meer* A C L M so langhe so meer.
 37. *Mar dese mensche*... *dat cruce draecht* N Maer dese die aldus menichvoudelic gecruist oft gepynt wort, en es nochtan niet sonder verlichtinghe der inwendigher trostinghe, want hi gevoelt dat hem groote vrucht toecomende es van der lydsamheit of draginge syns cruces, *aldus* A C dus, *hulpe* A die hulpe; *want* A mer, *vrucht* A C vruechde.
 38. *In dien dat hi ... des godliken troests* N Want als hi hem willichlic der tribulacien ondergevende es, soe wort alle sinen last ende swaerheit gekeert in een betrouwen der godliker consolacien; *dat hi hem*: A C L M dat hi hem selven, *die wort* A die ontbreekt.

39. Ende hoe dat vleysch meer door verdriet onder treden wort, also veel te meer so wort die gheest ghesterct mit inwendighen gracen.
 40. Ende nymmermeer so en wort hi also seer ghetroest vander begheerten der tribulacien ende des wederstoets doer die minnen ende der ghelikenis des cruces Cristi, dat hi niet en woude wesen sonder smerte ende tribulacie.
 41. Want also veel ist Gode ontfancliker, als hi meere ende sware last om sinen wille draghen (sic).
 42. Dit en is niet die cracht des menschen, mar die gracie Cristi, die aldus veel mach inwert (sic) in dat ghebreckelike vleysche; dat die mensche altoes van natueren vreest ende vliet, dat neemt hi aen mit wille uut rechter minnen end vuericheit des gheests.
 43. Ten is niet naden mensche dat cruus te draghen, dat cruus te minnen, dat is dat lichaem te castien ende onderdanich te maken, die eer der werelt is te vlien (sic), versmaetheit garen te liden, hem selven te versmaet te wesen (sic), weder spoet ende scade te liden, ende gheen voerspoet in deser werelt te begheren.
 44. Ist dattu wel mercste, so en moechste gheen van desen dinghen als van di selven hebenhem (sic).
 45. Mar ist dattu hoepste in Gode, so sel di ghegeven worden stercheit vanden hemel, ende die werelt ende dat vleyschs sellen tot dinen gheboden di onderdanich worden.
-
39. *Ende hoe dat vleysch... wordt die gheest ghesterct:* N Ende hoe dat vleis meer gequelt wort overmits drucke ende liden, hoe die geest meer gereinicht ende gesterct wort; *meer door verdriet onder treden:* A doer verdriet meer onder ghetreden M doer verdriet onder ghetreden; *onder treden:* C L onder ghetreden; *so wort:* A C L M so ontbreekt.
 40. *Ende nymmermeer so en wort hi also seer ghetroest vander begheerten:* N Ende somwilen so wort hi alsoe seer ghesterct uut begeerten; *so en wort hi:* A C M so ontbreekt L en w. si; *wederstoets:* A C L M N wederspoets; *doer die minnen:* N om die minne; *ende der ghelikenis:* A C M N ende ontbreekt L der ontbreekt; *en woude wesen:* L wesen en woude M wesen ontbreekt N en solde willen wesen; *smerte:* N druck.
 41. *Want also veel... om sinen wille draghen:* N Ende soe hi Gode meer behaechliker wort, soe hi meer begeert om sinen wille te liden, want also vele betrouwet hi hem God bequamer te wesen, als hi meerre ende swaerre dingen sal moghen draghen om sinen wille; *als hi:* L alstu; *om sinen wille draghen:* L drageste om sinen wille; *draghen:* A C M draghen mach.
 42. *Dit en is niet:* L N Ende dit en is niet; *gracie:* A C cracht; *Cristi:* N Gods; *veel:* A vel L ontbreekt; *mach inwert:* A C L M mach ende werct N vermach ende doet; *dat die mensche:* L want dat die mensche N dat die menscheheit.
 43. *draghen:* A verdragen L draghen ende; *dat is:* N ontbreekt; *der werelt:* N ontbreekt; *is te vlien:* A C L M N is ontbreekt; *versmaet te wesen:* A C L M versmaden ende begheren versmaet te wesen N versmaden ende begeeren te versmaet te wesen (sic); *scade te liden:* C N scade gaerne te liden; *scade:* L scande; *in deser werelt:* N in ontbreekt.
 44. *Ist dattu wel mercste... als van di selven:* N Eest dattu di selven wel aensiet, soe en vermogestu van desen dingen ghenen van di selven; *wel mercste:* L dit wel mercste; *moechste:* A C L M vermoochste; *hebenhem:* A C L M N ontbreekt.
 45. *hoepste in Gode:* N in den heere betrouwest; *ghegeven worden:* L worden ghegeven; *dat vleysch:* A dit vleisch; *sellen:* A C sal; *onderdanich worden:* L onderdanich wesen.

46. Noch dinen viant die duvel en selstu niet ontsien, bistu ghewapent mitten cruus Cristi.
47. Hier om so set di selven als een goet ghetrouwe knecht Cristi te draghen dat cruus dyns heren manlic, die om dinen wille is ghecruust.
48. Bereyt di te liden veel wederspoets ende menigher hande onghenoecht in desen onsalighen leven; want also sonder twivel selstu en vinden, waer du di verbergheste.
49. Het moet also wesen, en daer en is gheen middel te ontgaen den quaden menschen ende der droefheit, dan dattu lideste.
50. Den kelc des heren mit begherten drinken, wilste syn vrient wesende ende begheerstu een deel mit hem te hebben.
51. Die troest die beveel Gode; laet hem daer mede doen, dat hem meest behaghelic is.
52. Sette di selven te liden tribulacien, en houde die voer die meeste trosten; want die liden in deser tyt en syn niet ghelyc, datmen daer mede verdienen mach die toecomende glorie, al waert datse een mensche alleen mochte liden.
53. Wanneer du daer toe coemste, dat di die tribulacien suet syn ende di smaken om Cristus willen, so laet dencken, dattet wel mitti is; want du hebste een paradys ghevonden inder eerden.

-
46. *dinen viant die duvel*: N oeck den viant van der hellen; *dinen viant*: L die viant; *bistu ghewapent*: A C L M bistu ghewapent metten ghelove ende ghetekent N cest dattu gewapent best metten gelove ende geteckent.
 47. *so set*: A C L so ontbreekt N soe scicke; *ghetrouwe*: N ende getrouwe; *dat cruus dyns heren manlic*: N manlyc dat cruce dyns heeren; *om dinen wille*: N uut minnen om dinen wille; *is ghecruust*: A C L M ghecruust is.
 48. *Bereyt*: L Ende bereyt; *te liden*: N te dragen ende te liden; *wederspoets*: L wederstoets; *onghenoecht*: L onghenoecht in deser werelt ende; *onsalighen*: M ontbreekt N armen ellendighen; *want also*: A C L M want also sal hi bi di wesen, waer du biste, ende also N want aldus sal die heere met di wesen, waer du best, ende aldus; *selstu en vinden*: A C salstuut vinden N saltu hem oec vinden; *waer du di verbergheste*: N waer hi verborghen es; *verbergheste*: A C berchste.
 49. *Het moet also wesen... der droefheit*: N Tes noet ende het moet aldus wesen, ende daer en es gheen medecyn tegen om te ontgaen van der tribulacien ende der droefheit der quader; *dan dattu*: L ist dan dattu.
 50. *mit begherten drinken*: A C L M N saltu met begheerten drinken; *wesende*: A C L M N wesen; *mit hem*: A C ontbreekt; *te hebben*: L ontbreekt.
 51. *Die troest die beveel Gode*: L ontbreekt; *Die troest die*: N Die troestinghe of consolacie; *laet hem daer mede doen*: L doet; *laet*: N ende laet; *dat hem meest*: A N alst hem meest C M als hem meest.
 52. *Sette di selven... alleen mochte liden*: N Mer sette di selven te liden tribulacie, ende reket di die voer die meeste consolacie. Want die passien ende dat liden deser tegenwoordiger tyt en syn niet werdich mede te verdienen die toecomende glorie, al waert oeck datse een mensche altemael alleen mochte liden; *houde die*: A houde dat; *in deser tyt*: A C M in deser werelt L in ontbreekt; *ghelyc*: L bi; *waert*: A C waer dat sake.
 53. *Wanneer du... so laet di dencken*: N Wanneer dattu daer toe somen bist, dat di tribulacie suete es ende wel smaket om Cristus wil, dan mogestu vrilic hopen; *di die tribulacien*: A di tribulacie C M dyn tribulacien; *tribulacien suet syn ende*: L tribulacie soet is ende si; *dencken*: A dan duncken C M dat dencken; *wel mitti*: A ontbreekt C veel mitti; *inder eerden*: L opter aerden.

54. Ende also langhe als di dat lyden swaer is, ende dat begheren te scuwen, also langhe selstuut quaet hebben, ende di sel volghen over alle dat scuwen des lidens.
55. Setstu di daer toe, dattu garen lideste, haestelic selt beter worden, ende du selste vrede vinden.
56. Ende oec al waerste ghetoghen totten derden hemel mit Sinte Pouwels, du en biste daer om niet versekert, dattu niet liden en selste enich dinc, datti contrarie is.
57. Want Cristus seit: „Ic sel hem tonen ende bewisen, hoe veel hi liden moet doer minen naem”.
58. Aldus so blyft dat liden bi di, ist dattu Jhesum wilste minnen ende hem ewilic dienen.
59. Och, oft gheschien mochte, dattu waerdich waerste yet te lyden om Jhesus willen; want dan soude di grote vroechede bliven.
60. Mar een yghelic mensche pryst verduldicheit, al isser luttel die liden willen.
61. Betamelic ist dan, dattu gheerren een luttel selste liden om Christi willen, indien datter veel is, die swaerre last lyden om der werelt willen.
62. Weet dat voerwaer stervende dyns selves mogheste nochtan dit leven leiden.
63. Ende eer yemant meer hem selven sterft, hoe hi meer beghint te leven mit Gode.
64. Niemand en is bereyt te begripen die hemelsche dinghen, ten si dat hi hem selven bereyt hevet te draghen wederstoet om Cristus willen.

-
54. *Ende also*: N Maer alsoe; *dat lyden*: A dit liden; *dat begheren*: A C L M dat begheerste N du begeerste; *scuwen*: N ontvlien; *di sel volghen over alle*: N over al sel di volghen; *over alle*: L alle ontbreekt; *dat scuwen*: N die vlucht.
 55. *Setstu*: N Stelstu; *garen lideste*: N di geerne lidest ende stervest; *lideste*: A wilste liden; *beter worden*: A C L M beter metti worden N met di beter worden.
 56. *oec al waerste*: A N al waerstu oec; *ghetoghen totten derden hemel met Sinte Pouwels*: N met Sint Pauwels op getogen in den derden hemel; *dattu niet liden en selste enich dinc datti contrarie is*: N dattu gheen quaet liden en sulst.
 57. *Cristus seit*: A C L M Jhesus seit N Jhesus seide; *hem tonen*: C hem ontbreekt; *doer minen naem*: A C M N om minen naem.
 59. *Och oft gheschien mochte.... vroechede bliven*: N Och oft u werdich waerste iets wat te liden om den naem Jhesus, wat grooter glorien soude di dan bliven, wat grooter vrouwen waer dat allen heiligen, ende wat grooter stichtinge dinen even mensche; *di grote vroechede bliven*: L grote vroechede di bliven.
 60. *Mar een yghelic mensche pryst*: N Want alle menschen prisen.
 61. *Betamelic ist dan dattu gheerren een luttel selste liden*: N Te rechte soldestu gheerne een luttel liden; *Cristi*: A C M Jhesus; *veel*: N also vele.
 62. *stervende*: N in sterven; *mogheste*: A N moestu.
 63. *Ende eer yemant*: L Ende ontbreekt N Ende hoe die mensche; *hem selven*: A C syns selfs N in hem selven; *hoe hi meer beghint te leven mit Gode*: N so hi meer beghint Gode te leven.
 64. *bereyt*: N bequame; *hem selven*: L hem ontbreekt; *wederstoet*: A C M N wederspoet; *willen*: L naem.

65. Gheen dinc en is Gode ontfancliker noch di saligher in der werelt dan garen te lyden om Cristus willen.
66. dan mit veel ghenoechten verblyt te wesen, want so bistu Cristum ghelikent ende ghemeenlic alle syn heiligen.
67. Want al onse verdienten ende onse volcomenheit en staet niet in sueticheit der troesten, mer meer in groten swaerheden ende in last des lydens ende der tribulacien.
68. Ende hadde yet beters of oerbaerlikers gheweest der salicheit der menschen dan liden, sonder twivel Cristus sout mit woerden ende mit exempel bewyst hebben.
69. Want syn navolghers, syn discipulen, ende die gheen, die hem gheren na te volghen, openbaerlic beweghet hise, dat syt chuse sellen draghen, ende seit: „Wie dat na mi comen wil, die lochen hem selven, ende boer op syn cruce, ende volch mi na”.
70. Alle dinc dan wel over ghelesen ende te recht onder socht, so is dit dat leste eynde; want doer veel tribulacien moet men gaen int rycke Gods.

-
65. *Gheen dinc en is Gode ontfancliker noch di saligher*: N Niet en es Gode ontfanckeliker noch di selven saliger; *in der werelt*: A in werelt C. M. N. in deser werelt; *te lyden*: N wat te liden; *om Cristus willen*: L om Cristus naem.
 66. Aan het begin van vers 66: A M Ende of di te kieser stonde, so soudstu meer begheren wederspoet om Cristus willen te liden C ende of di te kieser stonde, so selstu meer begheren wederspoet om Cristus willen te liden L ende of di te kyesen stont, so selstu meer begheren wederstoet om Cristus naem N ende of di te kieser waer, soe sulstu meer begheren om Cristus wil te liden wederspoet; *mit veel ghenoechten verblyt te wesen*: N vele vermaect te worden met alre consolacien; *want so bistu*: N want dan soe waerstu; *Cristum ghelikent*: A gheliker Cristum C L M gheliker Cristo N Cristo meer geliker; *ghemeenlic*: L ghemeenliker N ontbreekt.
 67. *onse volcomenheit*: A C onse volmaectheit L al onse volcomenheit N voertganck ons levens; *in sueticheit der troesten*: N in veel sueticheit ende consolacien te gebruiken; *sueticheit*: A C soeticheden; *groten*: N ontbreekt; *in last des lydens ende der tribulacien*: N in tribulacien te liden; *in last*: A L M in ontbreekt.
 68. *Ende hadde yet beters.... der salicheit der menschen*: N Ende waert dat iet beters ende oerbaerlikers had geweest der menschen salicheit; *bewyst*: A C L M N ghetoont.
 69. *gheren na te volghen*: A begheren na te volghen L ghereden na te volghen N na begheren te volgen; *openbaerlic beweghet hise dat syt cruce sellen draghen*: N vermaent hi openbaerlic dat cruce te dragen; *beweghet*: A C M verweghet L verweect; *sellē draghen*: L draghen; *Wie dat na mi comen wil*: A Die na mi comen wil L dat ontbreekt M Wie na mi wil comen N Wie mi na volgen wil; *lochen*: N verloecken; *boer op syn cruce*: A C M neme syn cruce op.
 70. *Alle dinc dan wel over ghelesen.... int rycke Gods*: N Hier om alle dinghe over lesen ende wel doersocht, soe es dit dat leste slot des eindes. Want het es noot dat wi ingaen int rike der hemelen overmits veel droefheeden ende tribulacien. Tot welken ons brengen moet die gene gebenedyt es in der ewicheit. Amen.
Hier endet dat ander deel van Qui sequitur me, van den rike Gods of van der inwendiger wandelingen; *So is dit dat leste eynde*: A C M so is dat laeste eynde dit; *int rycke Gods*: L. M. int rike Gods: Deo gracias.

